

Naziv društva	Vrsta ruda	Q i v . aaar Zaj metala	Eksplo- atacija (proiz. vodnja) 1942. u t	Izvoz 1942. u t
Magnezit Jugo- istok A.D., jame Pčinja i Vardar	sirovi magnezit		313	125
Društvo rudnika aizbesta Jugo- istok/Srbija	naslage azbesta čisti azbest		642 48 580 kg	43
Jugoistok/Make- donija Balkam- aizbest	sirovi azbest		89	-
Nemačko rudar- sko društvo Prokuplje	azbest prah liskun		155 113 290 kg	90
Nemačko rudar- sko društvo, po- gon kod Prilepa	liskun		889 731 kg	313 684 ke

PRILOZI

Prilog

I

BORBA PROTIV USTANIČKOG POKRETA NA PODRUČJU JUGOISTOKA OD JUNA 1941. DO AVGUSTA 1942. GODINE¹

BORBA PROTIV USTANICKOG POKRETA NA PODRUČJU JUGOISTOKA

I deo

Od juna 1941. do angusta 1942.
Obradio viši vojni arhivski savetoik
Ernst Vishaupt [Wisshaupt]
po naređenju načelnika štaba
Komandant Jugoistoka
(K-da Grupe armijia »F«)

Prvi deo obrade obuhvata strane 1—247, jednu preglednu kar-
tu i skice.

¹ Prepis dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, Na, reg. br.
18/1, k. 70. Obrada kapetana Ernesta Vishaupta, nemačkog* vojnog
istoričara pri komandantu oružanih snaga na Jugoistoku.

Napomene uz tekst dao je autor, ali ih je obeležavao broje-
vima od 1—3 i oznakama X, XX i XXX. Iz tehničkih razloga i radi
bolje preglednosti redaktor je te iste napomene obeležio brojevima
od 2—89.

Nedostaju skice i karte a takode nedostaje i oko 30—40 strana,
koje će biti objavljene u prilogu sledeće knjige ovog toma.

Ova obrada treba da posluži kao osnova za *kasnije* pisanje istorije. Ona je *poverljive prirode; predviđena samo za službenu upotrebu i potpada pod odredbe o čuvanju tajne.*

I. VOJNO-POLITIČKA SITUACIJA NA PODRUČJU JUGOISTOKA POSLE ZAVRŠETKA RATA NA BALKANU

(Uz ovo pregledna karta)

1. Regulisanje komandnih odnosa.

Kada je pobednički rat na Balkanu bio završen sa smelim osvajanjem ostrva Krita i kada je već predstojao silni oružani pohod na Rusiju, imenovao je firer i vrhovni komandant Vermahta, 9. juna 1941, komandanta 12. armije general-feldnjaršala Lista za komandanta oružanih snaga na Jugoistoku, da bi stvorio jasne i jedinstvene komandne odnose na jugoistočnom boku Rajba.²

Komandant oružanih snaga na Jugoistoku bio je neposredno potčinjen fireru, odnosno Vrhovnoj komandi Vermahta. On je bio vrhovni zastupnik oružanih snaga na Balkanu i imao je izvršnu vlast isključivo u onim delovima Jugoistoka koji su bili Okupirani od nemačkih trupa. On je u ovim delovima Srbije i Grčke imao svu nadležnost teritorijalnog komandanta. Njemu su bili neposredno potčinjeni: *vojnoupравни komandant Srbije* (gen. protivav. artiljerije fon Šreder [von Schröder]), Soluna — Egeja (gen. lajt. fon Krenski), južne Grčke (gen. avij. Felmi [Felmy]), po svim pitanjima osiguranja i saobraćaja, takođe admiral Egeja i, konačno, general nemačke vojske pri Glavnoj komandi kraljevske bugarske vojske (generalmajor Fellkers [Volkers]). Nemački general u Zagrebu, general-major Glez fon Horstenau [Glaise von Horstenau] bio je upućen na saradnju sa komandantom oružanih snaga na Jugoistoku.

Mnogobrojni zadaci komandanta oružanih snaga na Jugoistoku odnosili su se na sva vojna pitanja oružanih snaga koja su proizilazila iz okupacije, Obezbeđenja i odbrane okupiranog jugoistočnog područja, snabdevanja, službe veze i transportne službe na kopnu, vodi i u vazduhu.

Od jedinstvenog /rukovođenja od strane komandanta oružanih snaga Jugoistoka bilo je izuzeto: vođenje ofenzivnog rata u vazduhu u istočnom Sredozemlju, što je bila stvar

² Direktiva firera br. 31 od 9. VI 1941.

komandanta ratnog vazduhoplovstva, odn. komandanta 10. avio-korpusa, i operativno vođenje rata na moru, što je bio zadatak komandanta Ratne mornarice, odn. admirala Jugoistoka.

Komanda 12. armije, iz koje je bio formiran štab komandanta oružanih snaga na Jugoistoku, nakon odvajanja Komande vazdušne oblasti Jugoistoka i admirala Jugoistoka postojala je i dalje. General-majior Ferč [Förtsch] preuzeo je 10. maja dužnost načelnika komandanta oružanih snaga Jugoistoka i Komande 12. armije namesto general-majora fon Grajfenberga [von Greifenberg], koji je premešten na Istok.

2. Predaja snaga za istočni front.

Male su bile snage koje su još ostale Komandi 12. armije posle brzog okončanja balkanskih operacija u jugoistočnom prostoru.

Već posle zauzimanja Beograda, 13. aprila, izdvojena je oklopna grupa general-pukovnika fon Klajsta [von Kleista] (41. armijski korpus, SS-divizija »Rajh« [Reich] i peš. puk »Grosdojčland« [Grossdeutschland]) iz sastava 12. armije. Još za vreme operacije u Grčkoj zadržana je 9. Oklopna divizija i izvučena sa fronta. U toku maja i juna morale su biti upućene na brzu popunu u domovinu ili za neposrednu upotrebu na istočnom frontu i 2, 5. i 16. oklopna divizija, 60. motor. peš. divizija, komande 30, 40. i 50. armijskog korpusa, 72, 73, 76, 198. i 46. pešadij'Ska divizija i Telesna garda [Leibstandarte] »Adolf Hitler«.

Takođe su bile povučene i sve snage 2. armije odmah posle, završetka rata protiv Srbije.

Po završetku rata na Balkanu ostalo je Komandi 12. armije od značajnih snaga na raspolaganju u Grčkoj samo još: Komanda 18. arm. korpusa, gen. pešadije Berne [Böhme], sa 5. brdskom divizijom na ositrvu Kritu[^], 6. brd. divizijom u Atici, 164. peš. divizijom i 125. peš. pukom u rejonu Soluna, ond. na egejskim ostrvima.

Komandi, 12. armije bili su novopotčinjeni: komandant Srbije, gen. protivav. artiljerije fon šreder, Viša komanda 65 za naročitu upotrebu [Höheres kdo z.b.V. LXV], gen. artiljerije Bader u Beogradu sa pridodatim mu okupacionim jedinicama, ukupno 4 divizije: 704, 714. i 717. u Srbiji i 718. u Hrvatskoj [NDH], Dalje je ušla u sastav 12. armije 713. peš. divizija, koja je bila određena da smeni 5. brd. diviziju na Kritu.

Pirat i područje Makedonije bivše Jugoslavije, Skoplje, Bitolj, Prilep i Štip, do stare srpsko-grčke granice, bili su obećani Bugarskoj. Italijani su stajali sa mnogobrojnim divizijama u Albaniji, u oblasti severno od Ohridskog jezera, Kioeva, Tetova, Prizrena i Prištine, kao i u celoj Sloveniji. Oni su držali dalmatinsku obalu i proširili su se docnijeji u Hrvatsku, na koju su polagali pravo, u Hercegovinu, južni deo Bosne i u Sloveniju do demarkacione linije, koja se protezala južno od Višegrada i južno od Sarajeva i onda dalje severozapadno do južno od Zagreba.

U toku juna okupirala je italijanska 11. armija generala Đeloza [Geloso] skoro celu Grčku, provincije Atiku i Tesaliju i Peloponez. Samo područje Soluna, Edesa i Florina, luka Pirej, aerodromi kod Atine, zapadna polovina ostrva Krita kao i ostrva Lemnos, Strati, Mitilena, Skiros i Melon ostali su još u nemačkim rukama.

Okupiranjem južne Grčke od Italijana postala je 6. brd. divizija slobodna. U avgustu otišla je ona sa teritorije 12. armije. Tako nisu ostale više na raspolaganju komandi 12. armije, usled potrebe odvajanja snaga za rat u Rusiji, na celom području Jugoistoka nikakve operativne divizije pune vrednosti sem 5. brd. divizije na Kritu, 164. peš. divizije i 125. peš. puka u rejonu Soluna i na egejskim ostrvima.

Koncem decembra 1941. povučena je i 5. brd. divizija sa Krita i otišla je sa područja Jugoistoka. Ona je bila zamenjena Tvrđavskom divizijom »Krit«, novoformiranom iz 164. peš. divizije (bez 440. peš. puka, koji je ostao kao posada ostrva) i 713. peš. divizije i 125. peš. puka:

Komandanti Srbije, Solun—Egeje i južne Grčke, po naređenju komandanta oružanih snaga na Jugoistoku, vršili su u svojim oblastima izvršnu vlast. Oni su bili odgovorni za bezbednost i red i za jedinstvenu odbranu protivu napada.

Vojnoupravni komandant Srbije bio je upućen na neposrednu saradnju sa »opunomoćenikom Rajha za privredu« [Bevollmächtigter des Reiches für Wirtschaft] (iskorišćenje zemlje u duhu četvorogodišnjeg plana). Morao je da se stara za vojnu upravu svog komandnog područja. Zato su mu bili potčinjeni: feld.- i ortskomandanture [Feld- und Ortskommandanturen], 4 landesšicen- [Landeschützen] bataljona i Tajna vojna policija. Načelnik vojne uprave bio je državni savetnik dr Turner [Thumer]. Kao zastupnik Ministarstva spoljnih poslova bio je pridat komandantu Srbije poslanik dr Bender [Benzler]. Civilnu upravu u Srbiji na političkom, ekonomskom i kulturnom polju vršila je srpska vlada komesara sa

srpskim vlastima pod uticajem vojnoupravnog komandanta Srbije, opunomoćenika Rajha za privredu, NSFK-grupenfire-ra [Gruppenfuhrera] Nojhauzena [Neuhausen], a docnije i višeg SS i policijskog starešine generaMajtnanta SS-trupa Maj-snera [Meysner],

Slaba borbena snaga divizija 15. talasa

U slučaju nemira i pobuna stajala je u staroj Srbiji na raspolaganju za angažovanje Viša komanda LXV za naročitu upotrebu sa 3 divizije: 704, 714. i 717. To su bile divizije 15. talasa. Komandanti bataljona i diviziona i komandiri četa i baterija bili su još učesnici I svetskog rata, a k-diri vodova bili su 27—37 godina stari. Samo mali broj podoficira bio je sa produženim rokom služenja. Ljudstvo je bilo od 1907. do 1913. godišta. Divizije su ušle u staru Srbiju kao okupacione trupe pod mirnodopskim uslovima. Njihova borbena obuka bila je prilično nedovoljna, a to je bilo utoliko nezgodnije što je pojačana stražarska služba u zemlji jako ograničavala izvođenje trupne nastave. Postojeći landesšicen-bataljoni nisu ni izdaleka bili dovoljni da savladaju mnoge zadatke osiguranja. Šta sve nije bilo u Srbiji što je trebalo da se osigurava: železničke pruge, mostovi, veštački objekti, industrijski zavodi, rudnici, važni vojni objekti, slagališta ratnog plena, aerodromi. Morao se obezbeđivati i saobraćaj na Dunavu i još mnogo drugog:

Materijalna oprema ovih divizija nije bila niukoliko dovoljna. Nedostajalo je i teškog naoružanja, kamiona, lakih „motocikla, a stanje guma je bilo rđavo. Pošto su pojedini bataljoni divizija bili udaljeni preko 120 km jedni od drugih u svojim garnizonima, to je ovaj nedostatak u pokretljivosti *padao utoliko teže kod ovih udaljenja i lošeg stanja pu*teva.³

Da bi se rasteretila trupa od mnogobrojnih stražarskih službi i da bi se bolje obučila, Viša komanda LXV predložila je dovođenje daljih landesšicen-bataljona kao ojačanja za pojačanu stražarsku službu. Vrhovna komanda kopnene vojske nije pak mogla tada udovoljiti ovom vrlo opravdanim zahtevima s obzirom na potrebu angažovanja svih raspoloživih Tidesšicen-bataljona na ogromnom prostoru ruskog ratišta V - Da bi se divizije opremile najneophodnijim teškim naoružanjem i učinile pokretljivijim za borbu protiv ma kakvih ~:..nira, moralo se pristupiti u svakom puku formiranju po -dnog voda peš. topova i jednog voda tenkova (izviđačko

³ Iz izveštaja o stanju Više komande 65.

odeljenje [Aufklaerungsabteilung]) i pri svakoj diviziji jedne brdske baterije improvizovane iz zaplenjeni'h oruđa i vozila.⁴ Ali i oprema sa sredstvima veza, naročito s radioopremom, bila je potpuno nedovoljna. Moralo se, dakle, za svaku diviziju formirati po jednu mešovitu četvu za vezu i telefonske radio-vodove pretvarati u telefonske čete.

3. Prilike u Srbiji i Hrvatskoj.

Posle besprimernog sloma Jugoslavije, već krajem juna probudila se u staroj Srbiji, desno od Drine, velikosrpska misao. Za vreme brzih operacija u Srbiji nisu mogle naše trupe umiriti zemlju i očistiti je od najboljih jugoslovenskih vojnika. Veći broj (oko 300.000) oficira i vojnika biv. jug. vojske nije bio zarobljen. Veća količina oružja, municije i ratne opreme ostala je u zemlji.

Ubrzo po izbijanju nemačko-rus'kog rata, upravo u danima kada su se poslednji veliki transporti trupa 294, 46. i 73. peš. divizije sa Balkana kretali na istok, buknuh u Srbiji prvi predznaci ustaničkog pokreta. Plakati i leci pozivali su, po celoj zemlji na pljačke, sabotaze i pobunu. U Beogradu je bio prekinut kabel radio-stanice propagandne čete. Miniranje radio-stanice blagovremeno je osujećeno. U unutrašnjosti bile su prekinute žel. pruge, uništene telefonske linije, razrušene srp. žandarmerijske stanice, pa je čak pućano i na nemačka vojna vozila. Raspaljiivani ruskom i engleskom propagandom, koje su podzemnim kanaluma lako našle put u uznemirenu zemlju, i agitacijom komunističkih i nacionalnosrpskih partijskih vođa, izbijali su, čas ovde čas onde, lokalni nemiri. Povodom ovih sabotaza došlo je u Beogradu i drugim mestima odmah do isleđenja, hapšenja, pa i streljanja komunisti i Jevreja. Blagost nije smela da se dozvoli pod ovim nastallim okolnostima.

Početkom jula pojavile su se u predelu Arandelovca, severoistočno od Topole, prvi put naoružane bande. Upadljivo je bilo da su se ovim gomilama pridružili i generali bivše jugoslovenske vojske. Već i zapadno od Drine, u Hercegovini istočno od Nevesinja, dakle na području koje obezbeđuju Italijani, javljalo se u to vreme o grupama ustanika.

Uznemiravajuće prilike razvijale su se i u novostvorenoj hrvatskoj državi. Hrvatska je posle sloma Jugoslavije priznata od sila Osovine kao nezavisna država i bila je vezana

⁴ Naređenje Više kde 65 od 14. VII 41. o opremi divizija IS-talasa sa zaplenjenim oružjem i improvizovanim sastavom izvidajkih odeljenja.

prijateljskim odnosima sa nemačkim Rajhom. U njoj su, posle odlaska 2. armije, ostale samo neophodno potrebne nemačke posadne jedinice 718. peš. divizije, koje su bile potčinjene Višoj komandi LXV i 4 landesšicen-bataljoma. Ove slabe okupacione trupe trebalo je da ostanu u Hrvatskoj samo tako dugo dok mlada država ne očvrsne, izgradi svoje oružane snage i dok ne prestane bojazan od nemira. Jer, s obzirom na važne vojno-ekonomske interese koje je Rajh imao u Hrvatskoj, bilo je neophodno da se tu održi mir i red.

Nemir se širio preko cele zemlje. Uskoro se pokazalo da se u ovom vetrometnom kutu Evrope, i s ove i s one strane Drine, ne radi samo o lokalnim, pojedinačnim hajdučkim bandama nego o početku ustaničkog pokreta komunističkih i srpsko-nacionalnih odreda. Pri tome je išla na ruku prikrivenoj organizaciji ovog ustaničkog pokreta osobenost ovog teško prolaznog brdskog zemljišta, u kome su se nalazila najbolja skloništa za prikupljene bande.

[I. POČETAK USTANICKOG POKRETA U SRBIJI I HRVATSKOJ

od jula do avgusta 1941.

(Uz ovo pregledna karta)

1. Sabotaze i prepadi

Juli 1941.

Komunističke sabotaze, koje su otpočele ubrzo po izbijanju nemačko-ruskog rata, trajale su ceo mesec juli. Banditi su vršili prepade na srpske policijske i žandarmerijske patrole, napadali žand. stanice i pljačkali opštinske kancelarije. Na terenu je već dolazilo do pravih sudara i borbe između srpske [Nedićeve] žandarmerije i bandi. Srpska [Nedićeva] policija i žandarmerija bile su prilično nemoćne protivu ovih sve češće istupajućih bandi pošto ih je često potpomagalo stanovništvo. Zato nisu više bile dovoljne ni postojeće nemačke snage za osiguranje, vojna policija i landesšiceni za straže kod vojnih objekata, žel. pruga i kod javnih zgrada. Zbog toga je bilo potrebno da se u ugrožena područja upute kao pojačanje jedinice peš. divizija dislociranih u Srbiji, koje su bile prilično rasute. Jer su već počele sabotaze i protivu imovine nemačkih oružanih snaga. Tako su saboteri spalili na aerodromu u Jagodini avione iz ratnog plena, a u Beogradu je čak požarom uništen veliki deo jednog auto-parka. Za odmazdu za ovakve prepade, koji su se proširili i na nem.

policijske patrole, streljani su i ubijeni mnogobrojni komunisti i Jevreji.

Nisu mnogo bolje bile ni prilike u Hrvatskoj [NDH]. Tu i u Srbiji bile su, usled sabotaza, više puta prekinute važne žel. pruge: Banja Luka — Prijedor — Bos. Novi, Zagreb — Split, Zagreb — Beograd i druge. Južno od glavnog grada Srbije čak su bili dignuti u vazduh železnički vijadukti, a između Lapova i Palanke prvi put je otvorena vatra na voz sa vojnicima koji su odlazili na odsustvo. Najzad, moralo se narediti da se ovakvi vozovi osiguravaju sa pratećim odredima. Stalno su bile na putu pratnje i patrole duž žel. pruga da bi se saobraćaj osigurao. Pa i u severnom Banatu, u rejonu Petrograda [sada: Zrenjanin] — Melenci — Romane, kretale su se komunističke bande da bi uništile velike rezerve pšenice. Jače snage (2 bataljona 721. peš. puka 704. peš. divizije) bile su krajem jula angažovane protivu ovih razbojničkih bandi.

Već od prvog razbuktavanja ustaničkog pokreta bile su, kao što je spomenuto, prebačene jedinice 704, 714, 717. i 718. peš. divizije za borbu protivu komunističkih bandi, jer policija i žandarmerija nisu bile više dovoljne za održavanje mira i bezbednosti u zemlji. Ali ni te jedinice nisu mogle potpuno da savladaju ustanike i pored mnogih manjih akcija. Jedinice su bile suviše nepokretne i suviše malo obučene, a, sem toga, ni psihološki dovoljno pripremljene da oštro istupe. Čas ovde čas onde pojavljivale su se ove terorističke bande i vodile su, koristeći pogodnosti i osobenosti ove zemlje — nepregledna kukuruzna polja u nizini i stenovito brdsko zemljište sa gustim rastišnjem — smeli gerilski rat, podmuklo i lukavo. Sa pojedinim malim i uz to još, u nedostatku vozila, teško pokretnim jedinicama nisu se mogli ovi ustanici lako pohvatati i utoliko pre su uvek uspeli da se brzo povuku pri svakom sukobu u teško prilazne, skrivene kutove ove brdovite zemlje. Samo sa potpuno upućenom, brzo pokretnom i za gerilski rat dobro obučenom jedinicom moglo se s uspehom boriti protiv ustanika.

2. Prve direktive za borbu protiv bandi.

Tako je polovinom jula, Viša komanda LXV bila prinuđena da potčinjenim divizijama skrene pažnju da jedinicama često nije jasna neprijateljska situacija. Vesti koje su se proturale bile su često pogrešne ili preterane. Pogrešno je bilo u nejasnim situacijama upućivanje slabih odreda i četa protivu ustanika. Načelno, u borbi protivu bandi, moralo se prici postavljenim zadacima sa što je moguće jačim bataljonima,

pukovima i, prema prilikama, i sa celim divizijama, a, ako je ikako moguće, i sa artiljerijom. Važno je da se žarišta nemira pre napada lokalizuju da bi se sprečilo da ustanici pobegnu. Samo mere pri operacijama u planini istočno od Slatine (predeo Bora) i jugoistočno od čačka odgovarale su ovim direktivama.⁵

Direktive za borbu protivu bandi izdao je general-feldmaršal List još na svojim razgovorima 21. jula u Nišu sa komandantom Više komande LXV generalom artiljerije Hofmanom [Hoffman] i 22. i 23. VII u Beogradu na konferenciji sa komandantom 714. peš. divizije general-majorom Štalom [Stahl], 704. peš. divizije general-majorom Borovskim [Borovsky] i 718. peš. divizije general-majorom Fortnerom. Takođe, po povratku sa puta iz Beča, komandant Jugoistoka raspravljao je 13. VIII o problemu ustaničkog pokreta sa komandantom Srbije generalom avijacije Dan'kelmanom [Dan'kelmann] u specijalnom vozu u Beogradu.

Već početkom jula (7. VII), povećane akcije sabotaza u Srbiji i delovima Hrvatske okupiranim od nemačkih jedinica, koje su pokazale da treba računati sa opštim otvorenim ustankom, navele su komandanta oružanih snaga na Jugoistoku da zamoli Vrhovnu komandu Vermahta da se prebaci u Srbiju jedna vazduhoplovna škola za obuku, pošto jedinice operativnog vazduhoplovstva nisu stajale na raspolaganju za brzo ugušivanje nemira.

3. Početak planske borbe protiv bandi. Avgust 1941. god.

Početkom avgusta situacija u Srbiji bila je zategnuta kao i pre, iako su jedinice 704, 714, 717. i 718. peš. divizije bile više puta upotrebijene za borbu protivu bandi. Akcije sabotaza i prepadi, na izgled planski izvedeni, bili su sve više usmereni i protivu Vermahta. Teror komunističkih i srpskih nacionalističkih bandi vladao je i dalje u zemlji i bio je usmeren protiv stanovništva, koje je pod pritiskom ustanika sve više trpelo. Veći poremećaji u političkom i privrednom životu nisu se, ipak, do tada manifestovali. Takođe je komandant Srbije saradnju sa srpskom komesarskom vladom i srpskom policijom okarakterisao kao dobru. Većina srpskog stanovništva držala se, uglavnom, lojalno prema nemačkoj okupacionoj sili. Navodno, predstojeća predaja Banata Mađarskoj i Zemuna Hrvatskoj mnogo je doprinela uznemirenju kod Srba, pa i kod tamo nastanjenih Nemaca, Bugara i Mađara. Uz to, užasna beda izbeglica, koju je prouzrokovalo masovno

⁵ Viša komanda 65, I-a, pov. br. 383/41. od 16. VII 41.

iseljavanje Srba iz Hrvatske, bila je pogodno tlo za komunističku agitaciju i za pristup komunističkom pokretu. Pri daljem zaoštavanju situacije mogle su dosadašnje akcije pojedinih terorističkih bandi da dovedu do većeg oružanog ustanka.

Do sada su se u Hrvatskoj razbuknuli veći nemiri oružanih bandi samo u predelu jugozapadno od Banje Luke. Izgredi ustaša sigurno su pridoneli ovim nemirima. Borbu protivu ustanika vodila je mlada hrvatska vojska. Širenje komunističkog pokreta iz Srbije u Hrvatsku izgledalo je moguće. Protiv nemačkih vojnih objekata do tada nije javljen nijedan prepad. U slučaju ugrožavanja nemačkih vojnih interesa bila je predviđena oštra intervencija jedinica 718. peš. divizije u tesnoj saradnji sa nemačkim generalom u Zagrebu.

13.VIII, naredjenjem komandanta oružanih snaga na Jugoistoku, ovlašten je nemački general u Zagrebu da, u neodložnim i hitnim slučajevima, može, pod ličnom odgovornošću, da zatraži neposrednu upotrebu jedinica 718. peš. divizije.

Takođe i u južnom delu Srbije, okupiranom od Bugara, zapažena je, od početka rata u Rusiji, povećana komunistička propaganda. I tamo izvedene akcije sabotaze, pretežno usmerene na železnice, bile su verovatno komunističkog porekla.

Na osnovu predloga k-danta oružanih snaga na Jugoistoku, k-dant RV [Ratnog vazduhoplovstva] naredio je da se školske jedinice Ratnog vazduhoplovstva premeste u Zagreb i Zemun, da bi, prema potrebi, mitraljeskom vatrom iz vazduha učestvovali u borbi na zemlji. Prvih dana avgusta formiran je, na predlog k-danta oružanih snaga na Jugoistoku, jedan borbeni sastav od školskih jedinica u Zagrebu i angažovan za borbu protiv ustanika. Ali, već 4. avgusta, Operativni štab RV naredio je da se rasformira taj borbeni sastav i da se nastavne jedinice, zbog nedostatka podesnih ciljeva za napad, prebace natrag u zavičajne baze, ali je, ipak, izjavio spremnost da, u slučaju da se u pobunjenim predelima stvore veće bande, koje bi, npr., držale sela, i ikoje bi se mogle efikasno tući iz vazduha, stavi na raspolaganje za tu svrhu na kratko vreme borbene grupe iz zavičaja.

Takođe je i 10. avio-korpus bio umoljen od k-danta oružanih snaga na Jugoistoku da stavi na raspolaganje avione za borbu protiv ustanika, ali je on, uz odobrenje komandanta Ratnog vazduhoplovstva, odbio ovo traženje s obrazloženjem da 10. avio-korpus nije u stanju da odvoji snage za borbu protiv ustanika a da ne dovede u pitanje izvršenje naredenih zadataka u Sredozemlju i u severnoj Africi. Zbog nepodesnih

ciljeva, takođe ne vodi ni do ikakvog uspeha borba iz vazduha protivu ustanika na Balkanu.

Ponovo je k-dant oružanih snaga na Jugoistoku molio za pojačanje okupacionih jedinica dodeljivanjem landesšicen-bataljona. Ali Vrhovna komanda Vermahta saopštila je 7. avgusta da je dodeljivanje ovih traženih bataljona za sada nemoguće zbog važnijih zadataka na Istoku. Isto tako Komanda kopnene vojske, dva dana kasnije, odbila je da se u Beograd upute landesšicen-bataljoni predviđeni za Hrvatsku, pošto ovi bataljoni mogu biti stavljeni samo privremeno na raspolaganje. Kao ispomoć, Komanda kopnene vojske stavila je u izgled ojačanje 562. landesšicen-bataljona u Beogradu formiranjem dve nove čete.

Desetog avgusta odlučio je k-dant oružanih snaga na Jugoistoku da privremeno potčini Višoj komandi LXV, pored već dodeljene tenkovske kolone iz ratnog plena, još i protivtenkovski divizion (Panzerjagerabteikmg) 164. peš. divizije, da bi, koliko-toliko otklonio nedovoljnu pokretljivost jedinica.

Uputstva za borbu protivu bandi

Dan docnije, 11. avgusta, naredio je komandant Srbije Višoj komandi LXV da »odmah preduzme napadne operacije protivu terorističkih bandi«. Ujedno je ukazao da je, pored izdatih upućstava Više komande LXV za borbu protiv žarišta pobune potrebna pre svega planska psihološka i nastavna preorijentacija da bi s uspehom mogla da se sprovede napadna operacija, jer su divizije Više komande LXV došle u Srbiju pod mirnodopskim uslovima, a izvele su obuku po službenoj dužnosti samo kao okupacione jedinice. »Sada, pod potpuno izmenjenim prilikama, neću da znam ni za kakve okupacione jedinice u Srbiji, već samo za jedinicu obučenu za borbu, koja traži borbu, dakle borbenu jedinicu«. »Potrebna je munjevita upotreba oružja, brzo opkoljavanje i pročešljavanje salaša, naselja, šumskih parcela i kukuruznih polja. Dakle, obuka za gerilski rat«.

Pri svakom bataljonu trebalo je da se odmah formira po jedno poterno odeljenje [Jagdkommando], jačine oko 30—50 ljudi, po mogućstvu dobrovoljaca — oprobanih, hrabrih, vesnih starešina i nižeg starešinskog kadra. Trebalo je da ova poterna odeljenja pomoću komora postanu pokretna i opremljena puškomitra'ljezima i mitraljezima, automatima, ručnim bombama, dovoljnom količinom municije, pogonskim gorivom i hranom. Izviđačka oklopna kola, motocikl, bicikl, sredstva za vezu pa i radio-sredstva trebalo je, prema potrebi,

pridati ovim poternim odeljenjima i, na kraju, pridati im i srpske policajce, pripadnike srpske žandarmerije i pomoćne službe, kao i tumače.

Međutim, događaji u Srbiji naveli su načelnika štaba k-danla oružanih snaga na Jugoistoku da pozove na dogovor nemačkog generala u Zagrebu general-majora Gleza fon Horstena, i načelnika štaba k-danta Srbije generalštabnog potpukovnika Gravenhorsta u sedište štaba u Kefiziji, da bi tamo, 21. avgusta, referisali o situaciji u Srbiji i Hrvatskoj, i posle toga utvrdili smernice za borbu protivu ustaničkih žarišta.

Sve te mere (planska borba protivu bandi uz upotrebu sviju raspoloživih jedinica, nemačke Vojne policije, Službe bezbednosti i sigurnosti. [Nedovršena rečenica, jer nedostaje čitava 16. str. originala.]

Zaoštavanje situacije

Koncem avgusta ponovno se zaoštrila situacija u Srbiji. Terorističke akcije i sabotaze bandi, pretežno na železnice, mostove, prepadi na nemačke vojnike, na žandarmerijske stanice i na skladišta ratnog plena, svakodnevno su javljane u sve većem broju. Nastupilo je lokalno kočenje nemira. Glavna područja ustarika u to vreme bila su u staroj Srbiji (bez Banata i arnautskog kraja [područja Kosova] kod [Kos.] Mitrovice), na srpsko-hrvatskoj granici, u rejonu Valjevo — Ljubovija — Drina. Da li su i četnici potpomagali komunističke bande još se uvek nije moglo zapaziti. Svakako se pokazalo da se neki četnici drže u najmanju ruku pasivno prema ustanicima. Istina vojnoupravni k-dant Srbije je i sada saradnju sa novoimenovanim srpskom vladom generala Nedića okarakterisao kao dobru. Naprotiv k-dant oružanih snaga na Jugoistoku bio je već od samog početka sklon mišljenju da je srpska vlada teško voljna, pa, prema tome, i nesposobna, da istupi oštro protivu ustanika. Pacifikacija zemlje svakako se nije mogla postići sa vladom Nedića.

Nemačke jedinice postigle su lokalne uspehe u borbi protiv ustanika naročito na srpsko-hrvatskoj granici. Veća akcija jednog pojačanog poternog odeljenja, uz podršku aviona, izvršena je poslednjih dana avgusta kod Šapca. 164. peš. divizija morala je krajem meseca da uputi u Beograd 3. bataljon 433. puka kao pojačanje Višoj komandi 65.

U Hrvatskoj su nemire, koji su izbijali čas ovde čas onde, mogle do sada da uguše nemačke i hrvatske jedinice. Sada se potvrdilo da su bande, proterane iz Srbije, sada dej-

stvovala u Hrvatskoj. Novo žarište nemira kod Bos. Kostajnice očistili su od ustanika Hrvati uz saradnju nemačkih jedinica i aviona.

718. peš. diviziji bila su dodeljena 2 oklopna vozila.

III. UGUŠIVANJE USTANKA U SRBIJI od septembra do decembra 1941.

(Uz to pregledna karta)

1.) Izbijanje planskog ustanka u Srbiji.

Krajem avgusta i početkom septembra ponovno se zaoštrila situacija u Srbiji. Prepadi na nemačke vojnike i vojna vozila i na žandarmerijske stanice opet su učestali. Na železničkim prugama otvarana je vatra na vojne teretne i putničke vozove, železnički objekti su rušeni, mostovi u vazduh dizani, železničke stanice napadane, a teretni vagoni pljačkani. Težište svih ovih prepada i napada bilo je na prugama Beograd — Užice i Čuprija — Paraćin — Zaječar. Samo 31. avgusta izvršeno je 18 prepada na železničke stanice i miniranja žel. koloseka. Svakodnevni prepadi na železnice i pošte kao i sabotaze na telefonskim linijama pretili su da prekinu svaki saobraćaj.

Veliki deo rudnika ruda i uglja u Srbiji već je obustavio rad usled komunističkog rovarjenja, a tamo gde se još radilo transport rudnog blaga bio je u mnogome otežan zbog mnogih prekida železničkog saobraćaja. Sem ovih terorističkih i sabotaznih akcija, koje su bile u stalnom porastu, povećali su se i prepadi na srpske opštine. Akta srpske civilne uprave svuda su paljena, kase pljačkane, da bi se onemogućila uredna uprava zemlje. Potpuna anarhija vladala je u zemlji.

Već u avgustu bilo je javljeno za 242 diverzije na urede, žandarmerijske stanice, železnice, telefonske vodove, rudarska i privredna preduzeća i 22 vojnika bilo je ubijeno, a 17 ranjeno. Prvih dana septembra gubici su se višestruko povećali.

U kršnim stenovitim planinama i šumama Srbije skrivale su se mnogobrojne komunističke i srpske nacionalističke bande, partizani i četnici. Oni su dobili priličnu popunu od, još uvek vrlo znatnih, ostataka bivše jugoslovenske vojske, koja pri munjevitom nastupanju u aprilu nije bila uništena. Na hiljade zarobljenih srpskih oficira i vojnika bilo je pušte-

no od naših jedinica na slobodu. Kada im je zapretila opasnost da budu pohapšeni, mnogi od tih oficira i vojnika pobjegli su u planine.

Kod balkanskih naroda život drugog ne vredi ništa, a sopstveni samo malo. Ustanički pokreti i pokreti bandi bili su ovde oduvek skoro svakodnevna pojava. Veći deo stanovnika Srbije imao je oružje. Posle besprimernog sloma jugoslovenske države, plamen ustaničkog pokreta našao je, uskoro po izbijanju nemačko-ruskog rata, bogato tlo za svoj razvoj zbog stava okolnih država. Iz predela između Tise i Dunava, koji je obećan Mađarskoj, bilo je evakuisano u područje koje je ostalo Srbiji više od 37.000, iz Hrvatske oko 100.000, a iz bugarske Makedonije oko 20.000 Srba, i to bez ikakvog imetka, prepuštenih bedi. Ove izbegličke mase bile su većim delom svedoci ubistava članova svojih porodica. Oni nisu imali šta da izgube. Pri njihovom brzom pristizanju u staru Srbiju nisu mogli biti ni prihvaćeni ni smešteni. Mnoge hiljade njih priključile su se bandama.

Po izbijanju nemačko-ruskog rata, u Srbiji je i dalje rastao ustanički pokret. Bio je pre svega nošen srpsko-nacionalnim i panslavističkim idejama.

Pošto srpske snage bezbednosti nisu mogle da održe red i bezbednost u zemlji, to je vojnopravni k-dant Srbije smatrao za potrebno da se odmah pojača i bolje naoruža srpska policija i žandarmerija, kako bi što više izbegao angažovanje nemačkih jedinica i rasteretio nemačke organe bezbednosti. U tu svrhu stajale su na raspolaganju u Srbiji samo slabe i za gerilski rat nedovoljno obučene i opremljene trupe. Ustanak se nije mogao ugušiti samo sa ovim snagama. Ni najoštrijim represalijama — do kraja avgusta bilo je ukupno oko 1000 komunista i Jevreja streljano ili javno obešeno, a kuće okrivljenih spaljene — nije se mogao zaustaviti stalni porast oružanog ustanka. Ni sa komesarskoim vladom, koju su prozvali pandurom okupacionih snaga, a koja kod stanovništva nije uživala nikakav ugled, nije moglo više da se otkloni opasnost. Tako su načelnik štaba k-danta Srbije, generalštabni pukovnik G. Keviš [Kewisch] i zastupnici nemačke politike u Beogradu (generalni konzul Nojhauzen i poslanik Bencler) mislili da je jedini izlaz u pokušaju da zadobiju šire krugove srpskog stanovništva za saradnju i da odvoje od komunističkih bandi četničke odrede čiji je vođa Pećanac izgleda imao veliki broj privrženika i uživao velik ugled među srpskim stanovništvom, štaviše slavljen i kao narodni heroj.

Rekonstrukcija srpske vlade

Krajem avgusta preduzet je pokušaj da se obrazuje nova srpska vlada, koja bi našla oslonca u narodu. Na čelo ove vlade mislilo se postaviti čoveka koji bi uživao poštovanje i poverenje ne samo kod dela stanovništva koji se još mirno držao, nego i kod bivših srpskih oficira kojim su odbegli bandama. Ova ličnost izgleda da je nađena u bivšem jugoslovenskom generalu Nediću, jer je bio poznat kao protivnik pobeglog predsednika vlade Simovića, a u svoje vreme, kao ministar vojske, radio je za pakt s Nemačkom i, sem toga, važio je kao jaka ličnost i neprijatelj komunista. U njegovu vladu bila su primljena i 3 ljotičevca (seljačka stranka), od kojih se mnogo očekivalo. Još pre obrazovanja nove vlade Nedića, uspelo se na izgled da se jedan veliki deo četničkih odreda pod komandom vojvode Pećanca izjasnio spremnim ne samo da će se držati po strani od komunista nego da će učestvovati i u borbi protiv komunističkih bandi.⁶

Vojnopravni komandant Srbije dozvolio je vladi Nedića da pojača srpsku žandarmeriju na 5000 ljudi. Ona je, sem toga, smela da formira »pomoćnu borbenu snagu« od mesnog stanovništva u ograničenom broju i pod nadzorom. Za industrijska preduzeća bila je sem toga formirana industrijska zaštita sa 250 »folksdojčera« kao jezgrom.

K-dant oružanih snaga na Jugoistoku bio je ovom rekonstrukcijom vlade utoliko više iznenađen što nije bio o tome obavešten, već stavljen pred svršen čin. Naknadno odobrenje, uprkos svih sumnji, ipak je dato. Uskoro se pokazalo da je odluka da se posluži sa četnicima protivu komunističkih bandi skrivala u sebi istu opasnost kao i naoružanje srpske žandarmerije, koja delom nije ni pokazivala volje i nije ni bila sposobna da se bori sa ustanicima, i da je to bila vrlo riskantna zamisao.

Načelnik generalštaba 12. armije general-major Ferč, kojim je 1. septembra preneo vojnopravnom k-dantu Srbije i Višoj komandi LXV direktive za propagandu i borbu general-feldmaršala Lista — brzi protivudari, ne zarobljavati mnogo, efikasna odbrana — izvestio je takode i o novom formiranju vlade: »Moj je utisak da je to pokušaj na čiji uspeh treba čekati. Čista sila ostaje još uvek kao poslednje sredstvo!«

K-dant oružanih snaga na Jugoistoku već od samog početka nije delio mišljenje sa vojnopravnim k-dantom Srbije koji je polagao veliku nadu u vladu Nedića.

⁶ Komandant Srbije, pov. br. 31/41 — Razlozi za formiranje nove srpske vlade Nedića.

U međuvremenu rasplamsao se žestoki gerilski rat između naših poternih odeljenja i bandi. Tom prilikom su postignuti i uspesi; prilikom jedne akcije južno od Beograda ubijeno je 26 komunista sa njihovim vođom. Kod Zlota, severozapadno od Zaječara, oslobodilo je jedno nemačko poterno odeljenje srpske žandare i nemačke vojnike iz ruku bandita. I štuke su ovde bile angažovane protiv većih bandi koje su ugrožavale rudnike bakra u Boru. Takođe i kod Topole, zapadno od Kruševca, iz Svrlijaga, severozapadno od Niša, i kod Paraćina naša poterna odeljenja proterala su bande.

Živu aktivnost razvile su dobro naoružane i na izgled umešno rukovođene bande na području između Save i Drine. Ovde se rasplamsao već vrlo opasan ustanički pokret. Šest četa bilo je angažovano protiv ovih partizana u rejonu Loznica — Šabac — Bogatić. Jer je ovde, u prvim danima septembra, došlo do zabrinjavajućih neuspeha naših jedinica. Jedna četa koju su ustanici opkolili kod Koviljače, jugozapadno od Loznice, mogla je biti deblokirana uz upotrebu aviona.

Takođe su jače bande opkolile i potpuno odsekle dve čete koje su sačinjavale posadu rudnika antimona kod Krupnja. Uprkos angažovanju više četa od Valjeva i sa zapada preko Drine, i pored podrške štuka, opkoljeni nisu mogli biti blagovremeno oslobođeni iz obruča. Nastupanje naših jedinica bilo je na ovom stenovitom, brdovitom zemljištu jako otežano usled drumskih zapreka i visokog vodostaja. Obe opkoljene nemačke čete u rudniku antimona kod Krupnja uništili su banditi. Imali smo gubitke od 9 mrtvih, 30 ranjenih i 175 nestalih.

Bez sumnje ove tri divizije 15. talasa u Srbiji, kao ni do sada u Beograd upućena pojačanja, nisu bili ni iz daleka dovoljni da bi mogli zaštititi samo važne tačke. Samo koncentracija snaga mogla je da otkloni opasnost da ustanici ne likvidiraju stražara po stražara i jednu po jednu Okupacionu jedinicu, koji su bili nadaleko razasuti.

Pojačanja za Srbiju

General-feldmaršal List, čim je doznao za ove neuspehe u Srbiji, odmah je 4. septembra naredio vojnouppravnom k-dantu Srbije i Višoj komandi LXV:

»Očekujem preduzimanje najoštrijih mera svim sredstvima, da bi se ustanički pokret u predelu Krupnja i Koviljače uništio. Zato odmah angažovati sve iole raspoložive snage (i

artiljeriju) pod jedinstvenom komandom (komandant divizije)«.

Istovremeno naredeno je komandi 18. armijskog korpusa da hitno uputi Višoj komandi LXV u Beogradu 1. i 2. bataljon 433. peš. puka 164. divizije sa jednim lakim artiljerijskim divizionom, jer situacija u Srbiji zahteva hitno pojačanje tamošnjih snaga.

Još 4. septembra, umesto ova dva bataljona 433. peš. puka, bio je određen za angažovanje protiv ustanika pouzdani 125. peš. puk.

Kada je idućeg dana (5. septembra) Vrh. komanda Vermahta zatražila obaveštenje o merama koje su preduzete za uništenje ustanika, komandant oružanih snaga na Jugovistoku mogao je da odgovori da su od aktivnih jedinica već od ranije upućeni Višoj komandi jedan protivtenkovski divizion i 3. bataljon 433. peš. puka 164. peš. divizije, a sada je još naredio prebacivanje u Srbiju daljnih aktivnih jedinica i to: 125. peš. puk i 1 laki artiljerijski divizion 164. peš. div.

Zabrinjavajući događaji u Srbiji podstakli su general-feldmaršala Lista da izda vojnouppravnom k-dantu Srbije i Višoj komandi LXV nova, opširna uputstva za vođenje borbe protivu ustanika:

»Situacija u Srbiji ne isključuje mogućnost daljeg širenja ustaničkog pokreta. Povećani slučajevi prepada na vojnike i vojne objekte od Strane jakih, dobro naoružanih, na izgled organizovanih i spretno vođenih bandi dokazuju da dosadašnje protivmere nisu bile dovoljne. Vojnouppravni k-dant Srbije i Viša komanda moraju stoga da izvrše sve pripreme kako bi bili dorašli svakom pooštravanju [situacije] i da zemlju konačno umire još pre početka zime«.

Pri tome je trebalo voditi računa o sledećim gledištima:

Ukoliko situacija u Srbiji bude napetija, utoliko više moraju se divizije, prema težištu i lokalitetu, prikupiti u središtu ustaničkog prostora, u rejonu Šabac — Valjevo — Krupanj — Loznica — Topola — Kragujevac — Kraljevo — Užice — Lazarevac i Bor — Zaječar — Niš — Kruševac. Mesta ne smeju biti posednuta snagama manjim od jačine bataljona.

Hitno se preporučuje neočekivano i iznenadno tučenje ustaničkih centara opkoljavanjem nadmoćnijim snagama (i artiljerijom), pod rukovodstvom starijih, iskusnih oficira (komandanata div.), kao i uz detaljno utvrđene operacijske planove i uz prethodna obaveštenja i izviđanja, jer do sada angažovana slaba poterna odeljenja izgleda da nisu više dovoljna.

»Sadašnji raštrkani smeštaj i težnja da se jednovremeno sve obezbeđuje i kontroliše skriva u sebi veliku opasnost da dođe do rasparčavanja snaga. To dovodi prirodno do neuspaha. Zaštita se dakle mora ograničiti, ako je potrebno na takve objekte, čije je držanje od životne važnosti, pre svega na Beograd kao glavni grad, železničku prugu Leskovac — Niš — Beograd — Zagreb, mostove na Dunavu i Savi, Dunav kod Đerdapa, rudnik bakra u Boru«.

Aktivna, pojačana propaganda na srpskom jeziku svim raspoloživim sredstvima.

Pojačani pritisak na stanovništvo na čijem se području pojavljuju ustanci, kako bi se stanovnici naveli da prijave nemačkim vlastima pojavu bandi ili da sarađuju u likvidiranju žarišta nemira.

Bezobzirne hitne mere protiv ustanika, njihovih pomagača i porodica.

Stroga kontrola srpske žandarmerije.

Povećano angažovanje poverenika za ustanovljenje glavnih vođa, sivih eminencija i ustaničkih žarišta.

Puno angažovanje uticaja vlade, koju treba sa odgovornošću privući na aktivnu saradnju.

Sve pripadnike nemačkog Vermahta u Srbiji treba stalno informisati o stanju u Srbiji i o njihovom držanju prilikom prepada. Od svakog nemačkog vojnika treba tražiti inicijativu i aktivno dejstvo.

Naređenje je završavalo rečima: »Od vojnih starešina svih činova očekujem naročitu aktivnost i inicijativu, kao i puno angažovanje celokupne ličnosti za postavljene im zadatke, koji se sada jedino sastoje u tome, da se srpski ustanički pokret brzo i konačno uguši«.

Istog dana (5. septembra), kada je general-feldmarsal List izdao ova osnovna uputstva za ugušivanje ustaničkog pokreta, stigao je iz Beograda u njegov štab novi vapaj za pomoć. K-dant Srbije uputio je molbu k-dantu oružanih snaga na Jugoistoku: »U slučaju da je nemoguće uputiti jednu (snažnu) diviziju, kako je to više puta predlagano, potrebno je narediti da se na teritoriju Srbije prebaci jedna dopunska divizija«.

Situacija u Srbiji se u međuvremenu ponovo izmenila. Na izgled planski vođeni napadi bandi i mnogobrojni prepadi na saobraćajnice, industrijska postrojenja, na opštine i žandarmerijske stanice, kao i svakodnevne sabotaze na železničkim prugama i dalje su vršeni, naročito u rejonu se-

verno od linije: Aleksinac — Kruševac — Kraljevo — Užice. I sa područja oko Bora javljeno je o otvorenom ustanku. Kod Šapca i Lazarevca, kao i između Valjeva i Krupnja i u rejonu zapadno od Užica, prikupile su se prvih dana septembra jače, dobro naoružane i umešno rukovođene bande. O tome da se tu nije radilo samo o komunističkom, nego o jednom opšte-srpskom nacionalističkom ustaničkom pokretu, k-dantu Vermahta bilo je potpuno jasno.

Zbog toga je bilo potpuno razumljivo što se feldmaršal List nije nikako složio sa mišljenjem vojnoupravnog k-danta Srbije da se srpska žandarmerija mora pojačati i bolje naoružati, i da treba što više koristiti i srpsko-četničke odrede za borbu protiv »takozvanih komunističkih bandi« da bi se zagospodarilo ustanikom, utoliko pre što se nije raspolagalo dovoljnim snagama.

Već su stizali izveštaji da je srpska žandarmerija dozvolila da je ustanici bez otpora razoružaju; već su naša poterna odeljenja morala da pohapse srpske žandarme, koji su bili sumnjivi da su potpomagali ustanike. Izgleda da su u sabotazama na železničku prugu Paraćin — Zaječar učestvovali i žandarmi.

Pod ovakvim Okolnostima, k-dant oružanih snaga na Jugoistoku sumnjao je od početka u uspeh nove srpske vlade Nedića, koja je krajem avgusta formirana bez njegovog znanja i prethodnog odobrenja. Tek 3. septembra k-dant Srbije je opširno obavestio o »razlozima«, koji su ga naveli na rekonstrukciju vlade. Ovaj izveštaj stigao je tek 6. septembra u K-du oružanih snaga na Jugoistoku.

Dva dana docnije, 8. septembra, stiglo je iz Beograda pismo načelnika štaba za načelnika Operativnog odeljenja 12. armije. General Ferč, koji je 31. avgusta na putu za Berlin doneo k-dantu Srbije i Višoj komandi 65 uputstva general-feldmaršala Lista za propagandu i borbu (brzi protivudari, ne premnogo zarobljenika, efikasna odbrana), označio je u tom pismu rekonstrukciju vlade kao »pokušaj na čiji uspeh treba da se sačeka«, i dodao je: »Gruba sila ostaje još uvek kao poslednje sredstvo«.

Istovremeno obavestio je: »Vlada je dobila od vojnoupravnog k-danta Srbije dozvolu da pojača žandarmeriju na 5000 ljudi. Ona sme, sem toga, da stvara »pomoćne borbene snage« od meštana. Ovde se hoće da pokuša da se i četnici uvrste. Broj ograničen. Spiskovi pod kontrolom. Najtešnja veza sa sopstvenim jedinicama osigurana. (Nikakve sopstvene akcije bez dozvole; učestvovanje u akcijama jedinica).«

U istom smislu kao načelnik štaba izvestio je general-feldmaršal List još 8. septembra Vrhovnu komandu Vermahta o novoj srpskoj vladi:

»Rekonstrukcija srpske vlade, u nameri da se, u smislu koji odgovara našem gledištu, privuku na aktivnu i odgovornu saradnju srpsko-nacionalistički krugovi, predstavlja jedan pokušaj čiji uspeh treba sačekati. Do sada se može konstatovati dalji porast ustaničkog pokreta«.

Razmer borbe sa bandama, činjenica da su ustanici većinom dobro naoružani i očito umešno vođeni, daje povoda za zaključak da srpski nacionalistički pokret — možda i četnici — radi ruku pod ruku sa takozvanim komunistima. Uz to još dolazi da se upravo u poslednje vreme srpska žandarmerija, gde nije imala podršku nemačkih jedinica, ponovno pokazala nepouzdana ili se pak držala čisto pasivno.

Zadatak nemačkih okupacionih jedinica da uguše ustanički pokret svim sredstvima koja stoje na raspolaganju, i uz iskorišćavanje svih mogućnosti, ostaje još uvek na snazi. U tom pogledu je i vojnoadministrativni k-dant Srbije načisto. U moje naredjenju od 5. septembra ponovo sam energično na to ukazao, kao i na za to potrebne mere. Pri tome sam mu izložio moje gore navedeno mišljenje o ustaničkom pokretu i preporučio najveću opreznost u planiranom daljem naoružavanju srpske policije i na izgled poverljivih Srba.

Takođe sam mišljenja da četiri divizije 15. talasa koje su potčinjene Višoj komandi 65, od kojih se tri nalaze na području Srbije, a jedna u Hrvatskoj, ni po jačini ni po ličnom sastavu, naoružanju, opremi i obučenosti nisu dovoljne da ustanički pokret brzo i sigurno uguše. Zato sam više puta tražio pokretne i za borbu spremne jedinice za Srbiju, koje, pak, nisu stavljene na raspolaganje. Sa sopstvenim sredstvima sam pokušao samo utoliko da uspostavljam ravnotežu, što sam Višoj komandi 65 potčinio protivtenkovski divizion i 3. bataljon 433. peš. puka 164. peš. divizije, a sada i ceo 125. peš. puk sa jednim lakim artiljerijskim divizionom.

Verovatno da ova pojačanja neće biti dovoljna. Zato ponovo i hitno predlažem da se u Srbiju prebaci bar jedna borbeno sposobna divizija, a ako to ne bi bilo moguće, onda u najmanju ruku hitno jedna dopunska divizija. Neovisno od ovog, ne može više da se odugovlači brzo upućivanje daljnih tenkova, izviđačkih oklopnih kola i oklopnih vozova iz ruskog plena. Do sada dodeljeni tenkovi »Renault« pokazali su se većinom kao neupotrebljivi ili im je bila potrebna op-⁷ravka.

⁷ Operativno odeljenje, pov. br. 2015/41, od 8. IX 41.

Kao što je već napomenuto, vlada Nedića bila je obrazovana bez prethodne saglasnosti k-danta oružanih snaga na Jugoistoku.

Da je ovoj vladi k-dant Srbije dao odobrenje za pojačanje i bolje naoružanje žandarmerije, doznao je general-feldmaršal List najpre iz jedne vesti u vojnim novinama »Straža na Jugoistoku« [»Wacht im Südosten«] — od 4. septembra, posle iz jednog telefonskog izveštaja vojnoadministrativnog k-danta Srbije i iz radiograma od 6. septembra. Dva dana docnije, 8. septembra, stigao je radiogram Vrh. komande Vermahta, u kojem je stajalo:

»Prema izveštaju predstavnika nemačke novinske agencije iz Beograda od 6. septembra, general Nedić je izdao proklamaciju srpskom narodu, u kojoj je izneta odluka da će se poštovanje postojećih zakona u Srbiji u slučaju potrebe sprovesti vojnim sredstvima. Proklamacija je saopštena prilikom smotre novoformiranih oružanih jedinica srpske vojske. Firer traži hitan izveštaj i zahteva jasnu ispravku — da ni u kom slučaju neće biti dozvoljeno formiranje ma kakvih jedinica srpske vojske. U obzir može doći jedino ograničeno pojačanje žandarmerije za ugušivanje nemira, ali bez teškog naoružanja«.

Još 9. septembra preneo je k-dant oružanih snaga na Jugoistoku Vrhovnoj komandi Vermahta dostavljeno objašnjenje vojnoadministrativnog k-danta Srbije: »Srpskoj vladi dozvoljeno je samo ograničeno pojačanje žandarmerije i policije bez teškog naoružanja, a po odobrenju k-danta Srbije. Sve druge vesti su lažne«.

Sledećeg dana, 10. septembra, saopštio je general-feldmaršal List vojnoadministrativnom k-dantu Srbije da je najpre «⁷ vesti iz novina saznao »da su novoj srpskoj vladi učinjeni izvesni načelni ustupci«. Pošto je, prema firerovoj direktivi Nr. 31 od 9. juna, izričito na mene prenet kontrola nad izvršnom vlašću koju imaju k-danti na područjima okupiranim od nemačkih jedinica, to naglašavam da moram biti prethodno upoznat sa takvim presudnim i načelnim pregovorima. Na potrebu najveće opreznosti pri pojačanju i naoružanju srpske žandarmerije ja sam naročito pismeno i usmeno ukazivao. Ova opreznost je, prirodno, potrebna u povećanoj meri kod naoružanja ostalih Srba, ma za koje svrhe (zaštite industrijskih objekata itd.). U vesti iz novina i u govoru preko radija srpskog predsednika vlade spomenuti izraz o »oružanoj sili« dao je pojmljivo povoda ponovnim zapitkivanjima sa najvišeg mesta. On mora nestati! Samo se od sebe razume da i reč »milicija« nije ni na koji način umesna,

pošto uključuje pojam oružane sile. Formiranje jedne takve srpske milicije ne dolazi ni u kojem slučaju u obzir. Ja mogu svoj pristanak za dalje povećanje i bolje naoružanje (ni u kome slučaju sa teškim naoružanjem) srpske žandarmerije tek onda da dam kada se sigurno ustanovi da se srpska žandarmerija prema nama lojalno i pouzdano drži i kad to bude delom dokazala. Uostalom, ponovo molim da se povede računa o tome da ubuduće svi osnovni poslovi i izveštaji idu preko k-danta oružanih snaga na Jugoistoku a ne neposredno prema gore.⁸

Predloži general-feldmaršala Lista Vrh. kom. Vermahta

Jedanaestog septembra general-feldmaršal List obavestio je telegramom general-majora Ferča, koji je posle konferencija održanih u Beogradu otputovao za Berlin, o sadašnjoj situaciji u Srbiji:

»Oružani ustanak organizovanih, umešno rukovodjenih i dobro naoružanih bandi (ne samo komunista). Centri ustanaka: Drina — trougao Save (predeo Loznica — Krupanj), rejon Ub — Lazarevac i okolina Bora. Povećana planska sabotaža na železničkim i telefonskim linijama, srpska žandarmerija ponovo nepouzdana. Treba računati sa daljim širenjem ustaničkog pokreta. Banat, arnautska oblast i Beograd još su mirni. Poterna odeljenja nisu više dovoljna. Neuspesi su se desili već i kod jačih odreda. Sopstveni gubici poslednjih 10 dana — oko 400 ljudi, uključujući nestale i raspršene. 125. peš. puk i 1. laikoart. divizion na putu za Srbiju. Ta pojačanja nisu dovoljna. Zbog toga traženo ubrzano prebacivanje daljih, za borbu spremnih i pokretnih jedinica, kao i za upotrebu sposobnih tenkova i oklopnih vozova iz ruskog ratnog plena. Dopunska divizija je tražena i u izgledu je njeno dodeljivanje«.

General-majoru Ferču naređeno je da o ovoj situaciji u Srbiji obavesti ličnosti u Vrhovnoj komandi Vermahta. On je tom prilikom imao da ukaže na »ograničenu sposobnost za upotrebu« divizija 15. talasa, na njihov nedovoljni lični i materijalni sastav, nedovoljnu obučeno^t i rukovodstvo«.

Vrhovnu komandu Vermahta trebalo je još jednom zamoliti da hitno uputi u Srbiju jednu za udar sposobnu frontovsku jedinicu — najmanje jednu diviziju — sem već zatraženih oklopnih snaga, jer se dalji nepodnošljivi neuspesi ne bi mogli izbeći. Naročitu pažnju skrenuo je general-

⁸ Operativno odeljenje, str. pov. br. 1882/41. od 10. IX 41.

-feldmaršal List na to da se rasprave pitanja nepodnošljivih odnosa komandovanja u Srbiji. Naime, u Srbiji su nadležnosti komandovanja podešene za mirne prilike ali ne za borbene. Zato je potrebno da vojni komandant bude ujedno i komandant svih trupa. Ovo neophodno uslovljava da taj položaj zauzme stariji, iskusni i u ratu oprobani general kopnene vojske. Sastav štaba mora biti prilagođen tome zahtevu. Važnost četverogodišnjeg plana uzeta je i u ovom slučaju u obzir. Osnovni uslov za ostvarenje ovog plana je sigurnost i red u zemlji.

»Propusti kod obrazovanja vlade«, tako kaže general-feldmaršal List na kraju svoje depeše upućene general-majoru Ferču, »usledili su samo zato što je vojnoupravni k-dant Srbije, na osnovu ranijih uputstava odozgo i običaja pre uspostavljanja komandanta oružanih snaga na Jugoistoku, mislio da može samostalno da radi. Ovo shvatanje nadam se da sam uspešno odstranio. Pojačanje žandarmerije je usporeno i biće pod nadzorom, ni u kom slučaju teško oružje. Formiranje samozaštite, pogrešno nazvane milicijom, do daljeg je ukinuto«.⁹

Iste predloge dostavio je general-feldmaršal List i u jednoj depeši od 12-IX Vrhovnoj komandi Vermahta i Komandi kopnene vojske:

»Opasni razvoj opšte situacije u Srbiji zahteva odlučne mere.

I ova srpska vlada je, prema izveštajima vojnoupravnog k-danta Srbije, zatajila. Žandarmerija u povećanoj meri nepouzdana. Veza ustanika, koje je, po mom mišljenju, vojnoupravni k-dant Srbije netačno nazivao komunistima, sa četnicima ustanovljena je.

Prva je potreba čvrsto jedinstvo rukovodstva radi uspostavljanja neophodnog autoriteta potrebnog pri vojnim ofanzivnim operacijama. Zato je nedopustivo da sva izvršna vlast, uključujući pravo naređivanja svim jedinicama za operacije, bude u rukama jedne ličnosti. To može biti samo po činu najstariji trupni ik-dant. Sadašnja organizacija komandovanja propisana je za mirnodopske uslove a za sadašnje nemirne borbene prilike neodrživa.

Za ovo, kao naročito podesna ličnost, koja je ujedno odličan poznavalac prilika na Balkanu, dolazi u obzir general pešadije Beme. On bi se sa svojim štabom mogao osloboditi za ovaj zadatak.

⁹ Operativno odeljenje, str. pov. br. 1891/41. od 11. IX 41.

Da će se značaj četvorogodišnjeg plana i u ovom slučaju uzeti u obzir samo se po sebi razume. Osnovni uslov za njegovo ostvarenje je sigurnost i red u zemlji.

Za sprovođenje potrebnih operacija nisu nikako dovoljne nemačke snage u Srbiji ni posle dovođenja ojačanog 125. peš. puka. Divizije 15. talasa po ličnoj i materijalnoj formaciji i komandnom osoblju, prema dosadašnjem iskustvu, nisu sposobne da suzbiju opšti ustanak koji je na pomolu. Za veće operacije nedostaju i pokretne snabdevačke ustanove.

Prema tome, prisiljen sam — bez obzira na opštu situaciju — da predložim da se što hitnije prebaci najmanje jedna borbeno sposobna operativna divizija sa tenkovima.¹⁰

Prilike u Beogradu

Konjički kapetan Kampe [Campe], ordonans-offioir feldmaršala Lista, kolji je doneo u Beograd osnovno naređenje za ugušivanje srpskog ustaničkog pokreta od 5. IX, u jednom pismu od 9. IX. izveštava o prilikama u Beogradu:

Između k-danta Srbije, generala avijacije Dankelmana, i k-danta Više komande 65, generala Badera, postoje oštra razmimoilaženja po pitanju nove srpske vlade i upotrebe srpskih snaga za borbu protiv komunista. K-dant Srbije ima puno poverenje u Nedićevu vladu kao i u četničke odrede pod komandom pukovnika Pećanca. Pukovnik [Košta] Pećanac je preko posrednika ponudio da se sa svojim snagama bori protiv komunista. Pregovori koji su posle toga vođeni između k-danta [Srbije], nove srpske vlade i četnika doveli su do sporazuma, prema kome k-dant priznaje četnike, i njima daje pravo regrutacije i da se javno pojavljuju naoružani. Četnici su se sa svoje strane obavezali na borbu protivu komunista.

Vladi je priznato pravo da pojača svoje oružane snage. Žandarmerija, do sada jačine 2—3000 ljudi, vrbovanjem oficira i podoficira stare srpske vojske, povećaće se na 5000 ljudi. Nakrtadno će se formirati pomoćna policija i na kraju u pojedinim naseljima obrazovaće se od mesnog stanovništva jedna vrsta milicije. Za ovu svrhu stavljeno je od k-danta [Srbije] vladi do sada na raspolaganje 15.000 pušaka i veći broj mitraljeza. Posledica toga je da sada četnici javno istupaju, da za sebe i svoje potrebe vrbuju ljudstvo po selima, ali se ne mogu suzbiti sve dok se ne utvrdi da i Pećančevi četnici, i pored sporazuma, učestvuju u borbama na strani bandi, koje su sve žešće. Zbog toga divizije se žale na nepodnošljivu nejasnoću i nesigurnost, jer imaju da se bore protivu

Ia, str. pov. br. 1913/41. od 13. IX 41.

komunističkih bandi, pri čemu četnicima ne smeju ništa da učine, iako često ne postoji nikakva razlika između komunisti i četnika.

General Bader i pukovnik Keviš (načelnik štaba Više komande 65) ne veruju četnicima. I sada su pronađena naređenja, koja potvrđuju saradnju četnika i komunista.

Kod Više komande 65 mišljenja su da odluku k-danta Srbije da za razbijanje komunističkih bandi koristi srpsku vladu i četnike može imati za posledicu dve velike opasnosti: da se četnici povežu sa komunistima i da ubrzo, novoformirani i organizovani, istupe protivu nemačkih okupacionih jedinica, i, drugo, da srpska vlada, uspostavljajući pomoću četnika red u zemlji, ujedno formira stajaću vojsku, tako da nemačka okupaciona uprava mora uvek da računa sa opasnim ustankom a da mu ne može blagovremeno da stane na put, pošto će vlada i četnici polagati pravo na to da su oni u zemlji uspostavili red, pošto Nemci nisu to bili u stanju da urade.

Na kraju svoga pisma izveštava konjički kapetan Kampe da je st&kao utisak »da se najhitnije mora nešto preduzeti. kalko u Srbiji ne bi došlo do novih možda vrlo ozbiljnih iznenadenja«. Potpukovnik Gravenhorst, načelnik štaba k-danta Srbije, rekao mu je da se postojeće teškoće ne bi mogle otkloniti raspoloživim snagama. Ako se ne želi koristiti srpsku pomoć, ostala bi samo jedna, naravno vrlo radikalna, mera da se susednim narodima da mogućnost da uđu u Srbiju, i da tamo, pošto unište ustanike, uspostave red. Takvu odluku, koju naravno može doneti samo Berlin, pozdravili bi samo Mađari, Hrvati, Albanci i Bugari. To bi imalo za posledicu da Srbija bude istrgnuta iz nemačke interesne sfere.

Navodno, to je i srpskoj vladi nagovešteno, da bi iz kiše upala u pljusak, u slučaju ako bi se podigla protiv nemačkih % okupacionih jedinica.

Već se sve jasnije pokazivalo da uspeh Nedićeve vlade, kome se nadao k-dant Srbije, nije bio zadovoljavajući. Istina, jpredsednik vlade je u jednom govoru preko radija, 15. septembra, imperativno zahtevao od svih pristalica ustaničkog pokreta da polože oružje i obustave sabotaze i apelovao na održanje reda i mira. Ujedno je nagovestio obrazovanje »specijalnih sudova« za sabotere, i čišćenje upravnog aparata od nepouzdatih činovnika.

Ali ovaj poziv ostao je, kao što se i očekivalo-, bez rezultata.

Izveštaji kojima se raspolagalo sredinom septembra govore da se ustanički pokret prebacio u rejon Požarevca. Uz se pojačao ustanak oko Užica. Naročito živu aktivnost

razvile su bande između Jagodine i Kragujevca. Južno od Beograda, našim izviđanjem iz vazduha ustanovljeno je prikupljanje bandi. Južno od Niša bande su bile opet aktivnije. Nova ustanička žarišta pojavila su se oko Višegrada, kao i zapadno od Drine i južno od Tuzle. Stanovnici pojedinih srpskih sela priključili su se ustanicima. Celokupna privreda zemlje pod pritiškom ustaničkog pokreta dospela je u sve veće haotično stanje. Čak i na Dunavu su se pojavile bande i ugrožavale parobrodski saobraćaj, najvažniji put za transportovanje nafte iz Rumunije za Rajh. Morala su se slati pojačanja radi osiguranja Sipske pruge (Đerdap), i angažovati monitori mađarske i rumunske dunavske flotile.

Novoformirana srpska žandarmerija nije nigde do sada mogla zabeležiti ma kakav uspeh protivu ustanika. Jedno odeljenje žandarmerije čak je i odbilo da se bori protiv bandi, a drugo je svoje naoružanje bez borbe predalo ustanicima. U Žapcu žandarmerijska pojačanja stajala su neaktivna prema ustanicima i nisu se mogla pokrenuti da protivu njih nastupe.

Viša komanda 65 protivila se rasparčanoj upotrebi 125. peš. puka, koji je u međuvremenu stigao u Beograd, ali je morala popustiti želji k-danta u Srbiji da se jedan bataljon toga puka uputi za Šabac, da bi razoružao nepouzdanu žandarmeriju.

Pri brojnomo porastu i jačini bandi, angažovana potema odeljenja od 30—50 ljudi nisu već odavno bila dovoljna da se uspešno bore protiv ustanika i da svuda oslobode od bandi opkoljene straže, žandarmerijske stanice i feldkomandanture. Nemačke okupacione divizije nisu niukoliko bile dovoljne da same osiguraju sve najvažnije objekte. Da bi se sprečila opasnost da ustanici opkole i unište stražu po stražu, prikupile su se nadaleko razbacane divizije na užu prostoriju: 718. div. zapadno od Drine, 704. div. kod Valjeva, 714. div. kod Topole i delovi 717. kod Bora.

Izveštaji iz Beograda

Dvanaestog septembra opisao je oficir za vezu k-danta oružanih snaga na Jugoistoku kod Više komande 65, generalštabni major Jais, tamošnje prilike i događaje:

Do sada operisalo se samo sa poternim odeljenjima i u tu svrhu divizijama su dodeljena poterna područja, a pojedinih bataijonima poterni srezovi. Ta je mera već davno prevaziđena, jer su bande danas toliko ojačale, da im porerna odeljenja više ne mogu da naude. Najzad, 6. septembra Viša komanda je naredila: »Zadatak divizija ostaje kao i ranije — napad i uništenje nastalih bandi«. Početak za takvo ofanzivno nastupanje nije se još mogao naći, mada je za to bio pogo-

dan ojačani 125. peš. pulk: »Kod Više komande 65 vlada jedinstveno uverenje da su dosadašnje mere nedovoljne za ugušivanje ustanka. S druge strane, ovde se ne vidi nikakva mogućnost kako da se oformi neka udarna grupa koja bi bila dovoljno jaka«, Usled mnogobrojnih rasplnutih zadataka osiguranja, koji su stavljeni u zadatak Višoj komandi 65, to se ne može tako jednostavno postići, utoliko pre što se k-dant Srbije do sada protivio svakom pomeranju jedinica i za sebe zadržao pravo odlučivanja. On (major Jais) ima skoro utisak, kao da je ovde već izgubljen pregled nad velikim događajima. »Ovde, u komandi, vlada mišljenje da će onda, ako se iz jednog mesta povuče jedinica, ostavljeni slabi delovi odmah biti opkoljeni ili uništeni od mnogobrojnih bandi. Zato je od pre izvesnog vremena više ili manje prestalo svako premeštanje, a koje i vrlo otežava nepokretnost jedinice. Ako negde naročito gori, onda se, u najboljem slučaju, pokrenu 2—3 čete i stave u pokret. Na ovaj način se samo krpari, što neće nikada dovesti do promene situacije. Ustanici za sada propisuju preduzimanje mera ovdašnjim ustanovama. To će biti slučaj tako dugo dok se konačno ne odluči da se napuštanjem jednog dela teritorije pređe u ofanzivu«.

Obimne izveštaje o proceni vojne situacije u Srbiji podneo je oficir za vezu k-danta oružanih snaga na jugoistoku.

12. septembar:

Na području k-danta Srbije oružani ustanak je u porastu. Glavna područja ustanika, koji se uglavnom proširio na celo Okupirano područje, izgleda da se nalaze u luku Drine, sa glavnim mestima Loznica i Krupanj; u luku Save, zapadno od Šapca, i u rejonu Obrenovac — Valjevo. Pretpostavlja se da se rukovodstvo ustaničkog pokreta nalazi u kolibama planine Cera, jugozapadno od Šapca.

Ustanički pokret je već tako narastao da se jedinice jačine manje od bataljona ne mogu više pomerati bez opasnosti da budu od ustanika napadnute i na besputnom zemljištu opkoljene. Upućivanje polubataljona radi oslobodenja opkoljenih jedinica već je dovelo do neuspeha. Tek nastupanjem jedne veće nemačke jedinice može se računati da će se neprijatelj povući ili će odložiti oružje, da bi se mogao prikazati kao bezazleni stanovnik.

Podaci o jačini neprijatelja u luku Save zapadno od Šapca variraju od 2000—10.000 ljudi.

Pokreti motorizovanih jedinica ili pojedinačnih tenkova na velikim područjima nisu mogući zbog mnogobrojnih zaprečavanja na drumovima i putevima.

Nova srpska Nedićeva vlada, i pored daljeg naoružanja srpske žandarmerije, neće biti u stanju ni da ustanak opet priguši ni da ga konačno uništi. Za to su nedovoljne i raspoložive jedinice prema broju, vrsti opreme i naoružanja. Sa sada raspoloživim snagama u najboljem slučaju može se postići prigušivanje ustaničkog pokreta i to samo uz potpunu koncentraciju snaga i uz bezobzirnu upotrebu istih. Potpuna koncentracija snaga otežana je mnogobrojnim zadacima osiguranja koji su stavljeni u zadatak Višoj komandi 65. Da se objekti koji se imaju osigurati, kao železnice, vodni putevi, industrijska postrojenja itd., ne bi izgubili, delovi okupacionih jedinica su, silom prilika, raspoređeni na velike rejone. Za aktivno suzbijanje ustaničkog pokreta neophodno je formiranje jedne mobilne jedinice. Mora se voditi računa da će se u slučaju formiranja mobilne jedinice izgubiti jedan ili drugi objekat koji se osigurava.

Treba hitno sprovesti sledeće zadatke:

1) Uništenje neprijatelja na drumu Obrenovac — Valjevo, radi ponovnog uspostavljanja sigurne veze između Beograda i Valjeva.

2) Uništenje neprijatelja u luku Save zapadno od Šapca koncentričnim nadiranjem jakih borbenih grupa iz Šapca i Bijeljine prema severnom delu luka Save.

Od okruženja i uništenja rukovodstva ustanka za koje se pretpostavlja da je na Ceru, mora se za sada odustati.

13. septembar:

Posle povlačenja dveju nemačkih četa iz Okoline Krupnja, koje je moralo da se preduzme 6. septembra pred nadmoćnim snagama ustanika, celo glavno ustaničko područje zapadno od linije: Mitrovica — Šabac — Valjevo — Užice otpalo je ispod nemačke kontrole. Ustanici imaju tamo, kao i na drugim područjima u kojima nema nemačkih jedinica, slobodu akcije. Neprijatelj već diktira, ugrožavanjem raznih po život važnih objekata, nemačke protivmere. Tako je morao jedan bataljon 125. peš. puka, po želji k-danta Srbije, biti upućen u Šabac kao pojačanje osiguranja, suprotno dosadanoj nameri Više komande 65 da se ceo puk upotrebi za napad na Valjevo.

Iz ovih okolnosti i činjenice može se zaključiti da ustanici na celom Okupiranom području nisu bili do sada ozbiljno napadnuti, da je ustanički pokret i dalje u porastu. Sloboda akcije može se otežati neprijatelju samo našim napadom.

Nemačke jedinice, raspoređene u mnogim mestima za osiguranje objekata feld- i krajskomandantura, delom su već odsečene od Beograda. Bude li neprijatelj i dalje rušio drumove i postavljao zasede, to će u kratkom vremenu biti odsećeni svi delovi okupacionih jedinica. Namera neprijatelja da izoluje nemačke jedinice, na daleko rasute po zemlji, da bi osujetio njihovu koncentraciju u jaču borbenu snagu, izgleda očigledna.

Upućivanje pojedinih poternih odeljenja, pri sadašnjem povećanju ustaničkog pokreta, zastarelo je i dovodi do neuspeha. Pojačanje naših osiguranja na naročito ugroženim mestima predstavlja samo pasivnu meru. U najboljem slučaju ovim se sprečava neprijateljski napad na objekat koji se osigurava samo dotle dok se neprijatelj jednog dana ne oseti i za takvu akciju dovoljno jakim.

Koncentracija jedne snažne napadne borbene grupe je prema tome neophodno potrebna. Samo energičnim napadom izvršenim od strane Nemaca može da se priguši ustanički pokret.

Ponovljene molbe feldmaršala Lista za borbeno sposobna pojačanja kao i sigurno ubedljivo iznošenje situacije od strane general-majora Ferča u Firerovom glavnom stanu, podstakli su Vrh. kom. Vermahta da udovolji predlozima komandanta oružanih snaga na Jugoistoku.

Noću na 14. septembra stigao je iz Firerovog glavnog stana radiogram u Atinu: »Komanda kopnene vojske prebacice komandantu oružanih snaga na Jugoistoku za ugušenje nemira u Srbiji jednu peš. diviziju iz Francuske«. To je bila 342. peš. divizija. Ona je upućena za Beograd i bila potčinjena Višoj komandi LXV.

Pored toga Komanda kopnene vojske uputila je u Beograd i jedan bataljon 100-te tenkovske brigade, koji je također dodeljen Višoj komandi.

U međuvremenu u Beograd već pristigla pojačanja iz Soluna — 125. peš. puk i 220. art. divizion — bili su oprobane jedinice, ali, po mišljenju komandanta Srbije, nisu bili dovoljni, čak ni uz podršku ostalih raspoloživih okupacionih snaga, za plansko pročešljavanje ustaničkih područja — ravnica sa nepreglednim kukuruznim poljima i planina sa gustim šumama. Komandant Srbije hteo je najpre da se ograniči na to da 125. peš. puk upotrebi iz Beograda u pravcu Obrenovac — Ub, da tu izvrši »lokalno čišćenje« i da osigura vezu sa odsečenom 704. peš. divizijom u Valjevu.¹¹

¹¹ Komandant Srbije, str. pov. br. 1923/41. od 15. IX 41.

Po pristizanju 342. peš. divizije hteo je komandant Srbije da prikupi jaku ofanzivnu grupu da bi je upotrebio protiv ustanika u rejonu severno od linije Šabac — Loznica.

Nasuprot tome naredio je komandant oružanih snaga na Jugoistoku: »U prvom redu uništiti ustanike u rejonu Krupanj — trougao Sava — Drina«

Za to je trebalo angažovati jake snage — najmanje 2 divizije — od Obrenovca — Uba i, pre svega, od Valjeva s ciljem »da se ustanici opkole u trouglu Sava — Drina«.¹²

Sedamsto osamnaesta peš. divizija u Bosni, pojačana hrvatskim snagama, trebalo je da na zapadnoj obali Drine spreči prebacivanje ustanika na hrvatsko područje.

Obezbeđenje hrvatskog područja moglo se delimično postići sa tamošnja dva, i delimično sa još dalja tri landesšiczen-bataljona kojii su od Komande kopnene vojske stavljeni u izgled za kraj septembra.

Po dolasku ovih bataljona biće 718. peš. divizija slobodna za osiguranje, osmatranje i zatvaranje linije na Drini. Hrvatski maršal Kvaternik izjasnio se, pored toga, spremnim da za akciju stavi na raspolaganje »najmanje 12 hrvatskih bataljona, a po mogućnosti još i Više«, čiju je, pak, upotrebljivost trebalo tek da se isproba. Maršal je molio da ovaj kontingent bude u svakom pogledu potčinjen komandantu 718. peš. divizije. Njegova je naročita želja bila da se ovi hrvatski bataljoni po mogućnosti upotrebe zajedno sa nemačkim jedinicama. Držao je celishodnim, s Obzirom na stečeno iskustvo u svetskom ratu (operacija u jesen 1914. protivu Srbije), da napad 342. peš. divizije započne iz Srema. To je potkrepljivala železnička mreža Srema, putna mreža između Drine i Kolubare, bezbednost pozadine i dotur. Nemački general u Zagrebu, general-major Glez fon Horstenau, delio je ovo mišljenje. Iskrčavanje jedinica u Sremu odobrila je hrvatska vlada i maršal Kvaternik je molio »da se s njim, hrvatskom oružanom silom i sa hrvatskim vlastima može u svakom pogledu raspolagati« (nemački general u Zagrebu komandantu oružanih snaga na Jugoistoku, str. pov. br. 291/41. od 19. IX 41).

¹² Komandant oružanih snaga na Jugoistoku, Ia, str. pov. br. 1923/41. od 15. IX 41.

Takođe je i oficir za vezu komandanta oružanih snaga na Jugoistoku, generalštabni major Jais, preneo 16. septembra iscrpan plan za upotrebu 342. divizije. Izneo je:

Prema dosada prispelim izveštajima o neprijatelju, izgleda da je ustanički pokret najviše napredovao u luku Save i južno odatle. Oružani ustanak je tamo vojnički organizovan, pod rukovodstvom bivših jugoslovenskih oficira. Pretpostavlja se da se rukovodstvo ustaničkog pokreta nalazi na planini Ceru. Smatram da bi napad protiv ovih glavnih ustaničkih područja, po dolasku 342. peš. divizije, bio naročito efikasan za ugušivanje ustaničkog pokreta.

Dosadašnji večernji izveštajii o bandama u predelu južno od Beograda pokazali su se jako preteranim. Nasuprot vojnički organizovanim bandama u luku Save i južno od toga, izgleda da se južno od Beograda radi samo o pojedinačnim grupama za sabotaže. Iz tog razloga i s obzirom na jaku posadu u gradu, ne vidim nikakvu opasnost po Beograd. Zato predlažem da se po dolasku 342. peš. divizije rukovodstvo ustanka na Ceru opkoli. Sprovođenje: iskrčavanje 342. peš. divizije, verovatno od 19. septembra, severno od Save u rejonu šid — Mitrovica — Ruma — Klenak.

Po iskrčavanju divizije treba prikupiti: dva ojačana peš. puka u okolini Mitrovice i jedan ojačani peš. puk u okolini Klerika.

Sto dvadeset peti peš. puk, ojačan 2. bataljonom .724. peš. puka, jednim vodom bornih kola 220. protivtenkovskog bataljona, artiljerijskim divizionom i sa dve baterije 654. artiljerijskog divizona, treba da krene 19. septembra, trodnevnim maršem, iz Valjeva u predeo Loznice, da hi tu zatvorio područje Cer pl. sa juga.

Ojačani peš. puk 342. peš. divizije, koji se prikuplja istočno od Šapca, treba da nastupi što pre preko Šapca u okolinu Ribara, da bi ovde zatvorio saobraćajni put sa severozapada ka jugoistoku i obratno.

Obadva ojačana peš. puka [342. pd] prikupljena kod Mitrovice prešla bi tamo Savu i napala bi — dan docnije po prelazu pojačanog peš. puka preko Save kod Šapca — u južnom pravcu prema Cer pl., da bi uništili bande koje bi se pojavile, odnosno da bi ih nabacili natrag na planinu Cer.

Jednovremeno oba pojačana peš. puka treba planski da pretraže sva mesta u pogledu ustanika i oružja. Alko neprijatelj ne pruži nikakav otpor, onda oba ojačana peš. puka treba četvrtog dana po prelasku Save da stignu otprilike na liniju Prnjavor — Ribari — Lipolist — Dobrić — Varna, čime bi se zatvorio obruč oko pl. Cer, sem sa drinske strane.

Pomoć Hrvata za zatvaranje Drine treba obezbediti. Po zatvaranju obruča oko pl. Cer treba obruč suziti koncentričnim nastupanjem prema pošumljenom području na Ceru; po dolasku do ivice šume treba pročešljati pošumljeno područje jakim odredima.

Za čišćenje k-dant Srbije izdao je 17. septembra Višoj komandi 65 sledeća uputstva za operaciju:

Situacija u Srbiji zahteva potpun uspeh nemačkog oružja. Sada raspoložive nemačke jedinice, kao i po prispeću divizija i 30 bornih kola, koji su na putu, ne pružaju nikakvog izgleda na uspešno izvođenje operacije u pošumljenoj planini.

Zato se sa snagama s kojima će se uskoro raspolagati može u ravnici sa sigurnošću postići uspeh.

Višoj komandi stavlja se zbog toga u zadatak da sa raspoloživim jedinicama i sa 342. peš. divizijom i 30 bornih kola 100. tenkovske brigade, koji su na putu, što je moguće pre preduzme operaciju prema luku Save — Drine u rejonu Mitrovića — Šabac — severna ivica planine Cer s ciljem da uništi neprijateljske snage koje su tamo ustanovljene, da uspostavi za nemački Vermaht 'Snošljive prilike i da se opet zadobije bogato područje za ishranu.

Prema mišljenju k-danta Srbije, napad sa glavnim snagama u pravcu sever—jug, iz predela s obe strane Mitrovice prema planini Cer daje premale izgleda na uspeh. Pri tome može se očekivati da će se ustanici već na vest o pokretu naših jedinica povući iz predela koji će se čistiti u šumovite planine, koje leže južnije, a po završetku operacije, kao i posle svakako potrebnog povlačenja glavnine angažovanih jedinica, uskoro će ponovno da uspostave sadašnje prilike.

Nasuprot tome više izgleda na uspeh ima operacija sa glavnim udarom od istoka, preko Šapca. — Lipolista, i istovremeno sa zapada protiv Janje — Bijeljine u pravcu Lipolista.

Pri dodiru čelnih udarnih jedinica u predelu Lipolista treba zatvoriti ravnice prema planini Cer. Udarne trupe izvršile bi posle toga pročešljavanje luka Save širokim frontom s juga prema severu.

Da bi se sprečio prelaz ustanika na hrvatsku teritoriju, treba nastojati svim sredstvima da nemačkim jedinicama (718. peš. div.) sadejstvuju hrvatske jedinice.

Presudni za uspeh su najveća tajnost i iznenadno izvođenje operacije, kao i neprimećeno obezbeđenje prelaza Drine iz predela Janja — Bijeljina ka istoku. Već sada kruže u

Beogradu mnogobrojna govorkanja o velikom protivudaru nemačkih jedinica.

Sa ovim planom k-danta Srbije za operaciju u severozapadnoj Srbiji saglasio se komandant oružanih snaga na Jugoistoku.

Organizacija komandovanja u Srbiji

U međuvremenu, 16. septembra, načelnik vojne uprave, državni savetnik Turner, kao predstavnik k-danta Srbije, lično je referisao general-feldmaršalu u njegovom štabu o situaciji u Srbiji. Izlaganje dr Turnera o razvoju prilika u Srbiji još je više pojačalo mišljenje komandanta oružanih snaga na Jugoistoku da je tamo »bilo potrebno najčvršće jedinstveno rukovodstvo«. Zato je, 17. septembra uveče, ponovio u depeši upućenoj Vrhovnoj komandi Vermahta svoj prediog da se komandantu 18. arm. korpusa, generalu pešadije Bemeu »prenese isključiva izvršna vlast i da mu se do daljeg potčine sve u Srbiji postojeće vojne i civilne ustanove«, a potom je još rekao:

»Položaj k-danta Srbije postao bi za njega na taj način do ponovnog uspostavljanja redovnih prilika suvišan. Takođe mora do tog vremena da izostane svaki specijalni službeni put. On stvara, pošto uvek polazi sa jednostranih pretpostavki, pogrešne utiske, ometa neophodno potrebno jedinstveno rukovođenje i ugrožava upravu u celini.«

Na kraju svoje depeše naglasio je general-feldmaršal: »iSkoro pristizanje pojačanja, koje je u izgledu, potreba brzog smirivanja i brzog uspostavljanja privrede zahtevaju brzo regulisanje istog, što ovim molim.«¹³

Ovaj telegram general-feldmaršala Lista mimoišao se sa jednim naređenjem već 16. septembra izdatim od firera, čiji izvod je Vrh. kom. Vermahta 17. septembra prenela komandantu oružanih snaga na Jugoistoku. Firer je naredio general-feldmaršalu Listu da uguši ustanički pokret na jugoistoku. Za izvršenje ovog zadatka sve snage kopnene vojske koje su bile ili se prebacuju na ustaničko područje trebalo je staviti pod komandu k-danta 18. armijskog korpusa, generala pešadije Bemea. Ovaj treba na ustaničkom području da vrši svu izvršnu vlast. Sve vojne i civilne ustanove bi'le bi u toim pogledu vezane za njegova naređenja.¹⁴

¹³ K-dant oružanih snaga na Jugoistoku, Ia, str. pov. br. 1946/41. od 17. IX 41.

¹⁴ OKW/ WFSt, I odeljenje (I operativno), str. pov. za k-danta br. 441/538/41 od 17. IX 41. — K-dant oružanih snaga na Jugoistoku, Ia, str. pov. 1953, 1954, 1959/41. od 18. IX 41.

Firerovo naređenje od 16. septembra dalo je povoda nemačkoj Vladi da upozna svoje misije u Sofiji, Rimu i Zagrebu sa sledećim:

Potvrđeni ozbiljni i politički najnepoželjniji nemiri kao i lokalni oružani ustanici u Srbiji ponovo potvrđuju da se podstrekivači, organizacije i 'liferanti oružja nalaze izvan srpskih granica i odatle ne dozvoljavaju da srpsko stanovništvo dođe do mira. U prvom redu to su komunistički i jevrejski krugovi. Postoje znaci da se naročito iz Bugarske podstrekavaju i pomažu pobune u Srbiji i to kako od strane bugarskih komunističko-domorodaca tako, naročito, i od strane ruskog poslanstva u Sofiji.

Vlada Rajha odlučila je sada da tako pojača nemačke vojne snage u Srbiji da se u kratko vreme omogući saradnja sa lojalnim srpskim krugovima i da se ustanici razbiju i razoružaju, te da se ponovo uspostavi sigurnost. Da ovaj uspeh ne bi bio samo trenutna, potrebno je da se, pored toga, otkriju veze izvan srpskih granica, da se iste prekinu i zauvek onemoguće. To se može postići samo uz tesnu i trajnu saradnju sa vladama susednih država, naročito Bugarske. Ministar spoljnih poslova Rajha umoljava da obavestite bugarsku vladu o ovom gledištu i da je zamolite za aktivnu i trajnu saradnju s nemačkom vladom. Interesi mira i mirna izgradnja stanovništva u svim zainteresovanim državama tako su opšti i jedinstveni da gospodin ministar spoljnih poslova ne sumnja da je dovoljan samo ovaj apel da se dobije načelna saglasnost bugarske vlade. Istovetna molba uputiće se talijanskoj i hrvatskoj vladi.

Još 18. septembra, na osnovu ovog regulisanja komandnih odnosa, komandant oružanih snaga na Jugoistoku izdao je potrebna uputstva, a već sutradan (19. septembra) stigao je komandant 18. armijskog korpusa general pešadije Berne iz Atine sa svojim radnim štabom u Beograd.

Već dva dana docnije, 22. septembra, obaveštajni odsek divizije opunomoćenog komandanta u Srbiji prikupio je osnovne podatke za procenu ustaničkog pokreta:

Ustaničkim pokretom u Srbiji rukovode četničke jedinice i komunističke bande.

četničke jedinice su za sada podeljene u tri grupe: u jedinice Koste Fećanca, koje stoje iza vlade Nedića, u grupe generala [Ljube] Novakovića, koji naginje komunistima i antikomunističke jedinice generalštabnog pukovnika Mihailovića.

Mihailović je protiv Pećanca i Novakovića. U njegovoj Okolini su pretežno oficiri. Njegova organizacija je izgrađena

čisto vojnički. On je odbio komuniste zato, što smatra da nije došlo još vreme za opšti ustanak. On hoće najpre da organizuje celiu zemlju pa tek onda da krene napred.

Kod komunističkih bandi postoji jedinstveno vojno i političko rukovodstvo. Najglavnija područja dejstva komunističkih bandi su: područje Bora, Jelica pl., rejon čačak — Arilje — Ivanjica. Golija pl. je čisto četničko područje, u koje četnici i seljaci planinskih sela, kao gospodari ovoga, ne dozvoljavaju nikome pristup. Tu postoji regularno organ'zovana registracija četnika. U celoj srpskoj zapadnoj zoni, od Srem. Mitrovice na severu do Užica na jugu, ne postoji mogućnost jasne podelje između četničkih i panslavističkokomunističkih bandi. Ova zona stoji pod punom kontrolom, a u pojedinim delovima i pod upravom bandi (opunomoćeni k-dant u Srbiji, I-c-pov. br. 2417/41. od 22. IX 41).

Na poslednjem listu ovog izveštaja nalazi se svojeručna primedba general-feldmaršala Lista: »Ove osnove morale su biti stvorene . . . [poslednji red nedostaje] pa bi već odavno bile i mere druge. Već mesecima smo ukazivali na ove stvari. Ili je to znao komandant Srbije i nije nam to javljeno — što se ne može pretpostaviti i što bi bilo potpuno nerazumljivo. Gde leži propust?«

I opunomoćeni komandant u Srbiji dobio je uskoro posle svog dolaska u Beograd utisak da komunisti i nacionalisti saraduju. »Rukovodstvo je«, tako je izvestio general pešadije Berne 25. septembra general-feldmaršala Lista »u rukama srpskih oficira; vojnika i komandnog kadra izgleda da ima dovoljno. Oružje, među kojim navodno i nešto artiljerije, izvukli su ustanici iz skrovišta, manji deo je dobijen prepadima na nemačke jedinice i na srpsku žandarmeriju itd. Neprijatelj je dobio pojačanje u obučenom ljudstvu i oružju i prelazom srpskih žandarma itd. Obuka kod bandi stalno se sprovodi pa i bojeva gađanja. Organizacija sigurno još nije završena. Velika opasnost postoji u pogledu zapljenjenog naoružanja, a naročito zaplenjene municije, koje se nalaze u sredini i u jugozapadnom delu zemlje, te postoji mogućnost da ih se neprijatelj dočepa.

Vlada Nedića ne može da dođe do izražaja iako je više puta istupila protivu komunističkih, pa se suprotstavila i protiv nacionalnih ustanika. Sigurno je da Nedić nije uspeo da pridobije za sebe 1200 srpskih oficira, koji se navodno nalaze u Beogradu. Jedva 100 njih stavilo mu se na raspolaganje. Ustanovljeno je takođe da je jedan od najboljih ustaničkih vođa, pukovnik Mihailović, stupio u vezu sa srpskim oficirima u Beogradu. Nediću nije dalje uspelo da osigura 5000 ljudi što mu je odobreno za pojačanje žandarmerije, samo

1100 su mu se stavili na raspolaganje. Navodno, pukovnik Mihailović ima svoje pipke i u srpskoj policiji.

Pa ipak nalazim za potrebno da se Nedić ne eliminiše, pošto ipak ima izvesnih pristalica, naročito u Beogradu i na jugu zemlje (Košta Pećanac). Napadi inostrane štampe na Nedića dokazuju da ne radi u interesu naših neprijatelja i da mora imati snagu iza sebe.

Sadašnja nastala situacija jasno pokazuje da se suviše strpljivo i optimistički na sve gleda i da situacija nije bila potpuno shvaćena. Do sada se još uvek živelo u zabludi da se radi o komunističkom pokretu u zemlji i da će vlada Nedića raščistiti situaciju.

»Nepravilno shvatanje situacije«, tako navodi dalje general pešadije Berne, »pokazuje i potpuno nedovoljno obezbeđenje Beograda, dalje pojačanje srpske žandarmerije, propust da se obustavi odsustvo kod jedinica i reguliše plansko transportovanje zaplenjenog oružja i municije iz naročito ugroženih područja«. Iz ovih razloga on smatra za potrebno da se odmah opozove komandant Srbije. Ovo bi samo pojednostavilo sada tako nužnu saradnju između njegovog i dosadašnjeg štaba komandanta Srbije.

Izveštaj generala pešadije Bemea naveo je komandanta oružanih snaga na Jugoistoku da predloži Vrh. kom. Vermahta da smeni komandanta Srbije. Nato je Vrh. kom. Vermahta 8. oktobra naredio opozivanje generala avijacije Dankelmana.

2. Tok operacije čišćenja u severozapadnoj Srbiji u području Sava — Drina — Valjevo

Od sredine septembra do kraja oktobra 1941.

(Uz to skica 1)

Prodor 125. peš. puka ka Valjevu

Petnaestog septembra, tri dana pre no što je general pešadije Beme preuzeo komandu u Srbiji, krenuo je 125. peš. puk, ojačan jednim artiljerijskim divizionom, jednim vodom zaplenjenih tenkova i jednim oklopnim železničkim vozom, iz Beograda da bi očistio ustaničko područje zapadno i jugozapadno od Beograda i da bi uspostavio vezu sa štabom 704. peš. divizije, koji je bio opkoljen u Valjevu. Puk je 17-og dostigao Obrenovac, čistio dan doonije južno od ove varoši, stigao 19-og, bez znatnijih borbi, u Ub i 21-og ušao bez otpora u Valjevo. Sledećih dana 125. peš. puk je očistio okolinu ovog grada od bandi.

Operacija 342. peš. divizije u Mačvi

U danima kada je 125. peš. puk iz Beograda nastupao ka Valjevu, 342. peš. divizija se iskrcavala u rejonu Srem. Mitrovica — Klenak, da bi najpre očistila područje severno od planine Cer i luku Drina — Sava, te da otrgne ustanicima plodnu Mačvu kao bazu snabdevanja i da pacifikacijom ovog područja predupredi ugrožavanje po život važne železničke pruge Zagreb — Beograd.

Dvadeset osmog septembra krenula je 342. peš. divizija, ojačana 1. divizionom 202. protivtenkovskog puka, sa težištem preko Šapca, na svoju prvu veću operaciju. Divizija je u svome nastupanju bila zadržavana mnogobrojnim drumskim zaprekama, ali skoro nije nailazila na otpor. Ustanici su već u početku pokreta 342. peš. diviz. napustili luku Drina — Sava i povukli se prema jugozapadu u brda.

Nedelju dana posle početka operacija 342. peš. divizije stanje u Srbiji bilo je u suštini nepromenjeno.

U svim područjima, izuzev Banata i rejona južno od Niša (ovde su imale prevlast Pećančeve pristalice) vladao je sada, kao i pre, nemir, sa prepadima na nemačka odeljenja za osiguranje i srpske žandarmerijske stanice, i sabotažne akcije na industrijske objekte, železnička postrojenja i telefonske linije i t.s.

Marš 125. peš. puka od Beograda za Valjevo nije doneo nikakvu pacifikaciju ovog područja. Iza puka talas ustanka se ponovo zatvorio. Pa i operacija 342. peš. div. u Mačvi bila je, zbog neizvršenog obuhvata, prokockana i nije dovela do ikakvog opkoljavanja, jer su se ustanici još pre polaska divizije izvukli. Jeste da je prilikom čišćenja luka Drina — Sava i severne ivice pl. Cer javljeno da je ukupno poginulo 1000 Srba i da je 14.000 pohvatano. Ali, od bandi uhvaćen je samo mali deo, a oružje nije skoro ništa zaplenjeno. Nije trebalo, da 342. peš. divizija nastupa frontalno sa severa preko Drine u Mačvu, nego da, kao što je to komanda 12. armije i planirala, zajednički sa 125. peš. pukom, koji je skrenuo ka Valjevu, sa zapada i istoka obuhvati u klešta ustanike severno od pl. Cer. Ali bojazan od »planine Cer« u pozadini, gde su se prikupljali ustanici, delovala je kao kočnica i doprinela pogrešnoj upotrebi snaga.

Procena situacije načelnika štaba k-danta oružanih snaga na Jugoistoku

»Ipak je neizvesno«, tako je pisao general-major Ferč u dnojoj studiji, »da li bi koncentrični napad (342. peš. divizije sa 125. peš. pukom) dao bolji rezultat, jer su se ustanici

već pre nastupa jedinica povukli. Njihova pokretljivost (peške, bez vozila, bez komore) olakšava im takvo izvlačenje. Uz to treba dodati da cilj ustanika nije da drže određenu prostoriju ili da je brane od nemačkih jedinica, nego prepad i nemiri uopšte. To je presudna tačka. Nemamo posla sa protivnikom, koji je vojnički organizovan i opremljen, koji zbog toga ima veću slobodu kretanja i nije upućen na određene baze za snabdevanje (dakle namera da se oduzme neprijatelju »baza snabdevanja« nije mogla dovesti do cilja), pa ni sa neprijateljem kojim se bori po opštim pravilima ratovodstva. Protivnik se ni po spoljašnosti ne može lako prepoznati. Na izgled mirni seljak, kako je izgledao pri prolazu jedinica, mogao je pre jednog sata da se bori s oružjem u ruci i da se posle prolaska jedinica opet bori. Izvlačenje ovakvog protivnika ili njegovo ponovno pojavljivanje na području predviđenom za čišćenje moći će se samo onda sprečiti ako jedinice koje koncentrično nastupaju od samog početka ovo područje pročešljaju što gušćim rasporedom. Za to su potrebne jake jedinice, ili područje koje treba da se očisti mora, prema maloj snazi naših jedinica, biti i relativno malo. Aktivne pokretne jedinice koje nam stoje na raspolaganju, s obzirom na veličinu ustaničkog područja, su preslabe.

Načelnik štaba razmotrio je pitanje da li bi dalje nastupanje 342. peš. divizije u unutrašnjost planinskog područja obećavalo uspeh. On je to morao da negira, s jedne strane, što 342. peš. divizija nije nastupala tako kako bi mogla da izvrši obuhvat, a samo tako su ustanici mogli biti uništeni da su bili obuhvaćeni gustim rasporedom, ili da je postojala mogućnost da se nabace na neku apsolutnu prepreku i da se na toj prepreci zaustave.

Za dalje vođenje borbe načelniku štaba odlučujući su bili odgovori na pitanja:

- šta mi hoćemo;
- šta možemo;
- dakle, šta moramo da uradimo?

On dalje konstatuje:

»Mi nećemo Srbiju da zadržimo kao deo Rajha i da je Zbog toga pasiviziramo, na primer, kao Protektorat ili Poljsku. Mi hoćemo da iz zemlje izvučemo što je moguće veće ekonomske koristi. Ali pre svega hoćemo da osiguramo vezu između Rajha i Balkana za snabdevanje, za privredne transporte i za eventualno potrebne strategijske pokrete.

»Mogućnosti zavise od naših snaga i od držanja protivnika. Sopstvene snage su ograničene. Dovodjenje 2 borbene divizije, što je stavljeno u izgled, neće uslediti, ako uopšte

do toga dođe, pre sredine novembra. Mi, dakle, ne možemo istovremeno da smirimo celu Srbiju, tj. ne možemo istovremeno da uništimo sve ustanike. Možemo samo očistiti i osigurati ograničeni rejon i to uzastopnim akcijama.

»Moramo se, dakle, najpre ograničiti na rejon koji je za nas najvažniji. Taj rejon je područje između Dunava i jedne linije koja ide od severozapada ka jugoistoku, tako da železnička pruga Beograd — Niš — Skoplje i glavna pruga Beograd — Niš za Bugarsku, odnosno za Makedoniju, kao i osa veza, koja se proteže u istom pravcu, budu potpuno osigurani. Dakle, radi se o tome da se privremenim napuštanjem srpskog područja, koje leži jugozapadno od ove linije, u ovom »nemačkom koridoru« konačno uspostavi mir i bezbednost.

»Koncentracija jedinica u ovom koridoru krije u sebi opasnost da ustanici u brdovitom predelu jugozapadno od ovog koridora pre svega zadrže slobodu akcije i na taj način mogu da poprave svoju organizaciju, naoružanje i opremu. Sa ovom opasnošću mora se izvesno vreme računati. Ona se može ublažiti na taj način da jedinice ikoje će se evakuisati iz ove oblasti u najvećoj meri izvuku sa ovog područja sve zalihe namirnica (stoka, pšenica), dalje da se vrši kontrola iz vazduha i uznemiravanje bombardovanjem, a možda i tenkovskim prodorima. Ovakvi prodori tenkova ne smeju bitno da oslabe snage koje su potrebne za čišćenje koridora. Jugozapadna granica koridora mora se tako osigurati da ustanici ne mogu da upadnu (zaprečavanje zasecima i minama, stražarske kule).

Predlog za dalje vođenje borbe protiv ustanika

General-major Ferč je zato predložio:

»704. i 717. peš. diviziju u zapadnom delu koridora tako koncentrisati da gore navedene komunikacije (železnica, put, osa veze) konačno stvarno budu osigurane.

»Operaciju 342. peš. divizije koja teče od 28. IX treba prekinuti i diviziju, zajedno sa 125. peš. pukom i sa snagama koje leže Oko Beograda, tako angažovati za čišćenje područja južno od Beograda da se ustanici koji se tamo nalaze opkole ili potisnu prema Dunavu, istočno od Beograda, i na Dunavu pohvataju.

»Posle toga 342. peš. diviziju i 125. peš. puk angažovati za čišćenje područja jugozapadno od Turnu-Severina tako da se ustanici iz tog područja odbace sa jugozapada i zapada prema severoistoku i severu prema Dunavu.

»U daljem toku događaja vršiti dalje čišćenje »nemačkog koridora« sličnim akcijama«.

»Do okončanja ovog čišćenja ne upotrebljavati nikakve snage za borbu protiv ustanika izvan ovog koridora«.

»Onda, iz potpuno obezbeđenog koridora, kao prolazne baze, preduzeti sa oklopnim jedinicama pojačane iznenadne upade u jugozapadno područje Srbije da bi se ustanici razbili, odnosno opkolili. Ovi pohodi mogu istovremeno da se tretiraju ikao pohodi za pljačku, da bi se istovremeno ustanicima, oduzimanjem životnih sredstava, razaranjem i dr., život učinio tako teškim kao što to sada čine ustanici kod nas«.

»Tek pošle dovođenja daljih aktivnih borbenih snaga treba pristupiti konačnom smirivanju i čišćenju ovog jugozapadnog brdovitog predela« (načelnik štaba k-danta oružanih snaga na Jugoistoku, I-a, pov. br. 2336/41. od 6.10.41).

Nastupanje 342. peš. divizije ka Krupnju

Gospodin general-feldmaršal List odbio je ove predloge u ovako preoštroj formi, pošto, prema njegovom mišljenju, na taj način se ustanicima daje suviše slobode za organizaciju daljih, za borbu jakih jedinica. Tako je 342. peš. divizija nastavila sa operacijom. Desetog Oktobra ujutro divizija je ponovo krenula u borbu protiv ustanika. Ona je angažovana da sa tri pukovske grupe sa severa i sa preslabim snagama sa jugozapada uništi jače bande severno od Jadra na planinama Ceru i Iverku. Već 11, čelne jedinice 342. peš. divizije stigle su u Loznicu i u predeo jugoistočno od nje. Tom prilikom kod Loznice je oslobođeno 40 ranjenih nemačkih vojnika iz ruku bandita.

Dok je divizija sledećih dana čistila planine Cer i Iverak, napredovali su njeni najistaknutiji delovi dalje ka Krupnju, ali su tada naišli, južno od Jadra, na neprijateljski otpor, te se nisu mogli probiti. Banditi su, štaviše, tukli i iz pojedinih topova. Sem toga, nastavak operacije bio je onemogućen jakim kišama. Divizija se pregrupisala južno od pl. Cera za napad na Krupanj.

Dvadesetog oktobra započela je 342. peš. divizija sa nastupanjem ka Krupnju i istog dana, uz slab neprijateljski otpor, zauzela je ovo mesto. Ustanici nisu više 342. peš. diviziji, posle sloma otpora južno od Jadra, davali nikakav ozbiljan otpor i sa glavninom se izvukli iz predela Krupnja prema jugu i jugozapadu.

U toku ove operacije zaplenjen je jedan top i dva mitraljeza. Gubici 342. peš. divizije iznosili su 10 mrtvih i 44 ra-

njena. Kao gubici Srba naveden je veliki broj od 1800 (streljanih).

¹⁵U pozadini 125. peš. puka ustanak je ponovo buknuo. Zbog toga je puk morao, u drugoj sedmici oktobra, da se angažuje da od Valjeva prema severu ponovo čisti područje Kolubare (Lajkovac — Ub — Obrenovac).

Puk je na maršu za Obrenovac bio zadržavan zaprekama i rušenjima na putu. Doik su štab puka i jedan bataljon, 13. oktobra, stigli u Obrenovac, jedan ojačani bataljon puka borio se kod Stepojevca protiv neprijatelja naoružanog mitraljezima.

Sedamnaestog [oktobra] bio je kod Kraljeva opet uspostavljen mir. Kao odmazda za prepad, na ovom mestu bilo je streljano 1736 ljudi i 19 žena.

Treći bataljon 749. peš. puka morao je, međutim, ponovo da krene iz Kragujevca za Gornji Milanovac za izvršenje odmazde. Puk je, posle uspešne borbe sa bandama, doveo preko 100 talaca u Kragujevac.

Oštro se moralo istupiti da bi se ponovo uspostavio mir u ovom ustaničkom području. Ukupno 529 bandita bilo je streljano i sva mesta na drumu i železničkoj pruzi Kruševac — Kraljevo — Čačak — Valjevo su raseljena.

Procena situacije opunomoćenog k-danta u Srbiji

Oštro istupanje nemačkog Vermahta, naročito bezobzirne mere odmazde, dovelo je do kraja oktobra do nekog prividnog otrežnjenja nekih delova srpskog stanovništva.

Prema izveštaju opun. komadanta u Srbiji od 30.10.41 bilo je pohapšeno ukupno streljano 405 talaca (do sada ukupno 4750), 90 komunista u logoru u Šapcu, 2.300 talaca u Kragujevcu i 1.700 u Kraljevu. Brojno stanje zarobljeničkog logora u Šapcu (25. X) 16.545 Srba.

U rejonu južno od Obrenovca, koji je čistio 125. peš. puk, stanovnici pojedinih mesta organizovali su se za samoodbranu protiv komunista i dostavljali su nemačkim jedinicama podatke o neprijatelju. Takođe i iz okoline Kruševca i istočno od Valjeva stizali su izveštaji o pojavi otpora stanovništva protiv komunističkog terora. U okolini Obrenovca pre-

¹⁵ Na margini originala stoji primedba: Čišćenje područja Kolubare od 125. peš. puka.

dalo se oko 70 ustanika i svoje oružje predali su srpskoj žandarmeriji.

Srpska pomoćna žandarmerija «provela je u drugoj polovini oktobra oko 16 većih policijskih akcija, pri čemu je neprijatelj izgubio Oko 377 mrtvih, 19 ranjenih i 108 zarobljenih. U ovim borbama srpska žandarmerija je zaplenila oružje. I vladi odani četnici borili su se protiv komunističkih bandi i imali su gubitaka.

Bilo je verovatno da se glavnina Račićevih četnika, koji su se pojavili u severozapadnom rejonu Srbije, povukla ispred 342. peš. divizije, preko Drine, u istočnu Bosnu i da je tamo pojačala četničke grupe Dangića. Delovi Račićevih četnika mogli su takođe otići i prema jugoistoku u glavni rejon prikupljanja Mihailovićevih trupa, na područje između gornje Zapadne Morave i Kolubare. Pretpostavlja se da se slabiji delovi Račićevih četnika takođe i dalje nalaze na području oko Krupnja.

Kod partizanskih jedinica (komunisti) pojavili su se, kao što se iz zapljenjenih dokumenata vidi, za vreme i posle napada 342. peš. divizije, veliki znaci rasula. Bilo je sigurno da su znatni delovi, naročito oni ljudi koji su bili prinudno regrutovani, napustili banditsku aktivnost i pokušali su da se prebace na sever, u luk Save — Drine, i da se tu prikriju. »Ipak se mora pretpostaviti«, tako je cenio opun. komandant u Srbiji situaciju — »da su partizani ovog područja uništeni. Stremljenja za reorganizacijom su verovatna. Manje bande će i dalje tamo gde se ne nalaze nikakve jedinice sprovesti teror i sabotaže«.

Neprijatelj je i dalje držao odsek Dobrave, jugoistočno od Šapca i, kako izgleda, dobijao pojačanja sa istoka. U rejonu jugoistočno od Šapca mora se računati sa najmanje 2000 ljudi jakom neprijateljskom grupom.

U rejonu jugoistočno od Obrenovca nastupile su, usled operacije čišćenja 125. peš. pulka, slične pojave kao kod komunističkih u severozapadnoj Srbiji. Iz zapljenjenih dokumenata saznalo se da se već na početku borbe polovina jednog jakog partizanskog odreda razila da bi se ponovo pojavila na nekom drugom mestu.

Kraljevo su držale bande i dalje opkoljeno i od 30. oktobra napadale su ponovno ovo mesto.

Južno od Dunava, posle povlačenja nemačkih jedinica iz D. Milanovca, ovo mesto je ponovno zauzela jaka banda. Banda se, bez uznemiravanja brodskog saobraćaja, ponovo povukla za Majdanpek, gde je bila razbijena od 2. bataljona 741. peš. pulka.

Saobraćaj na Dunavu tekao je bez zastoja.

Sabotaže na prugama i drumovima glavne saobraćajnice Beograd — Niš oslabile su krajem Oktobra. Stigle su prijave o sabotažama na privredne objekte iz okoline Draževca. U rudnicima bakra u Boru moglo se 20. oktobra ponovo otpočeti sa eksploatacijom.

Namere opun. komandanta u Srbiji

Dvadeset prvog oktobra Komanda kopnene vojske obavestila je k-danta oružanih snaga na Jugoistoku da će, umesto u izgled stavljen 99. laike divizije, kao pojačanje biti upućena 113. peš. divizija. Opun. komandant u Srbiji, general pešadije Berne, namerava da koncentričnim napadima 342. peš. divizije od Uba, Valjeva, Šapca i Obrenovca uništi neprijatelja koji se nalazi južno od odseka Dobrave. Novoupućenu 113. peš. diviziju namerava da angažuje za napad sa područja Jagodina — Kruševac, preko Kragujevca, Gornjeg Milanovca i preko Kraljeva — Čačka, kako bi ponovo zauzeo područje Zapadne Morave.¹⁶

3. Nastavak borbe sa ustanicima

Novembar 1941.

(Uz to skica 3)

Dvadeset šestog oktobra po podne stigao je na aerodrom Tatoi dosadnji komandant 42. armijskog korpusa, general inženjerije Kunce [Kuntzel], koji je sutradan preuzeo poverenu mu komandu kao zastupnik obolelog feldmaršala Lista u svojstvu komandanta oružanih snaga na Jugoistoku i zamenika k-danta 12. armije. Krajem oktobra (27—30. oktobra) štab k-danta oružanih snaga na Jugoistoku preselio se iz Kečizije u Solun. Operativno odeljenje štaba smestilo se u Arsacli. Sledećih meseci, pored mnogih drugih zadataka — brige za odbranu Grčke i ostrva Krita, formiranja Tvrdavske divizije »Krit«, rešenje teškoća transporta, snabdevanja i mnogo drugih — morala je pre svega ostati odlučujuća delatnost k-danta oružanih snaga na Jugoistoku suzbijanje ustaničkog pokreta u Srbiji i Bosni.

Nove borbe 342. peš. divizije kod Šapca i Valjeva

Već u novembru nastavile su se borbe sa ustanicima u Srbiji. Početkom ovog meseca angažovano je ukupno devet

¹⁶ Opun. kom. u Srbiji — Ia, str. pov. br. 931/41. od 30. X 41.

bataljona — 342. peš. divizija i 1. i 3. bataljon 125. peš. puka" — radi uništenja javljenih jakih bandi jugoistočno od Šapca na odseku Dobrava — Debrč — Banjani i severno od Valjeva kod Koceljeva.

Prvi i 2. bataljon 697. peš. puka i 1. bataljon 125. peš. puka nadirali su iz rejona između Banjama i Save ka zapadu, dok su 3. bataljon 125. peš. puka i 3. bataljon 697. peš. puka zatvarali na odseku Dobreve front ka istoku. Drugi delovi 342. peš. divizije — četiri bataljona — otpočeli su 5. novembra napad iz rejona Koceljevo prema jugozapadu. Neprijatelj je sa glavninom blagovremeno izmakao ovom udaru prema jugozapadu. Tek 7. novembra stupio je 699. peš. puk u borbu sa neprijateljskom grupom u trouglu Koceljevo — Kamenica — Valjevo.

Devetog novembra završene su ove operacije jugoistočno od Koceljeva. Ustanici su u ovim borbama imali velike gubitke, najmanje 100 mrtvih. Sem toga, streljano je 130 talaca za odmazdu. Jedanaestog novembra stigle su jedinice 342. peš. divizije opet u svoje smeštajne objekte u Valjevo.

Pokazalo se da angažovanje 342. peš. divizije i 125. peš. puka u rejonu jugozapadno od Šapca i već završen prodor od Valjeva — Koceljeva ipak nisu doveli do potpunog uništenja ustanika. Svakako su bande u tim područjima severozapadne Srbije razbijene. Očigledno su pretrpele težak udarac. Znaci raspadanja pojavili su se među ustanicima. Do sada od bandi terorisano seosko stanovništvo pozdravilo je u mnogim mestima naše jedinice i tražilo njihovu zaštitu. Kod Loznice, oko 13. novembra, prvi put se rasplamsala borba između Mihailovićevih odreda i komunističkih bandi.

Brzo je 3. bat. 697. peš. puka prebačen u Loznicu radi zaštite rudnika antimona Zajača (kod Krupnja). Petnaestog je zauzeta Loznica. Tu je pohvatan veliki broj Mihailovićevih četnika. Zaplenjeno je oružje (puške, mitraljezi, bacači mina i ručne granate) kao i velike količine pešadijske municije (10.000 metaka). Bataljon je iz svog novog kantonmana razvio izvanrednu živu izviđačku i borbenu aktivnost. Slabe partizanske grupe povukle su se sa Cera i iz doline Jadra na jugoistok.

Operacija čišćenja 717. i 718. peš. divizije

Istovremeno ponovo je 342. peš. divizija u rejonu oko Valjeva započela sa borbama koje su trajale do kraja novembra. Ponovo se moralo ovde, a oko 20. novembra i podru-

⁷ Puk je 31. oktobra završio akciju čišćenja južno od Beograda.

čje oko Loznice, očistiti od bandi koje su se ponova pojavile. Tom prilikom došlo je ponegde i do ogorčenih borbi sa komunističkim bandama, koje su morale biti uništene bliskom 'borbom u izgrađenim poljskim utvrđenjima.

Jače komunističke grupe pojavile su se u gornjem toku Zapadne Morave. Ovde su se ponovile borbe za Kraljevo, koje su ustanici, istina bez uspeha, još jedanput napali 31. oktobra, uz upotrebu artiljerije. Mnogobrojne operacije, ikoje su neprijatelja većinom stajale velikih žrtava, sprovela je 717. peš. divizija na području Zapadne Morave. Prilikom jednog napada 749. peš. puka iz Kraljeva ka jugu, uz dolinu Ibra, u pravcu Raške, gde se takođe pojavila grupa komunista, odbačena je kod Bogutovca jedna neprijateljska zaštitnica. Mnogobrojne zapreke na putevima su uklonjene. Dalje operacije čišćenja nemačkih trupa, u zajednici sa srpskom žandarmerijom, kao i uz potporu Pećančevih pripadnika, protiv komunističkih bandi u dolini Morave trajale su do kraja novembra. Trebalo je da se bande isteraju iz svojih skrovišta u brdima i šumama južno od Kragujevca. Dolina Zapadne Morave ipak je ostala još u rukama komunista.

Užice, u kome je bio »glavni štab vođe svih partizanskih odreda Srbije« bilo je centar ovog žarišta ustanika. Fabrika oružja u Užiou, iako je dva puta bombardovana od našeg vazduhoplovstva, nastavila je sa radom za ustanike.

U severoistočnom području Srbije bile su, u novembru, takođe angažovane i jedinice 714. peš. divizije u mnogobrojnim manjim operacijama čišćenja, pri čemu su bile često potpomagane od srpske pomoćne žandarmerije. Obrenovac, Lazarevac, Arandelovac, V. Plana, Jagodina, Kragujevac, Paraćin, Zaječar, Negotin i Petrovac bili su područje ovih lokalnih borbi. Veću operaciju srpske pomoćne žandarmerije kod Požarevca potpomagali su 2. bataljon 721. peš. puka i tenkovi. I nemački rečni monitori i pola mađarske Dunavske flotile bili su tom prilikom angažovani za blokiranje ustanika. Delovi 704. peš. div., koji su iz Banata premešteni u rejon Valjeva, prebačeni su sredinom novembra u Požarevac gde je došao i štab divizije.

Druga veća operacija 714. peš. divizije sprovedena je sredinom novembra sa po jednim bataljonom 721, 724. i 741. peš. puka severoistočno od Kragujevca.

Procena situacije oko sredine novembra

Drugi batalj. 125. peš. puka, koji je ostao u Beogradu, čistio je početkom novembra još jednom od manjih komunističkih bandi okolinu južno od glavnog grada i kod Ripnja.

U samom Beogradu i u Banatu vladao je mir. U ostalom području Srbije situaciju su, kao i pre, karakterisali pojedinačni prepadi bandi. Rejon sabotaža i prepada oko sredine novembra sve se više i više premeštao ka jugoistoku. Novo je bilo to što su se sada bande u većem broju pojavljivale i kod Aleksinca, Leskovca, Prokuplja, a pre svega oko Niša — Pirota. Kako je opunomoćeni k-dant u Srbiji javljao, otpor srpskog stanovništva protiv ustanika, naročito u južnom delu zemlje, bio je u porastu. Nedićeva srpska vlada, sa njenim pomoćnim žandarmima, izgleda da se sada učvrstila.

Učestani napadi na žel. prugu Niš — Pirot i Niš — Skoplje dali su povoda da se bugarska železnička zaštita na tim prugama pojača sa još dva bugarska bataljona.

Situacija u pogledu transporta bila je zategnuta, ne samo zbog nedostatka upotrebljivih lokomotiva, nego i zbog čestih prekida pruge usled sabotaža. Počev od 5. novembra počelo je prevoženje prvih ešelona 113. peš. divizije kroz Srem. Obzirom na važnost osiguranja želez. pruge Zagreb — Beograd, komandant oružanih snaga na Jugoistoku naredio je 13. novembra opunomoćenom komandantu u Srbiji da proveri da li i kako bi se moglo pojačati osiguranje železnica. Već je bilo planirano da se glavna žel. pruga Beograd — Niš — Skoplje bolje osigura fortifikacijskim objektima (stražarskim kulama). Zahvaljujući oštrom istupanju naših jedinica¹⁸, a i zbog početka zime, sabotaže i prepadi bili su popustili; sredinom novembra bile su u severnoj i srednjoj Srbiji snežne vejavice i mrazevi. Dolaskom proleća sa ponovljenim oživljavanjem ustaničkog pokreta i povećanjem prepada moralo se računati.

Komandant oružanih snaga na Jugoistoku smatrao je zato potrebnim — a o čemu je 14. novembra izvestio Vrh. komandu Vermahta i Komandu kopnene vojske — da se idućih meseci u Srbiju, sem 113. peš. divizije, uputi još jedna divizija, kao i jedna u Hrvatsku, gde se situacija zaoštrila. Smatrao je poželjnim da se uputi i jedna divizija u Solun sredinom januara da bi s njom zamenio 164. peš. diviziju koja je bila određena da sa delovima 713. peš. divizije i 125. peš. puka formira Tvrđavsku diviziju »Krit«. Sto dvadeset peti peš. puk i 3. četa 220. protivtenkovskog bataljona pučeni su uz Srbije krajem novembra. Sto dvadeset peti peš. puk trebalo je da se što pre prebaci na Krit da bi oslobodio 5. brd. diviziju, koja je bila određena za dejstva na istoku. Oko 11. novembra, kao što je već ukratko spomenuto — prvi

¹⁸ Broj ubijenih ustanika u borbi u vremenu od 10. do 20. novembra bio je naveden ukupno 513, a streljanih talaca 305.

put je došlo do krvavog obračuna kod Loznice između Mihailovićevih jedinica i komunističkih bandi. Takođe između odreda Draže Mihailovića i komunista vođene su ogorčene borbe za Užiće, Požegu, čačak, Gor. Milanovac, dalje jugoistočno od Valjeva i južno od Lazarevca. Pre svega radilo se o »borbi za jaslje među pojedinim bandama!«¹⁹ Ipak izgledalo je sada da je Mihailoviću ozbiljno stalo do borbe sa komunistima.

Draža Mihailović, najuticajnijii vođa nacionalnog srpskog ustaničkog pokreta, ponudio je sredinom novembra, preko svojih posrednika, opunomoćenom komandantu u Srbiji da se sa svojim bandama bori zajedno sa nemačkim jedinicama protiv komunista. Uz to je zahtevao oružje za svoje četnike.²⁰ Ova ponuda bila je — kako je k-dant oružanih snaga na Jugoistoku 13. novembra telegrafirao Vrhovnoj k-di Vermahta u odgovoru na jedno pitanje — odbijena i zahtevana je bezuslovna kapitulacija. Odgovor još nije stigao. Juče je prvi put došlo do borbe između Mihailovićevih bandi i komunista. Ova činjenica ništa ne menja na zahtevu za bezuslovnu kapitulaciju. Uostalom, Mihailović nije ni odgovorio na ovaj nemački zahtev. Naprotiv, uskoro, povodom formiranja »I bat. jedne srpske brd. brig.«, uputio je kralju Petru poruku sa željom skorog povratka u Jugoslaviju.²¹

Agencija Rudnik u Beogradu objavila je 12. novembra o pregovorima sa Mihailovićem sledeću izjavu srpskog predsednika vlade Milana Nedića: U ponedeljak uveče govorio je radio-London o političkoj situaciji u Srbiji i tom prilikom izneo neistinito tvrđenje da su nem. vlasti pregovarale sa Dražom Mihailovićem. Istina je druga. Draža Mihailović uputio je svoje predstavnike radi pregovaranja kako meni tako i nemačkim vlastima. Nemačke vlasti su odbile svako pregovaranje sa njegovim predstavnicima i zahtevale su da se Mihailović lično pojavi i bezuslovno kapitulira.

Uz to još konstatujem: kad sam preuzeo vladu, pokušao sam da pod svojim rukovodstvom ujedinem sve srpske nacionalne krugove radi spasa Srbije da bih sačuvao srpsku krv

¹⁹ Sa konferencije načelnika 17. XI 41.

²⁰ Načelnik štaba Više komande 65 generalštabni pukovnik Keviš lično je obavestio 12. novembra generala inženjerije Kuncea, u prisustvu general-majora Ferča, o ovim događajima.

²¹ Uzdržavanje Mihailovića od borbe protiv nemačkog Vermahta i njegova ponuda opunomoćenom k-dantu u Srbiji da učestvuje na strani nemačkih trupa u borbi protiv komunista mogli su se povezati s tim što Mihailović još nije završio sa formiranjem svojih snaga i što se plašio da će, prilikom borbe sa nemačkim trupama biti odsečen od svojih snabdevačkih baza.

i u tu svrhu pregovarao sam kako sa Kostom Pećancem tako i sa Mlihailovićem. Kosta Pećanac je pokazao toliko ljubavi prema svojoj otadžbini da je odmah izjavio da je spreman da se odazove mojoj želji.

Draž Mihailović, nasuprot, izgleda da [nejasna reč] i primio je novac od mene, a onda je ipak saradivao sa komunistima, i ja imam čak i dokaza da je sa njima sklopio i pismene sporazume. Ako se sada radio-London zalaže za Dražu Mihailovića, to je onda najbolji dokaz da on radi po engleskim uputstvima za Moskvu i komuniste. Nemački Vermaht mu je zato dao takav odgovor kakav ovakav čovek jedino i zaslužuje. Za nas Srbe on je zbog ovakvog postupka neprijatelj kao svaki komunist.

Tako se situacija u Srbiji u toku novembra u celini malo izmenila. Iako je pacifikacija na severu zemlje napredovala, privreda delimično opet krenula napred, u glavnom ustaničkom području Zapadne Morave ustaničnici su, iako su bili u međusobnoj svadi, produžili i dalje borbu protiv nemačkih okupacionih trupa. Zato je k-dant oružanih snaga na Jugoistoku planirao da krajem novembra, posle potpunog pristizanja 113. peš. divizije, sprovede konačno čišćenje područja Zapadne Morave i rejona severno od ovog i to nastupanjem te divizije sa linije Jagodina — Kruševac ka zapadu, pri čemu je jednovremeno imala 342. peš. divizija da nastupa iz rejona Valjeva ka jugoistoku.²²

Tada je k-dant oružanih snaga na Jugoistoku dobio novo uputstvo od Vrhovne komande Vermahta.

Zaštita vojne privrede ti staroj Srbiji je najhitniji zadatak

Šesnaestog novembra predala je Vrh. kom. Vermahta naređenje o vojnoj privredi u staroj Srbiji. Na osnovu toga bila je zaštita najvažnijih rudnika metala i uglja označena kao najhitniji zadatak.²³

Ovo je značilo da se borba protiv ustaničkog pokreta, s obzirom na raspoložive snage, morala zapostaviti.

²² Oponomoćeni k-dant u Srbiji izneo je 20. XI svoju nameru: »Nastupanje 342. peš. div. iz okoline Ljubovije (dolina Drine) i Valjeva, a 113. peš. div. iz Kragujevca i Kraljeva radi uništenja neprijatelja u dolini Zapadne Morave i u Užicu«. Oponom. k-dant u Srbiji, Ia, str. pov. br. 988/41.

²³ Radi se o pojačanju zaštite rudnika bakra u Boru, rudnika olova i cinka u Trepči, rudnika antimona kod Krupnja i Ivanjice (rudnika antimona Zajača jugoistočno od Loznice), rudnika magnezita kod Užica, rudnika pirita kod D. Milanovca i rudnika uglja u istočnoj Srbiji, kao i o pojačanju osiguranja transportnih komunikacija od i do ovih rudnika.

Istina, sada se moglo očekivati prolazno smirenje u Srbiji; ipak se idućih meseci moralo računati sa ponovnim oživljavanjem ustaničkog pokreta. Komandant oružanih snaga na Jugoistoku tražio je zbog toga dalje značajnije pojačanje snaga. Na tžraženje dovođenja daljih dveju divizija za »ofanzivnu upotrebu« protiv glavnih ustaničkih područja u Srbiji i Hrvatskoj, Vrhovna komanda Vermahta odgovorila je da pre proleća 1942. ne mogu biti upućene dalje snage u Srbiju. Ovo je značilo preorijentaciju zadatka komandanta oružanih snaga na Jugoistoku: »borba protiv ustaničkog pokreta«. Sada je, po direktivi Vrh. kom. Vermahta, trebalo pre svega osigurati rudnike i industrijske pogone naoružanja kao i komunikacije ka privrednim područjima. Pri sadašnjim raspoloživim snagama u Srbiji moglo se opet povratiti ono nepodnošljivo stanje kakvo je bilo u Srbiji pre uzimanja komandovanja od strane komande 18. armijskog korpusa.²⁴

Namera komandanta oružanih snaga na Jugoistoku bila je sada da najpre sprovede čišćenje područja Zapadne Morave sa 113. i 342. peš. divizijom. Sledeći zadatak trebalo je da bude držanje najvažnijih privrednih mesta, zatim osiguranje transporta kroz Srbiju i, na kraju, lokalne borbe protiv bandi.

4. Borbe u području Zapadne Morave

Od kraja novembra do početka decembra 1941.

(Uz to skica)

Dvadeset četvrtog novembra stigla je cela 113. peš. divizija sa svim svojim transportima u rejon Jagodina — Kruševac. Još u toku prikupljanja divizije, iskrcane jedinice vodile su kod Paraćina i Kruševca lokalne operacije protiv manjih komunističkih bandi. O situaciji na području Zapadne Morave dobio je u međuvremenu opunom. komandant u Srbiji sledeću sliku: Mihailović, koji je u to vreme sa svojim odredom bio u neprijateljstvu sa komunistima i zaista se protiv njih borio, izgleda da je od partizana bio potisnut ka

²⁴ Sa konferencije načelnika 14. i 17. XI 41.: Veliki značaj stare Srbije i Bosne za vođenje rata niukoliko nije negirao komandant oružanih snaga na Jugoistoku. Ali je bilo razumljivo što je on vojnim potrebama davao prvenstvo u odnosu na privredne zahteve. Jer, jednom vojničkom akcijom, tj. što je moguće bržim i konačnim ugušivanjem ustaničkog pokreta i uspostavljanjem mira i reda u celoj zemlji, moglo se najbrže i najefikasnije pomoći privredi, iako bi se, u slučaju potrebe, moralo privremeno napustiti važna privredna mesta. Za pojačanje zaštite industrijskih postrojenja formirana je, od ruskih emigranata u Srbiji, naoružana i opremljena »industrijska zaštita«, maksimalnog brojnog stanja od 5000 ljudi.

zapadu. Rudnik, G. Milanovac, Gruža, Čačak, Požega, Užice, Čajetina, Arilje, Guča i dolina Ibra između Konareva i Ušća bili su u rukama partizana. Dalje, ustanovljena je velika koncentracija bandi na područja Zapadne Morave. Očigledno da su se komunistički odredi i odeljenja tamo prebacivali iz rejonu južno od Beograda i srednje Morave.²⁵

Rezultat napada na Uzice

Komandant oružanih snaga na Jugoistoku, general pionira Kunce, krenuo je tih dana (30. XI—3. XII) u Beograd, da bi se lično dogovorio sa generalima Bemeom, Baderom i Glez fon Horstenauom o borbi protiv ustaničkog pokreta. Po povratku u Solun, mogao je komandant oružanih snaga na Jugoistoku iz prispelih izveštaja da konstatuje:

»Operacije 342. i 113. peš. divizije iznenadile su komunističke ustanike u rejonu Užice — Čačak. Glavnini je doduše uspelo da se izvuče prema jugu i jugozapadu na hrvatsko područje okupirano od ital. trupa, ali su ipak gubici ustanika, oko 2000 ljudi, vrlo visoki. Ova činjenica, u vezi sa nastupom zime, daje razloga da se može očekivati da se komunistički pokret u srpskom prostoru može privremeno da smatra suzbijenim. Sa pojedinačnim sabotazama i prepadima podvojenih delova treba i dalje računati.

Naše jedinice izgubile su za vreme operacije Užice (25. novembra do 4. decembra) svega: 11 mrtvih i 35 ranjenih.

Vrlo visoki bili su gubici ustanika: 1415 mrtvih, od toga 389 streljanih za odmazdu, 80 ranjenih i 718 zarobljenih. Zadobijeni plen iznosio je:

4 topa, 3 minobacača, 2723 puške, 8 mitraljeza, 20 puškomitraljeza, 1 borna kola (uništena), 85 zaprežnih vozila, 216 konja, 23 kamiona, 6 motocikla, 5 jedrilica (spaljenih) i 3 ratne kase sa 1,98 mil. dinara.

Dalje, palo je našim trupama u ruke:

7 skladišta oružja i municije, 3 skladišta eksploziva sa većim količinama artiljerijske i puščane municije, mnogo oružja i avionskih bombi. Narочito nam je dobro došlo kao plen 6, od pobjeglih bandi napuštenih, skladišta pogonskog goriva i 4 skladišta životnih namirnica sa oko 1,800.000 l benzina i 2,000.000 l nafte, kao i velike količine životnih namirnica. Uz to bilo je i 6 raznih drugih skladišta sa sredstvima za vezu i

²⁵ Oponom. kom. u Srbiji, Ia, str. pov. br. 1024 od 30. XI 41.

garnizonskim potrebama, sa kartama i propagandnim materijalom kao i sanitetskim priborom.

U fabrici pušaka i municije u Užicu zaplenjeno je oko 400 skupocenih mašina nemačkog porekla, 1.500 poluga olova, mnogo olovnih cevi, antimona, nikla, kalaja, velike količine polufabrikata, oružja i municije, čeličnih profila i ambalaže.

Na žel. pruzi Užice — Kremna — Vardište zaplenjeno je nekoliko lokomotiva sa 100 vagona, natovarenih oružjem, municijom, pionirskim alatom, sredstvima za vezu, mašinama i životnim potrebama svih vrsta, sem toga još 20 vagona sa pogonskim gorivom, 30 sa drvima i 80 sa štofovima.

Odlazak komande 18. armijskog korpusa iz sastava 12. armije

Usred ovih operacija, 2. decembra, stiglo je naređenje Kom. kopnene vojske da se komanda 18. armijskog korpusa, generala pešadije Bemea, sa korpusnim jedinicama, koja je određena za istočni front, odmah prebaci na teritoriju 18. vojnog okruga. Šestog decembra preuzeo je general artiljerije Bader kao »opunomoćeni komandant u Srbiji« dužnost od generala pešadije Bemea. Komanda 18. armijskog korpusa izašla je iz sastava 12. armije i idućih dana otputovala je iz Beograda.

Produženje operacije čišćenja

U međuvremenu već su 342. i 113. peš. divizija dobile nova naređenja za produženje operacije čišćenja.

Javljeno je da se u severozapadnom delu Srbije nalaze još veći ostaci komunističkih bandi između Krupnja — Valjeva i Koceljeva, između Arandelovca i Kosmaja, u dolini Moravice južno od Arilja, u dolini Ibra severno od Novog Pazara, gde su se borili Arnauti i Srbi, i u predelu Oko Leskovca.

Mihailovići odredi verovatno su se, usled nemačkih operacija u predelu gornje Zapadne Morave, većinom razišli. No, ipak, može se pretpostaviti da se ostaci ove ustaničke grupe nalaze u rejonu oko Rudnika i pl. Babina glava.

Sada se radilo o tome da se spreči novo sjedinjavanje ovih mnogobrojnih, raspršenih ostataka bandi, koje su izmikle delom preko italijanske demarkacione linije i delom u srpski prostor ka jugu, zapadu i jugoistoku.

Zato je, 3. decembra, 342. peš. divizija dobila naređenje da uništi Mihailovićeve grupe koje su se nalazile na Babinoj glavi. Sto trinaesta peš. divizija trebalo je da razbije javljene

jače bande u dolini Moravice oko Arilja — Ivanjice i u predelu oko Raške, Novog Pazara i Mitrovice.

Četvrtog decembra zauzeta je Ivanjica i dolina Moravice.

Sedmog decembra zauzele su trupe 113. peš. divizije, bez neprijateljskog otpora, Novi Pazar. Devetog decembra razbila je divizija bande u okolini Arilja. Ostale jedinice 113. i 717. peš. divizije u međuvremenu su pročešljavale još jednom predele oko Užica, Požege, Čačka i Kraljeva, i tako doprinele daljem razbijanju ostataka bandi.

Tristo četrdeset druga peš. divizija opkolila je Mihailovićeve četnike jugoistočno od Valjeva i 7. decembra, sa 5 bataljona, otpočela koncentrično nastupanje pravcem Babina glava. Mihailović je s mukom uspeo da se izvuče iz zahvata naših trupa. Sa nekoliko svojih ljudi pobegao je u istočnu Bosnu. Njegov štab, sa majorom Mišićem kao načelnikom štaba, zarobljen je. Mihailovićevi četnici su u ovoj operaciji 342. peš. divizije izgubili oko 10 mrtvih i 390 zarobljenih. Naše jedinice došle su do bogatog plena i to: 330 pušaka, 5 mitraljeza, 21000 puščanih metaka, 1.100 telefona, 1 kratkotalasna prijemna stanica, više motocikla, 37 konja i jedna ratna kasa sa 203.000 din.

Najveća grupa srpskih nacionalista-ustanika bila je razbijena. Tristo četrdeset druga peš. divizija, po završetku ove operacije, povukla se u svoje garnizone, istočno od Drine i južno od Save. Treći bataljon 697. peš. puka, koji je ostao u Loznici, opet je potčinjen diviziji. Delovi 718. peš. divizije koji su se nalazili u Srem, Mitrovici, Šapcu i Zvorniku bili su slobodni i opet su prebačeni u Hrvatsku za borbu protiv ustaničkog pokreta.

Treći bataljon 697. peš. puika od 27. novembra borio se sa komunističkim bandama koje su ugrožavale Krupanj. Početkom decembra ovaj bataljon sproveo je uspešno lokalne operacije čišćenja u prigraničnom predelu Drine, na Iverku i Ceru, severoistočno od Loznice.

Bataljoni divizija 15. talasa, koji su bili potčinjeni 113. i 342. peš. diviziji za napad na Uzice, po završetku operacija vraćeni su opet u svoje stare garnizone.

5. Situacija u Srbiji krajem 1941. godine

Procena situacije od strane generala artiljerije Badera

Napadne operacije 113. i 342. peš. divizije uglavnom su okončane. One su postigle očekivani uspeh i doprinele bitnom smirenju stanja u Srbiji.

»Odlučujuće je bilo kod toga« — tako je izvestio general artiljerije Bader 10. decembra komandanta Jugoistoka — »ne toliko broj u borbama pobijenih ustanika, nego mnogo više drakonske mere odmazde i činjenica da su dovoljno jake, bolje nacjuzane i dobro opremljene nemačke jedinice, umešno i energično vođene, potražile bande i na onim mestima gde su se one, usled neprohodnosti zemljišta, dosada osećale sigurnim, ili gde su, u nedostatku dovoljnih nemačkih snaga, provodile neuznemiravano teror«.²⁶

Opunomoćeni komandant u Srbiji konstatovao je: »Mihailovićeve grupa se može smatrati razbijenom«, pa zatim dalje izveštava: »Pozivom, preko radija i preko letaka, srpskom narodu bio je Mihailović oglašen kao razbojnički vođa i za njegovu glavu raspisana nagrada od 200.000 din Mnoge Mihailovićeve pristalice navodno su poibegle u šume 4 brda. Postoje izveštaji prema kojima obezglavljene Mihailovićeve pristalice pokušavaju da pređu u četničke odrede Koste Pećanca, kao i da se uvuku u srpsku žandarmeriju. Znaci ukazuju da su izvesni krugovi srpske vlade još, na kraju, želeli da dođu u dodir sa Mihailovićem u cilju da uštede prolivanje srpske krvi«. Istim pravcem bila su upereana i nastojanja predsedinika vlade Nedića, koja su išla za tim da se spreči oštra akcija protiv Mihailovićevih pristalica, koji su, navodno, bili na borbu prisiljeni.

Istragom je dokazano da je jedan član Vlade, ministar unutrašnjih poslova, Aćimović u razgovoru pokušao da, preko pukovnika srpske pomoćne žandarmerije Mušickog, dođe u vezu sa Mihailovićem. Dva srpska žandarmerijska oficira kojima je poveren ovaj zadatak uhvaćena su od nemačkih jedinica. Protiv Mušickog i drugih okrivljenih žandarmerijskih i četničkih oficira preduzet je vojnosudski postupak.

Komunistička partizanska aktivnost je isto tako popustila. »To je« — tako je dalje izveštavao general artiljerije Bader — »bez sumnje zasluga srpske žandarmerije i, delom, vladi odanih četničkih odreda, koji su se u poslednje vreme dobro tukli sa komunistima«.

»Iz tih razloga može se računati da će u idućim zimskim meseoima u Srbiji teško doći do većih akcija ustanika. Aktivnost bandi uglavnom će se ograničiti na teror i sabotaže«.

²⁶ Opunomoćeni komandant u Srbiji, Ia, str. pov. br. 329/41. od 10. XII.

»Pored toga« — tako dalje navodi general artiljerije Bader — »srpski ustanički pokret ne može se još smatrati konačno ugušenim. Sada nastalo relativno smirenje ne sme dovesti do obmane da se ovde verovatno radi samo o jednom prolaznom stanju. Najveća opasnost, bez sumnje, leži u tome da se u rukama Srba — u rukama mnogobrojnih ilegalnih i takozvanih legalnih organizacija nalaze velike količine oružja i municije. Prema tome, mora se računati da će, nastupanjem toplijeg godišnjeg doba, ustanički pokret oživeti, pre svega onda, kada bude opšta situacija zahtevala izvlačenje većih snaga iz Srbije«.

General artiljerije Bader smatrao je, dakle, kao svoj najpreči zadatak u toku idućih meseci da Srbiju konačno smiri i da onemogućiti ponovno rasplamsavanje ustaničkog pokreta. Ovo je trebalo postići:

- dovoljnim osiguranjem saobraćajnih puteva do privrednih centara,
- temeljno pripremljenom i sprovedenom akcijom razoružanja,
- hapšenjem i odvođenjem u zarobljeništvo aktivnih srpskih oficira,
- brzim uspostavljanjem nemačke i srpske uprave na područjima ponovo zauzetim od nemačkih trupa,
- reorganizacijom srpskih policijskih snaga i
- stalnim, podesnim propagandističkim uticajem na srpsko stanovništvo.

Izgleda da je nacionalna grupa ustanika stvarno razbijena. U decembru, pristalice Mihailovića nisu više vodile borbu na srpskom tlu. Samo raspršeni ostaci Mihailovićevih odreda pokušali su, sredinom meseca, još dvaput da se prikupe u predelu Užica, ali su pred našim trupama odstupili ka Drini i na bosansko ustaničko područje.

Bilo je javljeno ponovno formiranje komunističkih bandi oko Krupnja i u predelu između Valjeva — Požege. I ove bande povukle su se ispred naših trupa (342. i 113. peš. divizije i delova 717. peš. divizije) na hrvatsko područje.

Ostaci bandi, ikoji su bili potisnuti južno od doline Morave, prikupljali su se ponovno južno od Ivanjice i u crnogorsko-srpskom graničnom području zapadno od Novog Pazara. Slaba talijanska posada izgleda nije bila u stanju da protiv njih istupi.

Dalji ostaci bandi verovatno su pojačali ustanike u predelu Lebana i Leskovca. U ovom predelu izgledalo je da je upliv Koste Pećanca počeo da opada. Kod Lebana javljeno je sredinom decembra za bandu od 1000 ljudi i ova skupina

bandi bila je potvrđena i našim izvidanjem iz vazduha. Trupe 717. peš. divizije bile su angažovane. Operacija kod Lebana nije, pak, donela nikakvo raščišćavanje situacije, pošto je veći deo bandi izmakao prema jugu, jedan deo preko srpsko-bugarske granice, drugi u predeo Prokuplja — Kuršumlje.

Pored ovih pojedinačnih lokalnih razbuktavanja ustaničkog pokreta, nastavljene su sabotaze, naročito oko Niša i dalje. Manje bande bile su se, oko 20. decembra, ponovno pojavile u blizini Dunava, između Vel. Gradišta i Hladova. Bile su razbijene od trupa 704. peš. divizije. Takođe u to vreme oživela je lokalna aktivnost bandi ponovno i kod Kraljeva i kod Valjeva.

Trupe 342. peš. divizije ponovno su angažovane za manje operacije čišćenja. Poslednjih decembarskih dana javljeno je o pojedinačnim partizanskim grupama u predelu Šapca, kod Sr. Mitrovice, kod Uba, istočno od Višegrada i južno od Užica, na pl. Zlatibor.

Gubici u vremenu od 6. do 25. XII 41:

Sopstveni: mrtvih 8, ranjenih 10,

Ruska industrijska zaštita: mrtvih 3, ranjenih 1;

Ustanički: 763 mrtva (od toga 409 streljano za odmazdu), zarobljenih 715.

Broj streljanih talaca od početka ustaničkog pokreta do 5. XII. 41. naveden je 11.164, a u logorima 558 streljanih.

Rezultat mera k-danta oružanih snaga na Jugoistoku i opunom. komandanta u Srbiji

Od komandanta oružanih snaga na Jugoistoku naređeno angažovanje dveju za borbu sposobnih divizija — 342. i 113. peš. divizije — dovelo je do očekivanog uspeha. Ustanički pokret u Srbiji bio je koncem 1941. godine uglavnom ugušen. U tome nije menjala ništa ni okolnost, da su se sabotaze, prepadi i manje lokalne borbe i dalje mogli očekivati.

Rudnici i industrijska postrojenja Srbije važni za vojnu privredu bili su ponovno čvrsto u nemačkim rukama, kao i saobraćajnice do njih. Naše jedinice su, prema izdatim uputstvima od 21. novembra, preuzele pojačanu zaštitu najvažnijih industrijskih centara.

Sve su železničke pruge bile opet popravljene i u eksploataciji, sem uskotračne pruge Užice — Višegrad, sa čijom se skorom opravkom moglo računati, i sem temeljno porušene pruge u dolini Ibra od Kraljeva za Kos. Mitrovicu. Izgradnja stražarskih kula na pruzi Beograd — srp.-bugarska granica dobro je napredovala; samo su zaštitni objekti na žel. pruzi Zagreb — Beograd slabo napredovali, i pored

pritisaka opau. komandanta u Srbiji. Saobraćaj na Dunavu tekao je neometano. Privreda je opet bila u porastu. Snabdevanje trupa i civilnog stanovništva popravljalo se. Teškoće u transportnoj situaciji osećale su se nastupom zime — krajem decembra bilo je velikih snežnih padavina.

U očišćenim oblastima bile su ponovno uspostavljene nemačka vojna i srpska civilna uprava. Komandanti okruga ponovno su preuzeli svoju delatnost.

Jedinice su završile sa pregrupisavanjem u svojim garnizonima: 342. peš. divizija između Drine — Save i u rejonu Valjeva, 113. peš. divizija na području Zapadne Morave i južno od toga, 714. peš. divizija u rejonu južno od Dunava, od Beograda do D. Milanovca, 714. peš. divizija u sredini Srbije, u rejonu s obe strane srednje Morave i, najzad, 717. peš. divizija u južnoj Srbiji u rajonima Bora, Kruševca, Aleksinca i Niša do Les'kovca. Delovi 718. peš. divizije koji su bili na srpsikom području premešteni su opet na ustaničko bosansko područje, gde se situacija poslednjih nedelja u mnogome zaoštrila.

IV. RASPLAMSAVANJE GERILSKOG RATA U BOSNI

Od avgusta do decembra 1941. god.

(Uz to skica)

1. Unutrašnje zategnutosti u Hrvatskoj

Unutrašnja situacija nove hrvatske države, koja je postala u uskršnjim danima 1941. posle sloma Jugoslavije²⁷ bila je uskoro po svome uspostavljanju uvek sve teža. I to je imalo svog razloga u tome što su Hrvati u svojoj mladoj državi hteli da vladaju po principu jedinstvene nacionalne države. Istina, izbijala je ponekad kod uticajnijih osoba u Zagrebu svest da nova Hrvatska nije nikakva nacionalna država, nego država više nacija. Najveću teškoću stvaralo je preko dva miliona Srba nastanjenih u izolovanim naseobinama. Hrvatska država nije mogla da nađe neki snošljivi odnos sa svojim nacionalnim manjinama. U hrvatskoj vladi bilo je uticajnih ljudi, s poglavnikom na čelu, koji su ozbiljno nastojali da savladaju teškoće, pokušavajući, između ostalog, da novu državu »uspostave na klasnoj osnovi kao što je to bio praktični pokušaj Dolfus — Sušnika [Dollfuss—Schuschnigg] sa Austrijom«. ²⁷ I pravoslavnom delu stanovništva

²⁷ Tako je pfsao general Glez fon Horstenau komandantu oružanih snaga na Jugoistoku u jednom izveštaju o situaciji (nemački general u Zagrebu, Ia, str. pov. br. 419/41).

• trebalo je pri tome da se prizna ravnopravnost. Ali bilo je sumnjivo da će »njegovi zastupnici ući pre u rabotu klasne države nego što su to uradili i nacional-socijalisti u umirućoj Austriji«- Uz nacionalne suprotnosti došla je i verska netrpeljivost katoličkih Hrvata prema pravoslavcima i muhamedanskim' državljanima koji su živeli u Bosni. Bez obzira na ove unutrašnje teškoće, pre svega proganjanje Srba od ustaških jedinica postalo je glavnim uzrokom ustaničkog pokreta, koji se uskoro rasplamsao po celoj zemlji. »Žrtve u krvi koje je hrvatska država tražila od svojih građana u kratkom roku svoga postojanja prevazilaze višestruko one u Jugoslaviji za sve vreme njenog postojanja«, — tako je izveštavao nemački general u Zagrebu. »Neraspoloženje protiv ustaškog pokreta, koji navodno rukovodi državom, je kod svih koji nemaju neposredno koristi od njega takvo da se ne može prevaiziti. Veliko »U« nad hrvatskim grbom je postalo upravo za najšire krugove hrvatskog naroda Geslerov šešir«. Stalno pristižu izveštaji o novim nedelima ustaša, o izgredima sa ubistvom i otimačinom, što odmah dovodi do proširenja ustaničkog pokreta na predele koji su od ustaša ugroženi.

2. Borba protiv ustaničkog pokreta

Od avgusta do oktobra 1941.

Do početka avgusta bilo je javljeno samo o većim nemirima oružanih bandi u okolini jugozapadno od Banje Luke. Ali manji centri nemira ocrtavali su se već kod Prijedora, Bos. Kostajnice, Bos. Broda, kod Doboja, kod Maglaja i, severoistočno od Sarajeva, kod Mokrog i kod Sokoica. Takođe već su izdvojene sabotaze protiv železničkih pruga Banja Luka — Prijedor, Bos. Brod — Sarajevo i Doboj — Tuzla. Na nemačke vojne objekte do tada je bio izvršen samo jedan prepad. Hrvatske oružane snage u početku su se s uspehom borile protiv lokalnih nemira. Bilo je predviđeno najoštrije istupanje nemačkih jedinica, kojih je bilo svakako u malom broju u Hrvatskoj, za slučaj da se nemiri u Srbiji prošire na Hrvatsku i da budu upereni protiv nemačkih vojnih interesa.

Otrprike oko polovine avgusta pojavile su se u Bosni u sve većem broju bande. Ograničena žarišta nemira postojala su i dalje. Prepadi protiv pripadnika nemačkog Vermahta množili su se. Sa najoštrijim sredstvima protivstalo se ovakvim napadima. Izgleda da je aktivnost bandi sada prešla iz Srbije u Bosnu, pre svega u predeo severoistočno od

Sarajeva. Ali još su bili Hrvati gospodari situacije, još su mogli periodično rasplamtele nemire da priguše upotrebom nemačkih i hrvatskih jedinica u malim lokalnim operacijama čišćenja. Tako su ustanici odbačeni, oko sredine avgusta, kod Kostajnice uz sadejstvo naših jedinica i avijacije. Rejon južno od Prijedora (Bos. Krupa — Bihać — Bos. Petrovac) očistili su Hrvati. Do kraja avgusta utvrđeno je da bande proterane iz Srbije prelaze u Bosnu. One su pokušavale da pređu preko Drine između Bijeljine i Zvornika.

U septembru stalno je rasla aktivnost bandi u Bosni. Sredinom meseca naišli su naši landesšiceni na jak otpor u boju sa ustanicima kod Doboja. Uvek su napadi bili upereni protiv železničke pruge Doboj — Tuzla i Doboj — Sarajevo. Tek što su naše jedinice raščistile situaciju oko Doboja, tek što su bile uspostavljene prekinute železničke pruge, ponovno se izveštavalo o novim ustaničkim grupama zapadno od Zvornika i na drumu Tuzla — Doboj.

Krajem meseca bila su, u vezi sa ustaničkim pokretom u Srbiji, primećena prikupljanja bandi zapadno od Drine sa težištem u rejonu oko Zvornika. Ovde su ustanici upotrebljavali minobacače i mitraljeze. Takođe i u rejonu Bijeljine pojavile su se bande. Pokušaji prelaza ustanika preko Drine na zapad morali su biti odbijeni. Dosta jak pokret bandi bio je severoistočno i istočno od Sarajeva u planinama Javor i Romanija. Saobraćaj na drumu Sarajevo — Zvornik teško se moglo održavati. Posadu Zvornika opkolili su ustanici.

Nastupanje Italijana do demarkacione linije

U dolinu gornje Drine, u pravcu Foče i Goražda, ušli su, početkom oktobra, slabi italijanski odredi. Devetog oktobra krenule su jake jedinice italijanske 2. armije generala Ambrozija [Ambrosio] iz »demilitarizovane zone« do nemačko-italijanske demarkacione linije, na liniju Karlovac — Topusko — Sanski Most — Varcar-Vakuf [Mrkonjii-Grad] — D. Vakuf — Bugojno — Gor. Vakuf — Prozor — Kalinovik — Goražde.

Nemački general u Zagrebu izvestio je o tome komandanta oružanih snaga na Jugoistoku: on se bojao da će sada četnici, umesto da budu opkoljeni i pohvatani od nastupajućih italijanskih kolona, biti potisnuti na područje nemačke interesne zone, da će tamošnje četnike pojačati, i da će, više nego do sada, da ugrožavaju železničku prugu Banja Luka — Prijedor i onu za Sarajevo. Iz Crne Gore su, prema pouzdanim izveštajima, otišle mnoge četničke vođe

za Albaniju, gde ih je stanovništvo prihvatilo, jer će tamo pripremiti za iduće proleće nameravani veliki ustanak protiv Italijana.²⁸

Početkom oktobra dobili su ustanici u istočnoj Bosni jak priliv iz Srbije. Napali su Zvornik. Više hrvatskih bataljona bilo je upućeno iz TuZle za oslobodenje Zvornika. Osmog oktobra bio je drum ... pod borbom oslobođen od ustanika. Ali, već samo nekoliko dana doenije, prodrli su ustanici ponovno prema drumu Tuzla — Zvornik.

U brdima jugozapadno od Zvornika nalazile su se jake bande, koje su procenjene na 6000 ljudi, i koje su stalno još dobivale priliv preko Drine iz Srbije. Borbe oko Zvornika nastavile su se i dalje. Sa obe strane upotrebljena je i artiljerija. Tek 19. oktobra mogli su Hrvati proterati ustanike jugozapadno od Zvornika. Ovi su izmakli na zapad u brda.

Malobrojnost nemačkih jedinica

U međuvremenu, početkom Oktobra, došla su u Hrvatsku tri nova landesšicen-bataljona. Četiristo četrdeset sedmi landesšicen-bataljon došao je u Sarajevo, 925. landesšicen-bataljon u Zagreb, i 823. landesšicen-bataljon u Banju Luku. Ova tri bataljona morala su takođe, kao i već dva — 923. i 924 — landesšicen-bataljona koja su se nalazila u Sušaku i u Doboju, da posluže kao oslonac za osiguranje pruga. Po dolasku ova tri nova bataljona, nemački general u Zagrebu mislio je na početku da upotrebi 718. pešadijsku diviziju za osiguranje na daleko ispruženoj drinskoj liniji od *Bijeljine do Višegrada*, da bi sprečio priliv proteranih bandi u Bosnu. Drugi delovi ove divizije trebalo je da budu upotrebljeni za borbu protiv ustanika u severozapadnoj Srbiji. Od prethodnog čišćenja oblasti za prikupljanje bandi u istočnoj Bosni, na pl. Romaniji i pl. Javor, moralo se odustati, iako je to bilo vrlo poželjno, pošto je nedostajalo dovoljnih snaga.²⁹ Takođe i u predelima Oko Banje Luke, oko Sarajeva i na pruzi Bos. Brod — Doboj — Tuzla ostali su ustanici aktivni. Sve još raspoložive jedinice 718. peš. divizije morale su daleko biti angažovane za čišćenje ovih ustaničkih žarišta.

U međuvremenu, pak, ustanici su u jugoistočnoj Bosni opkolili hrvatske posade u Višegradu i Rogatici. I ovde su oni koji su opsedali dobili priliv iz Srbije. Dvadeset prvog oktobra pala je Rogatica u ruke ustanika.

Nemački general u Zagrebu izvestio je o tome još istog dana komandanta oružanih snaga na Jugoistoku: »Borbena

²⁸ Nemački general u Zagrebu, str. pov. br. 346/41. od 6. X 41.

²⁹ Nemački general u Zagrebu, Ia, str. pov. br. 291/41 od 19.

snaga hrvatskih jedinica toliko je opala da više ne može da se održi pred ustanicima. Sedamsto osamnaesta peš. divizija je preslaba da bi pomogla. U slučaju da Hrvati zatraže italijansku pomoć za opkoljeni garnizon u Višegradu, pošto se s nemačke strane ne može pomoći, nemamo skoro moralno« prava da ih u tome sprečavamo, i pored velikog gubitka u prestižu za nemački Vermaht. Nemački general u Zagrebu zato hitno moli da se izvoli izdejsstvovati upućivanje jedne slobodne divizije sa Istoka u hrvatski prostor«.

Komandant oružanih snaga na Jugoistoku nije zasao mogao da stavi na raspolaganje traženo pojačanje za Hrvatsku. On je, 23. oktobra, obavestio nemačkog generala u Zagrebu da je najpre potrebno da se što pre dovedu najmanje dve divizije za Srbiju. Ako bi doenije, pored toga, bila slobodna neka dalja divizija u istočnom prostoru, onda će se zauzeti za njeno premeštanje u Hrvatsku. Komanda kopnene vojske saglasila se s ovim shvatanjem. No, stvarno, istog dana saglasio se komandant oružanih snaga, u jednoj depeši upućenoj za Beograd, načelno sa namerom opun. komandanta u Srbiji da se 718. peš. divizija prebaci iz hrvatskog prostora u Srbiju. Ali, samo je bilo pitanje da li će sadašnja situacija u Hrvatskoj dozvoljavati neko odvlačenje nemačkih snaga. Opun. komandant u Srbiji trebalo je, dakle, neposredno sa nemačkim generalom u Zagrebu da razjasni da li, kada i ukoliko je moguće dovlačenje 718. peš. divizije.

Zaoštavanje situacije u Bosni nije stvarno dozvoljavalo da se jači delovi 718. peš. divizije premeštaju u Srbiju. Ipak, u novembru, prebacio je opun. komandant u Srbiji delove ove divizije u luk Save—Drine, da bi tamo oslobodili 342. peš. diviziju, koja je sa novopridošlom 113. peš. divizijom imala zajednički da izvrši nadiranje ka Užicu.

Borba za Višegrad

Krajem oktobra, posle pada Rogatice, prodrlo je 6 hrvatskih bataljona od Sarajeva južno od pl. Romanije prema istoku, da bi ponovno zauzeli Rogaticu i da bi oslobodili u Višegradu opkoljeni garnizon. Ovo nastupanje došlo je, istina, do Prače, ali onda je moralo biti prekinuto zbog snega, ali i zbog odricanja poslušnosti hrvatskih trupa. Oslobođenje Višegrada bilo je time osujećeno. Rdavo vreme sprečavalo je snabdevanje iz vazduha, pomoću aviona, u gradu opkoljenog hrvatskog garnizona. Hrvatski komandant divizije u Sarajevu dao je zbog toga samoinicijativno komandantu Višegrada slobodu da može da zamoli ital. trupe, koje su se nalazile u blizini (stajale su u blizini Goražda), za pomoć.

Dvadeset devetog oktobra ujutru izvestili su vrhovni komandant hrvatske oružane sile, maršal Kvaternik, i načelnik Generalštaba, general Lakša [Laxa], nemačkog generala u Zagrebu da se Višegrad bez strane pomoći ne može više održati i da je hrvatska vrhovna komanda zbog toga saglasna da ovaj grad, kao i mesta Međeđa i Ustiprača, jugozapadno od ovog, zajedno sa hrvatskim jedinicama budu privremeno posednuti italijanskim snagama.

Komandant oružanih snaga na Jugoistoku, kao i Vrh. kom. Vermahta morali su se s tim saglasiti, pošto nije bilo na raspolaganju nikakvih nemačkih pa ni dovoljno hrvatskih jedinica za skorašnje posedanje ovih mesta.^{29a}

Četvrtog novembra stajali su ustanici već neposredno pred vratima Višegrada. Italijani još nisu bili krenuli da ga deblokiraju. Izjavili su da će, zbog porušenih mostova, moći tek 6. da uđu u grad. Tada se nemački general u Zagrebu obratio komandantu oružanih snaga na Jugoistoku s molbom: »Zbog izvanredne hitnosti, kod italijanske Vrhovne komande tražiti odmah da italijanska pomoć uđe u jako ugrožen grad Višegrad, koji se nalazi u nemačkoj okupacionoj oblasti«. Istovremeno uputio je ovu molbu general Glez i nemačkom generalu u Rim. Tada je italijanska Vrhovna komanda naredila ubrzano nastupanje ital. snaga; ali, tek 8. novembra ušli su Italijani u Višegrad. Oni su zahtevali da hrvatski garnizon, koji se skoro dva meseca držao pod najtežim okolnostima u opsednutom Višegradu protivu ustanika, napusti grad.

Ovde treba reći nešto i o hrvatskoj oružanoj sili.

Hrvatska oružana sila

Mlada hrvatska vojska brojala je krajem 1941. godine okruglo 46 bataljona. Njen okvir bio je prilično široko postavljen. Šest divizija bile su obuhvaćene u tri korpusa. Tome je bilo pridruženo jpš oko 15 ustaških bataljona sa jednom brdskom baterijom, dalje telesna garda poglavnika (jedan peš.

^{29b} Kako je o tome nem. general u Zagrebu zabrinuto razmišljao proizilazi iz njegovog izveštaja od 4. novembra. Tu je rečeno:

»četnički pokret proteže se sada na ceo rejon između Save i nemačko-italijanske demarkacione linije. Od sredine oktobra, oko naših trupa u Banjoj Luci i Sarajevu ustanici samo obleću. Stanje naših landesšicen-bataljona na pruži Bosne kao i na istočnoj pruži postalo je vrlo kritično. Otporna snaga i sloboda akcije hrvatske vojske je jako opala.

Glavni vojni interes Nemačke leži momentalno u Srbiji. Kada je poziv Hrvata za pomoć iz Višegrada, koji je u nemačkoj okupacionoj zoni, morao biti upućen Italijanima, to ipak znači gubitak prestiža za nemačku oružanu silu, koji se možda mogao izbeći, ako nam je uopšte do održavanja našeg položaja nešto stalo, a što se ubuduće ne bi trebalo ponoviti«.

puk i jedan eskadron) i četiri ostala specijalna bataljona (odred za osiguranje željeznice i odred folksdojčera).

Naoružanje je armiji dala skoro isključivo Nemačka, iz svojih zaliha ratnog plena. Isporuca od strane Italijana bila je ispod mere. Prilično loše stanje bilo je u hrvatskoj kopnenoj vojsci u pogledu odeće. Trupama koje su se borile u Bosni nedostajalo je dobrih cipela, čizama, šinjela, čebadi, šatorskih krila, zimskog veša itd. Prema ovima, od dobrovoljaca formirani ustaški odredi bili su, što se tiče odeće, opreme i plate, daleko iznad vojnika oružane sile. Usled oskudice u predmetima opreme, trpeo je i duh hrvatskih kopnenih snaga na frontu. Znaci raspadanja pojavili su se kod pojedinih jedinica.

»Spada« — tako je pisao general Glez o stanju mlade hrvatske oružane sile — »u tragediju ove mlade, u sadašnjem jalovom stanju za život jedva sposobne, države što joj do sada nije pošlo za rukom da iz jednog odličnog vojničkog materijala, čiji su preci na svima bojnim poljima Evrope stekli slavu, stvori nešto više od milicije najskromnijih razmera. Ljudstvo je, pre više meseci, bez ikakve, ili skoro nikakve, ili sa slabom jugoslovenskom obukom, suprotstavljeno odlučnom i spretnom neprijatelju. Ono je maršovalo i borilo se, ret'ko smenjivano, celo vreme bez odmora i mira po bosanskim brdima i sada je postalo mrtvo umorno. Sigurno su se pojedini delovi, kao ono nekoliko četa koje su 70 dana držale Višegrad, izvrsno borili. Ali, uopšte je, u poslednje vreme, iz nedelje u nedelju, opadala napadna i odbrambena snaga hrvatskih vojnika. Napadne operacije sada skoro po pravilu posle prvog naleta jenjavaju. Odbrambene borbe izrodavaju se vrlo često u paniku. I u pogledu discipline ljudstva moglo bi se još mnogo šta zahtevati. Otkazivanje poslušnosti, pobune i bekstva povećavaju se. Iz svega ovoga govori zamorenost i nedostatak Obuke, ali i duhovno odbijanje borbe, koja se u širokim krugovima hrvatskog naroda shvata kao bratoubilački rat i za čije izbijanje i širenje se kao presudno odgovornim smatra besnilo omrznutih ustaša«.

Oficirski i podoficirski kadar okarakterisao je general Glez kao prestar ili iskvaren za vreme Jugoslavije. Osim toga se produbljuje jaz između bivših austrijskih i bivših jugoslovenskih oficira, pri čemu kod jugoslovenskih nije još potpuno izumrla velikosrpsko-jugoslovenska misao.

Uz to dolazi još suprotnost između ustaša, koje i sam maršal Kvaternik podržava, i vojske, mada se i kod ustaša

zapaža proces čišćenja i znaci jačeg povezivanja ustaša sa armijom.

Kao vojna aktiva može se smatrati dopunska legionarska jedinica koja se nalazi u logoru Delershajmu [Dollersheimu], kOja svojom obučenošću može biti važan kamen-temeljac za hrvatsku oružanu silu.

3. Nastavak gerilskog rata u Bosni Oktobar do decembra 1941.

U srednjoj Bosni, posle jednog većeg napada na železnicu 31. oktobra na pruži između Doboja i Maglaja, pri čemu je bilo 17 mrtvih, među njima i jedan pripadnik nemačkog Vermahta, nastupilo je, početkom novembra, na pruži Brod — Sarajevo neko malo smirenje, zahvaljujući, ne poslednji put, i zimskom vremenu.

Slično kao što je general Berne u 'staroj Srbiji, tako je i general Glez već mesecima podstrekavao Hrvate na podizanje stražarskih kula, bunkera, flankirajućih uređaja na železničkim prugama Hrvatske. Nešto je bilo već urađeno, a zima je ulevala nadu na produženju ovih radova.

U istočnoj Bosni i u novembru se nastavilo prelaženje četnika iz stare Srbije. Gerilski rat se produžavao. Pri tome se postepeno došlo do pravih metoda: da se ne udara u prazno, nego da se na prepad zauzmu već ustanovljeni objekti za napad, logori, mesta štabova, pozadinske ustanove, odbrambeni položaji. Ovaj način borbe doveo je poslednjih nedelja, kako na nemačkoj tako i na hrvatskoj strani, do nekoliko sasvim korisnih uspeha i uštedio je trupama nepotrebne žrtve i napore.

Sredinom novembra ustanici su napali Zvornik, ali bez uspeha. Onda se ovde situacija opet smirila.^{29b}

Sarajevo, gde se u to vreme nalazilo 7 bataljona, među njima i 2 nemačka, bilo je u novembru u dosta teškoj situaciji. U opasnost su došli za nemačku industriju važni pogoni u Kaknju (mrki ugalj), Zenici (livnice), u Varešu (rudnik gvožđa i topionica). Ustanici su u rejonu Oko Sarajeva stalno dobijali pojačanje i razvili su i živu aktivnost u bližoj oko-

^{29b} Nemački general u Zagrebu predložio je još 4. novembra da se nemački garnizon u Zvorniku, jedan bataljon 718. peš. div., i pored opasnosti gubitka tog grada, prepusti Hrvatima, a da sve nem. snage — tada su brojale u Hrvatskoj nepunih 10 bataljona, među kojima 5 landesšicen-bataljona — oslobode za održavanje za vojnu privredu takode važnih žel. komunikacija Zagreb—Beograd, Sisak—Banja Luka i B. Brod — Sarajevo.

lini grada. Nemačke i hrvatske snage koje su bile u Sarajevu preduzimale su akcije za čišćenje i ispade na visove oko grada.

Takođe i u rejonu oko Doboja, već krajem novembra, ponovo su ustanici ojačali. Javljeno je o novim napadima na žel. komunikacije prema Tuzli i na glavnu prugu Bos. Brod i Sarajevo. Isto tako i dalje su postojali centri nemira u rejonu Banje Luke i Prijedora. Operacija nemačkih i hrvatskih bataljona, sprovedena poslednjih dana novembra protivu pl. Kozare, nije donela željene rezultate.

Ovo je uskoro dokazalo i pogoršanje stanja kod Prijedora, sa čime su bili u vezi nemački interesi u rudniku Ljubiji. Pokušaj, da se dobiju hrvatska pojačanja za ovu oblast bio je osujećen radi nedostatka jedinica sposobnih za borbu.

Zaoštavanje situacije

Početak decembra, za vreme nadiranja 342. i 113. peš. divizije ka Užicu, moglo se primetiti, usled stalnog pristizanja raspršenih i iz Srbije proteranih bandi, pojačana uznemirenost u dosadašnjem glavnom ustaničkom području Sarajevo — Doboj — Tuzla. Nemiri su se sada proširili i u severozapadni deo nemačkog okupacionog područja Hrvatske. Borbe i prepadi povećali su se u celom bosanskom području između Save i demarkacione linije.

Sredinom decembra preduzeta operacija južno i jugoistočno od Doboja u pl. Ozren donela je samo delimičan uspeh — to što su Visove istočno od linije Doboj — Maglaj Hrvati očistili. Ustanički pokret osmelio se sve više i Više na ekonomski važne pogone severno i severoistočno od Sarajeva. Već je dolazilo do uništenja visokonaponskih vodova.

Borbena vrednost hrvatskih jedinica nije više ni iz daleka bila dovoljna da uguši ustanak u Bosni. Delimično su ometale odbrambenu borbu Hrvata i mere italijanskih okupacionih vlasti. Ako se razvoj ovako dalje nastavi moglo se uskoro računati sa ustankom većeg i opasnijeg obima.

Ovde treba reći koju reč o odnosu Hrvata prema našem ital. savezniku. Gen. Glez obavestio je o tome, 21. novembra, opširno komandanta oružanih snaga na Jugoistoku:

»Naravno da je dužnost nemačkog zastupništva, neovisno od propagandnih obzira, da podupre što više ovu mršavo podzidanu (hrvatsku) vladu, pri čemu se svakako nalazimo u nekoj prećutnoj suprotnosti sa našim italijanskim saveznicima, koji ne pokazuju nikakav interes za to da se pojačava položaj ne mnogo ugodnog (hrvatskog) režima već i zbog njegove naklonosti prema Nemačkoj. Epizoda sa hrvatskom posadom kod Višegrada je jedan između mnogih dokaza.

Dok je u Rimu i Zagrebu dogovoreno da se ovaj zaista hrabroj posadi privremeno da odmor, dotle su »lokalne« ital. vojne vlasti zahtevale njeno momentalno povlačenje. Tek danas me je Obavestio Oksilija [Oxilia] (zastupnik ital. oružane snage u Zagrebu), prilikom prijateljski proteklog razgovora, da su Hrvati sprovedeni jedino zbog svog ličnog odmora u Goražde, ali posle nekoliko dana upućeni najhitnije za Višegrad«.

»Ceo rejon južno od demarkacione linije — tako je pisao onda gen. Glez dalje — prešao je potpuno u posed Italijana. U Bijaču i Mostaru vide se ital. komandanti i potpuno naružane četničke vođe prijateljski gde se šeću na glavnom trgu. Dolazeći s brda, ustanici pokadkad uz pratnju ital. vojnika neometano kupuju po varošima) pa se potom neometano vraćaju u svoje šume. Neprijateljski odnos ital. vojnih vlasti prema režimu ispoljava se i u za domaće Hrvate »simpatičnoj« meri: u paralizovanju ustaša. Ali su se svakako i četnici pokazali zahvalni pošto su dozvoljavali Italijanima slobodno kretanje. O borbama Italijana i četnika nije se skoro ništa čulo«.

I u jednom drugom izveštaju generala Gleza o situaciji sredinom decembra, o italijanskom pitanju kaže se:

»Italijansko pitanje u hrvatskom području zadržalo je svoj dosadašnji izgled. Jaka ekspanzionistička težnja, odlučno neprijateljstvo protivu hrvatske nezavisnosti, najjača ljubomora prema nemačkom uticaju«. To je politika tolerantnosti i popuštanja Italijana pravoslavicima i ustaničkom pokretu, tako je hrvatski predsednik itaneo u svojoj oštroj kritici generalu Oksiliji.

Tako su ustanici, koji su procenjeni na 2.500 ljudi, mogli samo dogovorno da se neometano povuku od Višegrada, što su uradili u pravcu Sarajeva«. Ovakav jedan postupak, tako je dalje navodio general Glez, »mogao bi za nastupajuće proleće ipak da znači da italijanska vojna snaga, koja već sada broji (na području južno od demarkacione linije) devet divizija, obezbeđuje ustanicima preko zime vreme i pogodnost da se u miru pripreme za nastupajuće događaje«.

»Držanje italijanskih okupacionih trupa je do sada skroz srbofilsko«.

Ujedno je general Glez obavestio komandanta oružanih snaga na Jugoistoku da se u izvesnim hrvatskim krugovima, koji su razočarani unutrašnjom i spoljnom političkom nezainteresovanošću nemačkog Rajha za hrvatsko pitanje, mogu čuti mišljenja da bi bilo bolje u sadašnjem trenutku da se potpuna

odgovornost za celu Hrvatsku prepusti Italijanima. Pa i poglavnik, u čije prijateljstvo prema Nemačkoj niko nema prava da sumnja, izjavio je da bi za Hrvatsku bilo lakše kada bi se manje držala Musolinija kao jemca osovinske politike nego njega kao protivnika unutrašnje politike (nemački general u Zagrebu, I-a, str. pov. br. 377/41. i 419/41).

Procena situacije

Nemački general u Zagrebu ocenio je sredinom decembra situaciju: da se ustanički pokret na hrvatskom području severoistočno od demarkacione linije pre povećao nego smanjio, zahvaljujući svakako još i blagoj zimi. On obuhvata skoro celu severnu Bosnu i »Kordun«, nekadašnje austrijsko područje vojne granice jugoistočno od Zagreba, ali već pruža svoje izdanke i u dolinu Save ka Slavoniji i Sremu. Vodeća ideja partizanskih borbi je još uvek jedna mešavina mutnog komunizma i panslavizma. Zajedničko je svim ustanicima bezuslovno odbijanje današnje Hrvatske.

Pored hrvatskih komunista, pravoslavnim ustanicima priključuju se i muslimani.³⁰

Pukovnik Mihailović, koji je pobjegao iz Srbije, preuzeo je u decembru rukovođenje borbama u istočnoj Bosni. Hrvatski izveštaji iznose da četnički k-dant Dangić, koji operiše na Romaniji, neće da se potčini Mihailoviću. Na tri strane ustanici su počeli sa pregovorima. Poslanici ustanika, koji su u blizini Sarajeva pregovarali sa hrvatskim oficirima, izjavili su: »Mi nećemo položiti oružje pre kraja rata, jer se borimo protivu fašista i ugnjetača slovenstva. Nemamo ništa protiv naroda i oružane sile Hrvata, samo smo neprijatelji ustaša. Rusija će pobediti«. U drugim izveštajima govorilo se opet, da Dangić neće da se bori protiv nemačkog Vermahta, nego samo da štiti pravoslavne u istočnoj Bosni od nedela ustaša i od komunista.

Karakteristično je za zamršene prilike, što je maršal Kvaternik tada u razgovoru sa nemačkim generalom u Zagrebu, »očigledno uzbuđen«, rekao da je iz najrazličitijih izvora saznao da Nedić, srpski predsednik vlade, sa »k-dantom jugoslovenske armije« gen. Mihailovićem stoji pod jednom kapom, da bi u proleće, ili drugom prilikom, s njim zajedno vodio ustanak. S druge strane, ministar unutrašnjih poslova Aćimović vršio je propagandu sa veću da će Nemačka, ranije ili kasnije, opet uspostaviti samostalnu Srbiju, koja će se sasto-

Nemački general u Zagrebu, I-a, str. pov. br. 419/41.

jati iz današnje stare Srbije do Skoplja, iz Banata, istočnog Srema i istočne Bosne do Drine. Uostalom, da su Nedić i Mihailović saglasni u tome da se težište ustanika, u sporazumu sa Italijanima, prenese u Bosnu i da se tim demonstrira da je mlada Hrvatska nesposobna da se održi (nem. general u Zagrebu, I-a, str. pov. br. 410/41).

U Hrvatskoj angažovane nemačke jedinice (718. p.div. i 5 landesšicen-bataljona) bile su sada u poslednjim mesecima sve više i više uvučene u građanski rat i to u jednoj zemlji koja je, na kraju, trebalo da se, pod vojvodom od Spoleta, predviđenim za kralja, ujedini sa Italijom. Bilo je razumljivo što je u haosu ovakve dvosmislene situacije nem. general u Zagrebu rekao »da li nije šteta za svaku kap nemačke krvi koja se prolije u jednoj zemlji koja se prepušta savezničkoj sili, koja raspolaže sa mnogo slobodnih jedinica«. U stvari angažovanje nemačkih jedinica usledilo je skoro isključivo samo tamo gde su bili u pitanju interesi nemačkog ratnog i privrednog rukovodstva ili bezbednost sopstvenih jedinica.

Naše jedinice su tada prenele glavno težište na zaštitu železničke pruge Zagreb — Beograd, Bos. Brod — Sarajevo i na ustanički rejon oko Sarajeva. Žel. pruga Zagreb — Beograd postala je sve više meta sabotažnih akcija. Sporedna pruga od Siska za Prijedor, koja vodi za rudnik Ljubiju, i naročito važna pruga Brod — Sarajevo išle su sredinom ustaničkog područja. Nemačka ratna privreda bila je naročito zainteresovana za rejon Sarajevo — Tuzla — Zenica.

»Iz ovog prikaza proizilazi«, tako je gen. Glez cerio situaciju, »da se vojnički interes Nemačke na hrvatskom području, pored glavne pruge Zagreb — Beograd, premešta dalje u istočnu Bosnu, gde je situacija u vezi ustanika najnepetija, te prema tome i ka Sarajevu«. On je predlagao opunom komandantu u Srbiji, da se iz Zagreba i Banje Luke povuku bataljoni 718. pd i da se tako celoj diviziji pruži mogućnost da se uže koncentriše u rejon Sarajevo — Doboj — Tuzla. Opunom komandant u Srbiji složio se s predlogom.

Krajem decembra prikupila se 718. pd prema ustaničkom području u severoistočnoj Bosni. Delovi divizije dospeli su sa severoistoka i istoka u Tuzlu, sa severa u Doboj, Zavidoviće i Vareš.

Tako se razvijala situacija u decembru u Bosni, kada je sredinom meseca stiglo novo uputstvo Vrh. kom. Vermahta, koje je iznenadilo k-danta oružanih snaga na Jugoistoku, a vodeće hrvatske vojne rukovodiocce, pak, najviše zaprepastilo.

Preokret situacije u Rusiji krajem 1941. god. zahtevao je da se sve, iole raspoložive, nemačke rezerve prebace na istočni front. Zato je Vrh. komanda Vermahta 16. decembra naredila komandantu oružanih snaga na Jugoistoku da se snage u Srbiji i Hrvatskoj oslobode za nemačku istočnu armiju, najpre pojačanja koja su mu dodeljena pre nekoliko nedelja, 113. i 342. div. Zato bi trebalo da bugarske, italijanske, ako ustreba i rumunske i mađarske jedinice uđu u Srbiju i Hrvatsku da bi tamo preuzele zadatak, da, umesto nemačkih okupacionih jedinica, ponovo uspostave red i mir."³²

Italijanska Vrh. komanda, kojoj je nemački general u Rimu preneo ovu molbu, izjavila je da je spremna da naredi, da jedinice italijanske 2. armije uđu u Hrvatsku da smene nemačke jedinice istočno od demarkacione linije, čim budu okončani potrebni sporazumi sa hrvatskom vladom.³²

Ove namere nisu izgledale pouzdane. Još 16. decembra telegrafirao je načelnik štaba nemačkog generala u Zagrebu, potpukovnik fon Funk, k-dantu oružanih snaga na Jugoistoku:

»Druga italijanska armija jedva bi mogla ogarantovati ugušenje ustanka u Bosni. Ona i bez toga ima posla sa jakim nemirima kod Gacka, Foče i duž pruge Split—Karlovac.

Dosadašnja italijanska metoda pre je pothranjivala ustanak no suzbijala. Ako bi baš ital. 2. armija trebalo da bude nadležna za čitavu Hrvatsku, tad bi se trebalo bojati proširenja ustanka na hrvatsko stanovništvo. Izgleda mi da je potrebno da nemačka div. [718] ostane u Hrvatskoj, da joj se ostavi područje osiguranja i time održi demarlkaciona linija, kao i da se na tome području ostavi nadležnost nemačke uprave nezavisno od ital. 2. armije. Uostalom ukazuju na verovatno krajnje sumnjive političke i privredne posledice, skopčane sa okupacijom Hrvatske od strane 2. ital. armije.«³³

Predloži k-danta oružanih snaga na Jugoistoku

I k-dant oružanih snaga na Jugoistoku smatrao je da bi, po ulasku Italijana u Hrvatsku i Bugara u Srbiju, trebalo ostaviti dovoljno nemačkih snaga u obe zemlje za odr-

" Nač. Vrh. k-de Vermahta (operativni štab Vermahta) odelj. L, I Qp., str. pov. br. 164/41, samo za k-danta, od 16. XII 41

³² Nemački general pri Vrh. k-di ital. oruž. snaga, Ia, str. pov. br. 3787/42. od 19. XII 41.

³³ Nemački general u Zagrebu, Ia, str. pov. br. 410/41 od 16. XII 41.

žavanje mira i za osiguranje industrijskih područja važnih za rat. Sem toga moralo bi rukovođenje u celom srpskom području, kao i rukovođenje vojnom upravom i time i nadzor nad srpskom civilnom upravom, uključujući i srpsku policiju, da ostanu u nemačkim rukama, isto tako i služba transporta u Srbiji i Hrvatskoj. Nemački general u Zagrebu trebalo je da ostane. Trebalo bi se odreći ulaska rumunskih 1 mađarskih jedinica. Ovo je 20. decembra javio Vrhovnoj komandi Vermahta k-dant oružanih snaga na Jugoistoku i ujedno predložio:

»Komandu u Srbiji za rukovođenje vojnom upravom, kao i nad potčinjenim bugarskim jedinicama, treba da zadrži opunomoćeni komandant u Srbiji, koji ujedno treba da vodi poslove k-danta Srbije.

Komandu u Hrvatskoj treba da zadrži Komanda italijanske 2. armije. Za osiguranje za nemačku ratnu privredu važnih područja ostaju pogoni u Sarajevu, Jajcu i Prijedoru u nemačkim rukama.

U Srbiji nemačke jedinice treba da osiguraju: glavni grad Beograd, Bor (bakar), predeo Krupnja—Loznice (antimon, olovo, cink), Ivanjicu (antimon) i Prijedor (gvožđe).

Bugarske jedinice trebalo bi da preuzmu osiguranje jugoistočne Srbije, od stare srpske granice do linije koja se proteže od Prištine (uklj.) preko Mitrovice (uklj.), zatim istočno od Ibarske doline preko Trstenika za Kragujevac (uklj.), Lapovo (is'ključno) i dalje istočno preko Zlota do Rgotine.

Italijanska 2. armija posela bi svu Hrvatsku osim rejonu Oko Sarajeva, Jajca i Prijedora. Od naročite važnosti je zahtev neophodno dovoljne zaštite pruga važnih po životne interese Nemačke: Beograd — Zagreb i Brod — Sarajevo. Nemačke jedinice u Hrvatskoj imaju se taktički potčiniti ital. 2. armiji sem u rejonu Sarajeva, Jajca i Prijedora.

Za ove zadatke potrebno je u Srbiji od *nemačkih snaga*: 2 divizije od po 3 puka ili 3 divizije od 2 puka (704, 714. i 717. peš. div.), dalje tri landesšicen-bataljona koji se sada nalaze u Srbiji, jedinice KOV-a i 3 landesšicen-bataljona koje treba prebaciti iz Hrvatske.

U Hrvatskoj: Jedna div. od dva puka (718. peš. div.) i dva landesšicen-bataljona koja se već nalaze u Hrvatskoj pod zajedničkom komandom.

Bugarske snage u Srbiji: tri divizije.

Italijanske snage u Hrvatskoj: Prema tamošnjem nahodjenju (6 divizija).

politici. Razgovori u Veneciji i Firenci tekli su potpuno u prijateljskom duhu. Grof Čano je, u Veneciji, min. spoljnih poslova Lorkoviću rekao: »bolje je da novi kralj dođe nekoliko dana kasnije nego nekoliko dana ranije«. Ovo oklevanje je karakteristično za ital. politiku.

»Ovo pojačano nastupanje ital. oružane sile« — tako je cenio general Glez dalje u svome izveštaju — »staviće za grebačku vladu, usled gramžljivosti kojom se, među ostalim, odlikuju naši saveznici, u nove privredne teškoće, u koje mogu biti uvučeni i naši privredni interesi u toj zemlji«. (Nem. general u Zagrebt, I-a, str. pov. br. 420/41.)

Odluka: ustanak u Bosni ugušiti

Firer je u međuvremenu odlučio da se odustane od ulaska ital. jedinica u nemačko okupaciono područje. U jednom uputstvu Komande kopnene vojske, naređeno je k-dantu oružanih snaga na Jugoistoku da se ustanak u jugoistočnoj Hrvatskoj uguši snagama opunomoćenog komandanta u Srbiji uz sadejstvo hrv. jedinica i angažovanje 342. peš. div. s kojom se do kraja januara može raspolagati. Sadejstvo ital. jedinica bilo je predviđeno, i to je trebalo utvrditi sa ital. saveznikom. Sa dodeljivanjem novih nem. snaga nije se smelo računati. Sto trinaesta peš. div. trebalo je već početkom januara da krene na istočni front.

Ujedno je firer naredio k-dantu oružanih snaga na Jugoistoku da zamoli Kralj. bug. min. vojske da bugar. jedinice uđu u jugoistočnu Srbiju, da bi tamo u određenim predelima, po preporuci k-dta oružanih snaga na Jugoistoku, održali mir i red. Ovo je trebalo najhitnije da se dogovori sa Bugarima.

Još 24. decembra obratio se k-dant oružanih snaga na Jugoistoku, preko bugarskog oficira za vezu generala Zilkova, sa molbom bugarskom ministarstvu rata, da se oko tri bugarske divizije, pod jednom komandom, taktički potčine opunomoćenom k-dantu u Srbiji. Umoljen je najhitniji ulazak bugarskih snaga u staro-srpsko područje, da bi se oslobodile tamo stacionirane nemačke snage (342. peš. div.) za ugušivanje ustanika u Hrvatskoj i za druge potrebe (113. peš. div.). Nemačke snage (717. peš. div.) stacionirane u Leskovcu, Kruševcu, Čupriji, Jagodini, Aleksincu i Zaječaru treba odmah, do 15. januara, da budu zamenjene bugarskim snagama koje od 15. januara treba da se prošire na posadanje celog područja.

³⁴ K-dant oružanih snaga na Jugoistoku, Ia, str. pov. br. 2633/41 od 24. XII 41.

Istovremeno naređeno je opunomoćenom komandantu u Srbiji da u toku ulaska bugarskih jedinica oslobodi 113. i 342. peš. div. — 113. za predviđeni početak odlaska 1. januara na istočni front a 342. peš. div. za angažovanje u Hrvatskoj, [NDH]. Sa prvima, od Bugara smenjenim, jedinica 717! peš. div. treba da se smene najvažniji delovi 113. peš. div., tako da su 1. januara spremni za pokret. Daljim ulaskom bugarskih jedinica, 717. peš. div. treba postepeno da preuzme zadatak osiguranja u dosadanjem rejonu 113. peš. div. Razmeštajem jedinica 704. peš. div. i 714. peš. div., treba obezbediti da 342. peš. div. bude na raspolaganju u njenom okupacionom rejonu tako da sredinom januara bude prikupljena na zapadnoj granici njenog dosadanjeg rejona radi ugušivanja ustanaka u jugoistočnoj Hrvatskoj. Jer, od februara mora i 342. pd takođe da bude na raspolaganju za odlazak na istočni front (K-dant oruž. snaga na Jugoistoku, Ia, str. pov. br. 2634/41).

Dan docnije, 27. decembra naređeno je opunomoć. k-dantu u Srbiji da za ugušivanje ustanaka u Hrvatskoj najpre odredi u jugoistočnoj Bosni Višu komandu LXV. Za ovo su bile predviđene snage: 342. i 718. peš. div., u Hrvatskoj raspoloživi landesšicenbataljoni i još neke jedinice iz Srbije, prema nahodjenju opunomoć. k-danta. Trebalo je težiti sadejstvu 718. peš. div., sa zapada, i 342. peš. div. preko Drine, sa istoka. K-du ital. 2. arm. trebalo je zamoliti da jednovremeno sa početkom napada zatvori demarkacionu liniju prema jugu. Uz to je trebalo predvideti i ugušivanje ustanaka u predelu Goražda i Foče od strane Italijana. K-dant oružanih snaga — obavestiće K-du ital. 2. armije u cilju pripreme sadejstva ital. snaga. Pojednostosti sa Italijanima trebalo je neposredno da se utanače, a sadejstvo hrv. trupa sa nem. generalom u Zagrebu.³⁵

Dvadeset šestog decembra obavestio je k-dant oružanih snaga na Jugoistoku K-du ital. 2. armije uglavnom o novim naređenjima Vrhovne k-de Vermahta i saopštio: »Opunomoćeni k-dant u Srbiji ima naređenje da 718. peš. div. prikupi zapadno i severozapadno od Sarajeva, a 342. peš. div. istočno od Drine, pod komandom Više komande LXV, tako da sredinom januara može da otpočne sa napadom protiv glavnog ustaničkog područja oko Sarajeva«.

Dalje, izneo je k-dant oružanih snaga na Jugoistoku: »Osnova za uništenje bandi je da ital. snage na demarkacionoj liniji bezuslovno spreče izvlačenje ustanika na jug. Pre-

K-dant oružanih snaga na Jugoistoku, I-a, str. pov. br. 2636/41.

Od januara do marta 1942.

(Uz to skica)

1.) Operacije čišćenja u rejonu Višegrad—Sarajevo—Zvornik.

Situacija početkom 1942. godine

Početak januara 1942. ustanici su planski produžili, kao i poslednjih meseci prošle godine, svoju aktivnost u rejonu Bijeljina — Tuzla — Doboj — Sarajevo. U ital. -okupacionom području postojala su žarišta ustanka, naročito u rejonu južno od Sarajeva i južno od Višegrada. Nastavljao se priliv ustanika iz stare Srbije u istočnu Bosnu. Italijani u Hercegovini, Crnoj Gori i Dalmaciji nisu energično nastupili protiv ustaničkog pokreta. Da bi uštedeli u žrtvama, često su pregovarali sa ustanicima, stupali s njima u prijateljske odnose, koristili ih protiv ustaša, pomagali ih na taj način i podstrelkavali nacionalne srpske četnike na borbu protiv Hrvata. Tako je i nastala velika zategnutost između hrvatske vlade i Italijana. Hrvatske jedinice nisu bile u stanju da umire svoju zemlju. Samo tamo gde su se borile zajedno sa nemačkim jedinicama bile su korisne, željne borbe i sposobne za upotrebu. Kod pojedinih hrv. jedinica ponovo su se pojavili znaci rasula, pri čemu su se Hrvati katkad žalili na nepovoljan uticaj Italijana na njihove sopstvene jedinice.³⁷

Pripreme za operaciju u istočnoj Bosni

Pod takvim žalosnim prilikama nastavio se, nesmanjenim fanatizmom, početkom ove godine u celom rejonu između Save i nemačko-ital. interesne granice rasplamteli narodni rat.

Kao najhitniji zadatak, k-dant oružanih snaga na Jugoistoku smatrao je razbijanje bandi, koje su se prikupile u prostranim planinama istočne Bosne, između Zvornika i Sarajeva, i ponovo na području stare Srbije, na Zlatiboru, južno od Užica. Priprema za ovu planiranu operaciju protiv istočnobosanskog glavnog ustaničkog područja bila je već početkom ulaska Bugara u južnu Srbiju svim silama ubrzana. Sedamsto osamnaesta peš. div. prikupila je 750. peš. puk u rejonu Doboj — Zavidovići — Tuzla, a 738. peš. puk u re-

duslov za ovo je da ital. strana slomi ustanak na području Goražde — Foča. Pošto je 342. peš. div. na raspolaganju samo do kraja januara i do tog vremena mora da se postigne uspeh, to se mora odmah otpočeti sa preduzimanjem potrebnih mera. Zato k-dant oružanih snaga na Jugoistoku moli za odgovarajuću saradnju i saglasnost i da se pojedini između ital. k-de i Više k-de LXV, odnosno opunomoćenog k-danta u Srbiji neposredno utanače.³⁶

U međuvremenu je bugar. oficir za vezu, general Zilkov, u pratnji generalštabnog oficira K-de 12. armije kaptana Leba [Leeb], otputovao iz Glavnog stana za Sofiju gde je još istog dana preneo bugar. min. vojske predloge k-danta oružanih snaga na Jugoistoku o zamoljenom ulasku bugar. trupa u staru Srbiju. Bugar. generalštab odmah je izjavio spremnost da odgovori svim predlozima i željama k-danta oružanih snaga na Jugoistoku. Već 27. dec. razgovori u Sofiji doveli su do potpune saglasnosti. Tri bugarske divizije — 6, 17. i 21, bile su stavljene u pokret za ulazak u Srbiju, i pod k-dom generala [Asena] Nikolova. Za, od k-danta oružanih snaga na Jugoistoku, umoljenu hitnu smenu prvih delova 717. peš. div. stavila je bugar. komanda na raspolaganje 3 bataljona i bugarske bataljone za osiguranje železnice koji se već nalaze u rejonu Niša.

Tridesetog decembra otpočela su prva smenjivanja. Glavnina bugar. snaga stigla je 7. januara u jugoistočnu Srbiju, delom peške, delom železnicom. Toga dana prvi transporti 113. peš. div. krenuli su na istočni front. Dvadesetog januara — samo sa nekoliko dana zadoonjenja, bila je završena okupacija od strane Bugara. Sedamsto sedamnaesta peš. div. u međuvremenu je preuzela dosadašnji rejon osiguranja 113. peš. div. u području Zapadne Morave. Tristo četrdeset druga peš. div., pregrupisavanjem jedinica 704., 714. i 717. peš. div., bila je spremna za ugušivanje ustanka u jugoistočnoj Bosni, na zapadnoj granici njenog dosadašnjeg okupacionog rejona na Drini.

Gubici divizija 15. talasa (704, 714, 717. i 718. peš. div.) u Srbiji i Hrvatskoj iznosili su do 31. dec. 1941. ukupno:

Poginulo	17 ofic. i 259 podofic. i vojnika
Ranjeno	24 „ i 496
Nestalo	4 „ i 390

³⁶ K-dant oružanih snaga na Jugoistoku, Ia, sti. pov. br. 2666/41.

³⁷ K-dant oružanih snaga na Jugoistoku, Ia/Ic, str. pov. br. 35/42. od 5. I 42.

jonu Zenica — Sarajevo. Pukovi 342. peš. div. bili su spremni s one strane Drine, 697. peš. puk u rejonu Zvornik — Loznica — Šabac — Bogatić, 699. peš. puk u rejonu Valjevo — Osečina — Koceljevo i, konačno, 698. peš. puk u rejonu Lazarevac — Ub — Obrenovac.

Ove dve spremne divizije, s obzirom na besputnost za vreme zime ovog teškog planinskog zemljišta, koje je trebalo pod borbom da prokrstare, nalazile su se pred vrlo teškim zadatkom. Improvizovano opremanje 342. i 718. peš. div. tovarnom stokom i brdskom opremom iz kontingenta drugih divizija i od Hrvata bilo je preko potrebno. Zaprežna artiljerija nije se mogla upotrebiti u besputnim i divljim planinama Bosne. Zbog toga su hrv. baterije morale da se dodele obema divizijama. Pri tome mogle su se jedinice 342. div. osloboditi tek posle planskog smenjivanja u Srbiji. Zbog svih tih važnih razloga, mogao se odrediti tek 15. januar kao najraniji rok početka operacije u istočnoj Bosni, a odlazak 342. peš. divizije na istočni front došao bi u obzir tek od 10. februara. Ovo je k-dant oružanih snaga na Jugoistoku javio 3. januara Vrhovnoj komandi Vermahta, koja je taj plan odobrila.³⁸ Istovremeno forsirala je Vrhovna k-da Vermahta u depeši od 7. jan. uveče: »Pošto se od skore upotrebe 342. peš. div. na istoku ne može odustati, akciju čišćenja u jugoistočnoj Hrvatskoj treba, po mogućstvu, što pre sprovesti tako da se na svaki način izbegne odugovlačenje odlaska ove div. posle 10. februara.³⁹

Obećanje Italijana za saradnju u operaciji

Preduslov za uspeh operacije u istočnoj Bosni, koja je imala za cilj opkoljavanje ustanika, bio je blagovremeno zatvaranje ustaničkog područja sa juga, što je trebalo da padne u zadatak Italijanima.

Dvadeset devetog decembra k-dant ital. 2. armije, general Ambrozijo, garantovao je načelniku nemačkog štaba za vezu kod njegove armije, pukovniku Rorbahu [Rorrbach], da od 15. januara saradnja jedinica ital. 2. armije na demarkacionoj liniji od Varcar-Valkufa do Kalinovika može da bude »uspešna«. Demarkaciona linija u rejonu severno od Foča — Goražde leži, doduše, u području k-danta ital. snaga u Crnoj Gori, koji će dobiti naređenje od načelnika Generalštaba da se oda-

zove traženjima k-danta oružanih snaga na Jugoistoku. (K-dant oruž. snaga na Jugoistoku, str. pov. br. 32/42.)

i Dan docnije, 30. XII, obavestio je operativni oficir nemač. štaba za vezu pri K-di italijanske 2. armije, kapetan Rajnhard [Reinhardt], opunomoćenog k-danta u Srbiji o daljim namerama Italijana. U tom izveštaju kaže se da Italijani za operacije u jugoistočnoj Hrvatskoj stavljaju na raspolaganje diviziju »Ravena« [Ravenna], koja je tada bila kod Torina. Ova potpuno opremljena i za angažovanje sposobna divizija biće morskim putem prebačena i iskrcana u Dubrovniku da bi zatim bila angažovana u rejonu Goražde — Foča. General Ambrozijo primio je i k-du za predviđenu operaciju u rejonu Goražde — Foča. Na liou mesta komandant će biti general Dalmaco [Dai'inazzo], k-dant VI. arm. korpusa. Na pitanje puk. Rorbaha, da li će div. »Ravena« biti blagovremeno — 15. I — spremna, general Ambrozijo objasnio je da će, po njegovim proračunima, biti i da se nada da neće nastupiti nikakve smetnje. Na dalje pitanje puk. Rorbaha, da li bi u slučaju da div. »Ravena« (ne stigne na vreme bilo moguće da se Vi rejon Goražde — Foča prebaci neka već prisutna divizija, general Ambrozijo izrazio je sumnju u samo i privremeno napuštanje malih ital. uporišta i ukazao na teškoće smenjivanja. (K-dant oružanih snaga na Jugoistoku, I-a, str. pov. br. 33/42 od 4. I 42.)

K-dant oružanih snaga na Jugoistoku, obavešten o izjavama generala Ambrozija od opunomoćenog komandanta u Srbiji, javio je 5. I Vrhovnoj k-di Vermahta da će ugušivanje ustanka na ital. području Goražde — Foča uslediti od strane divizije »Ravena« koja će od 15. I 42. biti prebačena morskim putem iz Torina. Predviđajući izostanak ital. sadejstva, dodao je k-dant oružanih snaga na Jugoistoku svom izveštaju još i sledeće: »Angažovanje nem. jedinica od 15. I uslediće tako da ni eventualno zakašnjenje divizije »Ravena« neće zadržati opštu akciju. (K-dant oruž. snaga na Jugoistoku, I-a, str. pov. br. 33/42.)

Već 7. I predložio je general Ambrozijo, opunomoćenom komandantu u Srbiji odlaganje operacije, jer se prebacivanje divizije »Ravena« zaista odužilo. General artilj. Bader odgovorio je 9. I K-di italijanske 2. armije: »Na žalost to nije moguće, jer nemačke jedinice stoje na raspolaganju samo za predviđeno vreme«. (Opunomoć. k-dant u Srbiji, I-a, str. pov. br. 109/42 od 7. I 42.) Istovremeno opunomoć. k-dant u Srbiji obavestio je još jednom generala Ambrozija da uspeh operacije u mnogome zavisi od blagovremenog za-

od 3 'i ^ l " oružanih snaga na Jugoistoku, Ia, str. pov. br. 23/42,

od 8 I 42 dant omžanih snaga na Jugoistoku, Ia, str. pov. br. 77/42,

tvaranja demarkacione linije. (K-dant oružanih snaga na Jugoistoku, I-a, str. pov. br. 33/42.)

Pet dana pre početka operacije, general Ambrozijo još jednom je zagarantovao sadejstvo svojih trupa. On je saopštio 10. I pukovniku Rorbahu da se nem. k-da odlučila da od 15. I otpočne akciju i da će »prema zahtevu opunomoć. k-danta u Srbiji od 15. I. ital. jedinice zatvoriti demarkacionu liniju i da će ital. brdske jedinice slediti iz Višegrada pokret nemačke južne obuhvatne kolone«. Krajem januara biće »pritisak (Italijana) aktivan«.

Akcija čišćenja na pl. Ozren

K-dant oružanih snaga na Jugoistoku je, u međuvremenu, već 6. januara naredio opunomoć. k-dantu u Srbiji da, s obzirom na ograničeno vreme raspolaganja sa 342. peš. divizijom, otpor ustanika na pl. Ozren jugoistočno od Doboja treba da se slomi pre početka opšteg napada.⁴⁰

Devetog januara otpočela je operacija na pl. Ozren sa delovima 718. peš. div. kao uvod u veliku akciju čišćenja u istočnoj Bosni. Preduzeto nasilno izviđanje iz Zavidovića i Gračanice ka pl. Ozren naišlo je svuda na jače bande, koje su raspršene. Naše trupe upoznale su se u toj prethodnoj operaciji, pri oštroj zimi (barometar je pokazivao —18), u razgranatim visoko zavejanim planinama sa teškoćama zime. Gubici 718. peš. div. iznosili su 4 mrtva i 19 ranjenih. Hrvati su izgubili 20 mrtvih, 31 ranjenog. U pl. Ozren, zajedno sa našim jedinicama angažovan, hrvatski bataljon potpuno je podbacio.

Plansko vođenje borbe

U međuvremenu bila je 342. peš. div. spremna za operaciju u istočnoj Bosni. Bilo je planirano da se sa 697. peš. pukom iz Zvornika, preko Drine, prodre ka Vlasenici i Han-Pijesku. Trebalo je da 699. peš. puk nastupa sa linije Valjevo — Osečina na Lju'boviju, a 698. peš. puk da, velikim obilaskom ka jugu, nastupa, preko Kosjerića — Užica, za Višegrad i Rogaticu. U isto vreme trebalo je da 718. peš. div. sa 738. peš. pukom iz Sarajeva takođe nastupa ka Rogatici i preko Sokoca na Han-Pijesak, a sa 750. peš. pukom od Tuzle na Kladanj i zatim dalje na Olovo i Žeravice. Sa komandom italijanske 2. armije dogovoreno je da nemačko-ital. demarkacionu liniju zatvore ital. jedinice kako bi sprečile da veći broj ustanika ne umakne na jug. Na taj način mislilo se da će vi planinama

* K-dant oružanih snaga na Jugoistoku, Ia, str. pov. br. 33/42.

istočne Bosne aktivne grupacije ustanika — računalo se sa oko 1000 Dangićevih četnika i oko 3000 komunista — biti sa svih ijtrana opkoljene i uništene.⁴¹

Tok operacija

U određeno vreme, 15. januara, otpočela je operacija koja je od jedinica zahtevala izvanredne napore. Po jakom mrazu, gde je temperatura padala na 20 do 30 stepeni ispod nule, pri magli i ledenom vetru, na bednim, duboko zavejanim planinskim putevima, a po delom pošumljenom, delom divlje krševitom i kršnom brdovitom zemljištu trebalo je pronaći ustanike i potući ih.

Obe angažovane divizije krenule su sa istoka preko Drine i sa zapada od Sarajeva i od Tuzle da bi ustanike uklještile i uništile. Šeststo devedeset sedmi peš. puk, sa hrv. jedinicama, krenuo je iz mostobrana kod Zvornika i slomio je otpor ustanika na visovima jugozapadno od Zvornika i južno od njega na drumu u dolini Drine. Zapreke i porušeni mostovi morali su se obilaziti. Šesnaestog januara gonio je puk odstupajućeg neprijatelja i, posle žestoke borbe, zauzeo više sela, koja su ustanici branili i očistio dolinu Drinjače od razbijenih ostataka bandi. Sedamnaestog januara nadirao je puk preko brdovitog terena pl. Javor dalje ka jugu i već 18. stigao u Vlasenicu i tu uspostavio vezu sa 699. peš. pukom.

Tih dana (15—18. januara), i pored zaprečavanja, prodro je 699. peš. puk na Drinu u rejon zapadno od Ljubovije. Tu, u okolini Milića, zarobljeno je oko 400 neprijatelja — bili su skoro isključivo Dangićevi četnici —, zaplenjen je jedan tenk, 2 mitraljeza, 160 pušaka i mnogo municije. Puk je sa zapada čistio rejon do Vlasenice. Jedan bataljon stigao je 18. u Srebrenicu bez dodira sa neprijateljem.

U velikom obilaznom luku preko Užica, radi zahvatanja ustaničkog područja sa juga, upućen je 698. peš. puk, umesto oklevajućih Italijana, ka Višegradu. Deo puka već je 15. prodro iz Višegrada, gornjom dolinom Drine, ka Međedi. Ovde su kasnije zatvarali Italijani. Ostali delovi 698. puka probili su se, u međuvremenu, 16. iz Višegrada dalje na zapad i stigli 17. u Rogaticu. Jedan ital. alpinski bataljon iz Višegrada priključio se nastupanju ove južne nem. kolone i nastupao za njom 20. januara do Rogatice. Sem ovog ital. bataljona, u operaciji su učestvovala još dva bat. »crnih košulja« »demonstrirajući« u Foči. Za zatvaranje sa juga predviđena divizija

K-dant oružanih snaga na Jugoistoku, Ia, str. pov. br. 149/42, od 13. I 42.

»Ravena« do tada nije bila stigla, navodno zbog porušene pruge kod Mostara. Njeno prebacivanje će se odužiti još nedeljama.

Sledećih dana (18—21. jan.) čistila je 342. div. dostignute rejone, 698. peš. puk pročešljao je predeo oko Rogatice, kojom prilikom je 50 ustanika poginulo, 200 zarobljeno i 63 Hrvata oslobođeno iz zarobljeništva. Šeststo devedeset deveti peš. puk prokrstario je rejon od Ljubovije do Vlasenice i Srebrenice. Za to vreme, 697. peš. puk, koji je prodro iz Vlasenice, preko pl. Javor, na jug, naišao je samo na slab nepr. otpor i 21. januara, bez borbe, zauzeo Han-Pijesak. Delovi puka nastupili su 22. od Han-Pijeska zapadno ka Olovu. Ova naporna akcija čišćenja završila se bez naročitih događaja. Ustaničnici su se većim delom blagovremeno izvukli iz pretećeg opkoljavanja.

I 718. peš. div. uspela je u tom gonjenju u opkoljavanje da uhvati samo još delove ustanika, Sedamsto trideset osmi pp ove div. krenuo je 15. januara iz Sarajeva, u cilju nadiranja kroz divlju pl. Romaniju ka Rogatici i sev. istočno, preko Sokoca. U borbama po najtežem zemljištu, puk je prokrčio sebi put kroz snegom i ledom pokrivenu krševitu planinu. Ustaničnici su bili proterani sa svojih stenovitih položaja i skrovišta. Zarobljeno je 240, zaplenjeno je 6 mitraljeza, 1 minobacač, 50 mina, 160 ručnih bombi i 25.000 metaka pešad. municije. Sem toga, iz ustaničkog ropstva oslobođeno je 104 Italijana i 57 Hrvata. Dvadeset prvog januara zauzeo je 738. p. puk, posle slabog neprijateljskog otpora, mesto Podromanija; 22. januara nadirali su delovi puka preko Sokoca, koji je pre dva dana bombardovalo hrv. vazduhoplovstvo, na Han-Pijesak i, preko Prače, prema Rogatici.

I 750. pp, koji je sa Hrvatima iz Tuzle prodro na jug, zaustavljen je više usled terenskih teškoća nego usled neprij. otpora. Šesnaestog jan. puk je stigao u Kladanj. Sledećih dana, čistio je puk s obe strane drumu Stupari — Kladanj, i prodro je dalje kroz besputnu planinu. Olovo, koje je hrv. vazduhoplovstvo bombardovalo, dostignuto je 22. januara. Neprijatelj je i tu izmakao. Dvadeset trećeg januara puk je kod Vareša uspostavio vezu sa hrvatskim bataljonima, koji su u međuvremenu odbijali ustaničke pokušaje proboja.

Kobnom nespretnošću, toga dana (23. jan.), italijanski borbeni avioni bombardovali su Vlasenicu, koju smo mi i Hrvati već od 18. držali u posedu.

Za operaciju je bilo obećano 12 ital. borbenih aviona. Njihovo prvo poletanje bilo je 23. januara iz Mostara. Od tri

aviona koji su uzleteli, dva su se morala, usled kvara na motoru, vratiti, a treći je, kako je opisano, usled slabe orijentacije, napao Vlasenicu, iako su naše trupe istakle zastave sa kukastim krstom i davale signale raspoznavanja.

Rezultati:

Dvadeset trećeg januara završeno je gonjenje ustanika na području divlje pl. Javor. Tristo četrdeset druga i 718. peš. div. izgubile su 25 -mrtvih, 131 ranjenog i jednog nestalog, a Hrvati 50 mrtvih i teško ranjenih. Uz to, zbog smržavanja raznih stepena, onesposobljeno je 297 ljudi za borbu. Krvavi gubici ustanika iznosili su 521 mrtav. Više od 1400 ustanika je zarobljeno, zaplenjeno je 4 topa, 1 minobacač, 22 mitraljeza, 855 pušaka, 72 mine, 33 konja i tovarne stoke i 600 goveda, i oslobođeno iz zarobljeništva ukupno 168 Hrvata i 104 Italijana.

U jednom pismu upućenom k-dantu oružanih snaga na Jugoistoku, kom. 198. pp pukovnik Štraus [Strauss] izneo je svoje utiske stečene za vreme operacije u istočnoj Bosni: [. . .] »Bilo je mnogo iznenađenja, bedne, duboko zavezane staze, đavolska hladnoća, uvek između minus 30—40°. Skloništa nismo mogli koristiti, pošto nije bilo naselja koja bi samo donekle zadovoljavala i pošto su mnoge kuće bile popaljene. Ali, bez obzira na sve scile i haribde koje su našoj zimskoj Odiseji stale na put, mi smo svoje postigli. Držanje naših vojnika bilo je izvanredno, bez obzira na velike napore. Trebalo bi jedinice u planinama opremiti plan. čizmama i ne dozvoliti da uvek jure u svojim lakim cipelama«.

»Operacija usred zime trebala je da izbaci komuniste iz njihovih visinskih položaja i da ih rastera. To je i uspelo. Glavnina nepr. povukla se u šume a delom otišla i na jug na ital. područje. Po našem dolasku u rejon Vardišta, skoro svakodnevno je javljano o jednoj komun. bandi. To su bili od nas iz Užica proterani ustaničnici. Nalazili su se naokolo u šumama na planinama. Naša pojava uznemirila ih je, špijunirali su i povlačili se po delovima, verovatno da se negde prikupe. Potpuno je isključeno da se ovi ljudi mogu iz doline, još u ovo doba godine, u snegu preko kolena, isterati. To se, uostalom, ne može ni leti, ma koliko to izgledalo neverovatno. To je užasno, rastrgano, razuđeno zemljište, sa okomitim stenama, dubokim provalijama, ogromnim šumama. Potpuno je nemoguće da se pri neverovatno dobro organizovanom obaveštajnom sistemu kod bandi, čiji izviđači neprimećeno vrebaju negde u stenama, ispod grma, na ivici šume, može prići bez čudotvorne kape. Kad sam bio u Rogatici, javljeno mi je

da se negde u blizini u nekom naselju nalazi grupa od oko 100 komunista. Na izviđačka odelj. je dan ranije otvorena vatra sa visova kod toga sela. Prema tome, naredio sam mome bataljonu da to selo preko noći u velikom luku opkoli. Pre svanuća upad sa sviju strana. Cela banda, od oko 100 ljudi uništena je. Ali takve akcije imaju uspeha samo noću. Meni je za čišćenje toga sela bio potreban ceo bataljon!«.

Planirano opkoljavanje i potpuno uništenje na tako širokom području, između Drine, Bosne i Spreče, nije uspelo, premda su naše jedinice svoj zadatak hrabro izvršavale. One su, kao i u prethodnim borbama sa bandama, tako i u ovim surovim zimskim danima zaista učinile slavna dela. Maršovale su pri surovoj hladnoći i vejavici po zaleđenim putevima i uzanim stenama i morale se boriti sa podmuklim neprijateljem, koji se zapravo nije mogao uhvatiti, u razdrobljenim stenovitim planinama. Gerilci su bili svugde i nigde. Oni su, doduše, dopustili da budu rasterani i gonjeni, ali ne da budu potpuno uništena. Oni su se branili u njihovim utvrđenjima, ali su se zatim brzo rasturili po njihovim selima, gde su se jučerašnji borci našim jedinicama predstavljali kao »miroljubivi« seljaci i »prijateljski raspoloženi«.

Naravno, od generala Ambrozija obećana akcija na južnom krilu, zatvaranje rejonu koji se imao čistiti sa juga ital. snagama, izostala je, pošto se pristizanje predviđene divizije »Ravena« odužilo nedeljama. Pod takvim okolnostima Italijani nisu svoje obećanje potpuno ispunili i zadovoljili su se time da samo jednim bataljonom alpinaca »slede« našu južnu obuhvatnu kolonu do Rogatice i da kod Foče »demonstriraju« sa »Crnim košuljama«.

Usled takve jedne pomoći ital. saveznika, komandant oružanih snaga na Jugoistoku je još pred kraj operacije, 21. jan., javio Vrhovnoj komandi Vermahta:

»Držanje Italijana prema ustaničkom pokretu dovodi u pitanje trajan uspeh nam. borbi. Dosadnja neaktivnost Italijana protiv ustanika, otvoreno otkazivanje ital. pomoći u operaciji koja je sada u Hrvatskoj u toku i odnos hrv. vlade prema ustaškom pokretu dovode do toga da je broj ustanika u stalnom porastu. Njihovo izmicanje u ital. okupacionu zonu onemogućuje brzo uništenje ustanika u Hrvatskoj!«.

Komandant oružanih snaga na Jugoistoku zbog toga smatra potrebnim »odgovarajući politički uticaj i postavljanje jednog komandanta koji bi bio odgovoran za uspostavljanje sredeh prilika u Hrvatskoj«, i dodao je: »Preduslov za ovo je da se za ugušivanje ustanka stave sve upotrebljive ital., hrv. i nem. snage pod jedinstvenu komandu i da se razoružaju svi

pojedinci i organizacije (pa i ustaše) sem hrv. vojske i policije«.⁴²

Za loše mišljenje o ital. pomoći, stečeno s nemačke strane Ovih dana, karakterističan je i jedan izveštaj nemač. gen. u Zagrebu od 26. I 42. U njemu se kaže: »U Dubrovniku se iskrcala jedna alpinška divizija umesto nepristigle divizije »Ravena«. Njeni prednji delovi dospeli su (oko 21. I) do Kalinovika, bez da su prethodno, kao što je bilo ugovoreno, prodrli u rejon Goražde—Foča. U akciji čišćenja u ist. Bosni sadejstvovalo je oko 300 alpinaca iz Višegrada, koji su se priključili našoj koloni koja je tu nastupala. Taj (lital.) bataljon se obavezao da će marševati iza naših jedinica, ali se po dolasku u Rogaticu nije mogao pokrenuti da radi jedne samostalne operacije skrene na jug. (nem. general u Zagrebu, str. pov. br. 21/42. od 26. I).

Predloži komandanta oružanih snaga na Jugoistoku

U jednom od Vrhovne komande Vermahta traženom izveštaju dao je komandant oružanih snaga na Jugoistoku, 22. januara, završnu reč o operaciji: »Ustanici, usled pasivnosti Italijana, sa malim iznimkama, vešto su pred našim nadirućim jedinicama izmakli u ital. rejon i u brda. Oni su akcijom čišćenja samo prolazno razbijeni, sa njihovim postojanjem mora se i dalje računati i s tim da će akcije ustanika opet otpočeti«. — »Ovo se ne može«, tako je dalje cenio komandant oružanih snaga na Jugoistoku situaciju, »sprečiti sa ostavljenim hrv. snagama u očišćenom rejonu, jer su slabijeg borbenog kvaliteta. Može se očekivati, da će akcije ustanika opet otpočeti, pošto nije postignuto nikakvo uništenje, već samo prolazno rasterivanje; prostorno razvlačenje, planinsko zemljište i vremenske neprilike, uz ograničeno vreme (odlazak 342. peš. div.), -nisu dozvoljavali da se može očekivati bolji rezultat. Bez gustog posjedanja, koje bi se sada sprovelo, ne može se postići trajno smirivanje. Uspešna operacija moguća je samo u povoljnim vremenskim prilikama. Kod sadanje akcije utrošak snaga, u odnosu na postignuti rezultat, je suviše velik«.

»Za odsudnu akciju smirivanja potrebno je:

- Jedinstvena komanda nad svim nemačkim, italijanskim i hrv. jedinicama;
- skoro jednovremene akcije u celom hrvatskom prostoru, da bi se sprecilo do sada uvek konstatirano izmicanje ustanika;

⁴² Komandant oružanih snaga na Jugoistoku, Ia/Ic, str. pov. br. od 21. I 42.

- temeljna pramena italijanskog držanja, jer su Italijani do sada izbegavali svaki sukob, dakle aktivna borba Italijana;
- bitno pojačanje nem. trupa za nem. okupacionu zonu, jer jedna div. (718. peš. div.) sa dva puka ne zadovoljava;
- nikakvo trpljenje ustaša u samostalnom hrvatskom području«.

»Samo pod ovim pretpostavkama« — tako je zaključio komandant oružanih snaga na Jugoistoku svoje izlaganje — »moguće je konačno smirivanje područja tako važnog za nemačku ratnu privredu i uspostavljanje sigurnosti transportnih komunikacija. U protivnom, moguće je sa sadanjim snagama samo lokalno čišćenje najužih područja bez osiguranog dotura i evakuacije.

U jednoj depeši od 1. februara dao je načelnik Generalštaba Vrhovne komande nemačkog Vermahta sledeće mišljenje: »Izveštaji komandanta oružanih snaga na Jugoistoku još ne daju nade da s proleća opet neće otpočeti ustanci većeg zamaha. Gubici ustanika i broj likvidiranih su suviše maleni, dok je broj zarobljenih preveliki. Do sada se nije uspelo da se ustanicima drakonskim merama slomi kičma. Za ovo nisu dovoljne vojne mere«. Uz široko razgranat sistem špijunaže i brutalne policijske mere, trebalo bi još blagovremeno utvrditi prikupljanje bandi, i žarišta ustanka već u korenu uništiti. Ove metode trebalo bi primeniti u velikom obimu po postavljanju komandanta SS i policije.⁴³

Na kraju, ukazao je načelnik Generalštaba Vermahta na to da komandant oružanih snaga na Jugoistoku i u idućoj godini mora izaći na kraj sa snagama koje su mu ostavljene, i da mu je zadatak »primeniti one metode koje će mu zagwarantovati uspeh«. (Komandant oružanih snaga na Jugoistoku, I-a, str. pov. br. 342/42.)

Krvavi gubici ustanika u Srbiji bili su ipak već vrlo visoki. Oni su samo u Srbiji, u vremenu od 1. IX 41. — 15. I 42. iznosili 7904 palih u borbi i 12.196 *streljanih za odmazdu*.

Jednovremeno, prema uputstvima Vrh. kom. Vermahta, naredeno je: »Primena strogog postupka u ophođenju sa zarobljenicima«. U borbi ili na bojištu zarobljeni ljudi imali su se streljati.

⁴³ Firer je 21. I 42. naredio postavljanje komandanta SS i policije koji je trebalo da bude lično i neposredno potčinjen komandantu Srbije.

Komandantima je naredeno da, obzirom na nedovoljno energično istupanje protiv ustanika prošlog leta, spreče preblago shvatanje kod trupa (opunomoćeni komandant u Srbiji, pov. br. 431/42. od 6. II 42).

Pregovori sa Nedićem

Uostalom, broj zarobljenika (1400) bio je i za vreme operacije u istoč. Bosni, prema krvavim gubicima ustanika, srazmerno visok. S druge strane, pokazalo se da naročito Dangićeви četnici izbegavaju borbu sa nemačkim jedinicama i da na njih ne pucaju. Ovo je imalo svoj specijalni razlog. U Beogradu su u međuvremenu otpočeli s nemačke strane pregovori sa četničkim vođom Dangićem sa težnjom da se sačuva skupocena nemačka krv. Tridesetog januara sastali su se načelnik štaba opunomoćenog komandanta u Srbiji, generalštabni pukovnik Keviš i Dangić. Kod tih pregovora sa srpskim ustaničkim vođom utvrđeno je da je Dangić bio spreman da se sa svim svojim ljudima potčini Nemićima, da bi uništio komuniste u istoč. Bosni i održao mir. Vođeni su dalji razgovori između Dangića i srpskog predsednika vlade Nedića, 31. januara i 1. februara, kao i sa opunomoćenim komandantom u Srbiji, njegovim načel. štaba, zamenikom načelnika vojne uprave dr Kiselom [Kiessel] i poslanikom Bencle-rom. Nem. general u Zagrebu bio je umoljen da dode 2. februara sa jednim predstavnikom hrv. vlade u Beograd. Toga dana stigli su u Beograd, radi daljih pregovora, general Glez, nem. poslanik u Zagrebu SA-obergruppenfirer [Obergruppenführer] Kaše [Kasche], hrvatski državni sekretar Vrančić i načelnik Operativnog odeljenja generalštabni pukovnik Dragojlov. Hrv. predstavnici odbili su Dangićev zahtev za ograničenje okupacionih prava Hrvata u istoč. Bosni i za izgradivanje uprave u tome području u korist ustanika. Nastavak pregovora 3. februara nije doneo nikakve rezultate. Dangić je, zbog toga, izjavio da mu ne preostaje ništa drugo no da prihvati borbu sa Hrvatima, jer se oseća dužnim da spreči uništenje u Bosni nastanjenih Srba od strane ustaša. Dangić je 4. februara prebačen preko granice kod Zvornika (opunomoć. komandant u Srbiji, I-a, pov. br. 857/42 od 5. II 42).

I pored svih uvažavanja težnji da se istočna Bosna smiri bez proleivanja nemačke krvi, komandant oružanih snaga na Jugoistoku nije mogao odobriti započete pregovore sa Dangićem. Dvanaestog februara stavio je opunomoćenom komandantu u Srbiji do znanja: »Major Dangić jeste i ostaje Srbin. On je podneo ponude samo zato da bi istočnu Bosnu pretvorio u svoj poligon, da prezimi i da pripremi priključenje

istočne Bosne Srbiji«. Ugovori sa Dangićem doveli bi, ako ne sada, onda u proleće, do kraha i do ojačanja Dangićevih snaga. Glavna greška bila je što su uopšte sa Dangićem vođeni pregovori o odstupanju hrv. teritorije, a da se prethodno nije dobilo mišljenje hrv. vlade. »Ubuduće zadržavam sebi« — tako je izneo komandant oružanih snaga na Jugoistoku — »pravo odobravanja vođenja pregovora svake vrste. Zadatak opunomoćenog komandanta u Srbiji ostaje, ugušivanje ustaničkog pokreta i osiguranje industrijskih objekata i najvažnijih saobraćajnih linija u Srbiji i Bosni« (komandant oružanih snaga na Jugoistoku, I-a/Ic, str. pov. br. 482/42. od 12. II 42).

Držanje ustaša

Radi prebacivanja na istočni front 'krenula je 342. peš. div. 23. jan., bez 697. peš. puka, iz istočne Bosne opet na svoju staru smeštajnu prostoriju u Srbiji. Šeststo devedest sedmi peš. puk. i oba puka 718. peš. div. bili su predviđeni za novu akciju čišćenja. Umesto povučениh nemačkih jedinica stigli su hrvatska žandarmerija i ustaše »kao oslobodioci« za smirenje očišćenog područja. Tragovi brutalnog narodnog rata, koji su doneli partizani i druge partijske pristaše, teško su pritiskivali bosansko brdsko zemljište: opljačkana, izgorela i opustošena sela, bez stoke. U Bosni nastanjeno srpsko stanovništvo, za borbu nesposobni muškarci, žene i deca, iz straha od ustaških zločina, bežali su po odlasku nem. jedinica preko Drine u staro-srpsko područje. Kod Kos. Mitrovice prikupilo se blizu 40.000 beguna bez hrane, skoro neodjeveni i bez lekarske pomoći. Na hiljade njih smrznulo se je usled jake zime, umrlo od gladi ili od zaraze.⁴⁴

Prva faza akcije smirenja u istočnoj Bosni završila se 31. januara pregovorima u Zagrebu između opunomoćenog komandanta artiljerije Badera, nemačkog generala u Zagrebu generala Gleza, nemačkog poslanika SA-obergruppenführera Kašea s jedne strane, poglavnika dr Pavelića, kao i maršala Kvaternika, s druge strane.

Hrvati su kod ovih zagrebačkih pregovora pristali na sve nemačke zahteve. Po želji opunomoćenog komandanta u Srbiji ceo prostor između Drine — Save i demarkacione linije ostao je nemačka operativna zona kojom je komandant 718. peš. div. general-major Fortner, po naređenju opunomoćenog komand. Srbije, imao pravo komandovanja u vojnom smislu. Njemu su bile potčinjene u tome rejonu sve nemačke i hrvatske snage kao i ustaške formacije. Ponovo su uspostavljene

* Iz jednog izveštaja opun. komandanta u Srbiji, I-a, pov. br. 857/42 od 5. IX 42.

hrvatske civilne vlasti tamo gde su bile od ustanika proterane. Jedan hrvatski civilni komesar bio je dodeljen nemačkom "komandantu kao veza sa zagrebačkom vladom. Ovim izgleda da je nemački uticaj na hrvatsku civilnu upravu u operativnom domenu došao do izražaja i time zajemčena zaštita i mir pravoslavnog stanovništva koje želi saradnju.

Pramena u komandovanju kod Italijanske 2. armije

Operacija u istočnoj Bosni, kao što je već izneto, imala je skromnu italijansku podršku i dovela je konačno do promene u Komandi ital. 2. armije. General Ambrozijo, komandant te armije, bio je smenjen⁴⁵ Iskustva o nedovoljnoj ital. pomoći, tako je rezonovao nemački general u Zagrebu, mogla bi, na žalost, potvrditi gledište maršala Kvaternika da je ital. 2. armija bila jako oslabljena (slabo upotrebljiva) i da je, moguće, general Ambrozijo i radi toga smenjen od strane dućea. U stvari, general Ambrozijo postavljen je sa položaja komandanta 2. armije za novog načelnika italijanskog Generalštaba. Time je, po mišljenju generala Gleza, došao politički jaki general na čelo ital. vojske, protiv čijih su se namera prema Hrvatskoj protivili poglavnik i hrv. vladini krugovi General Ambrozijo važio je kao naročito neprijatelj hrv. nezavisnosti.

U jednom razgovoru sa načelnikom nemač. štaba za vezu pri štabu ital. 2. armije, izjasnio se je za deobu Hrvatske između Italije i Nemačke, pri čemu je želeo da se potpuno pripoji Italiji područje južno od demarkacione linije. (Nem. general u Zagrebu, str. pov. br. 21/42. od 26. I 42.)

Nove operacije čišćenja u pl. Ozren

Po završetku operacije na pl. Javor, odmah je pripremljena nova akcija čišćenja ostataka bandi koje na pl. Ozren još nisu bile potpuno likvidirane.

Oko 24. januara krenule su za to određene snage 718. peš. div., ojačane 698. peš. pukom 342. peš. div., na njihove nove polazne rejone delom železnicom, delom peške. Dvadeset devetog januara bile su raspoređene snage za okružavanje bandi na području između Bosne — Spreče, Zavidovića — Doboja — Lukavca i to sa Grupom »Istok« (ojačani 697. i 750. peš. puk) iz Tuzle i sa Grupom »Zapad« (738. peš. puk) iz rejona istočno od Zavidovića. Dolina Bosne—Spreče trebalo je da bude očišćena sa oko 7 hrv. bataljona i 4 baterije i zatvorena sa zapada i severoistoka.

⁴⁵ Na njegovo mesto došao je dotadašnji nač. ital. generalštaba general Roata (Roatta).

Ustanici su bili delimično raspoređeni u izgrađenim položajima u trouglu Bosna—Spreča kod Zavidovića i kod Doboja, ali su se uskoro iz rejonu kod Zavidovića dublje povukli u pl. Ozren. Tridesetog jan. zauzela je Grupa »Istok«, krenuvši iz Tuzle, posle borbe, Sižje. Trideset prvog jan. dostigla je delovima Medaš, jugoistočno od Doboja, i, sledećeg dana 1. februara, visove jugozapadno od Gračanice. Drugog februara sjedinila se Istočna grupa sa svojim pozadnjim jedinicama, delovi su nadirali sa zapada kroz pl. Ozren prema Doboju i Maglaju.

Zapadna grupa je 30. januara, posle borbe, zauzela svoje polazne položaje istočno od Zavidovića. Hrvatski avioni bombardovali su sev. istočno od ovog mesta prikupljanja bandi. Sledećih dana (31. jan. — 2. febr.) produžila je 718. peš. div. akciju čišćenja kod Doboja i Maglaja. Zapadna grupa dostigla je zapadni deo pl. Ozren, pošto je prOkrstarila sa juga, posle savlađivanja jačeg nepr. otpora i uz znatne terenske teškoće pri poledici i dubokoj zavejanosti, područje istočno i severno od Maglaja i očistila je ovo područje idućih dana od bandi. Hrv. grupa za zaprečavanje u dolini Spreče kod Gračanice odbila je u međuvremenu pokušaje ispada ustanika. Hrv. avioni bombardovali su prikupljanje bandi u dolinama južno od pl. Ozren.

Petog februara, ulaskom naših jedinica u Doboju, završena je operacija čišćenja u pl. Ozren. Šeststo devedeset sedmi peš. puk izašao je iz sastava 718. peš. div. Naše jedinice zarobile su 200 ustanika, zaplenile ručno oružje i spalile jedan četnički logor. Operacija u pl. Ozren, prema tome, nije dovela do značajnih rezultata čišćenja. »Ovi se mogu samo očekivati« — to je konstatovao načelnik štaba komandanta oružanih snaga na Jugoistoku — »ako uspe da se ustanici sabiju u male obruče«.

Opunomoćeni komandant u Srbiji cenio je situaciju ovako: »Pokušaj da se žarište ustanka u istoč. Bosni ukloni nije uspeo. U proleće mora se računati sa opštim ustankom na Balkanu uz podršku Engleza.

Tri i po divizije 15. talasa koje se nalaze u srpSko-hrv. rejonu neće biti u stanju da pokore ustanike. Hrv. oružana sila, radi svoje male vrednosti, ne može doći u obzir za ovu borbu«

⁴⁴ Bilo je predviđeno da se glavnina 717. peš. div. iz južne Srbije premesti u rejon Soluna umesto 164. peš. div. koja je bila određena za novoformiranu Tvrđavsku div. »Krit«. Bilo je uzeto u ocenu da se poveća bugarski okupacioni rejon u staroj Srbiji, da bi se oslobodile nem. jedinice za borbu protiv ustanika. Ova je zamisao iz

Memorandum o situaciji u jugoistočnom prostoru

U operativnom odeljenju štaba 12. armije bio je u međuvremenu izrađen memorandum o situaciji na Jugoistoku. U njemu je komandant oružanih snaga na Jugoistoku, pored ostalog, izneo Vrhovnoj komandi Vermahta:

»Usled operacija na istoku uslovljeno odašiljanje četiri divizije pune vrednosti (5. i 6. brdske, 113, 342. peš.) na istočni front, sopstvena inferiornost na moru u ratnim brodovima i transportnom prostoru u Sredozemnom moru, početna inferiornost nemačkog vazduhoplovstva u Sredozemlju, kao i izvanredne teškoće u doturu i transportu na kopnu i moru, izmenili su, počev od jeseni 1941. god., situaciju u jugoistočnom prostoru sve više u korist Engleza. Snage k-danta oružanih snaga na Jugoistoku i njegova sadanja ovlašćenja nisu dovoljni više da mogu u svakom slučaju ogarantovati odbranu jugoistočnog prostora.

Nadalje je u ovom memorandumu izneto o situaciji u Srbiji i Hrvatskoj: »Dosadanje mere dovele su do izvesnog smirenja. Mesni (lokalni) nemiri, izazvani od komun. partizan, ili nacionalnih srpskih političkih grupa neće se nikada moći prekinuti sve dok engleska i ruska propaganda mogu još da rade. To se ratom i sadanji-m snagama neće moći sprečiti. Najvažniji industr. centri i glavne saobraćajne linije osigurane su. Saradnja sa bugar. okupacionim snagama odvija se planski. Snabdevanje trupa je osigurano. A u martu je predviđeno izdvajanje jednog štaba divizije i jednog peš. puka (717. peš. div.) radi pojačanja nemač. kopnenog područja Soluna.⁴⁷ Dalje slabljenje nemač. jedinica u Srbiji ne srne se dopustiti«.

»Situacija u Hrvatskoj postaje u sve većoj meri zabrinjavajuća. Hrv. vlada i hrv. oružana sila nisu u stanju da sprovedu svoje namere izgrađivanja kako na unutrašnjem planu tako i prema srpskim manjinama i ustanicima. Neobuzdani prestupi ustaša, hrv. dobrovoljaca, znatno doprinose nemiru u zemlji, umesto da smiruju. Današnje stanje u Hrvatskoj predstavlja ozbiljno ugrožavanje sevemog Balkana, jer srpska odlučnost za otpor dobija neprekidnu podršku u uspesi-

političkih razloga uskoro napuštena. I spremnost za upotrebu SS-divizija koje su se imale formirati od banatskih Nemaca bila je još daleko.

⁴⁷ Opunomoćeni komandant u Srbiji, I-a, pov. brf 857/42, od 5. II 42.

ma ustanika protiv Hrvata i Italijana. Mogućnosti proširenja ustanka na staro-srpski prostor i ponovno ugrožavanje za život važne veze na jugoistoč. prostoru stalno su u izgledu⁴⁸

»U slučaju engleskih ofanzivnih operacija, naročito u slučaju zaokreta Turske, mora se pod takvim okolnostima računati na dalji porast nemira naročito u predelima nastanjenim Muslimanima.

Sukrivci današnjih stanja su ital. okupacione snage, koje dosada ni u kom slučaju nisu energično istupile«. Komandant oružanih snaga nadao se da se tu može pomoći: »samo u jedinstvenom i jednovremenom nastupanju svih nemač., ital. i hrv. snaga pod zajedničkom komandom«.

Na kraju ovog memoranduma veli se još: »Izneta situacija prisiljava na sledeće mere: »Nikakvo odvlačenje nemač. snaga iz srp. i hrv. prostora, jer ne bi bilo inače moguće nikakvo aktivno suzbijanje ustanika, niti čvrsto držanje pozadine.«

Iz svih tih razloga, predložio je k-dant oružanih snaga na Jugoistoku još jednom Vrhovnoj komandi Vermahta, kao što je to već učinio 21. i 29. januara:

»Uspostavljanje jedinstvene komande u Hrvatskoj radi ugušivanja tamošnjih nemira«.⁴⁸

2. Nastavak rata sa bandama u Bosni

Februar, do marta 1942.

Po završetku operacije čišćenja u pl. Ozren, napustio je 697. peš. puk 342. peš. div. Bosnu. Oba puka 718. peš. div. vratili su se početkom februara u svoje garnizone u Tuzlu i Sarajevo. Još za vreme ovih pokreta jedinica, ponovo su se prikupljale, kao što se je i očekivalo, razbijene bande na istočnobosanskom brdovitom zemljištu, prokrstarenom od naših jedinica, i to u rejonu između Zvornika—Rogatice—Sarajeva i Olova. Nove teške borbe promenjivog uspeha razvile su se između hrv. odreda, kojima je povereno osiguranje, i bandi, pri čemu su ustanici u odnosu na Hrvate bili u većini slučajeva nadmoćniji. Hrvati su prisiljeni sa puno gubitaka na odbranu. Ipak im je uspelo 17. febr. da ustanicima otmu Rogaticu.

I kod Banje Luke i u rejonu između Bos. Broda i Prijedora ustanici su ponovo otpočeli sa dejstvom. Hrv. protivmere ostale su bez uspeha. Ponovo su morale jedinice 718. peš. div., koje su se jedva vratile u svoje garnizone, da pri-

⁴⁸ K-dant oružanih snaga na Jugoistoku, Ia, str. pov. br. 010/42 od 5. II 42.

skoče Hrvatima u pomoć; dok su u Hrvatskoj ostavljena tri landesšicen-bat. bila vezana zadacima osiguranja na žel. pruzi Zagreb—Beograd i u industrijskim oblastima, koje su od životne* važnosti.

Naročito kod Prijedora zaoštrila se situacija, utoliko više što tamošnja hrv. posada, izgleda, nije bila ni potpuno pouzdana.

Delovi 923. landesšicen-bat., upotrebljeni za osiguranje rudnika, napadnuti su oko sredine febr. od ustanika i odsečeni. Njihovo snabdevanje bilo je moguće samo preko hrv. vazduhoplovstva.

Opunomoćeni komandant u Srbiji, general artilj. Bader, hitno je naredio da se delovi 718. i 704. peš. div. iz istočne Bosne prebace u Prijedor. Samo se sa dejstvom ovih nem. pojačanja moglo računati tek za nekoliko dana, pošto je prevoženje naših snaga bilo moguće samo na žel. komunikacijama malog kapaciteta preko Sremske Mitrovice—Bos. Broda za Dubicu; ovo se, pored toga, odugovlačilo još i usled jakih vejavica. U takvoj situaciji zahtevao je k-dant oružanih snaga na Jugoistoku da se za deblokadu nemač. snaga upotrebe sve u prostoru Prijedora raspoložive hrv. snage. I ital. komanda -2. armije ponudila je pomoć jednog ital. bataljona, stacioniranog u San. Mostu.

Osamnaestog febr. mogla su prva nem. pojačanja koja su stigla u Bos. Dubicu, zajedno sa oko osam hrv. četa, da se upute prema Prijedoru. Nadirali su iz Bos. Dubice preko duboko zavejanih visova, ali su, protiv upornog i za borbu spremnog neprijatelja, samo lagano osvajali teren. Stigla su dalja nem. pojačanja. Posle trajnog žilavog otpora, odstupili su ustanici 23. febr. sa brdovitog terena s obe strane pravca nastupanja. Ali, već sledećeg dana, naišle su naše jedinice na zapadnoj ivici Kozare na novi otpor. Dvadeset sedmog febr. konačno su stigle u, od bandita opkoljeni, Prijedor i omogućile nesmetani odlazak, od bandi opkoljenih, landesšicena.

Krajem meseca rasplamsali gerilski rat produžio se kod Prijedora, u brdima istočno od Sarajeva, kod Rogatice, Prače i Sokoca, između Spreče i Bosne kod Doboja, kod Zvornika na Drini, i ni u mesecu martu nije došlo do mira.

Desetog marta napadnuta je mučki od ustanika, u ital. okupac. području, kod Stoca jedna nemač. auto-kolona iz Mostara. Tom prilikom poginulo je 29 nem. vojnika, 12 je ranjeno, a 45 vojnika odveli su banditi. Dve ital. čete iz Stoca hitale su pritešnjenom savezniku u pomoć. Ustanici, koji su se nazivali »Partizani nacionalnog oslobođenja« — imali su

u mesecu martu uspeha u Hercegovini^{TM} u svojim prepadima na ital. kolone za dotur i jedinice za osiguranje. Krajem meseca marta, slika situacije bila je ova: U rejon istočno od Sarajeva, između Prače i Rogatice, upale su »proleterske« bande iz Crne Gore i pojačale ustanike. Mogao se konstatovati i pridolazak ustanika iz stare Srbije. Živu akciju razvili su ustanici i na »četvoromeđi« srpske, crnogorske, hercegovačke i bosanske teritorije kod Goražde — Višegrad.

I u pl. Ozren, u zapadnobosanskom rejonu od B. Luke do Siska na Savi i, čak, u Sremu u Fruškoj gori nadalje su postojala žarišta nemira. Naše jedinice održavale su vezu kroz zemlju, rasplamtelu ustankom, od Bos. Broda ka privrednim centrima severno od Sarajeva. Nemač. i hrv. jedinice borile su se sa promenljivim uspehom protiv ustanika.

Preokret u zategnutoj situaciji nije se mogao očekivati pre početka izvođenja velike operacije opkoljavanja u Bosni, ugovorene u međuvremenu, posle odugovlačenih sporazumevanja, između k-danta oružanih snaga na Jugoistoku i komand. ital. 2. armije u Sisku.

3. Razvoj situacije u Srbiji

Od januara do marta 1942.

Kad su Bugari početkom januara okupirali staro[^]srpsko područje podneo je Nedić predstavku kod nemač. okupac. snaga protiv ove preduzete mere. Izgledalo je da zbog ulaska Bugara predstoji u Srbiji štrajk. S nemačke strane odlučeno je da se protiv toga preduzmu najenergičnije mere. Pojavila se i ideja da li ne bi bilo potrebno da se pohapse članovi srp. komesarske vlade. Opunomoćeni komandant u Srbiji bio je mišljenja da Nedićeva vlada, i pored krize izazvane ulaskom bugar. jedinica, treba da ostane i to se gledište podudaralo sa onim k-danta oružanih snaga na Jugoistoku: »Srbija je pobedena država i od nem. Okupacione sile postavljena komesarska vlada ima da sluša a ne da daje ostavku«.

Premeštaji jedinica u Srbiji iziskivali su početkom januara dovođenje tri landesšicen-bataljona iz Hrvatske: 924. landesšicen-bat. premešten je u Šabac, a, po završetku operacije čišćenja u istoč. Bosni, 477. landesšicen-bataljon premešten je u Beograd radi preuzimanja osiguranja pruge za Niš. Treći za Srbiju traženi landesšicen-bataljon, po molbi

nemač. generala u Zagrebu, ostao je kao posada hrv. glavnom gradu, obzirom na interese Nemaca koje su ovde imali.

i Odlaskom 342. peš. div. bile su sve jedinice 704. peš. div. mnogim zadacima osiguranja vezane za severnu Srbiju. Opunomoćeni k-dant u Srbiji predviđao je da se dva batalj. 714. peš. div., postavljena za zaštitu žel. pruge Beograd — Lapovo, upotrebe za osiguranje industrijskih objekata u Kos. Mitrovici i Raškoj. Sedamsto četrdeset prvi peš. puk 714. peš. div., koja je morala preuzeti okupacioni rejon 342. peš. div. u severozapadnoj Srbiji, trebalo je da oformi garnizone u Valjevu, Laji'kovcu, Obrenovcu i Loznici. Sedamsto trideset sedmi peš. puk 717. peš. div., koja je po odlasku 113. peš. div. osiguravala predeo Zapadne Morave, imao je ostati u Užicu i u Užič. Požezi i isti se imao uključiti u sastav 714. peš. div. Sedamsto sedamnaesta div. bila je, bez 737. peš. puka, 4. bater. art. p. br. 67, 717. inžinjerske čete i delova 717. čete za vezu, određena kao zamena za rejon Soluna, koji je, po odlasku 164. peš. div. na Krit, ostao bez jedinica. Najveći deo od 2 1/2 divizije 15. talasa, koji je ostao u Srbiji, i 718. peš. div., koja se nalazila u Hrvatskoj, morali su se najhitnije upotrebiti za osiguranje, važnih vojnoprivrednih industrijskih rejona. Što je još preostalo od jedinica imalo se držati u pripravnosti kao pokretna rezerva za suzbijanje ustanika.

Vrh. kom. Vermahta saglasila se sa namerom da se glavnina 717. peš. div. iz južne Srbije prebaci u Solun, ukoliko se, i pored ovog smanjenja trupa, može da ogarantuje održavanje mira i reda.

U staroj Srbiji, posle poslednjih većih operacija 342. i 113. peš. divizije, bande su se povukle u besputne planine.

U predelu južno od Valjeva i na Zlatiboru, južno od Užica, izgledalo je da su se početkom januara prikupljale jače grupe ustanika u vezi sa povećanim ustaničkim pokretom u Bosni.

Krajem meseca opet su se u Srbiji povećale sabotaže i prepadi, naročito u bugar. okupac. području. U rejonu Niša, zatim Leskovca i kod Kuršumlije, bile su akcije bandi u porastu. U lokalnim, često višednevnim operacijama, pronašli su delovi 714. peš. div. kod Valjeva ustanike u njihovim skrovištima i naneli im osetne gubitke. Bug. okupacione jedinice, kojima je opunomoćeni komandant u Srbiji stavio do znanja da budu aktivnije, sprovele su uspešno u februaru, od komandanta oružanih snaga na Jugoistoku željenu, operaciju čišćenja. Do ogorčenih borbi došlo je između Pećančevih četnika i ustanika kod PrOkuplja.

Terorističkim bandama naneti su osetni gubici. 0 nepr gubicima javljeno je:

Od 1. sept. 1941—15. jan. 1942. ukupno 20.000 mrtvih uključno i streljani za odmazdu.

Od 26. dec. 1941—5. jan. 1942.: 504 mrtva i 50 zarobljenih.

Od 16. febr. 1942—20. marta 1942.: poginulih u borbi 1983, za odmazdu streljanih 1557 (uključno Hrvatska).

Gubici nemač. jedinica u Srbiji i Bosni izneli su od 18. febr. do 20. marta: 37 poginulih, 65 ranjenih i 45 nestalih.

U istom periodu Hrvati su izgubili: 75 mrtvih i 205 ranjenih.

Bugari: 15 mrtvih i 13 ranjenih i, konačno, srp. pomoćna policija 15 mrtvih i 13 ranjenih.

U vremenu od 18. febr.—31. marta broj žrtava iznosio je:

704. peš. div.	poginula	2 ofic.	i	4 vojnika
	ranjeno	1 ofic.	i	18
	bolesno	1 „	i	20
718. peš. div.	poginulo	2 „	i	17 vojnika
	ranjeno			50 „
	bolesno			29 „

920. landesšicen-bataljon: poginuo 1 vojnik.

Srpska pomoćna policija, srpska i ruska zaštita industr. preduzeća dobro su se pokazale u prošlim mesecima. Srpska policija preimenovana je u »Srp. državnu stražu«.

Vrh. kom. Vermahta, 19. februara, na prediog k-danta oružanih snaga na Jugoistoku, naredila je spajanje dosadanjna dva štaba — opunomoćenog k-danta u Srbiji i Više komande 65 — u štab »Komandujućeg generala i komandanta u Srbiji«.

Sa približavanjem proleća, moralo se računati i sa rasplamsavanjem novog ustanika većeg obima, tajno pripremljenog od britanskih agenata i britanskim zlatom, u područjima stare Srbije i Hrvatske, okupiranim od naših snaga. Na dovođenje nemač. pojačanja, obzirom na predstojeće odlučujuće borbe na istoku, nije se moglo ni misliti. Ali se moralo, po svaku cenu, održati mir i red na Balkanu i zaštititi veza dotura kroz to područje preko Grčke na Krit i za sev. Afriku. Od k-danta oružanih snaga na Jugoistoku 19. marta izdate nove direktive za suzbijanje ustanika ukazivale su na te okolnosti. Sva sredstva koja vode uspehu morala su se primeniti. Svakom puku u Srbiji imala se dodeliti određena prostorija, kao poterni rejon.

Neprekidnim patrOliranjem, i u mirnim područjima, neprekidnim operacijama i iznenadnim razoružavanjem trebalo je onemogućiti svaku delatnost ustanika. Od svih vojnika zahtevala se inicijativa, aktivnost i najoštriji postupci, čak i protiv zarobljenika. Pregovori sa ustanicima, sa neprijateljem, nipošto se nisu smeli preduzimati.⁴⁹

VI. KONFERENCIJA U OPATIJI

Skromna pomoć ukazana od strane Italijana u prvoj zajedničkoj nemačko-ital.-hrv. operaciji čišćenja u istočnoj Bosni, januara 1942, dala je već 21. januara komandantu oružanih snaga na Jugoistoku povoda da se obrati Vrh. kom. Vermahta s molbom za »odgovarajuće političko uticanje« na ital. saveznika u cilju »naimenovanja jednog odgovornog komandanta za uspostavljanje redovnih prilika u Hrvatskoj«. Dvadeset devetog jan. predložio je komandant oružanih snaga na Jugoistoku ponovno Vrh. komandi Vermahta jedinstvenu komandu nad svim nemačkim, ital. i hrv. snagama za novu akciju čišćenja i u jednom memorandumu od 5. febr. 1942. još jednom je predložio potrebu za »stvaranjem jedinstvene komande u Hrvatskoj radi ugušivanja tamošnjih nemira«.

Prediog načelnika štaba Vrh. komande Vermahta za konferenciju

Mnogobrojni ubedljivi izveštaji komandantu oružanih snaga na Jugoistoku, kao i drugih vojnih ličnosti, naročito nemač. generala u Zagrebu, o zabrinjavajućem razvoju odnosa na Jugoistoku skrenuli su krajem godine sve više pažnju Vrh. k-de Vermahta na ovaj važan vojno-politički prostor. Četvrtog febr. načelnik štaba Vrh. k-de Vermahta general-feldmaršam Kajtel [Keitel] uputio je načelniku štaba ital. oružanih snaga general-pukovniku Kavaleru [Cavallero] pismo, u kome je izneo da je iz izveštaja nemač. vojn. izaslanika u Rimu, generala Rintelena, doznao, da i K-do Supremo smatra situaciju u Hrvatskoj nezadovoljavajućom. I on je mišljenja, da bi se na bivšem jugoslov. području morale preduzeti jedinstvene i energične mere da bi se ustaničkom pokretu konačno slomila kičma.

»Nemačka, pri sadašnjem naprezanju svojih snaga na istoč. frontu« — tako je nastavio general-feldmaršal Kajtel — »može na Balkanu angažovati samo ograničena borbena sredstva i mora najveću pažnju obratiti da vlada mir u po-

K-dant oružanih snaga na Jugoistoku, I-a, str. pov. br. 500/42.

dručjima važnim za njenu ratnu privredu i da budu osigurane saobraćajne linije. Ali, taj cilj se može samo tada postići alko se sada u ceioj Hrvatskoj sprovede ofanzivna akcija čišćenja sa jedinstvenim gledištima, pošto su dosadanja iskustva pokazala da se, obzirom na veliko prostranstvo i terenske teškoće, kod pojedinačnih akcija postižu samo nezadovoljavajući rezultati. Vojna sredstva za sprovođenje akcije čišćenja ove vrste, objedinjavanjem italijanskih, hrvatskih i nemač. snaga, stoje na raspolaganju i garantuju siguran uspeh ako se bude radilo po jedinstvenim policijskim i vojničkim gledištima«.

Uz sve je general-feldmaršal Kajtel predložio da »italijanske, hrvatske i nemačke k-de koje za to dolaze u obzir dobiju zajedničko naređenje da u ličnom dogovoru razrade zajedničku osnovu za njihovo dalje delovanje«.

»Dogovorom bi trebalo utvrditi preduslove za sprovođenje jednovremene velike akcije čišćenja, kojoj je cilj istrebljenje ustanika i pri tome naročito do detalja da se regulišu mere na demarkacionoj liniji. S druge strane morale bi se postaviti na jedinstvenoj osnovi policijske mere vezane sa vojničkom akcijom čišćenja«.

General-feldmaršal Kajtel naročitu je važnost polagao na jedinstveno i oštro sprovođenje polic. mera u vezi sa vojm. akcijom čišćenja, pošto su dosadanja iskustva pokazala da su se ustanici izvukli ispod vojničkog zahvata i da su se posle pročešljanja izvesnog područja od strane naših jedinica uskoro ustanci opet rasplamteli.

»I pored ovih čisto polic. i vojn. mera« — nastavio je general-feldmaršal Kajtel — »izgleda mi ipak, da je potrebno da se do sada primenjivane vojno-političke metode u Hrvatskoj podvrgnu reviziji. Po mome mišljenju ne postoje više uslovi za miran sporazum sa ustanicima. Trajanje sadanje nesigurne situacije sprečava svaku konsolidaciju hrv. države i mora je vremenom dovesti do raspadanja«.

»Svako pasivno trpljenje vršljanja pravoslavaca, četnika, komunista itd., usled ograničenih snaga hrv. vlade, ojačava te snage i može iznenada dovesti u opasnost celokupnu situaciju na Balkanu. Moraju se, dakle, preduzeti i sve vojno-političke mere da bi se hrv. vladi ojačala kičma, da se snažno potpomognu njene mere protiv ustanika i da joj se pomogne u podizanju njene sile«.

»Bio bih zahvalan« — tako zaključuje general-feldmaršal Kajtel svoje pismo general-pukovniku Kavaleru »ako bi ekselencija ova razmišljanja ispitala i ako bi me o vašem gle-

dištu uskoro obavestila. Istovremeno bio bih zahvalan za obaveštenje o situaciji u Dalmaciji i Ornoj Gori radi njene reperkusije na situaciju u našem području«.⁵⁰

Procena situacije generala Roate

O zamisli zajedničke akcije saveznika protiv ustanika izjasnio se u međuvremenu i novi komandant ital. 2. armije general Roata. Dvadeset šestog jan. primio je rukovodioca nemač. štaba za vezu kod svoje armije, pukovnika Rorbaha, i, u prvom razgovoru koji je s njim imao, zastupao je gledište, da će u proleće nastati vrlo teška situacija ako ne bude moguće da se pre razbiju glavna žarišta nemira. *Pri tom se je izjasnio za zajedničku i jednovremenu ital.-nemač.-bugar.-hrv. akciju sa ciljem da se koncentričnim napadima razbiju ustanički centri.* Sva manja sporedna žarišta će se zatim sama od sebe raspasti. Takva bi akcija bila najbolja i najtrajnija. Od delimičnih akcija očekivao je malo, jer se po njihovom završetku ustanici u kraćem ili dužem vremenu opet grupišu.

Svakako je general Roata imao u vidu i mogućnost povlačenja ovih ital. jedinica na Dinaru i formiranje malih, ali jako utvrđenih garnizona, po prilici nalik na ranije tvrđavice. Odbrana bi se morala tada ograničiti na velike drumove a sve napušteno zemljište prepustiti samom sebi. Ovakav postupak, tako je rekao general Roata, ne bi doveo do umirenja zemlje, ali bi barem ital. snagama uštedeo mnoge gubitke.

Jedna dalja mogućnost bila bi poravnanje sa srp. stanovništvom u većem obimu no do sada .i u slučaju nužde na užtrb hrv. države. U manjem obimu ovaj se postupak, primenjen već sada od nižih službenih instanci, a odobren od armije, pokazao dobrim. Samo ovim postupkom — tako je mislio general Roata — bilo je moguće, naročito u južnom odseku, da se bez borbe održe manji istaknuti ital. garnizoni. Ali ovaj bi predlog već u početku propao zbog otpora hrv. vlade iz političkih razloga.

Konačno postoji još jedna mogućnost, rekao je general Roata, naime ta: »kao magarac presvisnuti od gladi između dva plasta sena, jer ne može da se odluči iz koga plasta treba da se jede«.

Za ital. namere bile su značajne izjave gen. Roate. On je bio mišljenja da je u osnovi bilo pogrešno stvaranje Hrvatske, prema Italiji neprijateljske države. Bol'je bi se uradilo

⁵⁰ Načelnik Vrhovne komande Vermahta (Operativni štab Vermahta, Op. str. pov. br. 00555/42. od 4. II 42.

da se je ceo Balkan za vreme trajanja rata smatrao neprijateljskom teritorijom i da se prema tome i postupalo. Tada ne bi trebalo kao sada pregovarati u rukavicama. Kod svake od zainteresovanih balkanskih zemalja trebale su se održati nade za budućnost da će za njeno držanje u toiku rata, npr., dobiti uvećanu Bugarsku ili uspostavljenu Jugoslaviju, ili uvećanu Hrvatsku, ili uvećanu Mađarsku. On sam, bez ikakvih razmišljanja, davao bi zainteresovanim zemljama dalekosežna uveravanja, koja se docnije ne moraju ispuniti, kao, npr., moglo se je Hrvatskoj mirne duše staviti u izgled Grac i Celovec.

Na primedbu puk. Rorbaha da takav postupak može imati velikih rizika i da može izazvati i velike teškoće, general Roata nije odgovorio. Nasuprot, general Roata je dalje izneo: »Nikada se ne bi predomišljao, a to bi i usmeno i pismeno zastupao, kada bi se, npr., Francuskoj obećala Sicilija, da bi se dobilo odobrenje za pravo prelaza kroz Tunis, docnije bi bilo vrlo lako naći obrazloženje za izmemu tog obećanja.« On, npr., misli da bi se za ovu svrhu moglo najmiti nekoliko razbojnika, koji bi u dato vreme mogli na franc. teritoriji fingirati atentat na jednog ital. državnika. Onda bi se stvorila nova situacija, koja daje opet pravo slobodne akcije. (Izveštaj nem. štaba za vezu kod Komande ital. 2. arm., str. pov. br. 153/42 od 26-1-42.)

Sa takvim gledištima komandant oružanih snaga na Jugoistoku nije mogao nikako da se saglasi. Nije bilo sumnje da je osnova pregovaranja Italijana sa ustanicima bi'la — ne boriti se. »Takvi metodi«, tako je komandant oružanih snaga na Jugoistoku obavestio nemač. predstavnika kod ital. 2. armije, »moraju se sa naše strane najenergičnije odbiti.« Iskustva su dokazala da se sa milosrdem i popuštanjem ustanicima ne može proći. U tome smislu treba uticati na K-du italij. 2. armije jer, konačno, nemačke jedinice su te koje ispaštaju i koje tuđe grehove opet treba da dovedu u red.

U kolikoj se malo meri pasivno držanje Italijana promenilo od preuzimanja komande od strane generala Roate, o tome izveštava puk. Rorbah 16. fobr.: »Na celom arm. području ustanički pokret je u porastu — Italijani do sada za ugušenje ustanka nisu skoro ništa učinili. Promenom k-dovanja odugovjačena je priprema za planiranu veliku operaciju Foča—Goražde. Kao prva akcija planirana je operacija u rejonu sev. istočno od Gospića krajem februara, dalje akcije ne mogu se očekivati pre početka marta. Promenom k-dovanja zategnutost u ital.-hrv. odnosu nije popustila. Sada su istovremeno pregovori sa vodstvom srp. ustanika i muslimana,

da bi se južna Bosna, Hercegovina i Crna Gora smirile bez borbe. Stupanje u pregovore sa ustanicima izgleda da je naređeno neposredno od generala Roate. Ustanicu zahtevaju oružje i napuštanje Bosne od nem. i hrv. jedinica. Na njihova mesta treba da dođu Italijani«.

Na kraju ovog izveštaja puk. Rorbah ukazao je na veliki broj engleskih agenata i na jaku engl. propagandu u deki Hrvatske koji je od Italijana okupiran.

Sa predlogom general-feldmaršala Kajtela o zajedničkoj akciji čišćenja složio se general Kavalero, ali je želeo da Italijani imaju glavnu komandu. Načelnik Vrh. komande Vermahta rekao je na ovo u jednom pismu od 20. febr. upućenom nem. generalu pri ital. Vrh. k-di: »Nemam ništa protiv privremene ital. glavne k-de radi savlađivanja ustanika u srp.-hrv. području pod pretpostavkom da se da garancija za energičnu i prethodno taono utvrđenu vojnu operaciju«.

General-puk. Kavalero je predvideo da se konferencija, predložena od general-feldmaršala Kajtela, za zajedničko ugušivanje ustanka u Hrvatskoj treba da održi u štabu ital. 2. arm. u Sušalku. General-feldmaršal Kajtel je nato, 19. febr., naredio komandantu oružanih snaga na Jugoistoku da isti zastupa Vrh. k-du Vermahta na toj konferenciji u Sušaku, čije vreme održavanja treba da se utanači sa Generalštabom ital. oružanih snaga neposredno preko nemačkog generala u Rimu.

Osnova za pregovore

Osnova za ove pregovore treba da bude zahtev Vrh. k-de Vermahta, postavljen još 15. dec. 1941: »Sa povećanim angažovanjem jedinica savezničkih država, ustanieke akcije u najkraće vreme ugušiti, jer, obzirom na situaciju na Istoku, na bivšoj jugoslovenskoj teritoriji, u krajnjem slučaju, ne može ostati više od dve divizije, uglavnom predviđene za osiguranje za nas značajnih vojnoprivrednih...«

Dvadeset trećeg febr. Vrh. k-da Vermahta dala je k-dantu oružanih snaga na Jugoistoku još sledeća uputstva: »Pregovori treba da se ograniče na pretresanje vojnih mera, politič. pitanja ne treba potezati, kod toga je prvenstveno i neophodno da se prokontrolliše saglasnost vojnih uputstava k-danta ital. 2. arm. sa onima komandanta oružanih snaga na Jugoistoku. Cilj razgovora mora biti da se osigura prostorno i vremensko sadejstvo nemač.-ital.-bugar.-hrv. jedinica. Prema tome nije predviđeno stavljanje nem. jedinica pod ital. glavnu komandu«.

Istaknuto je od Vrh. k-de Vermahta da, ako je potrebno, može doći do podređivanja delova hrv. snaga pod italijansku k-du.⁵¹

Na pitanje Vrh. k-de Vermahta da li bi, u interesu jedinstvenog tretiranja svih pitanja na Jugoistoku, trebalo pozvati kako Hrvate, tako i Bugare da i oni pošalju svoje predstavnike, komandant oružanih snaga na Jugoistoku odgovorio je u pogledu Bugara negativno zbog bug.-ital. graničnih suko'ba u Albaniji.⁵²

Pošto su Italijani usvojili termin sastanka za 2. i 3. mart u Sušaku, koji je 'predložio komandant oruž. snaga na Jugoistoku, a i Hrvati se izjasnili da su spremni da učestvuju u zajedničkoj operaciji, krenuo je general inžinjerije Kunce, u pratnji svog Ia [operativnog oficira] generalštalbnog majora Mahera [Macher], i načelnika intendanture, generalštalbnog majora fon Vininga [v. Wiinning] 23. fdbr. najpre za Beograd. Tu su se, sledećeg dana, sa komandujućim generalom i komandantom u Srbiji, generalom artil. Baderom, dogovorili o osnovama sporazuma koje treba postići sa Ital. i Hrvatima.

Ed-memoar komandanta oružanih snaga na Jugoistoku

Projekat svih osnova za pregovore razrađen je na putu za Beograd. U ovom ed-memoaru bazirali su se predloži komandanta oruž. snaga na Jugoistoku na sledećem:

Srbija: Po razbijanju, do sada najjače, borbene grupe pukovnika Mihailovića u prošlom novembru, koji je dolinu Zapadne Morave napravio životnom arterijom svoga glavnog ustaničkog područja, danas u Srbiji ne postoji više povezana ustanička oblast. U Hrvatskoj postoje dva velika žarišta nemira, u kojima do sada nepr. nije mogao biti uhvaćen, i to: u istočnoj Bosni, u rejonu između Bosne, Sarajeva, Drine i Tuzle. Od sredine januara akcija nemač. i hrv. jedinica povratila je područje Sarajeva. Grupe ustanika nailaze se sada na pl. Ozren i severoistočno od Sarajeva na Romaniji. Priliv crnogorskih bandi sa ital. područja odvija se preko Foče i Višegrada.

Drugo područje nemira je u zapad. Bosni, u rejonu između Banje Luke — Save — Kostajnice — Topuskog, i to je sada najjače žarište nemira.

⁵¹ Telegram Vrh. k-de Vermahta/Operativ. štab, Op. str. br. 00732/42. od 23. II 42. komandantu oruž. snaga na Jugoistoku (k-dant oruž. snaga na Jugoistoku, Ia, str. pov. br. 569/42. od 24. II 42).

⁵² Vrhovna k-da Vermahta/Operativni štab Vermahta Op. (H), str. pov. br. 00744/42. od 23. II 42 (K-dant oružanih snaga na Jugoistoku, Ia, str. pov. br. 568/42. od 24. II 42).

U ital. okupac. području, koliko je poznato komandantu oružanih snaga na Jugoistoku, planine i prevoji duž. nem.-ital. demarkacione linije nalaze se u rukama ustanika. Tu se mogu konstatovati povezana žarišta nemira u rejonu Dubrovnik—Višegrad—demarkac. linija—Konjic—'Mostar; Bugojno—demarkac. linija—Varcar-Vakuf [Mrkonjić-Grad]—Livno, dalje oko Ogulina—Topuskog i sev. od Gospića. Žarište nemira u rejonu Dubrovnik—Višegrad—demarkac. linija—Konjic—Mostar je za zajedničko vođenje borbe od naročitog značaja, jer razdvaja savezničke snage i time daje mogućnost ustanicima da, preko demarkac. linije, dolaze u vezu sa ustaničkim grupama u istoč. Bosni i na Zlatiboru u Srbiji.

Raspoložive snage:

1. Nemačke snage:

U Srbiji tri divizije za osiguranje sa po 2 puka, pet landesšicen-bataljona i jedan polic. bataljun.

Područje angažovanja: sev. i sev.zap. Srbija.

U Hrvatskoj jedna div. za osiguranje, dva landesšicen-bataljona. Sve nem. snage angažovane za borbene zadatke.

II. Bugarske snage:

Tri bugar. div. vrše osiguranje oko Niša. Ne dolaze u Obzir zbog alban. pitanja za saradnju na nem.-ital. demarkac. liniji.

III. Hrv. snage:

Tri korpusa, šest divizija, 16 pukova. Pošto je vojska tek u formiranju, to je njena borbena vrednost vrlo ograničena. Brojna stanja o pomoćnim snagama, policiji i ustašama, nedostaju,

IV. Ital. snage:

2. armija: 4 korpusa sa 12 divizija.

9. armija: 2 korpusa sa 5 divizija među kojima jedna brdska i jedna polubrdska divizija.

Težište ital. 2. armije u drugoj trećini ital. okupacione zone. Daljih 6 divizija su pretežno angažovane u Primorju za osiguranje obalskih veza. Na demarkac. linija su samo mestimično angažovana osiguranja.

Deveta armija je 5. brd. diviziju isturila u rejon oko Pljevalja, dve divizije nalaze se u Primorju, jedna 'divizija u alban. prigraničnom području.

Vođenje borbe:

Preduslov za ovladavanje zemljom jeste razbijanje velikih ustaničkih žarišta, u kojima se neprijatelj do sada odr-

žao planski vođenom borbom. Najopasnija žarišta nemira jesu: istočna Bosna i, na jugu uz nju priljubljeno, ustaničko područje severno od Dubrovnika. Zapadna Bosna s obe strane demark. linije.

Ugušivanje nemira u oba ova područja je preduslov za rešavanje sledećih zadataka nemačkih, italijanskih i hrvatskih oružanih snaga. Prema tome, treba se sporazumeti o zajedničkom nastupanju.

Kako nemačko, tako i italijansko i hrvatsko rukovodstvo može za zajednički udar da se oslobodi samo ograničene snage. Zbog toga treba težiti za tim da se obuhvate raspoložive snage sve tri vojske, i da im se osigura jedinstveno komandovanje.

U vezi toga predlaže komandant oružanih snaga na Jugoistoku.

1.) Situacija u istoč. Bosni i u susjednom ustaničkom području severno od Dubrovnika raščistiće zajednički nemačke, italijanske i hrvatske snage. Nemačko komandovanje.

Zadatak: Osvajanje i čišćenje područja južno od Sarajeva, naročito planinskih prolaza kod Višegrada i Tarčina. Posle toga plansko čišćenje sa ciljem da se ital. snagama osigura puna sloboda skretanja u rejonu sev. zapad, od Pljevalja i sev. istočno od Mostara. Veza sa nem. Borbenom grupacijom »Sarajevo« imala se zatim stalno osigurati.

2.) Situaciju u zapad. Bosni raščistiće ital. i hrv. snage. Ital. komandovanje.

Zadatak: Ponovno otvaranje najvažnijih saobraćajnih komunikacija i prelaza preko demark. linije Bugojno, južno od Jajca, istočno od Knina, sev. od Sanskog Mosta i kod Otočca. Zatim čišćenje s obe strane demark. linije sa ciljem da se navedeni prelazi drže otvorenim i time osigura mogućnost stalne saradnje.

3.) Raščišćavanje situacije sev. od Gospića je ital. zadatak, kao što je održavanje mira i reda u Srbiji nemački.

Prethodna konferencija u Zagrebu

Pošto se komandant oružanih snaga na Jugoistoku o ovim osnovama dogovorio u Beogradu, otputovao je 26. februar; uveče sa svojim radnim štabom i komandujućim generalom i komandantom u Srbiji za Zagreb, radi prethodnih savetovanja sa Hrvatima. Nemačkim vojnim licima pridružio se na tome putu poslanik Bencler. U Zagrebu su 27. februara najpre razgovarali sa nemačkim generalom u Zagrebu (general Glez von Horstenau), nemačkim poslanikom Kašcom i sa dr. Vezemajerom [Veesenmayer] koji je, kao savetnik za poli-

tička pitanja, po želji Ministarstva spoljnih poslova u Berlinu upućen na pregovore.

O rezultatu ovog prethodnog savetovanja telegrafisao je poslanik Kaše 28. februara Min. spoljnih poslova u Berlin:

»Sinoć je održano savetovanje. Postignuta je jednodušnost. Predviđena vojna konferencija sa Italijanima i Hrvatima smatra se u svakom pogledu korisnom. Utvrđeno je da treba iskoristiti sve političke mogućnosti da bi se rasteretila upotreba vojnih snaga. Ovo će biti moguće naročito u pogledu na odnose između Srbije i Hrvatske.

Poslanik Bencler naglašava: Projektovana vojna akcija u istočnoj Hrvatskoj mora da obrati pažnju na to da se Nedićevoj vladi ne čine nove političke teškoće. Priznaje se da se o srpsko-hrvatskoj granici ne može diskutovati.

Moja gledišta bila su: S obzirom na italijansku saradnju ne smeju se postaviti nikakvi zadaci ili zahtevi za okupaciju ma kojih (hrv.) rejonu. Za nas je rejon oko Prijedora — B. Luke važan u vojnoprivrednom i nacionalno-političkom pogledu. Ugušivanje ustanka u tom rejonu je od prvostepene važnosti. Sadejstvo nem. jedinica, ma i manje jačine, poželjno je. Protiv ital. naredenja kod [nejasno] operacija ne postoji kolebanje ako je s time Hrvatska saglasna.

Dvadeset osmog febr. nastavljeno je savetovanje u Zagrebu između komandanta oruž. snaga na Jugoistoku, opunomoćenog komandanta u Srbiji i nemačkog generala u Zagrebu, s jedne strane, i hrv. vojnih rukovodilaca, s druge strane (maršal Kvaternik i načel. hrv. Generalštaba generala-lajtn. Lakša).

U razgovoru sa načel. Generalštaba hrv. vojske 28. febr. pre podne, komandant oružanih snaga na Jugoistoku upoznao ga je sa dobivenim naredjenjem Vrh. komande Vermahta za ugušivanje ustanka u Hrvatskoj, kao i sa svojim projektom operac. plana. Izmeo je nemač. gledište o situaciji u Hrvatskoj i u Srbiji i objasnio zatim svoje namere:

1.) Nem. snage oko Sarajeva trdže da zauzmu planinske prelaze oko Sarajeva i Tarčina i istovremeno da zaštite industrijske objekte. Italijane treba zamoliti da istovremeno krenu iz svoga rejona, dostignu ove prelaze, i to tako da se postojećim putevima probiju sa jakim snagama, da bi zatim to područje očistili sa severa ka jugu. Za ovu operaciju bila bi potrebna pomoć od 10—12 hrv. bataljona.

2.) Operacija Banja Luka.

Pored ove operacije Sarajevo, trebalo bi jednovremeno da se očiste od ustanika ustanička područja oko Banje Luke. Za ovo nemač. snagama stoji na raspolaganju jedino

landesšicen-bataljon u Prijedoru. I za ovu operaciju bila bi potrebna pomoć od 10—12 hrv. bataljona. Italijane bi trebalo zamoliti za pomoć u istom smislu kao i za operaciju Sarajevo.

O rezultatu razgovora sa Hrvatima obavestio je k-dant oružanih snaga na Jugoistoku Vrh. k-du Vermahta.

Dosadnja slika o hrv. oružanoj sili potvrđena je. Neophodna saradnja nemačko-hrvatskog komandovanja i jedinica obezbeđena je u okviru datih mogućnosti.

Hrvatsko rukovodstvo je spremno da se u nekim ustaničkim područjima potčini i italijanskoj glavnoj komandi.

Važnost da se odmah nastavi policijska akcija posle ponovnog osvajanja ustaničkog područja potpuno je priznala i hrvatska strana.

Obostrana iskustva su potvrdila: Za ponovno osvajanje glavnih ustaničkih područja potrebno je, po proceni, najmanje 4—6 nedelja. (Depeša k-danta oružanih snaga na Jugoistoku I-a, str. pov. br. 5000/42. od 28. II 42. Operativnom štabu Vrhovne komande Vermahta i Operativnom odeljenju Generalštaba Komande kopnene vojske.)

Savetovanje u Opatiji

Prvog marta otputovao je k-dant oružanih snaga na Jugoistoku, u pratnji svojih oficira, iz Zagreba u Rijeku radi zajedničkih pregovora sa Italijanima. Maršala Kvaternika zastupao je njegov načelnik Generalštaba general p.pukovnik Lakša. U štabu Komande ital. 2. armije u Opatiji, kod Rijeke, održani su, po želji Italijana, 2. marta po podne najpre pregovori između ital. i nem. predstavnika. Prisutni su bili: gen. Ambrozijo (načel. G-štaba ital. Kopnene vojske), gen. inž. Kunce (k-dant oruž. snaga na Jugoistoku), gen. Glez f. Horstenau (nemač. gen. u Zagrebu), gen. Roata (k-dant ital. 2. arm.), gen. artiljerije Bader (ikomand. gen. i k-t u Srbiji), gen. Kandind [Candini] (ital. Vrhovna Komanda), gen.-ltm. fon Rintelen (nemač. gen. prli ital. Vrh. k-di) i oficiri pratnje.

Predloži za operaciju komandanta oruž. snaga na Jugoistoku

Gen. Ambrozijo pozdravio je učesnike ove konferencije i izneo svrhu ovog sastanka: da se dođe do saglasnosti za zajedničku operaciju radi ugušivanja ustanka u Hrvatskoj.

Komandant oruž. snaga na Jugoistoku najpre je govorio o opštoj situaciji. U Srbiji ne postoje više veća ustanička područja dok u Hrvatskoj, nasuprot tome, postoje dva velika ustanička žarišta. Jedno između Bosne i Drine, a drugo kod Banje Luke, oko Kozare, na visovima Priseke (Šamarica), do

Petrove gore (u ital. okupac. zoni, jugozapadno od Vojnić — Topusko). To ustaničko područje zasada će probiti pet nem. bataljona s tim da se stigne do Prijedora i da ise ovlada prugom B. Novi — Kos/tajnica. Ove nem. snage, pošto ostave jedan landesšicen-bat. radi zaštite rudnika kod Prijedora, bile bi prebačene u istočnu Bosnu. Posle se namerava sa 718. peš. div. i sa oko 8 potčinjenih hrv. bataljona, kao a uz čvrsto držanje linije Prača — južno od Zvornika, da se od ustanika očisti područje južno i jugozap. od Sarajeva, da se ovlada višinskim prevojima Taroin, Trnovo i Rogatica na demark. liniji u cilju uspostavljanja veze sa Italijanima, te da se tako ustanici iz ital. okupac. zone odseku od ustanika u istoč. Bosni. Za ovo bi bile dovoljne raspoložive nemačke i hrvatske snage i mogle bi jednovremeno da osiguravaju industrijska područja i železnice u istočnoj Bosni. Kada bude osigurana veza sa ital. trupama koje se nalaze južno od demark. linije, planirano je da se očisti luk Drine kod Rogatice. U rejonu Banje Luke — tako je dalje izlagao k-dant oruž. snaga na Jugoistoku — nalazi se oko 10 hrv. bataljona koji za sada drže puteve, ali ne i želi. prugu Prijedor — Bos. Novi. Glavno područje ustanka leži u Kozari i Priselki (Šamarica). Za čišćenje ovog glavnog ustaničkog područja u zapad. Bosni hrv. snage nisu dovoljne, naročito usled njihove male borbene vrednosti. Zato je on u Zagrebu kod hrv. vojnog rukovodstva insistirao da se čišćenje ovog područja prenese Komandi itallijaoske 2. armije. On predlaže K-di ital. 2. arm. sledeće operaoije:

1.) Likvidiranje ustanka u Petrovoj gori (ital. okupac. zona).

2.) Likvidiranje ustanka u Priseki (Šamarica) i Kozari (nem. okupac. zona).

Protivpredlozi gen. Ambrozija

Gen. Ambrozijo imao je druge planove. On je prvo pošao od stava: »Razmatraće se samo Hrvatska« (dakle ne situacija ustanka u ital. okupac. zoni). Rekao je, na veliko zaprepašćenje komandanta oruž. snaga na Jugoistoku: »Ovde će, shodno sporazumu gospodina gen. feldmaršala Kajtela sa ital. Vrh. komandom, glavnu komandu u zajedničkoj operaciji imati Komanda ital. 2. armije.«⁵³

⁵³ U instrukcijama za pregovore sa Italijanima, dostavljenim 23. II od Vrh. k-de Vermahta, stavljeno je do znanja k-dantu oruž. snaga na Jugoistoku: »Potčinjavanje nem. jedinica pod ital. komandu nije predviđeno«. Da bi se ital. željama izašlo u susret ipak je načel. Vrh. k-de Vermahta obećao vremenski ograničeno potčinja-

Zatim je gen. Ambrozijo naglasio: »Suština je da cela operacija bude jedinstvena i da sopstvene snage ne budu rascepkane. Centar ustaničkog područja leži kod Sarajeva, prema tome se mora otpočeti sa istočnom Bosnom. Ukoliko je moguće, može se ustanak suzbiti i na drugim tačkama, ali samo uzgred«.

Komandant oruž. snaga na Jugoistoku na ovo izlaganje gen. Ambrozija izneo je: »Ako dve ital. divizije sa juga (prema planinskim prelazima Tarčin, Trnovo i Prača) prodru i onda sa severa ka jugu (ital. okupac. zona južno od Sarajeva) pročešljaju teren, može se sa nem. strane operacija sprovesti sa jednom nemač. divizijom i hrv. bataljonima. Jedna druga nemač. div. mogla bi se privući sa istoka radi zatvaranja (na Drini). Komandant oruž. snaga na Jugoistoku predložio je da se sprovođenje ovih operacija poveri gen. artil. Baderu, koji dobro poznaje ondašnje prilike i koji bi se, ukoliko je to potrebno, držao uputstava Komande ital. 2. armije.

Gen. Ambrozijo saglasio se sa ovim i još jednom naglasio potrebu jedinstvene komande nad celokupnom operacijom pod ital. 2. armijom. Dalje je izneo: »Biće potrebno da se u ustaničkim područjima posle operacije ostave veći a i manji ital. garnizoni, dok Hrvati ne budu mogli da obezbede dovoljne polic. snage. Za sve ovo vreme otpada demarkac. linija. Eventualno pomeranje demark. linije biće u slučaju potrebe prepušteno da se doonije reguliše. Prema jednom pismu gen. feldmaršala Kajtela, imaju se obezbediti istovetno smernice i po polic. i politič. pitanjima«. Gen. Ambrozijo izjavio je da sa strane Italijana ne postoje nikakvi odnosi sa ustanicima.

Komandant oruž. snaga na Jugoistoku ukazao je još i na to da i operacija oko B. Luke mora što pre da otpočne. Gen. Ambrozijo odgovorio je da se sa malim raspoloživim snagama ne mogu obe operacije (u istoč. i zapad. Bosni) jednovremeno temeljno sprovesti, i da se mora zbog toga

vanje nem. jedinica K-di ital. 2. armije. Posle jednog referisanja kod firera, ukazano je 28. II od strane načel. Vrh. k-de Vermahta nemačkom generalu pri ital. Vrh. k-di da objasni general-pukovniku Kavaleru dopunu, odnosno promenu u obećanju od 27. II: »Pravo raspolaganja nem. jedinicama u Srbiji i Hrvatskoj, određivanje vremena i obima njihovog angažovanja, dalje odobrenje zajedničkih akcija protiv ustanika u kompetenciji je samo komandanta oruž. snaga na Jugoistoku. Za vreme sprovođenja jedne takve zajednički utvrđene akcije nema se ništa protiv jedne vremenski ograničene potčinjenosti angažovanih jedinica Komandi ital. 2. armije« (Načel. operativnog štaba Vrhovne k-de Vermahta, Op. str. pov. br. 00719/42 od 28. II).

samo tako postupiti da se druga operacija (zap. Bosna) neposredno nadoveže na prvu (ist. Bosnu).

Komandant oruž. snaga na Jugoistoku rekao je na to da se svršetak prve operacije ne može očekivati pre maja, ali, ako bi se sa ital. strane oslobodile još 3⁴ divizije, bile bi jednovremeno moguće obe operacije i mogla bi oba glavna ustanička područja jednovremeno da se likvidiraju. Gen. Ambrozijo odgovorio je da je istog mišljenja, ali se ne raspolaže sa dalje 3—4 divizije (iz zabeleški načelnika Operativnog odeljenja Komande oružanih snaga na Jugoistoku o pregovorima u Opatiji).

Rezultat pregovora

Trećeg marta pre podne učestvovao je na konferenciji koju je vodio gen. Ambrozijo i hrv. predstavnik gen. lajtnant Lakša. Zaključeno je da, pod vrhovnom komandom komandanta ital. 2. arm. gen. Roate, jedna operativna grupa pod k-dom gen. Badera, sastava: jedna nemač. div. (718), tri ital. divizije i svi raspoloživi hrv. delovi (8—10 bataljona), treba najpre da uništi ustanike u istoč. Bosni.

Italijami su izjavili da za jednovremeno zajedničko ugušivanje ustanka i u zapad. Bosni nema dovoljno snaga. Kako je gen. Ambrozijo saopštio, mogla je ital. 2. arm., s obzirom na stanje ustanka u ital. okupacionoj zoni, za zajedničku operaciju da oslobodi samo ove tri divizije.⁵⁴

Prema tome trebalo je da se obe operacije — u istoč. Bosni (na četvoromeđi Bosne — Hercegovine — Crne Gore — Srbije) i u zapad. Bosni (B. Luka — Sava — Topusko — Ogulin — Kniin — Ljig — Vranić) — sprovedu jedna za drugom, a ne jednovremeno, čemu je k-t oruž. snaga na Jugoistoku težio. K-dant oruž. snaga na Jugoistoku bio je prisiljen da na to pristane i zbog značaja istoč. Bosne za srp. područje. S time se udvostručilo ukupno potrebno vreme i takođe je bilo moguće da ustanici u zap. Bosni ojačaju dok se tamo, u nastavku operacije u istočnoj Bosni, ne započne ista.

⁵⁴ Već 24. februara saopštio je depešom šef nemač. štaba za vezu kod Komande ital. 2. arm. puk. Rorbah k-dantu oruž. snaga na Jugoistoku: »Iz nezvaničnih razgovora sa gen. Roatom 23. II uveče moglo se zaključiti da ital. 2. armija za veće akcije računa sa pojačanjem nemačkih jedinica. Stanje snabdevanja Italijana već je sada teško i dovođenje daljih ital. snaga u Hrvatsiku ne dolazi u obzir« (Štab za vezu kod Komande ital. 2. arm., I-a, str. pov. br. 107/42, od 24. II 42. i k-t oruž. snaga na Jugoistoku, I-a, str. pov. br. 577/42, od 25. II 42.

Za zajedničku operaciju u istoč. Bosni predviđeni su bili sledeći polazni položaji: za nemač. i hrv. jedinice linija južno od Tarčina — Trnovski prevoj — Prača — Rogatica — Sokolac — Han-Pijesak — Vlasenica — Drina (južno od Zvornika); za ital. jedinice na južnom frontu linija Kalinovik — istoč. Obala Drine — Višegrad i na jugozapad, frontu demarkaciona linija.

Iako su Nemci i Hrvati zahtevali što raniji početak ove operacije, Italijani su izjavili da pre sredine aprila nisu u stanju da krenu sa podanih položaja za zajedničku operaciju protiv istoč. Bosne. Njima je to vreme potrebno da pojačaju jedinice predviđene za operaciju, da izvrše potrebno prikupljanje, kao i da suzbiju nepr. snage na putevima za koncentraciju. A to pre sredine aprila ne bi bilo moguće. I prema dosadašnjim iskustvima smatrali su za neophodan preduslov za uspešno sprovođenje operacije da otopli vreme i da se otopi sneg.

U nastavku čišćenja u istoč. Bosni trebalo je otpočeti sa operacijom u zap. Bosni. Po završetku cele operacije treba sa svima jedinicama sprovesti policijske akcije (akcije čišćenja) i sa napredovanjem smirivanja istočne Bosne opet uspostaviti hrv. upravu.

Kad je kod te tačke od strane Italijana bilo pokrenuto pitanje demark. linije po završetku operacija, tada je nem. gen. u Rimu gen. f. Riintelen odgovorio da se shodno sporazumu između nem. i ital. vrh. k-de, ovo sporno pitanje, ako bude potrebno, prepusti docnijem regulisanju. Daljih objašnjenja nije bilo.⁵³

Još 3. marta po podne sređen je i unet postignuti sporazum u. protokol.

U suštini, u 12 tačaka svečano potpisanog protokola rečeno je:

1.) Svrha operacija: »Konačno čišćenje Hrvatske od ustanika«.

2.) Situacija kod neprijatelja:

a) U Srbiji ne postoje jače nepr. grupe.

b) U Hrvatskoj sev.ist. od demark. linije, sem manjih nepr. grupa, dva jaka žarišta ustanka i to između Bosne i Drine i na području između B. Luike i Petrove gore.

⁵⁵ K-dant oruž. snaga na Jugoistoku, I-a, str. pov. br 05000/42 g

rmcfje^m, između k^k Ha / * od 4n 11 42, feveštaj^p o rezultatu konfl: vth^v iⁱ Vermahta i p^l protokol o održanim razgovorima u Opatiji

c) Uz to dolaze grupe ustanika jugozapadno od demark. linije.

Za operacije raspoložive snage:

a) Ital. snage: tri divizije, uz to jače vazduhoplovne snage.

b) Nemačke snage: jedna divizija.

c) Hrvatske snage: 8—10 bataljona.

4.) Komandovanje: Za jedinstveno vođenje operacija određuje se gen. Roata, k-dt ital. 2. armije. On će preuzeti vođenje operacija kada jedinice budu stigle na polazne položaje.

5.) Opšti operac. plan: Raspoložive snage biće najpre upotrebljene u istoč. Bosni. Doonije će se operacije produžiti u sev. zap. pravcu. Operac. plan biće utvrđen između komandanta ital. 2. armije i generala Badera. Gen. Bader biće potčinjen Komandi ital. 2. arm. i sam će rukovoditi operacijom. Za ovo su mu potčinjene nemač.ital.-hrv. jedinice.

6.) Operacija se mora sprovesti što pre bude moguće.

7.) Početak operacija utvrđen je za 15. april.

8.) »Upravu (civilna vlast) u posadnutim područjima u početku vršiće vojne vlasti. Po smirenju biće u pojedinim zonama, po odluci kom. ital. 2. arm., uvedene hrv. civilne vlasti«.

9.) Demark. linija za vreme operacije kao i za vreme smirivanja neće se uzimati u obzir.

10.) Strane ugovornice obavezuju se da neće ni sa četnicima, ni sa komun. bandama uspostaviti vezu niti će s njima pregovarati.

11.) Ova tačka reguliše jednoobrazne postupke sa ustanicima i stanovništvom.

12.) Strane ugovornice obavezuju se da će izmenjivati izveštaje o neprijatelju.

Prigovor Hrvata protiv Sušačkog prgtokola

Četvrtog marta napustio je k-dant oruž. snaga na Jugoistoku Rijeku. Gener'al fon Rintelen, koji je po naređenju načeln. štaba Vrh. k-de Vermahta učestvovao na savetovanju u Opatiji, vratio se opet u Rim-, da bi preko ital. Vrh. kom. izdejtvoovao od dučea odobrenje postignutog sporazuma. General fon Riintelen je izvestio Vrh. kom. Vermahta da je stekao utisak da je rezultat pregovora u glavnim tačkama zadovoljio sve učesnike.

Nezadovoljni su bila Hrvati. Naime 8. tačka Opatijskog protokola izazvala je njihovu 'bojazan da Italijani, kad jednom uđu u istoč. Bosnu, tu pokrajinu, a pre svega Sarajevo, više neće napustiti. Na povratku iz Rijeke posetio je k-dant oruž. snaga na Jugoistoku 4. III. maršala Kvaternika u Zagrebu. Hr-

vatski maršal izrazio je da, kao hrvatski vrhovni komandant, iz veoma ozbiljnih polit, razloga smatra svako zadržavanje ital. jedinica u Sarajevu i u industr. području Tu^la — Zenica nepodnošljivim, isto tako i »provođenje operacija bez ikakvog uticaja hrv. vlade.

Maršal Kvaternik obratio se i gen. feldmaršalu Kajtelu s molbom da fireru stavi do znanja sledeće:

»Protokol o pregovorima 3. III u Opatiji o saradnji nemač. ital. i hrv. snaga radi konačnog čišćenja Hrvatske od ustanika i smirivanja ustaničkih područja Hrvatske ne može se prihvatiti iz ozbiljnih političkih, privrednih i vojnih razloga«.

»Izneto tvrđenje zasniva se na strašnom iskustvu, koje smo stekli u II zoni,⁵⁶ u kojoj 9 ital. divizija ne samo da nije moglo da sprovede smirivanje nego se stanje za 100% pogoršalo i skoro dovelo do rasula naše uprave i privrede«.

»Ako se Hrvatskoj želi da pomogne, onda se nama ne može diktirati, nego se i mi moramo pitati gde nas tišti cipela i gde i kakva nam je pomoć potrebna«.

»Gde i kada će se voditi operacije, ne može se unapred an blok odrediti već samo u sporazumu sa hrv. vladom«.

»Pre svega predlažemo temeljno čišćenje područja na Drini između Zvornika, Goražda, Foče i dalje preko Kalinovika, Prače, Sokolca i Vlasenice, ali pod uslovom da sva policijska i upravna vlast ostane u hrv. rukama. Ako se misli vojnoj upravi dati prednost, onda ćemo civilne vlasti vojnizirati i svuda ih staviti pod komandu iskusnih hrv. oficira«.

»Strane upravne i polic. organe kao i žandarmeriju odlučno odbijamo«.

»Sledeće operacije treba da se vode tamo gde bi to predložila hrv. vlada«.

»Mi se uzdržavamo da u ostalim područjima Hrvatske, npr. u Kozari, Majeveci i Petrovoj gori, sprovedemo samostalne operacije bez da se prethodno dogovorimo sa našim saveznicima«.

»U potpunosti smo saglasni da komandant svih jedinica u zajedničkim akcijama bude gospodin gen. artil. Bader, komandujući general i komandant u Srbiji.

»Operativne jedinice naših saveznika, koje za vreme operacija budu angažovane van njihove demark. linije, ostaju u tim rejonima tako dugo dok je to hrv. Vladi poželjno, a ne dalje«.

zoni«
TM - 9¹ og¹ drzatl gamizone, ali nikakva utvrđenja i voicivil^pn_U upravu Jani SU tU l formalno Preuzeli kako vojni tako^Ji

»Održanje demark. linije je za hrv. vladu životno pitanje«.

»Saglasni smo da u operativnoj zoni sve ustaške formacije budu stavljene pod komandu generala artil. Badera«.

»Žarište nemira u II zoni, naročito u Hercegovini, gde su četnici gospodari, opasnije je i veće no u ostalim de'lovima Hrvatske; zbog toga smirivanje i uništenje u II zoni mora da da us'lov za dalje operacije«.

»Približavanje Italijana ka Savi dovelo bi do ozbiljnih nemira u područjima severno od Save i tim ugrožavalo svu privredu«.

»Moje mišljenje bilo je, sada je i ostaje da već okupacija II zone nije poslužila zajedničkim ciljevima Osovine i da će dalja okupacija sa ital. trupama, kao i preuzimanje policije i isključenje naše upravne vlasti, imati bez sumnje za posledicu ustanak u Srbiji i gubitak nemačkog prestiža na Balkanu, time će se ugroziti egzistencija hrv. države, šta se mora bezuslovno da spreči«.

»U Sarajevo i hrv. Rursku oblast, koja je na zapadu ograničena Bosnom, na sev. Savom, na istoku linijom Zvornik — Vlasenica — Han-Pijesaik — Romanija pl., ne sme niko kročiti sem nemač. i hrv. oružane sile. To je političko-privredni zakon«.

Ovo pismo, koje je još 4. marta predato k-dantu oruž. snaga na jugoistoku, pre njegovog odlaska iz Zagreba, na dooniju molbu maršala Kvaternika, nije predato načelniku štaba Vrh. k-de Vermahta.

Još 4. marta zamolio je k-dant oružanih snaga na Jugoistoku, u svome izveštaju o rezultatu razgovora u Opatiji, upućenom Vrh. k-di Vermahta: »Radi zaštite nemač. i hrv. interesa moli k-dant oruž. snaga na Jugoistoku da se kod odobrenja sporazuma utiče na to da prisustvo ital. snaga u rejonu oko Sarajeva i u za nemačku ratnu privredu važnom rejonu Sarajevo — Tuzla, oslobođenim od ustanika, bude po mogućstvu što kraće.⁵⁷

I predstavnici nemač. politike u Zagrebu izrazili su svoje strahovanje u vezi sa dužom ital. okupacijom ostatka Hrvatske.

Savetnik po političkim pitanjima — poslat iz Min. spoljnih poslova u Zagreb — dr Vezenuajer, u svojoj oceni sporazuma u Opatiji, između ostalog, izneo je: »Pri slaboj udarnoj snazi Italijana, suviše će se odugovlačiti njihova operacija preko demarkacione linije i ovo će područje praktično doći

⁵⁷ K-dant oruž. snaga na Jugoistoku, I-a, str. pov. br. 05001/42. od 4. III 42.

pod njihovu upravu. Postoji opasnost da to postane trajno stanje i da ustanički pokret u Hrvatskoj dobije panslovenski karakter, da dovede u pitanje opstanak Hrvatske, a koja će moći da se održi samo pojačanim vojnim sredstvima. Kod sadašnjeg zategnutog stanja, koje postoji između Hrvata i Italijana, Hrvati gledaju na italijansko komadovanje nad hrv. jedinicama sa velikim brigama. Naročito osetljivi bi bili Hrvati, kad bi Sarajevo duže vremena ostalo pod italijarDskom upravom.

Da bi se strahovanja hrv. vlade razbila, da Italijani, kad jednom uđu u Sarajevo i u Hrvatsku, neće više napustiti ovaj grad i zemlju, predložio je nem. poslanik u Zagrebu Kaše da se razmotri da li bi se u protokolu iz Opatije mogla dodati sledeća dopuna: »Suverenitet Hrvatske ostaje netaknut, granice i demarkac. linija ostaju nepromenjene. Unutrašnju upravu u smirenim oblastima preuzeće što je moguće pre hrv. vlasti. Do tog vremena predviđa se angažovanje hrv. komandanture pod komandom glavnog vojnog rukovodstva. Vojne pripreme neće biti ometane radi neophodnih regulisanja političke prirode, one teku dalje«.

I nemač gen. u Zagrebu trudio se da iz ovih suprotnosti nađe izlaza i preporučio je da se hrv. željama, pre svega što se tiče Sarajeva, izade u susret. Da bi se razbila zabrinutost Hrvata da će se Italijani za duže vreme ugnezdit u rejonu Sarajeva i industrijskoj oblasti Tuzla — Vareš — Zenica, naređeno je nemač. gen. u Zagrebu 6. III. od Vrh. k-de Vermahta, da stavi do znanja hrv. vladi da ona podnese predstavku ital. i nemač vrh. k-di. Predstavku će nemačka strana podržati i zajedno sa Italijanima razmotriti (k-dant oruž. snaga na Jugoistoku I-a str. pov. br. 648/42 od 6. III 42).

Međutim, u Sarajevo su već prodrle vesti o ulasku Italijana. Ove vesti su u Sarajevu, centru sveg muslimanskog življa Bosne, izazvale osetnu opoziciju.

Četrnaestog marta uputila je hrv. vlada Min. spoljnih poslova u Berlinu verbalnu notu u vezi akcije čišćenja u Hrvatskoj, u kojoj je stajalo:

»Min. spoljnih poslova Nezavisne Države Hrvatske uzima slobodu da u vezi sa održanim pregovorima u Sušaku (Opatiji) 3. marta ov. god. stavi do znanja sledeće gledište hrv. vlade:

1.) Hrv. vlada sa radošću prima osnovnu zamisao, po kojoj bi ital. i nemač. snage, u saradnji sa hrv. snagama, preduzele radikalno čišćenje izvesndh oblasti Hrvatske od komunista i četničkih bandi.

2.) Suverenitet NDH i izvršenje suverenih prava preko hrv. državnih organa ostaju i pored ove vojn. akcije potpuno neograničeni.

3.) Vojn. akcijama za suzbijanje nemira ne može biti ograničena vlast hrv. drž. organa.

4) U područjima nemira gde se unutrašnja uprava mora iznova uspostaviti ovo će izvršiti hrv. komandanture, koje će što je moguće pre biti zamenjene redovnim hrv. civilnim vlastima.

5.) Suzbijanje i lokalizovanje žarišta nemira van Hrvatske, naročito u Srbiji, Novom Pazaru i Ornoj Gori je bitan uslov za uspeh operacije u Hrvatskoj. Hrv. vlada je mišljenja da je ona sposobna da, prema napred iznetom gledištu, pruži pomoć u pripremi vojn. akcija čišćenja kao i pri samoj akciji čišćenja u velikoj meri, naročito obzirom na poznavanje lokalnih prilika u određenim oblastima s jedne i druge strane demarkacione linije, koje su zauzele nemačke i italijanske snage (Vrh. kda Vermahta, Odelj. inostranstva) Obav. odelj. inostranstva, Str. pov. br. 429/42, Ia od 18. III, 42., odn. K-da 12. armije I-a, Str. pov. br. 824/42 od 26. II 42).

»Hrvatima« — tako je izvestio nem. gen. u Zagrebu na pitanje k-danta oružanih snaga na Jugoistoku — »je stalo u ovoj verbalnoj noti do toga da, pri stalnom držanju posada savezničkih jedinica, održe sopstveni suverenitet i status quo. -r- Ovo se naročito odnosi i na održavanje takozvane demarkac. linije u njenom današnjem protezanju, a naročito na želju Hrvata da ni Sarajevo ne pripadne ital. okupacionoj zoni ni da dobije stalnu ital. posadu«.

Zatim nemač. gen. u Zagrebu opisuje uznemirenje izazvano vestima o predstojećem ulasku Italijana u Sarajevo i nastavlja dalje da, ako se uopšte ne misli da se nemač. snage povuku iz Hrvatske, onda da se bezuslovno udovolji hrv. željama u pogledu Sarajeva. O stanju posle planirane operacije, zapravo, do sada nije ništa govoreno. Pošto se sve muško stanovništvo iz oblasti ustanka ne može ukloniti ni premeštiti, ostaje problem i dalje otvoren o dovoljnoj kontroli očišćenih oblasti od strane jedinica, žandarmerije i policije. Nemački Vermaht'sa svojih sadanjih 9 bataljona u nemač. okupac. zoni (Hrvatska) nije dovoljan za ovaj zadatak. Pitanje je da li će hrv. vojska u toku leta dostići potrebnu snagu i organizaciju. Sa posadama ital. snaga već južno od demarkac. linije nisu stečena ni malo povoljna iskustva. Pri jakom neraspoloženju svih hrv. plemena prema Italijanima, proširenje ital. okupac. zone ne bi dailo garancije za bitno

smirenje situacije u toj oblasti. I posle planirane akcije ma race se računati sa produženjem ustaničkog pokreta razne jačine, čas tu čas tamo, pri čemu se prirodno može računati da će se bar ustanički pokret u istoč. Bosni moći donekle suzbiti sa našim nemaokim trupama (nemač. gen. u Zagrebu k-dantu oružanih snaga na Jugoistoku, Ia, str. pov. br. 115/42 od 25. III. 42. i k-dant oruž. snaga na Jugoistoku, I-a, str. pov. br. 816/42).

VII. ZAJEDNIČKA NEMAČ.-ITAL.-HRV. OPERACIJA
U ISTOČNOJ BOSNI

Pripreme zajedničke operacije

(Uz to skica)

Po završetku savetovanja u Opatiji, ponovo je 5. III u Beogradu pretresana zajednička operacija između k-danta oruž. snaga na Jugoistoku, komandujućeg generala i komandanta u Srbiji i nemač. generala u Zagrebu. Zatim je k-dant oruž. snaga na Jugoistoku krenuo u Vrh. k-du Vermahta da bi 7. III obavestio načeln. štaba Vrh. k-de Vermahta o rezultatu pregovora u Opatiji i izdejstvovao odobrenje sporazuma. Firer a i duče saglasili su se sa sporazumom, sklopljenim sa K-dom ital. 2. armije.

Šesnaestog marta, dva dana po povratku k-danta oruž. snaga na Jugoistoku u njegov glavni stan u Arsakli kod Soluna, stiglo je naređenje iz K-de kopnene vojske za formiranje štaba borbene grupe gen. artilj. Badera. K-dant oruž. snaga na Jugoistoku je naredio komandujućem generalu i komandantu u Srbiji »pripremu i sprovođenje mera koje treba s nemač. strane preduzeti«. Sa pripremom novog zadatka trebalo je odmah otpočeti.

Osamnaestog marta stigao je u Beograd novoodređeni načelnik štaba Bobbene grupe gen. »Badera«, generalštabni p. puk. Faferot [Pfafferott] i predao je instrukciju k-danta oružanih snaga na Jugoistoku za operaciju u istoč. Bosni komandujućem generalu i komandantu u Srbiji:⁵⁸

⁵⁸ Sa 1. III 42. spojene su dosadanje ustanove »opunomoćenog komandanta u Srbiji«, »Više komande LXV za naročitu upotrebu« i »komandanta Srbije« u jednu ustanovu »komandujući general i komandant Srbije«. Tekuće poslove opunomoćenog komandanta u Srbiji (gen. art. Badera) za vreme njegovog boravka u Bosni vodio je njegov načelnik štaba generalštabni pukovnik Keviš.

»Do 15. IV o.g., do početka zajedničke nemač.-ital. operacije, shodno tač. 7 protokola iz Opatije, nastavak čišćenja u rejonu severno i zapadno od određene polazne linije tako da se do 15. IV polazna linija dostigne i po mogućstvu da bude i popravljena«.

»Posle 15. IV posjedanje, čišćenje i smirenje glavnog ustaničkog područja Rogatica — Prača — Kalinovik — Pljevlja — Višegrad, a prema naređenjima komand. ital. 2. armije«.

»Za nemač. stranu je pri tome od naročitog značaja blagovremeno zatvaranje srp.-hrv. granice, da bi se svim silama onemogućilo povlačenje ustanika na srp. teritoriju«.

»Preduzimanje zaštite postrojenja, rezervi i komunikacija važnih za nemač. ratnu privredu prvenstveno hrv. snagama«.

»Pomaganje u uređenju hrv. uprave prema odredbama protokola«.

»General artil. Bader potčinjen je k-dantu oruž. snaga na Jugoistoku, a primanjem komande, u duhu tač. 4 protokola, taktičkom pogledu Kom. ital. 2. armije«.

¹ »Gen. artil. Baderu biće za zadatke, u duhu tač. 3, potčinjene: nemačka 718. peš. div., delovi nem. trupa iz Srbije na zahtev gen. artil. Badera, hrv. odredi i jedinice u duhu dosadašnjeg sporazuma sa hrv. vojnim rukovodstvom i, od 15. IV, tri italijanske divizije po naređenju ital. 2. armije. Sve snage biće obuhvaćene pod nazivom Bobbena grupa gen. »Badera«.⁵⁹

Predlog plana operacije Bobbene grupe generala »Badera«

Devetnaestog marta zamolio je kom. ital. 2. armije gen. Roata Bobbenu grupu gen. »Badera«, ukazujući na »već proteklo vreme«, za »što skoriji predlog plana operacije, da bi operacija" mogla da počne 15. IV 42«. ⁶⁰ Gen. artil. Bader predao je zato još istog dana radijom, preko nemač. ofic. za vezu pri ital. 2. armiji, sledeći predlog plana operacije:

»Namera: Uništenje ustanika u rejonu Goražde — Višegrad — Han-Pijesak — Sokolac — Prača.

⁵⁵ K-dant oružanih snaga na Jugoistoku, Ia, str. pov. br. 733/42. od 17. III i Ia, pov. br. 968/42. od 16. III 42.

⁶⁰ Bobb. grupa »Bader«, Ia, str. pov. br. 2/42 i k-dant oružanih snaga na Jugoistoku, Ia, str. pov. br. 764/42.

Početni raspored snaga: jedna ital. brdska div. na i južno od linije Višegrad — Međađa, jedna ital. div. na liniji Ustiprača — Goražde — i južno, jedna ital. div. s obe strane Kalinovika i južno, jedna nemačko-hrv. grupa Trnovo i jedna nemač. pukovska grupa na liniji Sokolac — Han-Pijesak.

Izvođenje: Cilj svih napadnih kolona Rogatica. Ital. levokrilna div. polazi 15. IV desnim krilom drumom Kalinovik — Goražde, jakim levim krilom preko Dobrog Polja kroz dolinu Drine ka levom nemač. krilu kod Han-Pijeska. Vreme za marševske pokrete krilnih jedinica 3 dana.

Konferencija u Ljubljani

Pre 110 što je Operativni štab Borbene grupe »Bader« premestio svoje komandno mesto iz Beograda u Sarajevo, pošao je gen. artil. Bader sa svojim načeln. štaba u Ljubljani, gde je ofic. za vezu pri ital. 2. arm., pukovnik Rorbah, pokrenuo ponovni razgovor sa gen. Roatom.

Kad su se saveznici 28. marta sastali radi savetovanja izgledalo je da će stvari uzeti iznenađujući obrt.⁰¹

Pitanje pregovora sa ustanicima ponovo je pokrenuto

Još jednom su sa ital. strane pokrenuta sporna pitanja Sarajeva, hrvatske uprave u posjednutim operativnim područjima, kao i nezgodno pitanje pregovaranja sa ustanicima. Još u početku razgovora iznenadio je gen. Roata sa izjavom da mu je hrv. drž. sekretar Vrančić saopštio da hrv. vlada namerava da naoruža hercegovačke četnike ukoliko bi se borili protiv komunista i branili hrvatsku granicu prema Crnoj Gori. Pošto je gen. Lakša priznao da hrv. vlada sada još pregovara sa ustanicima u Hercegovini, izjavio je gen. Roata da on smatra da je onda odobreno i nemač. i ital. organima da pregovaraju sa ustanicima. Dalje

⁰¹ Prisutni ovom dogovoru bili su: arm. gen. Roata, kom. ital. 2. arm., gen. art. Bader, kom. Borbene grupe »Bader«, gen.-lajtnant Lakša, načelnik Generalštaba hrv. oružane sile; osim toga, sa nemačke strane bili su još generalštabni pukovnik Faferot, načelnik štaba Borbene grupe »Bader«, puk. Rorbah, nem. ofic. za vezu kod ital. 2. arm., ppuk. grof Spe [Spee] kao zamenik nemač. gen. u Zagrebu. Od ital. strane korpusni gen. Roboti [Robotti], kom. 11. arm. korpusa, general-major Blazio [Blasio], načeln. štaba ital. armije, generalštabni ppuk. Peterciani [Peterzani], načelnik štaba italijanskog 11. arm. korpusa.

je konstatovao, da je tač. 10 protokola iz Opatije, zabrana pregovaranja sa ustanicima, postala bespredmetna.

Kad je sada gen. Roata iznenada ustao protiv sporazuma u Opatiji verovatno je mislio samo na četnike neprijateljski raspoložene prema Hrvatima. On je, doduše, hteo bezuslovno da se bori protiv partizana-komunista, ali je iz taktičkih razloga hteo da pregovara sa srp. nacionalnim bandama, da bi ih privremeno izolovao iz borbe. Razliku između četnika iz Hercegovine i iz Bosne, kao što je to činjeno s hrv. strane, nije uvažavao.

Prema tačkama zapisnika (Borbene grupe »Bader«, I-a, str. pov. br. 101/42. od 29. III), gen. Roata je doslovno rekao:

»Saglasni smo da se četnici bore protiv komunista a i mi hoćemo, u krajnjoj liniji, da suzbijemo komuniste. Da li je onda celishodno, umesto da iskoristimo tu situaciju, da se borimo jednovremeno protiv komunista i četnika? Ovim načinom teramo prinudno obe strane u zajednički tabor. Izgleda mi celishodnije da najpre likvidiramo komunist, opasnost, jer, kad je jednom ova opasnost uklonjena, može se u jednoj drugoj fazi bliže prići pitanju četnika. Da docnije i ovi (četnici) moraju biti uklonjeni razumljivo je samo po sebi; bilo bi nerazumno stvarati sebi sada 10000, možda 20000, neprijatelja. U prvoj fazi »suzbijanja komunista« moglo bi se računati na pomoć četnika a u najmanju ruku izolovati ih od borbe«.

A i u nastavku razgovora, 29. marta, gen. Roata ponovo je pokrenuo pitanje o pregovorima sa ustanicima. Rekao je da su komunisti neprijatelji sviju, sa njima pregovori ni pod kakvim okolnostima ne dolaze u obzir. Četnici su, doduše, neprijatelji Hrvata, ali ne neprijatelji Osovine. Još "jednom je ital. general naglasio da je celishodno da se najpre pregovara sa četnicima, naravno uz odobrenje hrv. vlade. Radi se samo u stvari o primirju. Borbu protiv četnika vodiće kasnije, prema potrebi, zajednički. Konačno, izjasnio se je gen.-lajtnant Lakša pripravnim da izdejstuje saglasnost hrv. Vlade za predviđene pregovore sa četnicima a i komandantu Borbene grupe Baderu ništa drugo nije preostalo nego da se, silom prilika, saglasi, pošto bi inače Borb. grupa »Bader« izgubila jedinstveno rukovodstvo u operaciji (Borb. gr.»Bader« I-a, str. pov. br. 102/42 g. od 29. III 42).

^a U tački 10 protokola bilo je dogovoreno da se ne sme uspostaviti veza sa ustanicima, bilo sa četnicima bilo sa komunistima.

I gledištu hrv. vlade, da bi preuzimanje stvarne vlasti u operativnim područjima od strane vojnih organa značilo krnjenje suvereniteta hrv. države, usprotivio se gen. Roata. Rekao je da je, kako nemački tako i ital. pa i međunarodni običaj da kdt. jedne jedinice za vreme jedne operacije ima izvršnu vlast ukoliko to dotična operacija zahteva. S ovim gledištem saglasio se nemač. predstavnik.

O rezultatu razgovora u Ljubljani izvestila je 29. marta sažeto Borbena grupa »Bader« k-danta oruž. snaga na Jugoistoku:

1.) Gen. Roata utvrdio je da tačka protokola »Zabrana pregovaranja sa ustanicima« više ne važi, pošto je gen. Lakša priznao da sada još hrv. vlada pregovara sa ustanicima u Hercegovini.

2.) Gen. Roata menja operac. plan, pošto je na drumu Foča — Gorazde nemoguće snabdevati dve divizije. Zapovest: jedna ital. div. preko Višegrada — jedna ital. div. preko Poče — Gorazde, jedna ital. div. preko Sarajeva (železnicom), pa odatle na Dobro Polje i dalje kao do sada. Nemač. snage otprilike kao do sada.

3.) Sarajevo ital. baza dotura i vazd. baza"

Insistirace se na zabrani pregovaranja sa ustanicima

Sa rezultatom pregovora u Ljubljani odnosno vođenja operacije saglasio se k-dant oruž. snaga na Jugoistoku. Ali se k-dant oruž. snaga na Jugoistoku nikako nije mogao saglasiti sa namerom da se pregovara sa ustanicima, jer je time bilo dovedeno u pitanje izvođenje zajedničke operacije. Uostalom, ta pitanja trebalo je ostaviti da resi Vrh. k-da Vermahta.⁶⁴

Još 30. marta telegrafisao je k-dant oruž. snaga na Jugoistoku nemač. generalu pri ital. Vrh. k-di da utiče da se namera gen. Roate da otpočne pregovore sa ustanicima spreči, i da isti moraju i nadalje biti isključeni, jer bi se time doveli u pitanje zajednički poduhvati.⁶⁵

Jednovremeno izdejstvovao je k-dant oruž. snaga na Jugoistoku odluku Vrh. k-de Vermahta. Drugog aprila javio je on Vrh. k-di Vermahta da je, u Ljubljani, pri izdavanju zapovesti gen. Roate Borb. grupi »Bader« u vezi izvođenja operacija postignuta saglasnost; ali je gen. Roata izrazio čvrstu nameru da se za sada, u duhu sporazuma, povede bezuslovna

⁶³ Borb. gr. »Bader«, radiogram od 29. III I-a, str. pov. br. 102/42. i k-dant oruž. snaga na Jugoistoku, Ia, str. pov. br. 845/42.

⁶⁴ K-dant oruž. snaga na Jugoistoku, 866/42 od 1. IV 42.

⁶⁵ K-dant oruž. snaga na Jugoistoku, I-a, str. pov. br. 845/42.

borba samo protiv partizana (komunista), a da se sa nacionalnim srp. bandama pregovara, kako 'bi se ove privremeno izolovale iz borbe. Borba protiv sip. nacionalnih bandi treba da usiedi doonije. K-dant oruž. snaga na Jugoistoku smatra nameru gen. Roate pogrešnom i moli da se prdko ital. Vrhovne komande izdejstvuje da pregovori izostanu. Ako gen. Roata insistira na svojoj nameri, jer to taktički smatra neophodnim, onda se mora Borb. grupa »Bader« opunomoćiti da i ona može sa srp. nacionalnim bandama pregovarati, jer je inače plan Roate ugrožen. K-dant oruž. snaga ma Jugoistoku moli za odluku, da li i Borb. grupa »Bader«, pri usvajanju plana Roate i u duhu instrukcije kom. ital. 2. arm., može pregovarati sa srp. nacionalnim ustanicima.⁶⁶

U međuvremenu javila je Borb. grupa »Bader« da je hrv. Vlada »prepustila« pregovaranje sa četnicima nemač. i ital. organima. Ali ti pregovori moraju da budu završeni pre početka operacije.⁶⁷

Pošto se odredbe čl. 10 u Opatiji postignutog sporazuma — zabrana pregovaranja sa ustanicima — nisu mogle dovesti u saglasnost sa namerama gen. Roate, obratila se Vrh. komanda Vermahta, preko nem. gen. pri ital. Vrh. k-di, s molbom da se ta nesaglasnost razjasni: Vrh. k-da Vermahta smatra da je celishodno da se uporno drži zabrane pregovaranja sa ustanicima koja je postignuta u Sušaku, bez obzira da li se to odnosi na komuniste ili srp. nacionalne bande.⁶⁸ I ital. Vrhovna komanda bila je istog mišljenja i obavestila je preko nemač. gen. u Rimu da je uverena u potrebu pridržavanja čl. 10 protokola iz Sušaka i da je za čvrsto održanje zabrane pregovaranja sa ustanicima. Svako odstupanje od ovog osnovnog načela moglo bi uslediti samo na punu saglasnost nem. i ital. Vrh. kde.⁶⁹

Proračunato je da će za marš ka polaznim položajima pa do fronta opkoljavanja biti potrebno 10—15 dana, za čišćenje obruča oko Rogatice 10 dana, za marš do nove linije opkoljavanja opet 10 dana i, konačno, za dalje čišćenje Obruča Vlasenica — Srebrenica — Drina također Oko 10 dana (Operat. štab Borb. grupe »Bader«, I-a, str. pov. br.

⁶⁴ K-dant oruž. snaga na Jugoistoku, I-a, str. pov. br. 869/42 od 2. IV 42.

⁶⁷ K-dant oruž. snaga na Jugoistoku, I-a, str. pov. br. 878/42. od 3. IV. 42.

⁶⁸ Operat. štab Vrh. k-de Vermahta (Op. str. pov. br. 001165/42 od 4. IV — K-dant oruž. snaga na Jugoistoku, Ia, str. pov. br. 886/42.

⁶⁹ Nem. gen. pri ital. Vrh. k-di, Ia, str. pov. br. 845/42 od 6. IV i k-dant oruž. snaga na Jugoistoku, I-a, str. pov. br. 904/42.

62/42 od 10. IV 42. i depeša k-danta oruž. snaga na Jugoistoku, I-a, str. pov. br. 985/42 od 15. IV. 42, upućena Vrh. k-di Vermahta (Oper. štab).

K-dant oruž. snaga na Jugoistoku naređuje da se iskoristi prodor ustaške grupe Francetić

U rejonu severno od Rogatice — luk Drine do Drinjače — Vlasenica vladao je veliki haos partizanskih grupa nepoznate jačine i Dangićevih četnika⁷⁰ koji su, čas ovde čas onde, bili upleteni u međusobne lokalne borbe. Osmog aprila raisplamtela se u Drinjači borba između Dangićevih četnika i hrvatskih ustaških jedinica. To su bila dva ustaška bataljona pod komandom ppuk. Francetića, koji su u operaciji kod Rogatice trebali da zatvaraju kod Han-Pijeska prema severu. Ali 9. IV oba ova ustaška bataljona napala su iz Drinjače ustanike i prodrli dalje na jug. 10. IV zauzeli su Bratunac (jugoistočno od Drinjače) i u daljem nadiranju 11. IV dostigli su do Srebrenice. Na to je k-dant oruž. snaga na Jugoistoku još 11. IV naredio Borb. grupi »Bader«: »Ako je ikako moguće, iskoristite prodor Francetićev i zajedno sa Hrvatima raščistite situaciju u istoč. Bosni severno od demark. linije pre početka zajedničke operacije«. Jer, već su postojali izveštaji da su ustanici iz rejona istočno od Rogatice počeli da se povlače na jug i jugoistok, nastavlajući pri tome napade na Rogaticu. Sledećih dana namnožili su se izveštaji da se i crnogorske bande iz rejona jugozapadno od Rogatice povlače na jug i da ustaničke grupe severno od demark. linije sve više i više slabe.

Sumnjivo odugovlačenje Italijana

Shvatljivo negodovanje u ovakvoj situaciji obuzelo je nemačko rukovodstvo povodom izveštaja o odugovlačenju koncentracije ital. snaga. Prema protokolu iz Opatije, a i još u razgovorima u Ljubljani, predviđen je za početak operacije 15. april. Ali Ital. nisu bili u stanju da ispune ove date obaveze.

Već 9. IV obavestio je gen. Roata, preko nemač. oficira za vezu pri ital. 2. arm., da će se transporti trupa, predviđeni za smenu određenih divizija za operacije u istoč. Bosni, odužiti usled podmorničke opasnosti. Iz ovog razloga kao i »zbog visokog snega u nekim predelima severne Hercegovine« ope-

⁷⁰ Voda pobunjenih Srba u istoč. Bosni Dangić, koji je još početkom aprila bio u Beogradu, bio je 13. aprila zarobljen od nemač. jedinica kod Rogatiće na Drini i upućen u Rajh u logor.

racije ne mogu otpočeti pre 25 aprila. Da bi se 22. peš. div. »Kačatori dele Alpi« [Cacciatori delle Alpi] i 1. brd. div. »Taurinenze« oslobodile za operacije, K-di ital. 2. arm. stavljene su na raspolaganje dve granične divizije »Emilija« [Emilia] i »Murde« [Murge], koje su se nalazile u Italiji. Divizija »Emilija« smenila je, početkom aprila, diviziju »Messina« [Messina] u Kotoru, koja je prebačena na sever u dosadanjd rejon 5. brd. div. »Pusterija [Pustena]. Prebacivanje dhv. »Murde« odužilo se zbog ograničenog broskog prostora kao i zbog neprijateljske podmorničke operacije. Divizija »Murde« trebalo je da u rejonu Dubrovnika zameni diviziju »Kačatori dele Alpi«, koja je trebalo da nastupi u rejon Gacko — Ka'linovik. Usled zakašnjenja divizije »Murde«, kasnilo je i prikupljanje divizije »Kačatori dele Alpi«. Divizija »Taurinenze« [Taurinense] bila je početkom aprila u prikupljanju, da bi kasnije železnicom bila prebačena preko Sarajeva u rejon Tuirba — Trnovo — Trnovski prevoj. Početak njenog transportovanja železnicom 7. IV još nije bio utvrđen (Nem. ofic. za vezu kod ital. 2. armije, pov. br. 0785/42 od 7. IV 42).

A pet dana docnije, 14. aprila, kao odgovor na pitanje nemač. ofic. za vezu, izjavio je gen. Roata da se prebacivanje jedinica iz Italije, usled još postojeće podmorničke opasnosti, ponovo odugovlači, i da usled toga div. »Kačatori dele Alpi« i »Taurinenze« pre 25. IV ne mogu biti spremne.⁷¹

Pored toga moralo se računati još najmanje 12 dana kao vreme trajanja prevoženja železnicom divizije »Taurinenze« u Sarajevo, jer je na raspolaganju bilo malo žel. vagona. Zbog toga je predložio gen. Bader da se div. »Taurinenze« iz njenog rejona prikupljanja (Mostar) uputi u Sarajevo peške putem dugim 80 km, kako bi još u dogovoreno vreme stigla na njene polazne položaje, pošto prevoženje železnicom oduzima suviše vremena.⁷²

Komandant oružanih snaga na Jugoistoku podržao je ovaj predlog kod K-de ital. 2. arm."

Istovremeno izneo je gen. Bader, preko nemač. ofic. za vezu, gen. Roati svoje sumnje da će se operacija još jednom

⁷¹ Nem. štab za vezu pri ital. 2. armiji, Ia, str. pov. br. 182/42 od 14. IV (k-dant oruž. snaga na Jugoistoku, Ia, str. pov. br. 979/42 od 14. IV 42).

⁷² Operat. štab Borb. grupe »Bader«, str. pov. br. 219/42 od 14. IV (k-dant oruž. snaga na Jugoistoku, I-a, pov. br. 1300/42 od 15. IV 42).

⁷³ K-dant oruž. snaga na Jugoistoku, I-a, str. pov. br. 986/42 od 16. IV 42.

pomeriti. Ital. generalu trebalo je da kaže da dosadanje pripreme nisu ustanicima ostale nepoznate, tako su crnogorske ustaničke grupe otišle dalje na jug, na žalost neometano od Italijana, i ponele svu opljačkanu stoku i rezerve životnih namirnica sa sobom.

A i ostali ustanici napustiće operacijsko područje. Važnji deo operacije, uništenje ustanika, sasvim je osujećen. I listanje drveća, kao i odmaklo doba godine, govori protiv odlaganja početka operacije. Jer su se iz mnogobrojnih operacija stekla iskustva, a to se iznelo već i u razgovorima u Ljubljani, da je celishodno da se pročešljaju šumovite planine samo pre no što drveće i šumarci olistaju. Gen. Bader svim sredstvima je nastojao kod ital. 2. armije da se osigura što skoriji početak operacije.⁷⁴

K-dant oruž. snaga na Jugoistoku obavestio je nemač. generala u Rimu o ovom zadatku datom nemač. ofic. za vezu kod ital. 2. arm. i molio je da ovaj u istom smislu uloži energičnu predstavku i kod italijanske Vrh. k-de. Jer Borbenoj grupi »Bader« već je 11. aprila naređeno da iskoristi prodor hrv. ppuk. Francetića, te da se na taj način pripremi operacija.⁷⁵

Četrnaestog aprila k-dant oruž. snaga na Jugoistoku ponovo je pitao Borbenu grupu »Bader« da li je moguće izvesti udar sa 718. peš. div. na jug ili bi to u doglednom vremenu, za nekoliko dana, bilo moguće izvršiti. Načeln. štaba Borb. grupe »Bader« izvestio je: »Prodor na jugoistok moguć je ali odluka o tome tek bi se mogla doneti 29. aprila, prema situaciji, jer je raniji prodor protivan ital. naređenju«.

Prodor ppuk. Francetića na Vlasenicu usledio je protiv naređenja gen. Badera, koji je isto kao i gen. Roata, ustaškim jedinicama izričito zabranio svaku svojevolsnu aktivnost. Uostalom, prodor ustaša na Vlasenicu završio se neu spehom. Ustanici su dobili od Dangićevih četnika pomoć iz Srbije i ustaše su opet izbačene iz Srebrenice.

Nemač. gen. u Rimu 18. IV obavestio je da ital. Vrh. komanda deli mišljenje o ponovnom odlaganju početka operacije i obaveštava da gen. Roata namerava da se 20. ili 21. aprila sastane u Bosni sa generalom Baderom radi utvrđivanja termina početka operacije.⁷⁶

⁷⁴ Operat. štab Borb. grupe »Bader«, I-a, str. pov. br. 73/42 od 15. IV 42.

⁷⁵ K-dant oruž. snaga na Jugoistoku, I-a, str. pov. br. 992/42 i 1007/42 od 16. IV 42.

⁷⁶ Nem. gen. u Rimu, I-a, str. pov. br. 974/42 od 18. IV 42 (k-dant oruž. snaga Jugoistoka, I-a, str. pov. br. 1010/42 od 19. IV 42

Odluka o početku napada na Rogaticu a da se ne sačeka prikupljanje Italijana

i Pored svih odugovlačenja sa ital. strane i pored nava-ljivanja k-danta oruž. snaga na Jugoistoku, nameravao je gen. artil. Bader da planski i u skladu sa ital. pokretima izvede operacije u istoč. Bosni. Zato je on 14. IV naredio 718. peš. div. da do 20. IV zauzme front okruženja Podložnik — Sokolac — Han-Pijesak, predviđen za napad na Rogaticu.

Ustaškim bataljonima pod kom. ppuk. Francetića naređeno je da do 20. IV stignu u rejon Han-Pijesak — Podžeplje, a 3. bat. 737. peš. puka, sa potčinjenom 714. pionir, četom, Gođenje — Slap, i trebalo je da, namesto oklevajućih Italijana, bude taktički potčinjen 718. peš. div. Poveč od 24. IV 737. peš. puk je imao sa jednim bat. da primi osiguranje Drine od ušća Žepe do Višegrada, a jedan bataljon da stavi na raspolaganje komandujućem generalu i komandantu u Srbiji istočno od Višegrada.

Pošto Italijani nisu mogli ni ovaj vremenski rok (20. IV) da održe, početaik operacije trebalo je ponovo da bude odložen za 25. IV; nedostajuća volja saveznika ukazala je da Italijani za vojničke operacije imaju malo interesa, i da samo gledaju svoj politički cilj, okupiranje Sarajeva i istočne Bosne, što je bila osnova njihovog držanja . . . [nedostaje jedna stranica ove obrade],

Savetovanje u Sarajevu

Ova gledišta zastupali su nemač. generali koji su se 19. IV okupili radi savetovanja u glavnom štabu Borbene grupe »Bader« u Sarajevu. Savetovanju su prisustvovali: gen. artil. Bader, nemač. general u Zagrebu, gen. Glez-Horstenau, komandant 718. peš. div. gen. Fortner i načeln. štaba Borb. grupe »Bader« generalštabni ppuk. Faferot. Dvadesetog aprila stigli su na ovo savetovanje i hrv. predstavnici, načelnik štaba u vrh. k-di poglavnika gen. Prpić, hrv. ministar spoljnih poslova Lorković, drž. sekretar za policijske poslove Kvaterniik, specijalni delegat hrv. vlade za politička pitanja istočne Bosne i, na kraju, ustaški ppuk. Francetić.

Nemač. general u Zagrebu izrazio je u tom razgovoru mišljenje kako bi ulazak Italijana u Sarajevo mogao biti štetan za nemač. politiku na Balkanu i po nemač. politiku prema Tonskoj, tim više što postoje religiozne i nacionalne veze između Muslimana Bosne, Carigrada i Male Azije. Gen. artil. Bader mogao je učesnicima konferencije da stavi do znanja da je

naređenje za čišćenje rejonu Oko Rogatice već izdato. Operacija treba da otpočne 22. IV. Gen. artil. Bader insistirao je na brzom formiranju hrv. vlasti u očišćenim predelima i zahtevao od hrv. predstavnika da izlaze u susret srpskom delu stanovništva istočne Bosne koji je voljan za obnovu. I pitanje ustaša kao prepreke smirenja ponovo je pokrenuto i raspravljano je o zločinima Hadži-Efendića i njegovih bandi, naoružanih hrv. oružjem, protiv srp. stanovnika Tuzle i Zvornika. Hrv. predstavnici pristali su na punu podršku da udovolje nemač. željama. Oni su pre svega želeli da zatvaranje Drine sprovedu ustaški bataljond ppulk. Francetića.

Kad su razgovori u Sarajevu bili završeni, uputio je gen. artil. Bader još 20. IV telegram k-dantu oruž. snaga na Jugoistoku u kojem je stajalo:

»Situacija opkoljenih hrv. trupa u Rogatici zahteva neodložnu akciju. Pri tome se sa pristizanjem ital. divizije ponovo oteže. Sedamsto osamnaesta peš. div. d hrv. snage spremne su za akciju od 20. IV. Po naređenju k-danta oruž. snaga na Jugoistoku, ove su već dobile naređenje za čišćenje rejonu od Rogatice do Prače i Drine. Pokret sa linije opkoljavanja Prača — Sokolac — Han-Pijesak — ušće Žepe [dve reči nečitke] 22. IV. Vreme trajanja Oko 14 dana. Ital. 2. arm. biće umoljena da, upotrebom raspoloživih snaga na demarkac. liniji, spreči izmicanje ustanika na ital. okupac. zonu«. ⁷⁷

Borb. grupa »Bader« predlaže da se prekinu zajedničke ital.-nemačke operacije

U dalja dva telegrama gen. artil. Bader predložio je k-dantu oružanih snaga na Jugoistoku da se sa čišćenjem obruča Oko Rogatice prekine predviđena zajednička nemač.-ital.-hrv. operacija u istoč. Bosni, a Italijanima da se predloži temeljno čišćenje njihove okupac. zone radi opšteg smirenja u istoč. Bosni. Dosadanji ital. pokušaji infiltriranja u Sarajevu na taj način bi se još mogli osujetiti.

»Pošto po ovdašnjem mišljenju« — tako je stajalo na kraju telegrama, »ne dolazi više u obzir nikakvo izvođenje zajedničke nemač.-ital. akcije u istočnj Bosni, predlaže se da se, po završetku čišćenja Rogatice i posle formiranja granične zaštite na Drini, rasformira Operativni štab Bobbene grupe »Bader«. Ovaj zadatak biće verovatno ispunjen 15. ma-

⁷⁷ Bobb. grupa »Bader«, I-a, pov. br. 311/42 od 20. IV 42 (k-dant oruž. snaga na Jugoistoku, I-a, pov. br. 1432/42 od 20. IV 42).

ja«. ⁷⁸ I na kraju gen. Bader javio je 20. IV uveče: »Zajednička nem.-ital. operacija, izostankom Italijana, promašena je. Čišćenje obruča oko Rogatice je u toku. Nalknadno uključivanje ital. snaga je više nemoguće, jer je rokiranje u planinskom zemljištu neizvodljivo«.

»Trio II« (luk Drine) i »Trio III« (Ozren) pri sadašnjoj situaciji su nepotrebni. Po zatvaranju granice na Drini i čišćenju oba luka Drine (»Trio I« u toku, »Trio II« izveden je prodorom Francetića) izgleda verovatno opšte čišćenje. Tome je znatno doprinelo popuštanje hrv. vlade prema Srbiji.

Prema tome nema više potrebe za upotrebu ital. snaga u nemač. okupacionoj zoni. Predlog: transporte za Sarajevo obustaviti, izdejstvovati kod Vrh. k-de Vermahta upotrebu ital. snaga koje su u Sarajevu za čišćenje južno od Sarajeva i njihovo povlačenje. ⁷⁹

Italijani zadržani borbama u Crnoj Gori i Hercegovini

K-dant oruž. snaga na Jugoistoku bio je sa ovim predlozima gen. Badera utoliko više saglasan što isu, prema jednom saopštenju nemač. gen. u Rimu, ital. trupe u Hercegovini i Crnoj Gori bile zadržane borbama sa ustanicima.

Nemač. gen. pri ital. Vrh. k-di telegrafisao je 19. IV kom. oruž. snaga na Jugoistoku:

»Ital. Vrh. k-da obaveštava: Postoje izveštaji, da su jaki ustanički odredi iz istoč. Bosne prodrli u pravcu Crne Gore i u rejon Gacko — Nevesinje. Javljeno je da 2. crnogorska proleter, brig. i nekoliko grupa koimisndsta nadiru pravcem Fljelvlja i N. Varoš. Utvrđeno je prikupljanje ustanika sa artiljerijom u dolini gornje Drine, kod Gackog i u rejonu Kalinovik — Ulog — Nevesinje. Tamo već nekoliko dana Italijani vode ogorčene borbe. Divizije »Taurinenze« i »Kačatori dele Alpi« već se bore, na maršu ka svojim polaznim položajima, zapadno od Drine sa jakim nepr. snagama. Ove borbe mogu se smatrati operacijama. Što se tiče divizije »Pusterija«, koja je iz Crne Gore trebalo da učestvuje u operacijama, izgleda, zbog nove situacije, da je potrebno da se ne angažuje suviše daleko od njenog dosadanjeg borbenog rejonu, da bd se spreči'lo izvlačenje ustanika u srednju Crnu Goru. Iz ovog razloga može divizija »Pusterija« da učestvuje u operaciji u Bosni, ali se njena upotreba mora da ograniči,

- Bobb. grupa »Bader«, I-a, pov. br. 319/42 od 20. IV' 42 (k-dant oruž. snaga na Jugoistoku, I-a pov. br. 1492/42 od 20. IV ^ 2)

⁷⁹ Bobb. grupa »Bader«, I-a, M1/42 g. (fedant oruža njih snaga na Jugoistoku, I-a, pov. br. 1452/42 od 21. IV 42).

sem lokalnih ispada, na dolinu Drine«. (Nemač. gen. pri ital Vrh. k-di, I-a, str. pov. br. 1001/42 od 18. IV i Ik-dant oruž. snaga na Jugoistoku, I-a, str. pov. br. 1018/42 od 18. IV. 4.2.)

Iskorišćenje planirane operacije u zapad. Bosni bilo bi moguće za nemač. privredu samo onda ako se sa početkom operacije ponovo popravi žel. pruga Bos. Novi — Prijedor koja je bila više puta duže vremena u prekinu. K-dant oruž. snaga na Jugoistoku je zbog toga zahtevao od K-de Kopnene vojske tehničke jedinice. Ali, pošto se istim nije raspolagalo, morao je kom. Đerdapa da stavi na raspolaganje željezničko-pionirski odred i da ga uputi u Kostajnicu.

Dvadeset osmog maja rasformirana je dotadanja Borb. grupa »Bader«. Delovi 521. armijskog puka za vezu kao i 659. inž. bataljona, koji su bili u njenom sastavu, potčinjeni su Borb. grupi »Zapadna Bosna«.

Komandujući general i komandant u Srbiji izdao je, međutim, 23. i 25. maja novoformiranoj Borb. grupi »Zapadna Bosna« osnovna naređenja za novu operaciju.⁸⁰ Maršal Kvaternik je spremno dao pristanak za nemačko rukovođenje svim hrv. jedinicama koje će biti upotrebljene u operaciji u zapadnoj Bosni i saglasio se sa danom početka operacije, tj. 15. junom. Hrvati su hteli da stave na raspolaganje tri brdske brigade sa oko 11 bataljona. Uz to bi još došli u obzir hrv. odredi koji su već angažovani za zatvaranje ustaničkog područja.⁸¹ Zapadnu Bosnu proglasila je hrv. vlada operativnim područjem i po naređenju komandujućeg generala i komandanta u Srbiji prenela je »izvršnu Vlast« na gen. majora Štala.

Situacija kod neprijatelja

Krajem maja i početkom juna u zapad. Bosni situacija je bila sledeća: prema hrv. izveštajima, navodno dobro naoružane i dobro organizovane bande, 6—7000 ljudi, držale su područje Bos. Gradiška — Sava — Una — Kostajnica — B. Novi — Prijedor — zapadno od B. Luke.

Glavno žarište ustanika nalazilo se, kako izgleda, u divljoj, ispresecanoj i pošumljenoj planini Kozari. Hrv. osiguranja u to vreme nalazila su se na istoku od ustaničkog područja na liniji: Bos. Gradiška do zapadno od B. Luke, dalje

⁸⁰ Komandujući general i komandant u Srbiji, I-a, str. pov. br. 255/42 i str. pov. br. 256/42 od 23. V i I-a, str. pov. br. 363/42 od 26. V (k-dant oruž. snaga na Jugoistoku, I-a, str. pov. br. 1295/42 i 1296/42 od 28. V 42).

⁸¹ Nemač. gen. u Zagrebu, I-a, str. pov. br. 88/42 od 23. V (k-dant oruž. snaga na Jugoistoku, I-a, str. pov. br. 1267/42 od 24. V 42).

na jugu oko i u San. Mostu, na zapadu na Uni od B. Novog do ušća Une u Savu. Između B. Luke i hrv. grupe u Sanskom Mostu, kao i između Kostajnice i Bos. Novog nisu postojala hrv. osiguranja. Mostobrani Bos. Dubica — Kostajnica, Dobrljin i Bos. Novi bili su u hrv. rukama. Na severu ustaničkog područja Savska nizija bila je nadaleko poplavljena, mestimično do 8 km širine. Hrv. brdske brigade već su delimično stigle, delom su se iskrcavale, 1. i 2. u rejonu Bos. Novog — Kostajnice, a 3. u B. Luci.

Neuspesi Hrvata [ustaško-domobranskih snaga]

Hrv. grupacija za zaprečavao je zapadno od B. Luke povukla se, u međuvremenu, 15-og usled pokušaja ispada ustanika, ali je, upotrebom rezerve, bio sprečen proboj ustanika opkoljenih u Kozari. I u idućim danima odbijeni su ponovni pokušaji ispada ustanika na južnoj liniji zaprečavanja.

Ozbiljan neuspeh pretrpela je 1. hrv. brdska divizija. Na njenom južnom krilu raspoređena 2. brdska brigada povukla se 19-og, usled nadmoćnijeg nepr. pritiska, sa zapada preko drumu Prijedor — Bos. Dubica. Akcijom nemač. snaga, ova hrv. brigada ponovo je vraćena na njene stare položaje. I Borb. grupa »Zap. Bosna«, koja je 20. juna krenula u napad protiv jako pošumljene i ispresecane pl. Kozare, naišla je na jugu i zapadu na žilavog i dobro naoružanog neprijatelja, koji se znao vrlo vešto da brani na Obroncima planine na svojim brdskim položajima, prelazeći i u protivnapade, dok su i žene učestvovala u borbi. Kada je 1. hrv. brd. divizija nesmotreno i nepripremljena udarila na tog jakog neprijatelja, na zapadnoj ivici Kozare, raspao se njen front. Dvadeset prvog je 2. hrv. brdska brigada pretrpela novi težak poraz. Dan docnije, 22-og, bacili su se ustanici na severno krilo Hrvata i odbacili i 1. hrv. brd. brigadu preko drumu Bos. Dulbica — Prijedor na 10 km. jugozapadno od Bos. Dubice.

Obuhvaćeni panikom, Hrvati su kao bujica bežali ispred ovog iznenadnog protivnapada neprijatelja. Dva hrv. bataljona izgubila su tom prilikom svu svoju municiju, sve mitraljeze i svu opremu.

Samo 1. i 2. hrv. brd. brigada imale su u vremenu od 18—25. juna 235 mrtvih, 183 ranjena, 521 nestalog, 108 konja, 53 laka i 15 teških mitraljeza, 15 minobacača i 3 brd. topa.

Gen-major Štal, komand. Borb. grupe »Zap. Bosna«, u ovim kritičnim danima lično je intervenisao kod pokolebanih Hrvata. Pre svega težio je za tim da se ponovo zatvori stvorena

breša jug. zapadno od Dubice, da bi se sprečio proboj ustanika iz pl. Kozare.

Dvadeset trećeg juna bilo je moguće da se neprijatelj, koji je prodro preko Une, opet svuda odbaci preko drumu Prijedor — B. Dubica i da se situacija ponovo normalizuje. Druga hrv. brig., potpomognuta nemač. snagama, držala je sada odsek Prijedor — Murati, a 1. grebene istočno od drumu Murati — Bos. Dubica.⁸²

Na ovim položajima, na zapad, ivici Kozare, mogli su se sprečiti dalji ispadi neprijatelja uz pomoć slabih nemač. snaga koje su brzo ubačene u front 1. hrvatske brdske divizije. Ali samo uz najenergičnije mere i tek posle angažovanja svih raspoloživih snaga uspelo je da se ponovo uspostavi ovaj jedva dovoljan front za zaprečavanje na liniji Prijedor — Bos. Dubica. — Za nastavak napada obe ove jako oslabljene hrvatske brigade nisu bile sposobne. Zbog toga je general-major Štal nameravao da sve raspoložive snage koncentriše kod južne grupacije kako bi za sada samo sa tom grupom produžio napad protiv ustanika na Kozari, dok bi 1. hrvatska brdska divizija, ojačana sa nekoliko nemačkih bataljona, imala uglavnom da planinu zatvori sa zapada.

U ovim kritičnim danima pokazalo se da je neočekivano zauzimanje Prijedora i Ljubije, 10. i 11. juna, od naših jedinica dalo povoda ustanicima opkoljenim u Kozari, posle početnog šoka, za još povećanu aktivnost, utoliko pre što su sada druge ustaničke grupe sa juga, iz italijanskog okupacionog područja, preko demarkacione linije, nadirale u leđa fronta opkoljavanje Borbene grupe »Zapadna Bosna«.

Napuštanje od Italijana okupirane 3. zone i posledice

Krajem maja k-dant oružanih snaga na Jugoistoku cenio je situaciju tako da u dogledno vreme nema opasnosti da se crnogorske proleterske brigade, koje su se iz rejon Rogatice povukle na jug, vrate u područje okupirano od Nemaca.

Povratak ovih crnogorskih ustaničkih grupa u istočnu Bosnu izgledao je u toliko pre neverovatniji jer je k-dantu oruž. snaga na Jugoistoku bila poznata namera gen. Roate da divizije »Taurinence« i »Pusterija« ostavi u svojim dotadanjim operativnim područjima (rejon Oko Mostara, Gacka,

⁸² Gubici u vremenu od 7—23. VI 42:

Nemci: 19 poginulih, 31 ranjen, 6 nestalih

Hrvati: 200 mrtvih, 250 ranjenih, 169 nestalih

Ustaniци: 1748 poginulih, 15 ranjenih, 713 zarobljenih, 275 streljano za odmazdu.

Foče, Kalinovika). A i upad u jugozapadnu Srbiju za sada nije izgledao verovatan, jer su Crnogorci, prema stečenom iskustvu, zazirali od nemač. jedinica. Isto tako izgledalo je neverovatno povezivanje ustanika Crnogoraca sa ostacima Mihailovičevih bandi u jugozapadnoj Srbiji, pošto Mihailović, bar do sada, nije imao ništa zajedničkog sa komunistima. Da će Mihailović svoj stav prema komunistima izmeniti bilo je moguće, ali za sada nisu za to postojali nikakvi razlozi pozorenja.

K-dant oruž. snaga na Jugoistoku pre je naslućivao da crnogorske bande nameravaju da stvore vezu sa pristaništima neprijateljskih podmornica oko Kotora — Dubrovnika, da bi na taj način stvorili povezano ustaničko područje na ital. prostoru.

K-dant oruž. snaga na Jugoistoku smatrao je da će se sa za sada raspoloživim snagama, uključivši i novoformiranu SS div. »Princ Eugen« [Prinz Eugen], moći da sprovede smirenje Srbije i Hrvatske; ipak je zamolio Vrhovnu k-du Vermahta da odustane od novog izvlačenja snaga sa Jugoistoka, pošto inače potrebno ispomaganje između južnog i zapadnog Balkana za smirivanje i produženje jačanja Krita ne bi bilo izvodljivo.⁸³

Uskoro posle zajedničke nemač.-ital. operacije čišćenja oko Foče, Halijami su promenili svoje namere i preduzeli mere koje su mogle da dovedu do povratka ustanika iz severozapadne Crne Gore u područje južno od demarkacione linije, čime bi došlo do ponovnog nepredviđenog ugrožavanja nemač. okupac. područja sa juga.

Već u početku operacije čišćenja u zapadnoj Bosni povukli su Italijani svoje jedinice južno od demarkac. linije iz hercegovačko-bosanskih i dalmatinskih planina, do u blizinu jadranske obale.

Već 11. jula otpočeli su sa ovim pokretima, ali tek 15., četiri dana posle toga, obavestili su nemačke instance o ovoj meri krupnih posledica. Napuštanjem velikog dela treće zone duž demarkac. linije i delova južno pripojene druge zone situacija se iz osnova izmenila. Ustaniци su se mogli sada, pošto su nedostajale dovoljne hrv. posade za područja napuštanja od Italijana, da se nesmetano prikupljaju na i južno od demarkac. linije, i da odande neprekidno ugrožavaju nemač. okupac. područje i da uopšte onemogućavaju mlade hrv. države.

⁸³ Telegram k-danta oružanih snaga na Jugoistoku Vrhovnoj k-di Vermahta, Ia, str. pov. br. 1237/42 i 1238/42 od 20. V 42.

Na ove opasnosti, izazvane evakuacijom Italijana, skrenuo je k-dant oruž. snaga na Jugoistoku još 22. juna, preko načeln. štaba generala Ferča pažnju Vrh. k-di Vermahta.⁸⁴

Drugog jula k-dant oruž. snaga na Jugoistoku ponovo je podneo Vrh. k-di Vermahta predstavku zbog napuštanja područja južno i zapadno od nemač.-ital. demarkac. linije od strane ital. 2. armije. Smirivanje ustaničkih područja trebalo je ubuduće isključivo prepustiti hrvatskim jedinicama. Italijani su za ovo navodno smirivanje koristili u svojoj okupacionoj zoni u velikoj meri pomoć srpskih nacionalnih bandi. Sa ulaskom novih hrv. jedinica — tako je obavestio k-dant oružanih snaga na Jugoistoku Vrhovnu k-du Vermahta — neizbežni su sukobi između Srba nacionalista i Hrvata. Hrvatske jedinice nisu dorasle srpsko-nacionalnim ni komunist. bandama. Područje napušteno od Italijana mora, prema tome, da postane zajedničko žarište ustanika. Time su i nemač. interesi ugroženi. Prenošnje nemira za nemač. okupac. zonu otežava smirivanje važnih mesta za ratnu privredu oko Prijedora i Sarajeva. K-dant oružanih snaga na Jugoistoku nastojaće da, posle suzbijanja ustanika u zapadnoj Bosni, spreči prelazak ustaničkih odreda iz ital. područja u nemač. okupacionu zonu.

K-dant oružanih snaga na Jugoistoku predložio je Vrh. k-di Vermahta da kod ital. Vrh. kde izdejstvuje da se ital. okupacioni rejon oko Mostara tako izduži i osigura da time budu ogarantovani ondašnji rudnici boksita i transportovanje rude iz ital. okupacione zone (K-dant oruž. snaga na Jugoistoku, I-a, str. pov. br. 1599/42. od 2. VII 42).

Čišćenje planine Kozare

Međutim, počevši od 26. juna iskrcavana su nemač. pojačanja iz Bosne u Bos. Dubicu. Sa dovedenim nemač. pojačanjem mogao se front Grupe »Zapad« opet učvrstiti. Prvih dana jula završen je raspored za nastavljanje planskog napada na Kozaru.

Petog jula, Borbena grupa »Zapadna Bosna«, ojačana snagama iz Srbije, krenula je s juga i zapada ponovo u planski napad na Kozaru. Još kratko vreme pre napada ponovni pokušaji ustanika da se probiju doveli su na Uni do lokalnih proboja fronta kod Hrvata. Ali uz krvave gubitke odbijeni su ustanici i ponovo je uspostavljena situacija između Bos. Novog i Kostajnice. Ustanici su se onda povukli pred koncentričnim napadom Borbene grupe »Zap. Bosna« ka severozapadu.

⁸⁴ Gen. Ferč je baš tih kritičnih dana otputovao u Vrh. k-du Vermahta radi neke konferencije.

Pred istočnom linijom za zaprečavanje javljeno je 5. jula oko 1800 prebeglih i begunaca, među njima dve trećine žena i dece.

Sledećih dana (6—12. jula) napad na Kozaru dobro je napredovao. Ustanici su se pod borbom povlačili. Naše i hrv. jedinice praktički su nepreglednu šumovitu planinu — koja je temeljno pretražena i očišćena.

Nemač. tenkovski vod razbio je, uz sadejstvo mađarske Dunavske flotile, prikupljanje bandi u dolini Save i spreo je pokušaje prolaza neprijatelja preko reke. Gde god su ustanici na sev. zapadu, zapadu i jugozapadu obruča pokušali da se probiju svuda su uz krvave gubitke bili odbačeni.⁸⁵

Osmog jula bio je glavni južni greben Kozare u našim rukama. Po prilici od 10. jula ustanici nisu skoro nigde primili borbu, sem lokalnog otpora. Banditi su zakopali oružje, napustili svoja ^krovišta. Na istočnom zaprečnom lancu narasla je bujica begunaca na hiljade, odatle je javljeno ukupno 7790 prebeglih i izbeglih.

Dvanaestog jula naše su se snage s juga i zapada, prokrstarivši gusto šumovito zemljište, već približavale Prosari, severnim ograncima Kozare. Pri uspešnom napredovanju operacije čišćenja zapjenjeno je i prikupljeno u zbirnim logorima oružje, čak i topovi od 2,15 om, eksploziv, oprema svake vrste i propagandni materijal i prdko 100 konja i krda stoke.

Čišćenje Prosare

Trinaestog jula završile su naše jedinice pregrupisanje za napad protiv ostataka opkoljenih ustanika, istočno od Bos. Dubice u Prosari. Četrnaestog jula pri jakoj kiši i pod teškim terenskim uslovima, otpočela je operacija. Nastupalo se od odseka na odsek uz temeljno čišćenje. Petnaestog jula dostignut je glavni greben guste šume Prosare.

Pokušaji proboja oklopnih bandi su osujećeni.

Dan docnije, 16. VII, stigla su istočna i zapadna napadna krila severoistočno od Bos. Dubice u dolinu Save. Ostaci bandi, koji su pokušali da se spasu bežeći preko reke, uništeni su. Brzo je 17. VII, pri produženju napada, slomljen poslednji otpor neprijatelja u dolini Save, severno od Prosare. Ostaci bandi — 300 ljudi — položilo je oružje.

<i>Gubici ustanika:</i> od 24. VI — 8. VII	
Poginulih	4963
ranjenih	150
zarobljen	6641
streljanih za odmazdu	346

Ovim je 18. VII s velikim uspehom završena operacija u Kozari i Prosari. Guibici Borb. grupe »Zapadna Bosna, iznosili su u vremenu od 9—23 jula:

Nemci:	
poginulo	33
ranjeno	80
nestalo	10
Hrvati:	
poginulo	135
ranjeno	54
nestalo	7
Ustaniци:	
mrtvih	1626
ranjenih	273
zarobljenih	8849
N streljanih za odmazdu	431.

Borbena direktiva komandanta oruž. snaga na Jugoistoku

Priliv ustanika u područja napuštena od Italijana imao je za posledicu da je težište suzbijanja bandi i nadalje ostalo u Hrvatskoj. Ovo je došlo i do izražaja u instrukciji komandanta oružanih snaga na Jugoistoku za vođenje borbe u Hrvatskoj, lizdatoj 12. VII. U njoj je stajalo:

»Već se sada može pretpostaviti da je operacija na zapadu Bosne dovela do željenog rezultata, tj. do razbijarija povezanog ustaničkog područja između Save — Une — Krivaje — Vrbasa.

Nova situacija, koja se odrazila na ceiu Hrvatsku, nastala je, pak, usled siedjećeg razvoja:

Brzim napuštanjem skoro cele 3. zone i delova 2. zone od strane ital. jedinica prepuštena je ustanicima puna sloboda kretanja u ovim područjima. Premeštanje slabih hrv. posadnih jedinica u te oblasti neće biti uspešna protivmera.

Težnjom ustanika da sa rejona južno od Bos. Novog, San. Mosta, južno od' Jajca i jugozapadno i južno od Sarajeva prodru na sever i severozapad, možda najpre s namerom da rasterete okružene bande u Kozari, ali je verovatna i namera da sa pl. Grmeč osvoje pl. Šamaricu i odatle rejon Oko Petrinje kao neprekidno ustaničko područje. Ovim bi bila od ustanika ugrožena dolina Save, pa i rejon oko Zagreba, gde se stiču sve važne komunikacije od životnog interesa za Nemce i Hrvate.

Proširenjem akcija bandi severno od Save. Uz sve više i više izraženo dovlačenje glavnih ital. snaga u severozapadnu Hrvatsku (Dalmacija i Slovenija) i drugih delova na jadransku obalu, ne može se više računati na zajedničko sadejstvo nemač. ital.-hrv. snaga, sem u rejonu oko Karlovca.

Proširenjem organizacije Mihailovića iz' južne Srbije na Crnu Goru i Bosnu, možda i na Sloveniju i Hrvatsku severno od Save. Iako se organizacija Mihailovića još ne može smatrati spremnom za borbu, ipak bi ona mogla daljim dobitkom u vremenu i izgradnjom da dovede do jedinstvenog rukovodjenja svim grupama bandi pod Mihailovićem. Pri tome se suprotnost između Mihailovića i komun. vodstva ne može smatrati nepremostivom. Odgovarajuća naređenja iz Londona i Moskve treba da su već izdata«.

Zatim je k-dant oružanih snaga na Jugoistoku ocenio situaciju tako da će se nastaviti rovarenje i organizaciona delatnost Mihailovića u celoj Srbiji. Prema tome, naređenje za komandujućeg generala i komandanta u Srbiji za Srbiju i Hrvatsku ostaje nepromenjeno: osiguranje operativno važnih veza, obezbeđenje i isko-rišćenje nalazišta od životnog interesa za nemačku ratnu privredu, ind. postrojenja i privrednih centara. Za vođenje borbe k-dant oruž. snaga na Jugoistoku dao je sledeće uputstvo:

U Srbiji se sadanje smirivanje ima da održi pokretnim rezervama. Najopasniji neprijatelj je Mihailović, njegova organizacija ne sme da dođe do izražaja; operacijama treba da se preduhitri spajanje bandi. Rasplamsali ustanci imaju se napadom još u začetku razbiti. Naročito je vtkazano na osiguranje operativno važnih želez. linija Zemun — Solun obzirom na razvoj situacije u severn. Africi.

U Hrvatskoj treba pre svega težiti da se, neposredno posle završetka operacije u zapadnoj Bosni, spreči formiranje novog povezanog ustaničkog područja. Zauzete oblasti imaju se smiriti kao u istoč. Bosni. Priliv ustanika iz ital. područja treba se sprečiti zauzimanjem i uređenjem uporišta na prelazima južno od Bos. Novog, Sanskog Mosta, B. Luke (V. Vakuf, Jajce, D. Vakuf), jugozapadno i jugoistočno od Sarajeva i ujedno time obezbediti izviđačku delatnost u ital. području i osigurati vezu sa hrv. posadama u 3. zoni.

Pokretnom borbom trebalo je sprečiti spajanje bandi i u drugim, od Nemaca okupiranim, delovima Hrvatske i severno od Save. Pri tome treba prvenstveno, po mogućstvu, očistiti od bandi planine neposredno severno od železničke pruge Zagreb — Beograd. Osiguranje železnica: drž. granica Rajha — Zemun imalo se pojačati na tri grupe osiguranja.

Trebalo je nastojati da se formiraju dve posadne zone koje se međusobno graniče po prilici između Bosne i Vrbasa, sa posadnim grupama najmanje od po jedne cele ojačane hrv. divizije i od ojačanih hrv. sastava (K-dant oruž. snaga na Jugostoku, I-a, str. pov. br. 1683/42 od 12. VII 42).

Operacija u Šamarici

Tek što je bilo čišćenje luka Una — Sana završeno, otpočela je prvih dana avgusta nova operacija — čišćenje planine Šamarice, zapadno od linije Kostajnica — B. Novi. Već sredinom jula sačinio je komandujući general i komandant u Srbiji plan za uništenje ustanika u Šamarici. — Po ovome imala se linija Kostajnica — B. Novi zatvoriti i neprijatelj u Šamarici napadom pravcem od severoistoka na jugozapad uništiti i razbiti.⁸⁶

Neprijatelj u Šamarici — jačine oko 1400 naoružanih ljudi — uznemiravao je i delom držao rejon Petrinja — Glina (— Otoka — zapadn. od Bos. Novog — Biinja i prelazio je čak na severnu obalu Save. Bio je u neometanoj vezi kod Otoke sa ustanicima u pl. Grmeč, a južno od Gline sa onima u Petrovoj gori.

Komandant Borb. grupe »Zapadna Bosna« bio je mišljenja da, zbog veličine ustaničke teritorije i zbog male jačine raspoloživih jedinica, ne treba sa bandama u Šamarici postupati kako se to radilo sa ustanicima u Kozari, tj. da se pre uništenja moraju najpre sa sviju strana opkoliti. Da bi se bar sprečilo da ustanici sa Grmeča pomažu i pojačavaju ustanike u Šamarici, mora se posesti i zatvoriti Una između B. Novog i Otoke. Da bi se svi ustanici opkolili, mora se obuhvatiti i rejon južno od drumu B. Novi — Glina do drumu Otoka — Topusko. Pri čišćenju ovog rejonu bila je zaprečna linija na drumu Bos. Novi — Glina sa juga ugrožena od ustanika sa Grmeča i Petrove gore. Ukupno bi trebalo oko područja Šamarice obrazovati obruč dužine od 150—200 km u vazdušnoj liniji.

U najboljem slučaju za formiranje obruča raspolagalo se samo sa 721. peš. pukom od dva bataljona, oko 11000 ljudi, 734. peš. pukom, 4—5 baterija, 202. tenkovskim bataljonom sa dve čete, 659. inž. bat. sa 2 čete, 300 ljudi; — od hrv. snaga 1. brdskom div. sa 1. i 2. brd. brigadom, oko 4500 pušaka, snagama Grupe za zaprečavanje »Zapad«, 1500 ljudi,

⁸⁶ Komandujući general i komandant Srbije, Ia, br. 4098/4? od 17. VII 42.

od hrv. armijskog korpusa »Sisak« oko 4 bataljona, 2000 ljudi. Svakom bataljonu sa 500 pušaka morao se dodeliti odsek od 7,5—10 km da bi se mogao obrazovati obruč.

* Nasuprot ustanicima sa Kozare, ustanici sa Šamarice nisu bili ni sa ove teritorije niti su bili povezani sa stanovništvom, koje je samo malim delom bilo povezano sa komunistič. ustanicima koji su pridošli iz drugih predela. Da se po hapse svi muškarci preko 14 godina kao u Kozari nije bilo moguće, jer su za to nedostajale snage i onda bi takav postupak oterao veći deo stanovništva Šamarice u tabor komunističkih ustanika.

Kdt Borb. grupe »Zapadna Bosna« mislio je još da bi, po formiranju i sužavanju obruča, čišćenje Šamarice — jako ispresecane, teško pristupačne, delom obrasle prašumom i šipragom i siromašne u vodi i putevima — predstavljalo jedinicama, koje nemaju za to odgovarajuću opremu, takve terenske teškoće, koje se ne bi mogle dovesti ni u kakav sklad sa uspehom koji se očekivao.

Potrebno vreme za operaciju u Šamarici proračunao je kdt Borb. grupe »Zapadna Bosna« najmanje na 4 nedelje. Prvoj hrv. brd. diviziji bio je po završetku čišćenja luka Una — Sana vrlo potreban odmor, jer je od kraja marta bila neprekidno u akciji. Sem toga, angažovanje ljudstva, materijala, odeće i opreme za ovu tako iscrpljenu diviziju pričinjavalo je vrh. vojnom rukovodstvu naročite teškoće. Vezivanje glavnine nemačko-hrv. snaga Borb. grupe »Zapadna Bosna« najmanje mesec dana nije se moglo pravdati, jer su se morale držati potrebne rezerve na raspolaganju za eventualnu upotrebu u južnom pravcu, a i, s Obzirom na situaciju severno od Save, koja se sve više zaoštravala, bile su potrebne operacije čišćenja u pl. Psunj i u Fruškoj gori.

Na osnovu svih tih procena, (kdt Borb. grupe »Zapadna Bosna« predložio je: zaposesti Šamariou, a pre svega dosadašnja ustanioka mesta u toj oblasti sa uporištima i posadama jačine do jednog bataljona, iz kojih bi se vršile neprekidne manje operacije za razbijanje i uništavanje neprijatelja.

Za sprovođenje ovog zadatka trebalo je u Šamarici privremeno angažovati nemačke motorizovane jedinice (tenkovski bat. 202, delovi 659. inž. bat., pešad. čete na kamionima) kao i hrv. 1. brdsku diviziju i snage 1. hrv. armijskog korpusa »Sisak« (4 bataljona), a od tih snaga trebalo je, po uništenju glavnine ustanika, da se ostavi nekoliko hrv. bataljona za osiguranje očišćenog rejonu.

Treća hrv. brd. brigada trebalo je najpre da ostane kao osiguranje prema pl. Grmeč dok su se 721. peš. puk (bez

jednog bat. u rejonu Prijedora i Ljubije), snage 704. peš. div., koje su bile na raspolaganju, i novoformirana 4. hrv. brig. mogli da upotrebe za čišćenje u Slavoniji (Psunj) ili Sremu.⁸⁷

Osmog avgusta počela je nemačko-hrvatska Borbena grupa »Zapadna Bosna« sa čišćenjem pl. Šamarice. Prodor sa severa preko planine nije doveo ni do kakvih naročitih rezultata. Neprijatelj je izmakao iz planine prema zapadu preko demarkacione linije.

Zarobivši nekoliko stotina ustanika, završeno je oko 20. avgusta čišćenje Šamarice.

Ukupni gubici u Hrvatskoj u vremenu od 9—24. avgusta iznosili su:

Nemaca:

poginulo	2
ranjeno	1

Hrvata:

poginulo	77
ranjeno	108
/lietalo	362

Ustjanika:

mrtvih	1031
ranjenih	273
zarobljenih	266
streljanih radi odmazde	212.

Komunističke bande koje su bile severno od Save, tako je stajalo u naređenju za operaciju u pl. Psunj, organizovale su se do sada skoro neometano i preduzimaju sve češće prepade na železnice i žandarm. stanice. Terorišu stanovništvo. Folksdojčere progone i ubijaju, žetvu uništavaju i odvlače.

Borbena grupa »Zapadna Bosna« očistila je, u daljem izvršavanju svojih dosadašnjih zadataka, rejon pl. Psunj — Pakrac — Banova Jaruga — Bos. Gradiška i uništila ustanike u tom rejonu.

Čišćenje Fruške gore

Već 4 dana po završetku operacije u pl. Psunj otpočela je nova operacija — čišćenje rejona Fruške gore.

Iznenadno, sa istoka i zapada, prodro je po jedan nemački batalljon kroz područje Fruške gore, dok je Mađarska dunavska flotila tukla koncentracije bandi na severnoj ivici planine. Operacija je protekla po planu, uz mestimične jake nepr. otpore i završena je 1. septembra. Uspelo je iznenaditi

⁸⁷ Operat. štab Borb. grupe »Zapad. Bosna«, pov. br. 1749/42 od 27. VII 42.

ustanike u Fruškoj gori i postignut je veliki uspeh. Ukupno je nepr. u ovoj operaciji izgubio 353 mrtva i 1032 zarobljenika.

„Sa 29. avgustom rasformirana je Borb. grupa »Zapad. Bosna«; njeni gubici od početka operacija (10 juna) iznosili su:

Nemci:

palih	71
ranjenih	187
nestalih	8

Hrvati:

palih	- 475
ranjenih	727
nestalih	510

Ustaniци:

mrtvih	4735
zarobljenih	12207.

Gubici u komandnom području komandujućeg generala i komandanta u Srbiji (Srbija i Hrvatska) u vremenu od 9—24. avgusta bili su:

Nemci:

palih	2'
ranjenih	1

Hrvati:

palih	77
ranjenih	108
nestalih	362

Ustaniци:

mrtvih	1031
ranjenih	273
zarobljenih	2168
streljanih za odmazdu	212.

2. Borbe na nemačko-italijanskoj demarkacionoj liniji

U vremenu dok su se ove borbe vodile u zapad. Bosni i severno od Save, razbijeni su u istočnoj Bosni ostaci bandi, koje su se ponovo pojavile, manjim operacijama čišćenja od strane 718. peš. div. i to kod Zavidovića, kod Tuzle, u luku Drine, kod Vlasenice i kod Rogatice. Početkom jula morale su naše jedinice da odbiju upad ustanika iz ital. okupacione zone u rejon južno i zapadno od Sarajeva. Neprijatelj je izgubio više od 200 mrtvih. Jedna jača grupa ustanika, koja je krajem jula ponovo prodrila iz ital. okupacione zone u

rejon Sarajeva, opkoljena je i potpuno uništena od jedinica 718. peš. div.

Neprijatelj je izgubio 500 mrtvih i mnogo ranjenih.

I u avgustu trajali su nemiri u ital. okupacionoj zoni i čak su se sredinom meseca pojačali. K-dant oružanih snaga na Jugoistoku stalno je insistirao kod Vrh. k-de Vermahta da se preko ital. Vrh. komande postigne da bar osiguranje železnica i puteva u 3. zoni do demarkacione linije opet preuzmu Italijani, kako bi se zaštitilo područje rudnika važnih za ratnu privredu 1 da se osigura transport iskopane rude. Pri nedovoljnom osiguranju moglo se strahovati da će rudari rudnika boksita preći na stranu komunist, ustanika⁸

Kada se, sredinom avgusta, zaoštrila situacija u području boksita oko Mostara i kad su se ustanici iz reiona Goražde — Foča ponovo pokrenuli na sever prema nemač. okupac. području, trgli su se tada ipak i Italijani i predteli operacije čišćenja u napuštenoj zoni. Dvadeset šestog avgusta ponovo su zauzeli Foču, pošto su se ustanici opet povukli iz tog mesta. I u području rudnika boksita oko Mostara /situacija se opet smirila.

Česte razbuktale borbe sa bandama, koje su iz severozapadne Hercegovine prodrle u rejon južno od B. Luke, u Bugojno, D. Vakuf, Jajce, V. Vakuf i San. Most, karakterisale su tadašnju situaciju. Oko 18. avgusta organizovala se jedna banda kod San. Mosta i napala hrv. garnizon. Žel. pruga Jajce — Bugojno bila je trajno prekinuta usled miniranja. I sa područja Grmeča nadirali su ustanici ka Bos. Novom i ponovo ugrožavali rudnike kod Prijedora. Delovi 1. hrv. brd. div. razbili su bande, koje su prodrle u rejon zapadno od Bos. Novog. Dvadesetog avgusta došlo je na demark. liniji, jugozapadno od B. Luike, do sukoba između jednog hrv. bataljona i ustanika. Grupa ustanika pregazila je hrv. posadu u V. Vakufu — 350 Hrvata položilo je oružje. U međuvremenu angažovan je jedan nemač. bat. iz B. Luke. On je 26. VIII naišao jugozapadno od ovog mesta na jačeg neprijatelja naoružanog sa peš., protivtenk. i protivavionskim topovima i minobacačima. Jedan tenk je ispao iz stroja. Dva hrv. aviona su Oborena.

Dok se nemač. bat. poslednjih dana avgusta borio sa bandama koje su preko demark. linije prodrle prema B. Luci, nemačkim jedinicama priključilo se oko 2000 srpskih nacionalista radi odbrane od komunist, "bandi. Nepr. iz nemač. okupac. zone odbačen je na jug i zapad.

⁸⁸ K-dant oruž. snaga na Jugoistoku, I-a, pov. br. 2914/42 od 6. VIII 42.

3. Situacija u Srbiji

U Srbiji bilo je od početka 1942. uglavnom mirno, sem lokalnih nemira, pojedinačnih prepada i sabotaža. Manje bande uspešno su suzbijene angažovanjem svih raspoloživih snaga (Ruska fabrička zaštita, Srp. drž. straža i dobrovoljački odredi) i naših posadnih divizija, pri čemu se, naročito u Srbiji i Fruškoj gori, istakla 7. četa 800. nastavnog puka za naročitu upotrebu »Brandenburg«. Početkom jula morala se ova četa uputiti na istočni front.

U bugar. okupacionoj zoni uspešno su izvedene manje operacije čišćenja uz učešće jedinica 717. peš. div. u području jugoistočno od Niša, južno od Prdkuplja, na Jastrepcu i konačno početkom avgusta na Kopaoniku.

Žel. linija Zagreb — Beograd — Sofija, odn. Solun, kao i Dunav bili su osigurani za redovan saobraćaj upotrebom nemač. i bugar. jedinica kao i nemačke i mađarske Dunavske flotile. Proizvodnja za nemačku ratnu privredu vrlo značajnih rudnika bakra, Olova i antimona nesmetano se odvijala pod nemačkom zaštitom.

Ukupan broj poginulih i za odmazdu streljanih u prvoj godini borbe protiv ustaničkog pokreta u Srbiji i Hrvatskoj iznosio je 49724.

U toku meseca avgusta premeštena je cela 714. peš. div. iz Srbije u zapadnu Bosnu. Sedamsto osamnaesta peš. div. imala je, kao i ranije, dužnost osiguranja u istoč. Bosni. Obema divizijama stavljena je u zadatak i zaštita područja severno od Save. Za zaštitu za život važne žel. pruge granica Rajha — Zagreb {— Beograd bila su na raspolaganju tri I andesšicen-bataljona, a, sem toga, kao pokretna rezerva improvizovan motorizovani pešad. bat. pod komandom štaba železničkog osiguranja. U Srbiji su ostale nepromenjene okupacione zone bugar. okupac. korpusa i 704. peš. div. Početkom septembra premeštena je 717. peš. div. u dosadašnji rejon 714. peš. div. u severozapadnu Srbiju, a u Banatu novoformirana SS div. »Princ Eugen« premeštena je u dosadašnji rejon 717. peš. div. u jugozapadnu Srbiju. Tenkovske čete stajale su spremne kao pokretne rezerve.

Osmog avgusta, dosadanji k-dant 4. vazdušne flote, general-pukovnik Ler [Lohr] primio je komandu u jugoistočnom prostoru od generala pionira Kuncea, koji je upućen na neku drugu dužnost, i kao k-dant oružanih snaga na Jugoistoku i kom. 12. armije.⁸⁹

⁸⁹ Dužnost načelnika Operat. odelj. I-a vodio je od 20. VII generalštabni pukovnik Šip fon Branič [Schip v. Branitz], umesto generalštabnog pukovnika Mahera, koji je premešten za načeln. štaba jednog korpusa na istočnom frontu.

Prilog ^

II

SUMARNI IZVEŠTAJ NEMACKOG OPUNOMOĆENIKA ZA
O EKSPLOATACIJI PRIRODNIH I PRIVREDNIH BOGAT-
RAJHA U PRVOJ POLOVINI 1942.

PREGLED
PROIZVEDENIH KOLIČINA RUDA I METALA U SRPSKIM
RUDNICIMA OD 1. MAJA DO 1. NOVEMBRA 1941

Rudnik	Bakar		Kon- cen- trat cinka	Kon- cen- trat olova	l' Meko olovo	Ant ruda
	Kon- cen- trat	Ce- ment				
	t	t				
C. F. Mines de Bor	-	310	-	-		
Trepča Mines	367	-	12.107	17.688	6.325	-
Antim ⁿ AD.						£.443
Lece A.D.						
Rudna Glava						
Majdanpek	-	-	-	-	-	-
Azbest S.O.A.D.	-	-	-	-		i
Magnezit Šumadija		-	-	-	-	-
Mines d'or du Pek	-	-	-	-	j - '	-
Neresnica		i	-	-		i
Rudnik liskUna Prokuplje - 1	-	- ; - 1		-		
1 1 Ukupno:	367 1	310	12.107	17.688	6.325	6.443

1126

PRIVREDU U SRBIJI FRANCA NOJHAUZENA OD JULA 1942.
STAVA BANATA I SRBIJE ZA POTREBE NEMACKOG
S OSVRTOM NA 1941. GODINU¹

Prilog br. 1

mon me tal	Želez- na ruda	Pirit	Sre- bro	Zlato	Biz- mut	Magnezit		Azbest		Lis- kun
						Sirov	u ploča- ma	ruda- ča	čist	
						t	m ²	t	t	
t	t	t	kg	kg	kg	t	m ²	t	t	kg
		27.208	13.648	-	3.385	-				-
413		-	-	-		-				-
	2.002									
	5.825	10.472								
								70	4	-
						558	8.220	-	-	
				0,936						
i				5.808						
! 413	i 7.827	37.680	13.648	6.744	3.385 j	558	8.220	70	4	7.000

Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII NAV-T-75, r. 69,
s. 1—74.

1127

PREGLED
OTPREMLJENIH KOLIČINA RUDA I METALA IZ SRPSKIH
RUDNIKA OD KRAJA APRILA DO 1. NOVEMBRA 1941.

Prilog br. 2

Rudnik	Koncentrat bakra	Bakar		Koncentrat olova	Koncentrat cinka	Meko olovo
		blister	elektrolit-ski			
		t	t			
C.F. Mines de Bor	–	3.231	595	–	–	
Trepča Mines	3908	–	–	13.770	7.692	11.044
1 Antimon A.D.						
Lece A.D.						–
Rudna glava						
Majdanpek	–	–	–	–	–	
Rudnici magnezita S.O.A.D.	–	–	–	–	–	
Magnezit Šumadija	–	–	–	–	–	
Ukupno:	3.908	3.231	595	13.770	7.692	11.044

Anti-mon metal	Gvozdena ruda	Pirit	Srebro	Bizmut	Magnezit		Azbest	
					sirov	u pločama	rudača	čist
					t	m ²	t	t
t	t	t	kg	kg	t	m ²	t	t
–	–	4.671	15.230	13	–	–		–
508								
–	550	7.300	–	–	–	–		–
–	–	–	–	–	–	30	30	2
–	–	–	–	–	305	8.865	–	–
508	550	11.971	15.230	13	305	8.865	30	2

DRUGI SUMARNI IZVEŠTAJ GLAVNOG OPUNOMOĆENIKA
ZA PRIVREDU

. jul 1942.

Primerak ispostave u Beču glavnog opunomoćenika za
rudnike metala.

Jugoistok
1941/+ 1. polugodište 1942.

PRIVREDNA SITUACIJA NA PODRUČJU KOMANĐUJUĆEG
GENERALA I KOMANDANTA U SRBIJI²

Drugi sumarni izveštaj glavnog opunomoćenika za pri-
vrednu u Srbiji.

- 1.— Opš'ti deo
- 2.— Poljoprivreda i ishrana
- 3.— Rudarstvo
- 4.— Rudnici uglja
- 5.— Šumarstvo i drvna industrija
- 6.— Ostala industrijska proizvodnja
- 7.— Snabdevanje mineralnim uljima
- 8.— Spoljna trgovina
- 9.— Saobraćaj
- 10.— Cene
- 11.— Nadnice
- 12.— Radna snaga
- 13.— Finansije

Jul 1942.

U vezi sa prvim dostavljenim izveštajem o situaciji
od leta 1941. god., opunomoćenik za četverogodišnji plan i
kompetentna ministarstva Rajha bili su stalno u toku stvari
zahvaljujući mnogobrojnim pojedinačnim izveštajima o raz-
ličitim delatnostima generalnog opunomoćenika za privredu,
naročito o rudarstvu, poljoprivredi, razvoju cena, finansijama
i saobraćajnim prilikama. Takođe su komandantu oružanih
snaga Jugoistoka u Oktobru 1941. i u februaru 1942. godine

² Vidi dok. br. 18, 102, 134, 153 i 208 ove knjige. Opširnije o privred-
noj eksploataciji, vidi knjigu 1 ovog toma, dok. br. 36, 50, 171, 194, 222,
232, 247 i 294; dr Nikola Živković, Ratna šteta koju je Nemačka uči-
nila Jugoslaviji u drugom svetskom ratu, Beograd, 1975, str. 47—529
i Antun Miletić, Prilog proučavanju eksploatacije prirodnog i privred-
nog potencijala Bosne i Hercegovine od strane Trećeg Rajha, AVNOJ
i narodnooslobodilačka borba u Bosni i Hercegovini (1942—1943), Rad,
Beograd, 1974, str. 259—264.

dostavljeni detaljni prikazi stanja snabdevanja na području
komandujućeg generala i komandanta u Srbiji. Niže nave-
deni sažeti prikaz usledio je na osnovu izdatih direktiva opu-
nomoćenika za četverogodišnji plan, raspisom V. P. 6983/6
od 28. aprila 1942. god.

1— Opšte

Poznato je da je generalni opunomoćenik za privredu
od kasnog leta 1941. pa sve do početka proleća 1942. godine
morao da radi pod nepovoljnim vojnim i političkim okol-
nostima što je vrlo otežavalo njegove zadatke. Uz poteškoće
izazvane nemirima došle su do izražaja, ne može biti gore,
štetne posledice naročito sirove zime, kao i neobičajeno
velike i dugotrajne poplave.

Ako se baci pogled unazad, može da se kaže da su po-
teškoće bile prebrođene. Saradnja generalnog opunomoće-
nika za privredu, sa vojnim ustanovama bila je pojačavana
usled nastalih događaja. Prilikom donošenja odluke u voj-
nom pogledu moralo se uzeti u obzir i privredna gledišta,
koja ni u kom pogledu nisu olakšavala operativne mere. I
obrnuto, morala su najdetaljnije da se provere privredno-
politička naređenja koja su imala ulicaja na vojnu situaciju.

Zadatak generalnog opunomoćenika za privredu u iz-
veštajnom periodu prinudno se promenio u mnogostrukom
pogledu. Obnova srpske privrede i nastojanje da se njen
prinos poveća morali su često da budu potisnuti u drugi
plan zbog neophodnosti da se spreče dalje štete u vezi pri-
vredne moći zemlje, otklone iznenadno pojavljeni incidenti
ili da se ublaže njihove posledice i, uprkos svim prepreka-
ma, da se za Rajh osiguraju što je moguće bolja beriva.

Isto talko kao što su vojne i političke mere u prvom-
redu morale biti usmerene na osiguranje železničkih pruga
i plovnog puta Dunavom, rudnika, električnih centrala i dru-
gih pogona važnih za rat, kao i poljoprivredne proizvodnje,
zadatak generalnog opunomoćenika za privredu u tom sklopu
bio je da omogući nastavljanje i povećavanje proizvodnje an-
gažovanjem ljudi i materijala i da se stara za ubrzano otpre-
manje rudnog blaga i 'poljoprivrednih proizvoda.

I ovde je ponovo naglašeno da se ispred svih zadataka
generalnog opunomoćenika za privredu nalazi potreba da se
privredna moć stare Srbije i Banata iskoristi za ratno-pri-
vredne potrebe *Rajha*. Pred njom sve ostale želje — iako op-
ravdane — moraju ustuknuti. Štete koje pri tome neizbežno
trpi stanovništvo i privreda komandnog područja ne uzima-
ju se u obzir kad je ugroženo područje *Rajha*.

Upravo zbog toga generalni opunomoćenik za privredu morao je u mnogo većem obimu da se bori s pitanjem snabdevanja u Srbiji i Banatu nego što se to moglo predvideti do kraja leta 1941. god. Alko radnici u radnicima i drugim preduzećima važnim za rat ne budu dovoljno snabdevani namirnicama, onda neće ništa da rade ili će pobeći. Nedostatak uglja, ogrevnog drveta i pogonskog goriva za železnicu, brodove, termoelektrane, pekare, mlinove, sušare za kukuruz, fabrike šećera i za vojno-privredna preduzeća, dovešće takođe u pitanje beriva koja zahteva Rajh isto tako kao i, iz vojnih razloga, najnužnije mere reda u zemlji. Sa ove tačke gledišta ishrana stanovništva Beograda i takozvanih pasivnih područja u centralnom i jugozapadnom delu Srbije nije socijalno-politički problem već vojni problem.

Što se tiče situacije u pogledu snabdevanja hranom u proteklom zimskom periodu na prvom mestu se skreće pažnja na napred navedene izveštaje dostavljene k-dantu oružanih snaga Jugoistoka br. 26027 od 25. oktobra 1941. i br. 2508 i pov. br. 162/42. od 3. februara 1942. god., koji su dostavljeni i drugim kompetentnim ustanovama u Beogradu i Berlinu. Uprkos sadašnjem jenjavanju nemira, slika se ni najmanje nije promenila.

Na komandnom području *treba obezbediti sa hranom oko 4,4 miliona lica:*

- 1.— Pripadnike nemačke oružane sile, uključno SS diviziju »Princ Eugen«, nemačku policiju, Organizaciju Tot i sve ustanove vojne uprave.
Bugarska Okupaciona armija, osim isena, slame, krompira i povrća, sve ostale artikle ishrane dobija iz Bugarske.
- 2.— Grupu generalnog opunomoćenika za privredu za zaštitu industrijskih objekata (ruski korpus Oko) 6000 ljudi
- 3.— Srpsku državnu stražu (policija) Oko 20.000 „
- 4.— Srpske dobrovoljačke odrede oko 16.000 „
- 5.— Rudare, železničbre i radnike u drugim preduzećima važnim za rat Oko 160.000 „
- 6.— Nacionalnu službu za obnovu (srpska služba rada) Oko 16.000 „
- 7.— Ostalo civilno stanovništvo u staroj Srbiji Oko 3,100.000 lica
od toga u Beogradu oko 300.000 „
u Banatu oko 600.000 „
izbeglica
(među kojima 86.000 napuštene dece) oko 420.000 „

Banat je, kao što je poznato, prema staroj Srbiji zatvorenij, da bi njegovi viškovi poljoprivrednih proizvoda, uglavnom žitarica i uljarica, bili osigurani za potrebe Rajha kao i za po nalaziima naredene isporuke za Italiju i Grčku. Energično se primenjivalo načelo da se sve *ovdašnje* potrebe u pogledu hrane moraju osigurati iz *stare Srbije* od koje Rajh u ovom pogledu (osim uljarica) dosada ne očekuje nikakve isporuke. Ovo bi bilo, uprkos dkupacionim trupama i izbeglicama, pod normalnim uslovima moguće. Takođe i manjkovi nastali usled ustanka, jake zime, kasnog proleća, poplava, Ograničavanja obrađivanja takozvanog zaštitnog pojasa s obe strane najvažnijih železničkih pruga i drumova, kao i usled nedostatka setvenog semena mogli su, uz pomoć revnosne obrade zemljišta od strane srpskih seljaka, u priličnoj meri da se otklone. Ali ovde se ne radi toliko mnogo o jednom proizvodnom problemu nego o zadatku *obuhvaćanja i raspodele*.

Ovaj zadatak nije mogao dosada — u najmanju ruku za Beograd, Niš i pasivna područja — da bude rešen na zadovoljavajući način. Freduzete su neophodne mere za gazdinsko upravljanje ali se samo vrlo nepotpuno sprovode. Da li i koliko će se to u budućnosti promeniti danas se još ne može reći. To ima sledeće razloge:

- 1.— Seljak uopšte ništa dobrovoljno ne isporučuje, jer
  - a) u prvom redu misli na svoje lično obezbeđenje,
  - b) 'ima dosta novaca i zna da za to ne može više da kupi potrošnu robu (to, kao što je poznato nije »srpski« problem) i
  - c) ne oseća se pobuđen da olakša rad vojne uprave.
- 2.— Ukoliko je seljak spreman da proda svoje proizvode, on ih radije prodaje po visokoj ceni na crnoj berzi nego da ih prodaje po najvišoj ceni firmama ovlašćenim od Centrale za žitarice i stoku.
- 3.— Do sada *nije bilo moguće* primeniti *efektnu prinudu za prodaju proizvoda i uspešan nadzor nad cenama*, jer nije bilo na raspolaganju nikakvih izvršnih organa. Za takve potrebe ne može se angažovati trupa. Feld- i krajs-komandanture, uz pomoć vojne žandarmerije, rade, dođuše, neumorno i sa vrednim pažnje uspehom na suzbijanju crne berze i na nadziranju cena; ali oni ne mogu s time da se poglavito bore, jer vojna žandarmerija, pored toga, ima druge zadatike.

Ovde su *potrebne mere* čije sprovođenje spada u nadležnost *srpske [Nedićeve] uprave*. Otkup žitarica i stoke je stvar Centrale za žitarice i Centrale za stoku, koje su potčinjene

srpskom Ministarstvu za ishranu i poljoprivredu. Firme koje su centrale ovlatile, kao i »Diris« (organizacija grada Beograda za [ishranu] kupovinu i raspodelu), a takođe i poljoprivredne zadruge treba da budu potpomagane od strane sreskih i okružnih načelstava. To isto važi i za referente zadužene za rad pri okružnim načelstvima koji treba da sprovedu direktive Komesarijata za cene i nadnice.

Da stvaralačka sposobnost srpskog činovnika u upravi nemačke zahteve ionako ne može da zadovolji, to je jasno kao sunce. Da oni, baš kada nastoje da svoje dužnosti uredno izvršavaju, stavljaju na kocku svoj život, kao i živote svojih rođaka, činjenica je koja se ne može poreći. Ali, pre svega, oni nemaju mogućnost da prinudnim sredstvima sprovedu neophodno potrebne mere, jer nemaju na raspolaganju policijske snage. Srpska policija [državna straža] tek je poslednjih meseci formirana. Naoružanje i obuka nisu još završeni. — Osim toga, osnovni zadaci osiguranja još su uvek na prvom mestu. Ali, pre svega, do sada se nije mogla primiti unutrašnja politička odgovornost (a time u širem smislu i vojna) za upotrebu državne straže za prinudno rekviriranje žitarica. Ista okolnost bila je presudna da je onemogućavanje rada crne berze u Beogradu, u svakom slučaju bolno za deo gradskog stanovništva koji je platežno sposoban, moglo da se sprovede tek pre kratkog vremena. Sada izgleda tako kao da je time suštinski privlačna tačka za ilegalnu kupovinu životnih namirnica u zemlji isključena i da je time rad firmi koje su ovlašćene za otkup po najvišim cenama olakšan. Osim toga sada je na traženje generalnog opunomoćenika za privredu oformljena u okviru Srpske državne straže Privredna policija, jačine 500 ljudi.

Vojna i politička pitanja ne mogu biti predmet ovog izveštaja ali ona, prirodno, znatno utiču na rad generalnog opunomoćenika za privredu.

Vojna uprava ne može da zameni sopstvenu upravu u zemlji. Srpskoj vladi izgleda za sada nesumnjivo razborito da ozbiljno saraduje na ponovnom uspostavljanju koliko-toliko redovnog stanja. Što je ona mesecima bila nemoćna, ne može joj se to staviti na teret. Ako sada, iako opirući se, izvršava mere koje generalni opunomoćenik za privredu smatra potrebnim, to onda nije nikakva iznenađujuća činjenica na okupiranoj teritoriji. Ali ako sprovođenje preduzetih ili izdatih naredjenja od generalnog opunomoćenika za privredu pretrpi neuspeh zbog toga što sopstvena egzekutiva ne može ili neće da saraduje, onda iz toga proizilazi jasna granica

privredno-političke mogućnosti za uspeh. O tome je opunomoćenik za četvorogodišnji plan detaljno obavestio 1. jula 1942. g. aktom br. 38768.

2. Poljoprivreda i ishrana

Žetva 1941. godine bila je, kako u Banatu tako i u staroj Srbiji, najbolja za mnogo godina unazad.

Iz Banata u periodu od 1.8.1941. do 25.7.1942. godine moglo se staviti na raspolaganje Rajhu:

pšenice	/V.45/ t	
pšenice	27.260 t	za Grčku
pšenice	1.014 t	za Italiju
pšeničnog brašna	3.689 t	
kukuruzna	56.244 t	
kukuruzna	12.970 t	za Italiju za Mađarsku u zamenu
kukuruzna	200 t	za serume protiv svinjske kuge
uljarica	18.389 t	
uljanih pogača	1.377 t	
mahunastih plodova	760 t	
šećera i suviš šećernih rezanaca	5.843 t	
pšenične mekinje	836 t	
jaja	6.779.160 kom.	
smrznutih jaja	17.800 kom.	

Namirnice su prikupljane prema direktivama generalnog opunomoćenika za privredu. Transportovanje, uprkos demičnim osetinim saobraćajnim poteškoćama, moglo je uglavnom da se sprovede po planu. Slanje je usledilo na osnovu podataka Ureda Rajha za žitarice, masnoće i jaja.

Iz stare Srbije nije se očekivao izvoz poljoprivrednih proizvoda. Utoliko pre žetveni prinosi, pri normalnim okolnostima, bili bi dovoljni da se takođe obezbede namirnicama gradsko stanovništvo i izbeglice, kao i teški radnici i vojska. Ali, usled nemira i nepostojanja sposobne srpske uprave, i izazvanih poteškoća u prikupljanju i raspodeli, to nije bilo moguće. Usled toga moralo se, prema vojnim načelima neophodnog minimuma, za ishranu Beograda, kao i za radnike preduzeća važnih za rat, obezbediti iz Banata hlebno žito. Namirnice za ishranu trupa morale su, čak pretežno, da se nabavljaju u Banatu.

Vermaht je, u vremenu od 1.10.1941. do 30.6.1942. god., sa čitavog nadležnog područja generalnog opunomoćenika za privredu, što znači iz stare Srbije i iz Banata, primio sledeće namirnice:

mesa i mesnih prerađevina	1.482.908 kg
živine	26.189 kg
ulja	170.036 kg
masti	222.305 kg
kromipira	3.457.317 kg
žitarica (pšenice, kukuruza, zobi, geršle, pirinča)	6.540 t
brašna, griza, majcene, oljuštenog ječma, itd.	3,660.415 kg
testenina i peciva	445.899 kg
mahunastih plodova	76.559 kg
šećera	745.692 kg
bombona	147.551 kg
voća	346.449 kg
povrća	2,297.965 kg
konzervi voća i povrća	68.970 kg
marmelade	327.914 kg
jaja	6,148.647 kom.
sira i švapskog sira	56.590 kg
meda	2.207 kg
vina	5,618.685 l.
rakije	413.889 l
piva (od 10.12.41. do 30.6.42)	54.614 hl
ciaareta	884,681.925 kom.

Osim toga iz vojnih i vojnoprivrednih razloga moralo se staviti na raspolaganje:

- 13.750 t pšenice za minimalnu ishranu Beograda
- 3.265 t kukuruza za minimalnu ishranu Beograda
- 2.180 t pšenice za radnike preduzeća važnih za rat
- 140 t brašna za radnike preduzeća važnih za rat
- 1.100 t pšenice za Komandu transporta u Solunu za ishranu grčkih železničara

250.000.000 kom. cigareta za ratne zarobljenike.

U 1942. godini, kako u Banatu tako i u staroj Srbiji neće biti zasejana 1/3 obradive površine.

U Banatu nije bilo moguće da se zaseje žitaricama 200 do 250.000 ha obradive površine za žitarice (koliko se ova površina mogla iskoristiti za sejanje krmnog bilja jos danas nije moguće da se utvrdi). To je posledica poplave koja se ovde, prema Obimu i trajanju, nije dogodila od pre 70 goamdi

i umnogome je izazvana time što su Rumuni na njihovoj granični bezobzirno otvorili brane i probili nasipe. O pojedinosti ma je tada detaljno izveštavano. Usled pozivanja u vojsku folksdojčera, u SS diviziju »Princ Eugen«, razumljivo da će proizvodna sposobnost banatske poljoprivrede biti isto tako vrlo smanjena. Prilično je povećano sejanje uljarica i to od 29.000 ha na 50.000 ha (propagandna aktivnost akcionarskog društva »Oleum« iz Pančeva).

Takođe i stara Srbija imala je velike štete od velikih poplava baš na najboljim područjima, tj. u Mačvi i dolini Morave. Uz to i posledica naređenog ograničavanja obrađivanja takozvanih zaštitnih pojaseva, kao i nedostatak setvenog semena (ustanici uništili i za ishranu koristili setveno seme). Na osnovu toga proizilazi veliki manjak u kukuružu i pšenici čiji obim se još ne može proceniti. Nasuprot tome povećane su površine zasejane krompirom od oko 20.000 ha na 65.000 ha i uljaricama od Oko 2.000 ha na 20.000 ha (propagandna aktivnost Uljoroda).

Nadalje, treba imati u vidu da će nedostatak mašina, pogonskog maziva i goriva, poteškoća nabavke obuće, smanjenje fonda stoke za vuču i ponovna uzimanja konja za vojne potrebe umnogome otežati kako obrađivanje zemlje tako i žetvene radove za celo nadležno područje.

O mogućnosti intenziviranja poljoprivrede za sada ne može biti govora.

S druge strane može se kanstatovati da je obrađivačka delatnost — i u staroj Srbiji — ove godine izvanredno živa. Čak i u samom Beogradu zasejane su sve dosada neiskorišćene površine. Utoliko je stanovništvo iz ustanika i surove zime izvuklo pouku.

Uzimajući u obzir sve napred navedene činjenice može se za žetvu 1942. g. dati sledeća prognoza:

	Banat		Stara Srbija	
	zasejana površina	procena prinosa	zasejana površina	procena prinosa
pšenica	140.000 ha	140.000 t	400.000 ha	320.000 t
kukuruz	185.000 ha	222.000 t	600.000 ha	600.000 t
ječam, zob, raž	5.000 ha	5.000 t	150.000 ha	90.000 t
		367.000 t		1,010.000 t
suncokret	50.000 ha	40.000 t	15.000 ha	10.500 t
soja	500 ha	400 t	5.000 ha	3.500 t
		40.400 t		14.000 t

Prema ovome, mora se težiti da se omogući sledeći izvoz:
200.000 t žitarica (pola iz Banata i pola iz stare Srbije)
35.000 t uljarica
20.000 t krmne hrane.

Za prihvatanje ove žetve, ukoliko je to ovde uopšte moguće, preduzete su potrebne mere, i to kako zakonskim propisima tako i pripremama za otkup. Što se tiče pojedinosti u vezi toga, ukazuje se na izveštaj dostavljen opunomoćeniku za četverogodišnji plan pod br. Wd. 5E, 200/3 od 3.8.1942. g. Iz toga proizilaze i detalji o problemima, koji još nisu konačno rešeni, u vezi sa mag[^]acinskim prostorom i uređajima za sušenje.

Verovatna proizvodnja mesa i masti može da se ceni samo na osnovu dosadašnjeg iskustva. Za vreme dosadašnje Okupacije osiguranje mesom iznosilo je u proseku 517 t mesečno. To za godinu dana iznosi oko 6.200 t. Osiguranje masnoćama (mast, slanina, loj, maslac) u vremenu dosadašnje okupacije iznosilo je u proseku 44.000 kg mesečno. Iz toga se može zaključiti godišnji prinos od oko 630.000 ikg.

Od berbe duvana 1940. god. otpremljeno je u Rajh 1,3 milion kg. U 1941. god. ukupno je obrano 650.000 kg. Berba u 1942. g. iznosiće u Banatu oko 1,3 milion kg (odgovara prinosu ranijih godina) a u staroj Srbiji oko 3 miliona kg (utrostručenje proizvodnje prema predratnom vremenu, usled povećanja zasejanih površina na dosadašnjim neobrađenim površinama).

3. Rudarstvo

O razvoju rudarstva opunomoćenik za četvorogodišnji plan i Odeljenje za rudarstvo Ministarstva privrede Rajha od juna 1941. god. podrobno su svakog meseca obavestavani.

Nastale poteškoće, koje su se prvih nedelja Okupacije Srbije manifestovale usled promene rukovodstva, nezaposlenosti, trvenja u pogledu materijalnog obezbeđenja, mogle su, preduzetim merama od strasne generalnog opunomoćenika za privredu skoro kod svih rudnika da se otklone, osim kod razorenog rudnika bakra u Boru, u toj meri da je eksploatacija u julu 1941. god. često već dostizala predratni nivo, što je omogućilo upućivanje većih količina koncentrata i metala u Rajh. Nemiri sru proizrOkovalii osetan nagli preokret. Ustani su planski napadali mnoge rudnike da bi onemogućili proizvodnju i da bi pribavili potreban eksploziv za sabotažne akcije. Od avgusta do decembra 1941. god., sa

izuzetkom rudnika u Boru, Trepči i Majdanpeku, svi pogoni suystali; više njih (pre svega rudnici antimona) je tako razoreno da je za njihovu obnovu bilo potrebno mesec dana rada. Osim toga, rušenje mostova u dolini Ibra, koji će tek u jesen ove godine biti ponovo opravljani, umnogome je otežalo i usporilo otpremanje proizvoda iz Trepča Mines Ltd.

Jedna druga i naročito osetljiva poteškoća u rudarstvu je stalni nedostatak kvalifikovane radne snage kao i prepreke za dovoljno obezbeđenje snabdevanja rudara (uporedi odeljka 1. ovog izveštaja).

Pojedinačno o rudnicima o kojima vodi brigu generalni opunomoćenik za privredu treba reći sledeće:

A. Rudnici u Srbiji

1. »Bor« — Akcionarsko društvo rudnika i topionice bakra.

Angažovanjem svih snaga i zahvaljujući krajnje uspešnoj saradnji Akcionarskog društva »Preussag« i »Monsfeld«, uspeo je da se potpuno razoren kombinat u srazmerno kratkom vremenu opet pusti u pogon i da se pri tome poveća i njegova proizvodna moć. Najveće poteškoće pri tome bile su da se, prilikom nabavki novih mašinskih uređaja, premoste, usled nemira i nevremena, vrlo otežane mogućnosti transportovanja. Poslednjih dana oktobra 1941. god. moglo se opet početi sa eksploatacijom rude; u prvoj polovini novembra 1941. g. topionica je opet puštena u rad, pre svega samo za proizvodnju bakrenca. Posle dovršenja novog konverter-uređaja bilo je omogućeno da se 8.4.1942. god., dakle posle tačno jednogodišnjeg prekida, započne sa proizvodnjom blister-bakera. Kombinatan danas dnevno iskopa 1500 t rude i za mesec dana proizvede 3.300—3.600 t bakra.

2. Rudnik olova i cinka i topionica Trepča Mines Ltd. (imovina neprijatelja) nalazi se pod komesarskom upravom.

Ovaj rudnik naročito trpi zbog političke zategnutosti između Albanaca i Srba. Usled terora Albanaca, mnogi srpski radnici ne usuđuju se više da dolaze na rad. Osim toga, snabdevanje ugljem, koji se mora dopremiti iz rudnika uglja Kosovo, a koji se nalazi na novoalbanskom području, bilo je, naime, otežano u zimskom periodu. Usled ovih okolnosti nije se mogao dostići raniji učinak u eksploataciji od 46—50.000 t mesečno već samo prosečno 30.000 t mesečno.

3. *Nemačko rudarsko-topioničarsko društvo antimon A.D.* (Preussag).

Najslavniji rudnik i topionicu ovog društva, Zajaču, i, pod komesarskom upravom istog društva, rudnik Krupanj (imovina neprijatelja) uništili su ustanici potpuno u leto prošle godine. Posle smirivanja područja pristupilo se odmah obnavljanju istih, tako da će topionica Krupanj krajem jula 1942. god. a topionica Zajača u avgustu 1942. god. raditi/punim kapacitetom. Za sada rade samo rudnici kao i topionica Lisa kod Ivanjice.

4. *Nalazišta hroma kod čačka, Raške i Drenice* koja su pod starateljstvom A.D. Krup (srpski vlasnici).

Ova nalazišta, usled ustanka i jake zime, mogla su tek u aprilu 1942. g. opet da počnu sa proizvodnjom i ukupna proizvodnja im je neznatna, oko 300 t mesečno.

5. *Rudnik pirita i limonita Majdanpek.*

(Oberung, Rudarsko-topioničarsko A.D.)

Preduzeće je prvo stradalo od ustanika, a kasnije od nevremena (utovarnu luku na Dunavu kod D. Mi'lanovca razorio je led) tako da je normalnu eksploataciju i otpremanje rude bilo moguće postići tek u junu 1942. godine.

6. *Rudnik gvozdene rude Rudna Glava* (Preduzeća Rajha H. Gering A.D., rumunsko učešće)

je od početka ustanka van pogona. Otpremanje rude u izveštajnoj godini nije uopšte bilo moguće zbog nedostatka transportnih sredstava. Ponovnu eksploataciju za sada priprema Rudarska zajednica iz Vitkovice i sa radom treba da se počne tokom meseca avgusta 1942. godine.

7. *Rudnici magnezita.*

Oba rudnika magnezita: Emilka (belgijsko društvo) i Magnezit Šumadija (srpsko društvo sa francuskim kapitalom) kod Čačka toliko su usled ustanka, stradali, da tako malim preduzećima više nije bilo moguće ponovno otpočinjanje sa radom sopstvenim snagama. Akcionarsko društvo magnezit Jugoistok iz Berlina počelo je od aprila 1942. god. da otkupom ili dugoročnim zakupom objedinjava u jedinstveno preduzeće ova dva rudnika kao i obližnja nalazišta magnezita. Radovi u rudniku »Ivan« Magnezita Šumadija A.D. su već od maja 1942. god. u toku. Susjedni rudnik Srezojevci treba u najskorije vreme da počne sa radom.

8. *Udruženje rudnika azbesta Jugoistoka A.D.* (Nemačko azbest-cement A.D. Berlin — Rudow.)

Usled ustaničkog pokreta i posle toga nastale zime, istraživački radovi u Korlaću kod Raške (dolina Ibra), u Kos. Mitrovici i Preševu, koji su bili prekinuti u junu 1941., ponovo su nastavljeni tek u aprilu 1942. godine. U Kos. Mitrovici je u izgradnji jedan mali uređaj za ispiranje rude koji bi u avgustu mogao početi sa radom i izvršiti odabiranje azbestne rudače iz Preševa kao i sa novih istraživačkih rejona kod Kačanika i Đevdelije. U glavnom pogonu u Korlaću planira se izgradnja jedne velike separacije, ali, s obzirom da tamošnja rudača ima mali procenat azbesta a cena građevinskih radova je još neizvesna i nezna se da li će ovaj plan moći da se ostvari.

9. *Rudnik Iiskuna Prokuplje*, koji pripada firmi »Possehel i Co.«, Hamburg, posle dužeg zastoja u radu, zbog ustanka i zime, započeo je ponovo sa radom u martu 1942. godine.

B. — *Rudnici u novoj Bugarskoj:*

1. Pod komesarskom upravom nalaze se rudnici hromne rude:

a) *Allatini Mines Ltd.* (imovina neprijatelja), *Ljuboten A.D.* (engl. jug. nem. kapital) i *rudnik Lojane* (Allatini Mines Ltd.);

b) rudnici hromne rude *Nemačko-bugarsko akcionarsko društvo hromne rude »Hromag«* (pola preduzeća Rajha H. Gering, pola Krup) *Jezerina i Brezovica* (zakupljeno), *Valandovo i Preševo.*

Svi rudnici — posle opravke nekih uređaja koji su uništeni u ratu kod Allatini Mines Ltd. — imali su u izveštajnom periodu normalnu proizvodnju koja je od februara 1942. god. u osetnom porastu, kako u pogledu eksploatacije rude tako i u otpremanju rudače u Rajh.

Kod Allatini Mines Ltd. izgrađene su dve žičare i put dužine 10 km. Predviđeno je da se izgradi 4 km duga šumska žel. pruga za transport rude od Lojana do utovarne stanice. Za otpremanje zalihe rude od preko 30.000 t koja se nalazi kod rudnika Jezerina, Organizacija Tot je, začuđujuće brzim radom pod vrlo teškim Okolnostima, skoro dovršila 30 km

dugu železničku prugu i put. Kod Zostova je počela gradnja postrojenja za separaciju rude hroma koje pripada firmi Krup.

Neodgovarajuće i protivrečne predstavke i direktive raznih berlinskih nadležnosti nisu sprečile gl. opunomoćenika za privredu da, uz saglasnost opunomoćenika za četverogodišnji plan, dopremi sve dobijene količine rudače u Rajh. Rezultat je bio da su predviđene količine ne samo premašene, nego je ponovo primećeno nastojanje da se uspori dovoz siromašnije rude hroma.

2. — *Rudnik moibdena Mačkatica*, koji pripada Jugomontan A.D.

Pošto su istraživački radovi na tom nalazištu pokazali veoma povoljne rezultate (vidljive rezerve rude 300.000 t sa prosečnom sadržinom od 0.12% moibdena), počela je izgradnja žičare i separacije sa 600 t proseonog kapaciteta, kao i električne centrale. Radovi su, uz angažovanje Organizacije Tot, tako napredovali da se može računati da će proizvodnja koncentrata moibdena početi u Oktobru 1942.

3. — *Rudnik olova Zletovo*, koji pripada Trepča Mines Ltd.

Ovaj rudnik, koji je godinama bio zatvoren, ponovo je osposobljen i počeo je sa radom u oktobru 1941. U junu 1942. već je postignuta mesečna proizvodnja od 626 t koncentrata olova.

4. — *Rudnik antimona Bujanovo*, koji pripada Antimon A.D. (južno od Vranja).

Rudnik služi za proširenje sirovinske baze topionice antimona Lisa.

5. — *Rudnici liskuna firme Possehel i Co.* kod Prilepa.

Ti rudnici su imali normalnu proizvodnju.

6. — *Mali rudnici magnetita Vardar i Pčinje* koji se nalaze severozapadno od Velesa, s obe strane Vardara, dodeljeni su u aprilu 1942. Magnezit A.D. Jugoistok radi prepravki. Oba rudnika su, zbog nedostatka peći, proizvodili samo sirovi magnezit.

Sledeći pregled pokazuje rezultate koje su pomenuti rudnici postigli u godini za koju se podnosi izveštaj, kao i predviđeni povećani program proizvodnje za period od 1. jula 1942. do 30. juna 1943.

	Eksploatacija odn. proizvodnja 1.7.41 — 30.6.42.	Otpremljeno u Rajh 1.7.41—30.6.42.	Planirana proizvodnja za 1.7.42 — 30.6.43.
--	--	--	--

<i>Bakar</i> , blister i cementni	10.825 t	10.445 t*	45.000 t
<i>Olovo</i> kao omekšano u topionici, sirovo i koncentrat	36.447 t	33.900 t	48.000 t
<i>Cink</i> kao koncentrat	10.980 t	15.800 t*	18.000 t
<i>Hrom-metal</i> kao koncentrat i kao mineral u komadima	17.740 t	12.600 t	21.700 t
<i>Antimon-metal</i>	685 t	800 t	1.500 t
<i>Molibden</i>	—	—	72 t°
<i>Bizmut</i>	28.021 kg	33.835 kg*	30.000 kg
<i>Zlato</i>	498 kg	498 kg	2.025 kg
<i>Srebro</i>	15.354,54 kg	15.229,76 kg	78.000 kg
<i>Sumpor</i> kao pirit	32.400 t	33.100 t*	95.000 t
<i>Liskun</i>	443 t	352 t	500 t
<i>Magnezit</i> sirov	613 t	541 t*	
kaust. pečen	67 t	265 t	6.000 t

Predviđena je sledeća izgradnja:

1. — *Bor*:

- Preorijentacija sa podzemnog na površinski kop. Skretanje potoka Borska reka. Angažovanje Organizacije Tot.
- Izgradnja postrojenja separacije za 4000 t rude dnevno (do juna 1944. dalja izgradnja za kapacitet od 6.000 t rude dnevno).
- Postrojenje plamenih peći za preradu koncentrata.
- Izgradnja električne centrale na bazi lignita u Kostolcu radi pokrivanja povećanih potreba rudnika i topionice. Završetak krajem 1943.
- Podizanje dalekovoda 110000 volti Kostolac — Bor. Završetak u jesen 1943.
- Izgradnja pruge Bor — Kostolac i puta Žagubica — Bor. Angažovanje Organizacije Tot. Završetak pruge u novembru 1943, a puta u jesen 1942.
- Podizanje postrojenja za dobijanje sumporne kiseline iz gasova za prženje. Završetak krajem 1944.

* = proizvodnja i stare rezerve u skladištu

° = početak isporuke u novembru 1942, mesečno 9 t

2. — *Rudnik moiibdena Mačkatica* (pripada Jugomontanu). Izgradnja žičare, električne centrale i separacije za prosečni kapacitet od 300 t dnevno. Završetak krajem oktobra 1942. Zatim proširenje separacije za 600 t dnevno. Puštanje u pogon početkom 1943, a ako stignu na vreme poručene mašine i ranije.

Ukoliko u toku ove godine radovi na istraživanju, kopanju i bušenju pokažu da postoje dovoljne rezerve rude za dalju izgradnju postrojenja separacije, planirano je da se separacija proširi u 1943. godini na 1500 tona dnevno.

3. — *Rudnik olova Avala* (pripada rudniku bakra Bor). Radi iskorišćavanja oko 100000 t rezervi rude u rudniku Avala koji do sada nije radio planirano je da se izgradi postrojenje separacije kapaciteta 50 t dnevno, a kasnije za 100 t dnevno. Mašine koje su za to potrebne mogu se, uglavnom, dobiti iz srpskih rezervi. Pripreme za prevoz ruide i izgradnja separacije verovatno će biti završeni do juna 1943.

4. — *Rudnik olova Zletovo* (pripada Trepča Mines Ltd.). Planirano proširenje separacije za duplo veći kapacitet do jula 1943. Tada će se moći isporučivati 16000 tona olova dnevno u Obliku 75% koncentrata.

5. — *Alatini Mines Ltd.* Organizacija Tot ugrađuje dve žičare koje su isporučene. Dovođenje u avgustu. Zatim je predviđeno da se izgradi 4 km pruge za transport rude od Lojana.

6. — *Krupova separacija hromove rude u Zostovu.* Izgradnja zgrade separacije je, dobro napredovala. Običana je isporuka mašina za mart 1943. Verovatno će početi sa radom u avgustu 1943.

4. — *Rudnici uglja.*

Stanje na tom području nije ni malo povoljno. U toku ustanka cilj bandi bio je da obustave rad rudnika uglja. U novembru 1941. je zbog toga opala eksploatacija kamenog i mrkog uglja na 26000 t mesečno, a to je oko 25% normalne proizvodnje. Pošto se, zbog teške situacije sa ugljem u Rajhu, nisu mogle obezbediti rezerve uglja za železnice, nedeljama je skoro sve male količine uglja dobijene iz srpskih rudnika koristila železnica. Isporuka ostalim potrošačima bila je duže vremena potpuno obustavljena. U toku cele zime nije ostalo ništa za ogrev.

Štete koje je prouzrokovao ustanak nisu ni danas otklonjene. Kvalifikovani radnici koji nisu Srbi, a bili su zaposleni u rudnicima uglja, napustili su zemlju. Ustanici su porušili najveći rudnik kamenog uglja »Rtanj« i on još nije počeo sa radom. Rudnik »Iba-r«, koji takođe spada među najveće, odsečen je i danas od železničkog saobraćaja zbog rušenja mostova u dolini Ibra i zbog toga radi smanjenim kapacitetom samo za lokalne potrebe. Situacija u pogledu ishrane je krajnje teška u većini pogona, a skoro svi se nalaze na području gde je poljoprivreda slabo razvijena.

Od januara do juna 1942. mesečni prosečnik dobijenog uglja je iznosio: 42000 t kamenog uglja i 35000 t lignita. Prosečne mesečne potrebe su 110000 t kamenog i mrkog uglja i 50000 t lignita. Te su cifre već znatno smanjene u odnosu na normalnu potrošnju. Nije uzet u obzir uglj za ogrev.

Prema tome je u periodu od januara do juna 1942. nedostajalo 68000 t kamenog i mrkog uglja i 15000 t lignita. Te količine su delimično mogle biti pokrivena iz uvoza.

U tom periodu je u proseku uvezeno:

Iz. Rajha:

za železnice,	20.360 t uglja
za ostale potrošače,	500 t „
za rudnik bakra Bor	
i ostale pogone važne za vojsku	6.700 t „

Iz Bugarske:

za železnice i Upravu	
za vojni smeštaj	8.000 t „

Iz Hrvatske i Rumunije su uvezene samo neznatne količine.

Ukoliko se nestašica nije mogla pokriti uvozom, morala se upotreba ograničiti najoštrijim merama štednje. Snabdevanje električnom energijom je znatno smanjeno. U toku zime nekoliko nedelja je preko dana bila u Beogradu potpuno obustavljena struja. Industriji cementa se, i pored hitnih potreba, nije moglo isporučiti ni malo uglja. Pogoni vojne industrije nedeljama nisu radili. Za ogrev nije ostalo ništa.

Poboljšanje se može postići samo povećanjem proizvodnje. Svim sredstvima se nastoji da se eksploatacija ponovo dovede na normalno stanje od 100000 t kamenog i mrkog uglja i 40000 t lignita. Odlučujuće je pri tom da li će se moći dovesti potrebni rudari. Sa strane uprave preduzete su sve mere u tom pravcu. Predviđena je radna obaveza za rudare. Nadnice su od 1. jula 1942. prosečno povećane za

40% da bi se izravnale sa ostalim. Zatim je uz pomoć »Mon-sfeld A.D.« i firme »Polensky« i »Zöllner« organizovan Obi-man površinski kop lignita kod Kostolea kojli od oktobra treba da isporučuje dnevno 1500 t lignita. Time bi se mogle u izvesnoj meri pokriti potrebe Banata i beogradske električne centrale, kao i minimum za ogrev.

Uvoz uglja iz Rajha će, prema sporazumu koji je sklon- v ljen sa »Rajhsverajningung Kale« [Reichsvereimigung Kohle], ostati u dosadašnjim okvirima, ukoliko se budu mogle sa- vladati teškoće u pogledu transporta. Izvesne količine uglja uvoziće se sledećih meseci samo iz Bugarske. Prilikom po- slednjih pregovora vlade, u maju 1942, ugovorena je za sle- deće mesece 1942. isporuka od ukupno 116.000 t bugarskog uglja. Taj ugalj je skoro isključivo namenjen za potrebe Up- rave za vojni transport i Uprave za vojni smeštaj.

I pored visoke kalorične vrednosti uvezenog nemačkog i bugarskog uglja, i dalje će vladati nestašica u kamenom i mrkom uglju. Ta nestašica će se jedino ublažiti strogom štednjom kod potrošača koji su manje važni za vojnu pri- vreau. Istovremeno se na taj način nastoji da se potrošači kamenog i mrkog uglja preorijentišu na lignit.

5. — Šumarstvo i drvna industrija

Srpske šume su pretežno listopadne (uglavnom buk- va), zauzimaju oko 24% ukupne površine zemlje i većinom se koriste neracionalno. Neograničena ispaša u mladim šr- mama, velike nezaštićene površine i nedozvoljena seča po- kazuju slabo razumevanje i negovanje. U srazmeri s time je i plodnost: prirodno obnavljanje šuma je daleko ispod normalnog. Proizvodnja ne može da poikrije potrebe zem- lje. Oduvek je Srbija uvozila drvo. Iz susedne Bosne i Hr- vatske, koje su bogate šumom, uvezilo se naročito meko drvo koga skoro uopšte nije bilo.

Skoro nerešiv problem bilo je pokrivanje potreba Ver- mahta, rudnika, železnice, građevinarstva itd. Prvi zahtev bio je da se znatno poveća seča, zavede stroga podela drvnet i plansko usmeravanje prodaje.

Količine ogrevnog drveta i građe koje još nedosta nadoknađuju se u tekućoj privrednoj godini putem opore- zivanja u drvetu pojedinih posednika šuma. Ukoliko posed- nik ne udovolji svojim obavezama, određuje se neka privat- na firma za preradu drveta da izvrši seču u visini poreza iskoristi drvo. Šume korporacija i privatne šume (78% od ukupne površine pod šumama) potpadaju pod Drzavnu šum- sku upravu. S druge strane morale su se i privatne firme

ukyučiti u državne revire da bi sopstvenom radnom snagom izvršili otkup i prevoz.

Dok drveta za *pragove, jamskog i ogrevnog* drveta, kao i *oblica od tvrdog drveta*, koje preraduju pilane, ima u zem- lji u dovoljnoj količini (300.000 šum. metara), dođe se ob- lice od *četinara* moraju nabavljati pod najtežim uslovima iz hrvatskih i crnogorskih šuma koje se nalaze zapadno i jugozapadno od Srbije. Drvo je već posečeno (120.000 šum- skih metara) i pripada srpskim firmama. Organizacija Tot je na sebe preuzela transportovanje i obezibedenje. Posle du- žih pregovora dobijeno je od Hrvatske odobrenje za izvoz.

Od najveće važnosti je snabdevanje Banata i Beograd" *ogrevnim* drvetom. Ono nije obezbeđeno ni za narednu zimu. Za Banat je potrebno 200.000 m³ a za Beograd 400.000 m³. 'Ogrevno drvo je neophodno za pumpe, sušare za kukuruz, •mlinove i pekare u Banatu, kao i za pekare i vojsku u Beo- gradu. S obzirom na situaciju koja vlada u pogledu uglja, ogrevno drvo se mora nabaviti i za nadležstva i domaćinstva.

Za navedene potrebe od 600.000 m³ ogrevnog drveta posečeno je u Srbiji 400.000 m³. Ostatak je takođe mogao biti pokriven kontingentom iz Srbije. Međutim, privremeno su iskrisle teškoće oko izvoza iz šuma, jer se ne može Obez- bediti dovoljno hrane za radnike. Iz vojnih razloga odbijen je predlog da se jedinice SS-divizije »Princ Eugen« aniga- ^ žuju za transportovanje, bar za ogrevno drvo za Banat. Sa- da će se pokušati da se angažuje narodnosna građevinska služba [folksdojčerska].

Sa stanovišta nemačke ratne privrede, srpsko *skupo- ' ceno* drvo ima veliki značaj. Povećanjem seče i strogim og- raničenjem upotrebe u zemlji biće omogućeno da se ubu- duće izvezu u Nemačku znatne količine tog drveta.

•6. — Ostala prerađivačka industrija

Ta industrija je radila isključivo za vojsku, policiji' . fabričku zaštitu, rudare i seosko stanovništvo (pre svega Ba- nata), kao i za izvoz u Rajh. Za potrebe srpskog stanovništva jnije skoro ništa ostajalo.

S. Nemačke porudžbine dostižu sada vrednost od oko 15 mdliona RM, a od toga otpada na isporuke naoružanja 11,6 •miliona RM.

Na komandnom području sada postoji 29 većih novo- iasnovanih ili preuzetih srpskih firmi, čiji se kapital nalazi potpuno ili pretežno u nemačkim rukama. Većina tih firmi fcavi se uvozom i izvozom *železa i metala*.

Potrebe za rat mogle su u izvesnoj meri biti pokrivene do kraja juna 1942. Međutim, sada su iskrsele ozbiljne poteškoće. Zalihe železa u trgovini su pri kraju. Tromesečni kontingent smanjio! je gl. opunom.[oćenik] za privredu sa 5000 na 3000 t. Na taj kontingent naračunato je 1250 t železa i čelika koje su isporučivane van kontingenta kranjske industrije železa i čeličane Streiteben svaka tri meseca. Industrija železa u Srbiji sastoji se samo iz topionice i valjanice »Sartid« u Smederevu. To preduzeće, kojim sada rukovodi Oto Volf [Otto Wolff], svojom proizvodnjom pokriva porudžbine Vermahta. Pri takvoj situaciji morao je biti odbijen hitan i opravdan zahtev Uprave za vojni transport na 2000 t za treći kvartal 1942. godine. Takođe nisu pokrivene važne potrebe u železu i čeliku za postavljanje i proširenje sistema pumpi u Banatu (2000 t). Iz toga proizilazi potreba da se za većinu proizvoda važnih za rat upućuju pojedinačni zahtevi nadležnim berlinskim ustanovama.

Predivo

Na tom polju sve mere takođe služe isključivo oružanim snagama, policiji, fabričkoj zaštiti, kao i radnicima u pogonima važnim za rat i poljoprivredi. U tu svrhu je do sada stavljeno na raspolaganje:

1.051.700 m	štofa
306.100	ćebadi
74.000	vreća od kudeljje
48.000	peškira
45.000	slamarica i jastuka
54.700 m	kudeljnih užadi
42.500 m	kudeljnih opasača
346.000 m	kanapa
5.461.900 m	konca.

Osim toga je seosko stanovništvo u Banatu dobilo tekstila u vrednosti od 1 milion RM. Potraživanja za srpske dobrotvoljačke odrede i narodnu građevinsku službu u količini od 279.600 m štofa, 18.000 ćebadi i 24.000 slamarice i jastuka nisu mogla biti ispunjena. Isto važi i za razne zahteve vojnih intendantaita, naročito u pogledu stOlnjaka i peškira. Takođe je bilo nemoguće da se isporuči letnja odeća za Organizaciju Tot i fabričku zaštitni. Fabrička zaštita je to u međuvremenu dobila od Vermahta.

Za civilne potrebe ne izrađuje se više tekstil. Stanovništvo većih gradova je sa svojim kartama za tekstil upućeno na zalihe u trgovini koje su veoma proređene posle oživljavanja pojedinačne trgovine kojom se bave pripadnici Ver-

m^hta i drugi Nemci i posle transportovanja boljih materijala u Rajh. Seosko stanovništvo mora se samo ispomagati.

Pamuka i pamučnog konca nema više. Iz Rajha se uvozi ! 105 t u zamenu za 450 t starih krpa. Od sirovina nedostaju samo vuna i konoplja. Od ovogodišnje striže ovaca verovatno će se prikupiti 700 t vune. Od toga 400 t ide u Rajh, dok će se 300 t preraditi ovde. Iz prošlogodišnje žetve dobijeno je 2150 t kudeljnih vlakana. Od toga je 850 t otišlo u Rajh, dok se 1300 t moralo upotrebiti za užad za žetvu, J- kao i za Vermaht i opremu drugih formacija.

Prerada kože

Karakteristično je to što je Srbija još ranije bila upućena da 40% svojih potreba u koži pokriva iz uvoza, što je sada otpalo. Već zbog toga se situacija pogoršala, što onemogućava da se civilno stanovništvo snabdeva kožnom Obućom i da se bar minimalno obezbedi snabdevanje jedinica službe bezbednosti, rudara i seoskog stanovništva. Već se vide posledice koje iz toga proizilaze za rudarstvo i poljoprivredu.

Svi pokušaji da se nestašica kože nadomesti proizvodnjom druge vrste obuće (gumeni opanci od prikupljenih • gumenih otpadaka, cipele sa drvenim đonom) nisu mogli da popune praznine.

Do sada je moglo biti stavljeno na raspolaganje jedinicama bezbednosti i rudarima samo 26.000 pari radne obuće, 10.000 pari cipela sa drvenim đonom, 1.600 pari opanaka i 5.750 kg kože za donove. Trenutno nedostaje 17.000 pari cipela sa kožnim đonom i 32.000 pari cipela sa drvenim đonom. I pored toga je u poslednjih 6 meseci izvezeno u Rajh:

153.000 kg	kožica
80.000 kg	koža
21.500 kg	kože za donove.

Rajh i dalje očekuje 30.000 kg koža. Ipak će se urnesto „traženih 500 t kožica moći isporučiti samo 350 t. Na tom polju postoje takođe velike poteškoće. One se ne mogu savladati odobravanjem povećanja cena.

Građevinski materijal

: Zbog nestašice diva i uglja trpi proizvodnja cigala i ćrepa. Radi samo 30% ciglana. Pošto se malom proizvodnjom ne mogu pokriti ni najhitnije potrebe vojne privrede, uveliko se koristi stara cigla porušenih zgrada, iako ne iodgovara uobičajenim normama.

Nasuprot godišnjim potrebama od 70.000 t cementa — grubo procenjeno — za izgradnju rudnika, održavanje mostova, puteva i vojnih objekata stoji proizvodnja od

do sada mesečno	1.800 t
od avgusta mesečno	3.000 t
od septembra mesečno	5.000 t.

Tu dolaze i potrebe Organizacije Tot koje su do sada pokrивane uvozom iz Hrvatske.

Prozorskog stakla ima još samo toliko koliko je ostalo u magacinima trgovina. Zbog nestašice uglja još ne radi jedina fabrika stakla sa godišnjim 'kapacitetom od 2 miliona m² prozorskog stakla.

Proizvodnja hartije

Dosadašnje potrebe su uglavnom pokrивane sopstvenom proizvodnjom. Zahvaljujući postojećim zalihama mogle su da se preuzmu razne porudžbine Raj'ha za štampanje.

Otpad

Od jula 1941. uspešno je vršeno sistematsko prikupljanje starog tekstila i otpadaka. Od toga je 1/4, koja nije bila hitno potrebna Srbiji, otpremljena u Rajh.

7. — *Snabdevanje naftom*

Srpski kontingent pogonskog goriva iznosio je u periodu od 1.9.1941. do 30.4.1942. godine 300 t mesečno karburator-goriva i 400 t dizel-goriva. Od maja 1942. iznosio je za obe vrste goriva po 500 t mesečno. Prema tome je od 1.9.1941. do 31.7.1942. moralo biti isporučeno 3.900 t kartaurator-goriva i 4.700 t dizel-goriva. Međutim, stiglo je samo 3.400 t karburator-goriva i 3.000 t dizel-goriva. Kod dizel-goriva je, dakle, nastao manjak od 1.700 t u odnosu na utvrđeni kontingent, tj. 37% od ukupne količine.

Pošto je Srbiji potrebno bar toliko goriva koliki je utvrđeni kontingent, glavni opunomoćenik za privredu je, zbog stalno manjih isporuka dizel-goriva, bio prisiljen da gorivo pozajmljuje od Vermahta. Sada dugovi Vermahta iznose 310 t dizel-goriva.

Za mesec *juli i avgust*, tj. za sezonu žetve i vršidbe, gl. opunom. [oćenik] za privredu raspolaže uglavnom količinama *karburator-goriva* koje odgovaraju *kontingentu* utvrđenom od Ministarstva privrede Rajha. *Dizel-gorivo*, koje je u prvom redu potrebno za pogon mašina za žetvu i vršidbu, za snabdevanje rudnika i za Organizaciju Tot, nije posle 30.6.1942. uopšte dostavljano redovnim putem gl. opunomoćeniku za privredu. To je verovatno posledica preraspodele koju je Ministarstvo moralo da preduzme zbog vojne situacije.

Gl. opunom. za privredu je preduzeo sledeće mere radi fceibeđenja žetve i za snabdevanje rudnika:

1. — Uzeo je na kratkoročni zajam 100 t dizel-goriva od firme »Agip« koja radi u korist Italije;
2. — Vlasnicima mašina za žetvu i vršidbu u Banatu i Srbiji dodeljeno je za žetvu i vršidbu u 1942. godini umesto dizel-goriva preko 600 t petroleja, mada je ta količina bila određena za osvetljenje za sledeću jesen i zimu;
3. — za parne mašine u Banatu obezbeđeno je 3.000 t lignita.

Poslednje dizel-gorivo je pretežno dodeljeno poljoprivredi, rudnicima hroma u Makedoniji i Grčkoj i manji deo električnim centralama, prehrambenim i sanitarnim pogonima. Svi ostali potrošači, iako imaju porudžbine važne za rat, nisu mogli biti snabdevani pogonskim gorivom u julu 1942.

Međutim, ove mere neće biti dovoljne da se obezbedi prikupljanje letine -na vreme. Pri tome treba imati u vidu da -se u Srbiji vršidba mora izvoditi na poljima zbog nedostatka Skladišnog prostora. Zato se potrebe poljoprivrede u pogonskom gorivu za vršalice ne mogu prebaciti na zimske mesece.

U avgustu i septembru su potrebe u dizel-gorivu bile , u skladu sa kontingentom. Međutim, sada nema izgleda da > redovnim putem stignu isporuke. Njih je Ministarstvo privrede obećalo. Ipak isporuke neće uslediti jer Rumunija nema na raspolaganju dizel-goriva. Zato se mora naglasiti da *sadašnja situacija u pogledu dizel-goriva ne daje nikakve mogućnosti* da se u sledećem periodu istovremeno u *potpunosti ibdevaju rudnici hroma u Makedoniji i Grčkoj, rudnici u jrbiji*, Organizacija Tot, poljoprivreda i električne centrale, a samo pomenemo najvažnije korisnike dizel-goriva.

^ Do sada nije dao nikakve praktične rezultate pokušaj se ta situacija popravi preorijentacijom na gasne generatore. Iz Rajha su obećali 100 generatora za vozila. Od toga >a sledeoih nedelja da stigne prvih 40 komada i oni će jiaih biti ugrađeni. Osim toga u Srbiji treba da se proizie generatori za stalne Objekte i pošto su završeni primani radovi proizvodnja generatora može odmah početi, ivideno je da ih proizvodi »Fabrika mašina Pejić, Ste- "vić i Co.« u Nišu koja će biti poverena Vojneprivrednom Jugoistok.

— *Spoljna trgovina*

Spoljna trgovina nadležnog područja odvijala se uglom u *robnoj razmeni sa Rajhom*.

Na prvom mesecu stoje isporuke poljoprivrednih proizvoda iz Banata, kao i rudače i metala iz stare Srbije. Osim toga treba pomenuti i izvoz kože i krzna, kao 1 konoplje. Najvažniji podaci o količinama poljoprivrednih proizvoda rude i metala »koji su u poslednjih 12 meseci isporučeni Rajhu prikazani su u delu 2. i 3. ovog izveštaja.

Pored toga dolazi *uvoz robe* iz Rajha koji je znatan i služi isključivo tome da se privredna moć stare Srbije i Banata isikaristi za Rajh. Tu u prvom redu treba pomenuti: ugalj (pre svega za železnice);

koks (za Bor, Trepču i Antimon A.D.);

proizvode valjaonica i železara (za radove na opravi, obnovi i proširenju kod rudnika, železnica i drugih pogona važnih za rat, kao i za uređenje postrojenja za preradu uljarica i za sušare);

mašine, aparate, elektrotehničku robu (takođe za rudnike, električne centrale i druge pogone važne za rat); poljoprivredne mašine i opremu (traktori, plugovi, lopate, sekire, kose, srpovi), kao i sitne čelične proizvode i veštačko dubrivo.

Pored toga znatnu ulogu igraju i hemikalije, kao i farmaceutske proizvodi. Uvoz druge robe, naročito robe široke potrošnje je, prirodno, veoma opao, ali i pri najmanjim količinama ostaje još uvek značajan za ovdašnje snabdevanje. U pogledu uvoza pogonskog goriva ukazuje se na deo 7 ovog izveštaja.

Pojedinosti o robnoj razmeni između stare Srbije i Banata s jedne strane i Rajha s druge strane sadržane su u pregledu upućenom opunomoćeniku za četverogodišnji plan 5.8.1942. pod br. 55114.

Kao što je već pomenuto, u prvom redu se nastoji da se, i pored svih teškoća, svim sredstvima vrše redovne isporuke u Rajh i da se, po mogućnosti, povećaju. S druge strane se mora ukazati na to da se upravo taj cilj može jedino postići ako se dostavi uvozna roba koja je neophodna za kapacitete ovdašnje privrede. To naročito važi za ugalj, železo i mašine za železnice, rudarstvo i poljoprivredu.

Spoljna trgovina sa susjednim zemljama kretala se u okvirima koji su bili određeni sporazumima koje je sklopila nemačka vlada i drugim direktivama nadležnih ustanova Rajha. U svakom slučaju se gl. opunom. za privredu držao sopstvene »politike u spoljnoj trgovini« što se tiče obaveza. Razvoj je svakako pokazao da su susjedne zemlje retko bile spremne da ispune obaveze koje su prihvatile sporazumna.

ifda u pojedinim slučajevima ne zahtevaju za uzvrat drugu većinom metale ili žito) koje svakako nije odavde ioglo biti odobreno. Na žalost, u mnogim slučajevima mogućnosti intervencije vlade ili Min. spoljnih poslova nisu big dovoljne da bi se dobile isporuke obećane od susjednih emailja, a koje su neophodne ovdašnjoj privredi. Osim toga ladini odbori imaju već sada toliko teškoća s obezbeđivašem neposrednih primanja da su razmimoilaženja sa trgovijskkn partnerima u pogledu isporuka okupiranim Oblasti-4a 'krajnje nepoželjna i po mogućnosti ih izbegavaju. Iz ove - dobro poznate — sadašnje problematike centralnog rukovođenja spoljnom trgovinom nameće se gl. opunom. za rivredu nužnost da povremenim davanjem izvesnih količina Cde susjednim zemljama obezbedi ndke važne artikle, pre vega ogrevno drvo, serum protiv svinjske kuge i si.

Komandno područje je bezuslovno upućeno na sledeću *voznu robu iz susjednih zemalja*:

1. — ugalj iz Bugarske,
2. — koks iz Mađarske,
3. — pogonsko gorivo i petrolej iz Rumunije,
4. — ogrevno i građevinsko drvo iz Mađarske, Hrvatske i Rumunije,
5. — sodu i hlor iz Hrvatske,
6. — so iz Mađarske i Rumunije,
7. — serum protiv svinjske kuge iz Mađarske i Hrvatske,

* 8. — štavilo iz Hrvatske i Grčke,

9. — kalafonijum iz Grčke,

; 10. — železo i gvozdenu robu iz Mađarske.

{ Nasuprot tome, *srpski izvoz* u pomenute zemlje je ogličen okvirima koje je odredio, Berlin. Ukoliko to nije |wđeno trgovinsko-političkim sporazumima, nameće se po- M?a da se stalno upućuju zahtevi na koje se po pravilu jggovara da eventualne isporuke Srbije ne mogu ići na te- te isporuka Rajhu ili drugim primaocima koji su mu u tom Ipeidu ravnopravni (Italija, Grčka). Druge mogućnosti is- puke praktično ne postoje.

i. Pojedinosti o robnom prometu ovdašnjeg područja sa kWnim zemljama date su u pregledu koji je upućen 5.8. lp. opunomoćeniku za četverogodišnji plan pod br. 55115. II? *Sabračaj*.

ft Savladane su izuzetno jake i raznovrsne smetnje u saojpju zimskog perioda. Moglo bi se izostaviti naknadno Kazivanje katastrofalnih šteta koje su nanete transportu

usled nemira, snežnih vejavica, velike hladnoće i nestašice uglja, kao i dugotrajnim ledom na Dunavu i prolećnim poplavama. Što se uspelo u tome da se te posebne teškoće savladaju, treba zahvaliti zajedničkom radu svih zainteresovanih nadležstava. Uprava za vojni transport Jugoistok (Ispostava Beograd), Srpske državne železnice, Rečna plovidba i gl. opunomoćenik za privredu su uspešno saradivali. Železničko i brodsko osoblje dali su od sebe sve što su mogli.

Za kapacitet prevoznih sredstava postoji i dalje jedna opasnost. To je nedovoljna ishrana železničara i brodske posade.

Železnice: U poslednje vreme železnički saobraćaj se odvijao uglavnom dobro. Za sada je i situacija sa vagonima zadovoljavajuća. Za izvoz u Rajh ima dovoljno praznih vagona iz kompozicija za prevoz uglja i dotur. U rudnicima nema više uskladištenih proizvoda jer se redovno odvoze. Ovde se mora takođe još jednom naglasiti da su srpske železnice, i pored povećane srpske proizvodnje uglja, s obzirom na njegovu slabu kaloričnost, u velikoj meri upućene na dodavanje uglja veće kalorične vrednosti. Iz rudnika Pernik u Bugarskoj železnice dobijaju oko 12.000 t uglja mesečno. Pored toga se iz Rajha dobija oko 20.000 t mesečno iz vojnog kontingenta. Te su količine naročito neophodne u zimskim mesecima.

Rečna plovidba: Krajem marta otklonjen je led na Dunavu i njegovim pritokama. Međutim, topljenje velikih snežnih masa prouzrokovalo je neobično visok vodostaj, tako da se velikom broju luka nije moglo uopšte prići jer su bile poplavljene. Time su bile pogođene luke na Dunavu Beograd i Smederevo i na Savi Šabac i Zabrđe. U to vreme je dobro došla hrvatska luka Zemun. Početkom maja je konačno vodostaj tako opao da se saobraćaj mogao normalno odvijati. Zbog uvoza koksa, uglja i soli kao i artikala široke potrošnje u Srbiju je stizao veliki broj šlepova. Pošto se ruda delimično prevozi železnicom a od poljoprivrednih proizvoda iz Banata mogu se samo male količine tovariti na šlepove, izvestan broj praznih šlepova dodeljen je drugim srezovima ili je vraćen u Rajh. Svakako da će posle žetve situacija biti drugačija.

Skreće se pažnja na izveštaje o ovdašnjem stanju saobraćaja koji su dostavljeni opunomoćeniku za četvor^disnji plan: br: 6300 od 21.1.1942, br. 7264 od 18.2.1942., od 13.3.1942, br. 7950 od 27.3.1942, br. 16329 od 21.4.1942, br. 9455 od 20.5.1942., br. 47815 od 25.6.1942. i br. 50165 od i-'-1942.

0. -|Cene

Formiranje i kontrola cena je posebno teško polje rada. stepena izgradnja srpske uprave omogućila je da srpski "©mesarijat za cene vrši uticaj i na provinciju, koji još nije povoljan ali ipak predstavlja napredak. Zajedno sa privredom «policijom, koja je u formiranju, uspelo se da se aktivira "ontrola cena i da se i široke narodne mase pridobiju na sadnju. Pojedinačne akcije, kao, npr., zabrana nedozvoljenog "uvoza robe u Beograd, mogu se već sada sprovesti. Treba priznati da mere u vezi sa politikom cena ne podržavaju samo feld- i krajiškomandanture i feldžandarmerija, nego im sve više pažnje poklanjaju d jedinice, zahvaljujući efikasnoj saradnji vojnih intendantata.

Pored svega ovoga ipak tri velike prepreke stoje na putu s'korom povoljnom razvoju na tom polju:

1. — Povećanje i ubrzanje novčanog opticaja dovodi uvek do Skoka cena.
2. — Tom porastu formalne kupovne moći stoji nasuprot smanjenje robe široke potrošnje. Pad proizvodnje i nemogućnost da se industrijska roba dobije u dovoljnoj količini da bi se redovnom podeilom dala potrošačima povećavaju teškoće.
3. — Srpska vlada ne može uvek da se odluči da energično saraduje u politici cena. Bez obzira na napredak koji je pokazao Komesarijat za cene i nadnice u pogledu držanja i aktivnosti pod stalnim uticajem gl. opunomoćenika za privredu, mora se konstatovati da većina nadležstava i službenika pružaju pasivan otpor nemačkoj inicijativi na tom polju. Tome nije uzrok samo uobičajena ravnodušnost, nego i uticaj inostrane propagande, kao i strah od kasnije odmazde njihovih sunarodnika.

Ono što je već rečeno o pomanjkanju egzekutive važi posebno i ovde.

. Mada se izgledi na polju cena ne mogu okarakterisati povoljni, možemo u izvesnoj meri biti zadovoljni sa aljim stanjem cena u Srbiji ako se to uporedi sa stanjem i" .@use<:ni^m zemljama. Ono je tamo, i pored delimično ioiji'h ekonomskih prilika, mnogo gore nego u Srbiji, 'konstatacija temelji na stalnoj razmeni iskustava Odeza cene gl. opunomoćenika za privredu sa nadležstvima u Hrvatskoj, Bugarskoj, Rumuniji i Grčkoj, gfeigledno je da se, i pored svih nastojanja, ne može -jtti svim željama, naročito ovdašnjih nemačkih nad-

leštava. Postepeno se ipak došlo do saznanja da neuspes} ne opravdavaju odustajanje od osnovnih načela i da se smanjivanjem utvrđenih najviših cena ne može postići ozbiljno povećanje ponude robe. Prema tome se dosadašnja politika cena gl. opunom. za privredu: svim sredstvima stalno kočiti skok cena, i dalje nastavlja, naročito posle naredbe opunomoćenika za četvorogodišnji plan V.P. 6513/2 od 23.4.1942., kojom se ponovo potvrđuje pravilnost svih dosadašnjih mera.

Pojedinosti o stanju cena iznete su u izveštajima opunomoćeniku za četvorogodišnji plan br. 3002 od 5.3.42, br 20174 od 8.4.42. i br. 20514, od 23.5.42.

11. — Nadnice.

Do početka ove godine većina upravnika pogona nije bila spremna da poveća nadnice. To se od proletoš izmenilo. Zbog nestašice kvalifikovane radne snage radnici su mogli da energičnije postavljaju pitanje povećanja nadnica. Zbog toga su upravnici pogona izlazili u susret zahtevima delimično ne tražeći odobrenje a delimično su nadležnim ustanovama, podnosili zahteve za povećanje nadnica.

Da bi se stalo na put neplanskom povećavanju nadnica pokazalo se da je potrebno da se za najvažnije privredne grane opštim naredbama utvrde najveće nadnice. Ostaje svakako da se sačeka na rezultat da li će špekulacije sa nadnicama biti sprečene podnošenjem krivičnih prijavi srpskim sudovima i izricanjem primernih kazni.

Prilikom određivanja najviših nadnica polazilo se od toga da bez te mere nije moguće uredno snabdevanje radnika. Inače bi se nadnice morale višestruko povećati. Ipak do boljeg položaja radnika ne bi došlo zbog nestašice robe široke potrošnje po utvrđenim cenama. Cene na crnoj berzi bi se u istom obimu dalje povećavale zbog većeg opticaja novca. S druge strane, naredba opunomoćenika za četvorogodišnji plan V.P. br. 6513/2 od 23.4.1942. nije dopuštala dalje povećanje cena, jer bi inače nadnice koje se isplaćuju u Beogradu bile veće od uobičajenih nadnica u glavnim gradovima nemačkih pokrajina. Upravnici pogona su se delimično pomogli time što su svojim radnicima davali namirnice po propisanim cenama. Za snabdevanje radnika u pogonima važnim za rat obezbeđuju se po mogućnosti posebna sledovanja koja je lično naredio i kontrolisao gl. opunom za privredu. Međutim, celu situaciju karakteriše činjenica da između nadnica i troškova života vlada široki raskorak.

To isto važi i za primanja službenika i nameštenika.

V- Radna snaga

Prošle godine je situacija u pogledu radne snage bila u izvesnoj meri stabilna. Zatim se izmenila zbog nedojne ishrane radnika. Skoro svi veći pogoni izgubili su itan deo svog bivšeg ljudstva.

To se najštetnije odrazilo u rudnicima uglja. Naredo obaveznom radu i ograničavanju slobode zapošljavanja Okušalo se da se obezbede potrebe u radnoj snazi za privrednu granu. Privremeno ograničenje koje se odnosi • sve radnike zaposlene u rudnicima uglja i na one koji su takvim pogonima radili u poslednje 3 godine najmanje 4 sseca pokazalo se kao nedovoljno pri izvršenju te naredbe, je podbacila srpska uprava. Do osipanja radne snage dosje u povećanom broju i u ostalim rudnicima, tako da su lačno svi rudnici i topionice, uključujući i prateće poie, morali biti zaštićeni u pogledu radne snage. Istovreneno je data mogućnost da se proširi radna obaveza u odlenim pogonima na sve državljane od 17 do 45 godina rosti.

Rezultati ni do danas nisu zadovoljavajući. Uspelo se se za određene pogone na taj način obezbedi nekoliko Jjada radnika. Međutim, mnogi se nisu uopšte odazvali toj avezi, a veliki deo je posle kratkog vremena napustio poSrpska egzekutiva nije bila u stanju da tome stane na aij. Takvo ograničavanje lične slobode je za Srbe nešto sobičnije što se od njih do sada zahtevalo.

Sa k-tom SS i policije pri komandujućem generalu i iantu u Srbiji dogovoreno je da od sada srpski egzeivni organi rade pod stalnom kontrolom i direktivama neih okružnih policijskih stanica. Pogoni prijavljuju sve u vezi sa radnom obavezom policijskim komamdan-ia sa zahtevom da se ta lica privedu na rad. U panovije-slučajevima nepokorni radnici se, bez daljnjeg postupka, iju u logor na prisilan rad. Prema prvim iskustvima mo||e reći da se na taj način može postići izvesna stabilnost ftom polju.

Međutim, za trajan uspeh tih mera odlučujući je uslov e radništvo u dovoljnoj meri snabdeva životnim namir-

Izgradnjom fabrika u Srbiji koje su važne za rat nastale' |potrebe za radnom snagom koje se mogu zadovoljiti ako ~%uhrvati sve srpsko radništvo. S obzirom na povećanje pe ivredsne proizvodnje, nove mere regrutovanja radne snasrc ličavaju se na gradove. U Beogradu je na osnovu popisa

stanovništva od 24.6.1942, ocenjivana radna sposobnost svih, muških stanovnika od 17 do 55 godina starosti i izvršeno raspoređivanje za važne radove. Približno je procenjeno da se na taj način mogu nekoliko puta zadovoljiti potrebe srpske industrije u pogledu radne snage. Te su mere ipak opasne zbog posledica na unutrašnje-političkom planu. Međutim, one daju jedinu mogućnost da se savladaju teškoće u pogledu radne snage.

Posebnu pažnju zaslužuje *Nacionalna služba za obnovu*. Ona u datim uslovinia već sada, u sadašnjoj formi, igra značajnu ulogu kako na političkom tako i-na privrednom planu.

Ona trenutno obuhvata oko 16000 obveznika, koji obavljaju melioracione radove, grade mostove i puteve, ponovo podižu porušena sela itd. U logorima je smešteno 5.600 ljudi, 4.000 su kao pojedinci i u grupama zaposleni u poljoprivredi (uglavnom u Banatu), dok je 6.400 organizovano u 145 seoskih grupa i stanuju kod kuće.

Da bi se postigao što bolji vaspitni efekat, ta služba se ograničava na gore navedene radove. Ipak, u slučaju potrebe, stoji na raspolaganju i industriji. S uspehom je angažovana u rudarstvu. Sada će da vrši transportovanje ogrevnog drveta.

Pošto, i pored dovoljne rezerve radne snage u Srbiji, treba teškoće u pogledu angažovanja radne snage rešavati silom države, nije bilo razloga da se obustavi *vrbovanje za Rajh*. Te snage koje su se prijavile za rad u Rajhu mogu tamo dobrovoljno znatno više da doprinesu za nemačku ratnu privredu nego prinudno u Srbiji.

Do 31.7.1942. ukupno se obavezalo za rad u Nemačkoj 43.906 lica.

Od toga je u industriji zaposleno 26.268 (20.161 muškarac i 6.107 žena), a u poljoprivredi 17.638 (13.310 muškaraca i 4.328 žena).

S obzirom na posebne teškoće koje se ovde suprotstavljaju uspešnom vrbovanju, može se smatrati da je rezultat veoma dobar.

13. — *Monetarna politika*

Državne finansije (zapisnik kod Upravnog štaba).

Redovni budžet. Predračun budžeta od 1942. godine iznosi u prihodima i rashodima po 5 milijardi dinara. Ministar finansija je do sada pokrивao redovne izdatke redovnim prihodima. Srpska narodna banka mu je odobrila kredit od 3W miliona dinara samo za savlađivanje sezonskih gubitaka. Os-

zatevi za kredit (naročito za Državnu stražu i plate službenika) su odbijeni uz motivaciju da ministar treba da pokuša da se ispomogne ili štednjom ili povećanjem prihoda (porezima).

Vanredni budžet. On obuhvata sve izdatke koji su u vezi sa okupacijom. Od 17.4.1941. do 15.8.1941. troškovi okupacije pokriveni su zaplenjenim novcem. On je poticao iz jugoslovenskih vojnih blagajni i promenjen je u srpske novčanice (skoro 700 miliona dinara).

U periodu od 15.8.1941 do 15.7.1942. bili su potrebni sledeći izdaci:

<i>i</i>		<i>Dinara:</i>
l	1. — Troškovi okupacije (sada 240 miliona din. mesečno)	3.020 miliona
	2. — Izdaci za smeštaj	785 „
L	3. — Kredit za pokrivanje deficita	
!	drž. železnica	600
f'	4. — Otkup priznanica od rekviriranja	35
	5. — Isplata ratne odštete nemačkim državljanima	20
k	6. — Neophodni kredit	
jp	(za javne radove, melioracije, građenje	
ife	puteva, železničko-strategijske objekte)	
Kj'	Ukupan iznos 2,2 milijarde	400 „
gr	— Kredit Gradskoj upravi Beograda za	
K	gradnje pod garantijom države	30 „
K	8. — Krediti pojedinim drž. institutima	
№	za posebno hitne stvari (vojne nužnosti)	15 „
B.9.	— Kredit Vojno-tehničkom institutu	
•li'	Kragujevac pod državnom garantijom	10 „
Hp.	— Kredit Ministarstvu vaizdušnog saobraćaja	
Hr	za izgradnju vojno-privr. fabrike aviona	15 „
		4.930 miliona

Sve te iznose je stavila na raspolaganje Srpska narodna a. Isto će morati da se uradi i za daljih 5 milijardi dinare su još potrebne do kraja 1942. godine za izdatke nafane od 1 do 7. Poared toga, potrebno je još 1,7 milijarde za otkup bonova Kreditne blagajne, 260 miliona za polje srpskog dela u jugoslovenskom klirinškom dugu od 77 miliona RM), kao i 250 miliona dinara godišnjih :a i amortizacije za oko 4 milijarde dinara udela u ju-'enskom državnim dugu.

Prema tome će srpska država 'krajem 1942. godine biti ¹ a kod Narodne banke sa 12 milijardi dinara. Isklju-

Bonovi Nemačke kreditne blagajne

Od 1.7.1941. nisu više izdavani nemački bonovi za upotrebu u Srbiji. Srpska narodna banka je do kraja 1941. povukla iz prometa bonova u vrednosti od 455 miliona dinara zamenivši ih za dinare (prosečno 57 miliona dinara mesečno). Od početka 1942. godine primećen je znatan priliv tih bonova. Uprkos znatnog smanjenja okupacionih trupa i stroge granične kontrole, otkupljeno je od januara do aprila 1942. nemačkih bonova u vrednosti od 1,035.000.000 dinara (prosečno 258 miliona dinara mesečno). Uzrok toj pojavi bio je što je povećana ilegalna kupovina robe od strane lica, nadležnima i organizacija koje su na neki nepoznat način dolazile do tih bonova. Takođe su i susedne zemlje, koje su još raspolagale bonovima, pokušavale da ih na isti način iskoriste. Zato je ne samo glavni opunomoćenik za privredu našao za potrebno da iz privredno-političkih razloga odstrani bonove sa komandnog područja, nego su i vojni intendanti to morali da učine jer je zbog ilegalne kupovine pomoću bonova otežavano snabdevanje Vermahta. Posle iscrpnih izveštaja to su mišljenje prihvatili i opunomoćenik za četverogodišnji plan, nemačka banka, kao i OKW, uz ogradu da se, na osnovu načelnih procena, ti bonovi »kao zakonsko platežno sredstvo ne smeju staviti van snage«. Zato je komandujući general i k-t u Srbiji naredbom od 30.6.1942. (Službeni vojnu list komandanta Srbije br. 36) naredio da se »nemački bonovi kojii su u opticaju u Srbiji zamene za dinare«. Rok od 1. do 15.7.1942, koji je bio određen za zamenu, morao je biti produžen za neke udaljenije srezove. Zamenjeno je bonova u vrednosti više od 400 miliona dinara.

Bankarstvo i kreditna politika

Na tom polju je rad gl. opunom. za privredu tako napredovao da se može smatrati da je skoro završena reorganizacija kreditnih zavoda i njihove delatnosti. Ukazuje se na izveštaj br. 56119 od 4.8.1942. koji je upućen opunomoćeniku za četvorogodišnji plan.

Imovinsko-pravna poravnanja bivše jugoslovenske države

I najkraći prikaz pitanja koja se tiču te oblasti izlazio bi iz Okvira ovog izveštaja. Takođe bi sva zainteresovana nadležstva bila dovoljno obavještena sporazumom koji je potpisan u Berikui 22.7.1942. o »imovinskopravnom poravnanju bivše jugoslovenske države i nekim drugim finansijskim pitanjima koja su s tim u vezi«. Po pitanjima likvidacije Narod-

ne banke Kraljevine Jugoslavije ukazuje se na izveštaj br. 56 118 od 4.8.1942. koji je upućen opunomoćeniku za četvorogodišnji plan.

Jevrejska imovina

Popis i likvidacija jevrejske imovine u staroj Srbiji i Banatu poprimio je redovan tok zahvaljujući napornom radu. U Banatu je efikasnu saradnju pružila nemačka narodnosna grupa i Folksdojčerska centrala. Međutim, na prvom mestu je od velike koristi bilo neposredno učešće opunomoćenika za četvorogodišnji plan u rešavanju tih teških pitanja, koja je, s obzirom na budućnost, trebalo veoma pažljivo ispitati. Sadašnje stanje vidi se iz završne odluke opunomoćenika za četvorogodišnji plan V.P. 11316/6 od 25.6.1942. koja je upućena OKW i gl. opunomoćeniku za privredu.

Devizno odeljenje Srbije radi i dalje intenzivno. I pored malog broja osoblja stalno postiže rezultate koji su vredni pažnje.

Prilog

III

DOKUMENTA NEMACKOG RAJHA ZA PERIOD OD 3. JANUARA DO 31. DECEMBRA 1942. KOJA SU DOSAD OBJAVLJENA U DRUGIM TOMOVIMA ZBORNIKA

1. Objava nemačkog general-lajtnanta Rosener-a od 3. januara 1942. god. o streljanju trideset i šest talaca, pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta (tom VI, knj. 2, dok. 125).
2. Objava nemačkog šefa civilne uprave u Donjoj Štajerskoj od 6. januara 1942. god. o streljanju deset talaca u Mariboru (tom VI, knj. 2, dok. 127).
3. Izveštaj Žandarmerijske stanice u Radovljici od 6. januara 1942. god. komandantu angažovanih snaga južne Koruške o napadu na vod nemačkih vojnika kod Ribna (tom VI, knj. 2, dok. 128).
4. Izveštaj nemačkog komandanta Žandarmerije za južnu Korušku od 7. januara 1942. god. o partizanskim akcijama i događajima tokom decembra 1941. god. u Gorenjskoj (tom VI, knj. 2, dok. 130).
5. Izveštaj prefekta policije od 15. januara 1942. god. Krajskomandanturi u Vel. Bečkereku o situaciji u Banatu (tom I, knj. 17, dok. 7).
6. Izveštaj Žandarmerijskog okruga Trbovlje od 22. januara 1942. god. komandantu Žandarmerije za Donju Štajersku o partizanskom napadu na rudnička postrojenja u Hrastniku i o uništenju jedne grupe Prvog štajerskog partizanskog bataljona (tom VI, knj. 2, dok. 135).
7. Izveštaj komandanta Žandarmerijskog okruga u Radovljici od 25. januara 1942. god. komandantu Žandarmerije za južnu Korušku o situaciji u okrugu Radovljica (tom VI, knj. 2, dok. 136).
8. Izveštaj nemačkog komandanta Žandarmerije za južnu Korušku od 31. januara 1942. god. o partizanskim akcijama i događajima u januaru 1942. u Gorenjskoj (tom VI, knj. 2, dok. 137).
9. Izveštaj nemačkog komandanta Žandarmerijskog okruga u Radovljici od 24. februara 1942. god. komandantu žandarmerije za južnu Korušku o situaciji u okrugu Radovljica (tom VI, knj. 2, dok. 144).
10. Izveštaj šefa policije bezbednosti od 25. februara 1942. god. Ministarstvu spoljnih poslova u Berlinu o situaciji u Bačkoj (tom I, knj. 17, dok. 8).

11. Izveštaj komandanta oružanih snaga Jugoistoka od 28. februara 1942. god. o situaciji u Srbiji i rezultatima kaznene ekspedicije u jugoistočnoj Bosni (tom I, knj. 3, dok. 128).
12. Objava nemačkog šefa civilne uprave u Donjoj Štajerskoj od 6. marta 1942. god. o streljanju deset talaca povodom napada na dvojicu nemačkih vojnika (tom VI, knj. 2 dok. 147).
13. Saopštenje general-lajtnanta policije Majsnera od 7. marta 1942. god. o streljanju 150 lica iz Beograda i Pančeva (tom I, knj. 3, dok. 135).
14. Izveštaj nemačkog obaveštajca od 7. marta 1942. god. Ministarstvu spoljnih poslova u Berlinu o pokoljima koje su Mađari izvršili u Čurugu i Novom Sadu (tom I, knj. 17, dok. 9).
15. Objava nemačkog general-lajtnanta Rosener-a od 31. marta 1942. god. o streljanju dvadeset talaca u Beguujama (tom VI, knj. 2, dok. 152).
16. Objava nemačkog šefa civilne uprave u Donjoj Štajerskoj od 3. aprila 1942. god. o streljanju trideset talaca u Mariboru (tom VI, knj. 2, dok. 153).
17. Zapovest Žandarmerijskog načelstva u Kranju od 9. aprila 1942. god. povodom napada na graničnu stražu u Št. Ožbaltu (tom VI, knj. 2, dok. 155).
18. Objava šefa civilne uprave za Donju Štajersku od 11. aprila 1942. god. o streljanju trideset talaca u Mariboru (tom VI, knj. 2, dok. 156).
19. Izveštaj Žandarmerijske stanice u Begunjama od 14. aprila 1942. god. Žandarmerijskom okrugu u Radovljici o manifestacijama slovenačkog stanovništva na okupatorskom gubilištu u Dragi i Gorenjskoj (tom VI, knj. 2, dok. 157).
20. Objava nemačkog general-lajtnanta Rosener-a od 17. aprila 1942. god. o streljanju pedeset talaca u Begunjama (tom VI, knj. 2, dok. 158).
21. Objava nemačkog general-lajtnanta Rosener-a od 21. aprila 1942. god. o hapšenju pedeset porodica u opštinama Jesenice, Javornik i Koruška Bela (tom VI, knj. 2, dok. 161).
22. Izveštaj načelnika Generalštaba oružanih snaga Jugoistoka od 22. aprila 1942. god. Vrhovnoj komandi nemačkih oružanih sila o situaciji na području Srbije (tom I, knj. 3, dok. 169).
23. Izveštaj komesara u opštini Sela pri Kamniku od 24. aprila 1942. god. Zemaljskom veću okruga Kamnik o partizanskoj akciji na auto nemačkog tonfilma i o uništenju mosta u Podhruški, u Tuhinjskoj dolini (tom VI, knj. 2, dok. 162).
24. Izveštaj Žandarmerijske stanice u Zagorju od 9. maja 1942. god. o napadu Prvog štajerskog partizanskog bataljona na železničku prugu blizu Zagorja i rudničku žičanu železnicu (tom VI, knj. 2, dok. 169).
25. Objava nemačkog šefa civilne uprave za Donju štajersku od 13. maja 1942. god. o streljanju dvadeset talaca u Mariboru (tom VI, knj. 2, dok. 174).
26. Objava nemačkog general-lajtnanta Rosener-a od 21. maja 1942. god. o streljanju trideset i pet talaca u Mariboru (tom VI, knj. 2, dok. 181).
27. Izveštaj nemačke Opštinske uprave u Litiji od 24. maja 1942. god. o borbama nemačkih okupatora sa drugom grupom slovenačkih partizanskih odreda kod Janča (tom VI, knj. 2, dok. 186).
28. Zapisnik sa sednice štaba odgovornih nemačkih rukovodilaca, održane 31. maja 1942. god. kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade dr Müller-Hacciusa po pitanju uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 6, dok. 104).
29. Zapisnik sa sednice štaba nemačkih rukovodilaca održane 1. juna 1942. god. kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade Müller-Hacciusa u vezi s pitanjima uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 3, dok. 137).
30. Izveštaj Žandarmerijske stanice u šoštanju od 2. juna 1942. god. Landratu okruga u Celju o sukobu kod s. Ravne (tom VI, kni- 3, dok. 139).
31. Objava o streljanju od 3. 6. 1942. god. (tom VI, knj. 4, prilog III, dok. 2).
32. Oglas nemačkog komandanta oružanih snaga u Sremu od 6. juna 1942. god. o ograničenju kretanja civilnog stanovništva na području Fruške gore (tom I, knj. 17 dok. 16).
33. Objava o streljanju od 8. 6. 1942. god. (tom VI, knj. 4, prilog III dok. 2).
34. Zapisnik sa sednice štaba odgovornih nemačkih rukovodilaca održane 15. juna 1942. god. kod pretседnika Štajerske pokrajinske vlade Müller-Hacciusa u vezi s pitanjima uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 3, dok. 147).
35. Saopštenje Policijske prefekture za Banat od 21. juna 1942. god. o vešanju 50 komunista i simpatizera NOP-a u Pančevu, Perlezu i Melencima (tom I, knj. 17, dok. 21).
36. Radiogram Operativnog oteka nemačkog štaba Jug od 22. juna 1942. godine (tom VI, knj. 3, dok. 150).
37. Objava o streljanju od 23. 6. 1942. god. (tom VI, knj. 4, prilog III, dok. 2).
38. Izveštaj Žandarmerijske stanice Gornji Grad od 24. juna 1942. god. Ispostavi Gestapoa u Celju o pretraživanju okoline Črete (tom VI, knj. 3, dok. 151).
39. Radiogram Operativnog oteka nemačkog štaba Jug na Bledu od 26. juna 1942. god. (tom VI, knj. 3, dok. 153).
40. Zapisnik sa sednice štaba odgovornih nemačkih rukovodilaca kod pretседnika pokrajinske vlade u Štajerskoj, od 29. juna 1942. god., koji sadrži izveštaj o situaciji u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 3, dok. 154).
41. Radiogram Operativnog oteka nemačkog štaba Jug od 30. juna 1942. god. (tom VI, knj. 3, dok. 156).
42. Objava o streljanju od 30. 6. 1942. eod. (tom VI, knj. 4, prilog III, dok. 2).
43. Obaveštenje nemačke Komande u Leskovcu polovinom juna 1942. god. o napadu partizana na bugarski automobil (tom I, knj. 3, dok. 201).
44. Radiogram Operativnog oteka nemačkog Štaba Jug od 1. jula 1942. god. (tom VI, knj. 3, dok. 158).
45. Objava o streljanju od 1. 7. 1942. god. (tom VI, knj. 4, prilog III, dok. 2).
46. Uputstvo vođe štajerskog Hajmatbunda od 2. jula 1942. god. o načinu regrutovanja u jurišne čete Vermašafta za borbu protiv partizana (tom VI, knj. 3, dok. 159).

47. Pregled borbi sa partizanima u Donjoj Štajerskoj od kraja 1941 god. radi upisivanja u policijske legitimacije prema odluci komandanta Žandarmerije za Donju Štajersku od 2. jula 1942. godine (tom VI, knj. 3, dok. 160).
48. Radiogram Operativnog oteka nemačkog štaba Jug od 2. jula 1942. god. (tom VI, knj. 3, dok. 161).
49. Izveštaj Žandarmerijskog okruga u Celju od 3. jula 1942. god. o napadu na rudnik Huda Jama kod Trbovlja (tom VI, knj. 3, dok. 162).
50. Izveštaj Žandarmerijske stanice Laško od 3. jula 1942. god. komandantu policije bezbednosti o napadu Prvog štajerskog partizanskog bataljona na rudnik uglja Huda Jama (tom VI, knj. 3, dok. 163).
51. Radiogram Operativnog oteka nemačkog štaba Jug od 6. jula 1942. god. (tom VI, knj. 3, dok. 167).
52. Objava o streljanju od 7. 7. 1942. god. (tom VI, knj. 4, prilog III, dok. 2).
53. Objava o streljanju od 8. 7. 1942. god. (tom VI, knj. 4, prilog III, dok. 2).
54. Zapisnik sa sednice odgovornih nemačkih rukovodilaca održane 13. jula 1942. god. kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade dr Miiller-Hacciusa u vezi s pitanjima uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 3, dok. 170).
55. Objava o streljanju od 16. 7. 1942. god. (tom VI, knj. 4, prilog III, dok. 2).
56. Objava o streljanju 10 talaca zbog ubistva predsednika opštine u Zelezniki (tom VI, knj. 4, prilog III, dok. 2).
57. Radiogram Operativnog oteka nemačkog štaba Jug od 17. jula 1942. god. (tom VI, knj. 3, dok. 175).
58. Depeša nemačkog poslanika i policijskog atašea u NDH od 21. jula 1942. god. Glavnoj upravi državne bezbednosti Rajha o pripremama za hapšenje pripadnika i simpatizera NOP-a (tom I, knj. 17, dok. 34).
59. Objava o streljanju od 22. 7. 1942. god. (tom VI, knj. 4, prilog III, dok. 2).
60. Izveštaj Žandarmerijskog okruga u Radovljici od 25. jula 1942. god. o situaciji u radovljičkom okrugu (tom VI, knj. 3, dok. 152).
61. Radiogram Operativnog oteka nemačkog štaba Jug od 26. jula 1942. god. o čišćenju Jelovice (tom VI, knj. 3, dok. 181).
62. Naredba komandanta SS trupa i policije general-lajtnanta Rose-nera od 27. jula 1942. god. o postupku pri paljenju sela (tom VI, knj. 3, dok. 183).
63. Zapisnik sa sednice štaba nemačkih rukovodilaca kod predsednika Štajerske vlade dr Muller-Hacciusa od 27. jula 1942. god. povodom pitanja uprave u Donjoj štajerskoj (tom VI, knj. 3, dok. 182).
64. Objava o streljanju od 27. 7. 1942. god. (tom VI, knj. 4, prilog III, dok. 2).
65. Radiogram Operativnog oteka nemačkog štaba Jug od 27. jula 1942. god. o čišćenju Jelovice (tom VI, knj. 3, dok. 184).
66. Radiogram Operativnog oteka nemačkog štaba Jug na Bledu od 28. jula 1942. god. o akciji u Koruškoj (tom VI, knj. 3, dok. 185).
67. Objave o streljanju od 30. 7. 1942. god. (tom VI, knj. 4, prilog III, dok. 2).

68. Izveštaj nemačkog komandanta garnizona Ilok od jula 1942. god. Zemaljskom vodstvu nemačke narodne grupe u Osijeku o situaciji u Sremu (tom I, knj. 17, dok. 36).
69. Zapovest komandanta policije za održavanje reda od 3. avgusta 1942. god. za formiranje naročitih odeljenja za borbu protiv partizana (tom VI, knj. 3, dok. 192).
70. Objava Feldkomandanture u Nišu od 4. avgusta 1942. god. o diverzantskim akcijama na pruži Beograd — Niš i o učeni lica koja vrše diverzije (tom I, knj. 4, dok. 76).
71. Radiogram Operativnog oteka nemačkog štaba Jug od 5. avgusta 1942. god. o čišćenju Blegoša (tom VI, knj. 3, dok. 195).
72. Objava nemačke Krajskomandanture u Zaječaru od 5. avgusta 1942. god. o streljanju deset lica (tom I, knj. 4, dok. 77).
73. Govor načelnika Upravnog štaba komandujućeg generala i zapovednika Srbije dr Harolda Turnera od 10. avgusta 1942. god. okružnim i sreskim načelnicima u Arandelovcu (tom I, knj. 4, dok. 78).
74. Izveštaj Žandarmerijske stanice u Celju od 11. avgusta 1942. god. o napadu Prvog štajerskog partizanskog bataljona na uređaje rudnika Liboje (tom VI, knj. 3, dok. 199).
75. Radiogram Operativnog oteka nemačkog štaba Jug od 12. avgusta 1942. god. o opkoljavanju Jelovice (tom VI, knj. 3, dok. 200).
76. Objava o streljanju od 15. 8. 1942. god. (tom VI, knj. 4, prilog III, dok. 2).
77. Deo obavestajnog izveštaja 717. pešadijske divizije od 15. avgusta 1942. godine (tom I, knj. 4, dok. 79).
78. Radiogram Operativnog oteka nemačkog štaba Jug od 17. avgusta 1942. godine (tom VI, knj. 3, dok. 207).
79. Zapovest komandujućeg generala i zapovednika okupirane Srbije od 21. avgusta 1942. god. nemačkim i ustaškim jedinicama o obrazovanju Grupe »Borovski« i ofanzivi protiv partizana na Fruškoj gori (tom I, knj. 17, dok. 52).
80. Radiogram Operativnog oteka nemačkog štaba Jug od 21. avgusta 1942. godine (tom VI, knj. 3, dok. 211).
81. Radiogram Operativnog oteka nemačkog štaba Jug od 22. avgusta 1942. god. (tom VI, knj. 3, dok. 213).
82. Zapisnik sa sednice štaba odgovornih nemačkih rukovodilaca održane 24. avgusta 1942. god. kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade dr Muller-Hacciusa u vezi s pitanjima uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 3, dok. 216).
83. Depeša nemačkog poslanika u NDH od 27. avgusta 1942. god. Glavnoj upravi državne bezbednosti Rajha o hapšenjima pripadnika i simpatizera NOP-a u Sremu (tom I, knj. 17, dok. 59).
84. Pregled borbi sa partizanima u Donjoj Štajerskoj u prvoj polovini 1942. godine (tom VI, knj. 3, dok. 219).
85. Referat dr Harolda Turnera, načelnika Upravnog štaba komandujućeg generala i zapovednika Srbije, od 29. avgusta 1942. god. komandantu Jugoistoka, generalu Leru (tom I, knj. 4, dok. 80).
86. Uputstvo komandanta Žandarmerije za Korušku od 31. avgusta 1942. god. o organizaciji alarmnih odeljenja u Koruškoj (tom VI, knj. 3, dok. 221).
87. Depeša nemačkog poslanika u NDH od 4. septembra 1942. god. Glavnoj upravi državne bezbednosti o rezultatima ofanzive protiv partizana u Fruškoj gori (tom I, knj. 17, dok. 63).

88. Izveštaj policijskog atašea pri nemačkom poslanstvu u NDH od 9. septembra 1942. god. Glavnoj upravi državne bezbednosti o namerama vlade NDH da iz Srema iseli srpski živalj (tom I, knj. 17, dok. 66).
89. Izveštaj nemačkog poslanstva u NDH od 11. septembra 1942. god. Ministarstvu spoljnih poslova Rajha o pokolju Srba u Sremu (tom I, knj. 17, dok. 67).
90. Objava Feldkomandanture 610 u Vrnjačkoj Banji od 11. septembra 1942. god. o predaji žita okupatoru (tom I, knj. 4, dok. 81).
91. Izveštaj Žandarmerijskog okruga Radovljica od 12. septembra 1942. god. o partizanskim akcijama od 5. do 11. septembra (tom VI, knj. 4, dok. 150).
92. Saopštenje komandujućeg generala i zapovednika Srbije od 22. septembra 1942. godine (tom I, knj. 4, dok. 82).
93. Izveštaj nemačkog poslanstva u NDH od 22. septembra 1942. god. Ministarstvu spoljnih poslova Rajha o pokolju Srba u Sremu (tom I, knj. 17, dok. 69).
94. Izveštaj sreske žandarmerije u Radovljici od 26. septembra 1942. god. o partizanskim akcijama od 19—25. septembra 1942. god. (tom VI, knj. 4, dok. 161).
95. Zapisnik sa sednice štaba odgovornih nemačkih rukovodilaca, održane 3. oktobra 1942. god. kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade u vezi s pitanjima uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 4, dok. 162).
96. Naređenje komandujućeg generala i zapovednika Srbije od 10. oktobra 1942. god. za primenu odmazdi i u slučaju nestanka nemačkih vojnika (tom I, knj. 4, dok. 83).
97. Naređenje komandujućeg generala i zapovednika Srbije od 10. oktobra 1942. god. o postupku sa uhvaćenim ustanicima u Srbiji (tom I, knj. 4, dok. 84).
98. Saopštenje Policijske prefektуре za Banat od 14. oktobra 1942. god. o vešanju 50 pripadnika i simpatizera NOP-a u Samošu, Zagajici i Gaju (tom I, knj. 17, dok. 75).
99. Dnevni izveštaj komandujućeg generala i zapovednika Srbije od 15. oktobra 1942. god. komandantu Jugoistoka (tom I, knj. 4, dok. 85).
100. Uputstva komandanta žandarmerije u Gorenjskoj od 19. oktobra 1942. god. o naoružanju seoskih straža (tom VI, knj. 4, dok. 170).
101. Izveštaj zapovednika SS trupa i policije Alpske oblasti od 22. oktobra 1942. god. (tom VI, knj. 4, dok. 171).
102. Zapisnik sa sednice štaba odgovornih nemačkih rukovodilaca, održane 26. oktobra 1942. god. kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade u vezi s pitanjima uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 4, dok. 173).
103. Obaveštajni izveštaj komandujućeg generala i zapovednika Srbije od 30. oktobra 1942. god. o ustaničkom pokretu u Jugoslaviji (tom I, knj. 4, dok. 86).
104. Izveštaj Žandarmerijske stanice Vransko od 2. novembra 1942. god. o ustaničkoj delatnosti za vreme od 31. oktobra do 2. novembra 1942. godine (tom VI, knj. 4, dok. 175).
105. Spisak talaca streljanih u Mariboru 2. oktobra i 4. novembra i poginulih partizana na teritoriji Štajerske u toku avgusta — oktobra 1942. god. koji je objavio viši zapovednik SS trupa i policije u Mariboru (tom VI, knj. 4, dok. 3).
106. Zapisnik sa sednice štaba odgovornih nemačkih rukovodilaca održane 9. novembra 1942. god. kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade u vezi s pitanjima uprave u Donjoj štajerskoj (tom VI, knj. 4, dok. 177).
107. Izveštaj Žandarmerijske stanice Vransko od 9. novembra 1942. god. o ustaničkoj delatnosti od 7. do 9. novembra 1942. godine (tom VI, knj. 4, dok. 179).
108. Izveštaj zapovednika SS trupa i policije Alpske oblasti od 10. novembra 1942. god. o situaciji od 3. do 10. novembra 1942. god. (tom VI, knj. 4, dok. 180).
109. Izveštaj Žandarmerijske stanice Ruše od 16. novembra 1942. god. o ustaničkoj delatnosti (tom VI, knj. 4, dok. 183).
110. Uputstvo komandanta žandarmerije u Donjoj Štajerskoj od 18. novembra 1942. god. za formiranje seoskih straža (tom VI, knj. 4, dok. 184).
111. Izveštaj nemačkog poslanstva u NDH od 21. novembra 1942. god. Ministarstvu spoljnih poslova Rajha o pokolju Srba u Sremu (tom I, knj. 17, dok. 85).
112. Zapisnik sa sednice štaba odgovornih nemačkih rukovodilaca, održane 23. novembra 1942. god. kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade u vezi s pitanjima uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 4, dok. 185).
113. Izveštaj komandira žandarmerije sreza Radovljice od 23. novembra 1942. o situaciji od 24. oktobra do 23. novembra 1942. godine (tom VI, knj. 4, dok. 186).
114. Izveštaj Žandarmerijske stanice Motnik od 27. novembra 1942. god. o vatrenom prepadu na uporište Vermaštafa u Motniku (tom VI, knj. 4, dok. 189).
115. Zapisnik sa sednice štaba odgovornih nemačkih rukovodilaca, održane 7. decembra 1942. god. kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade u vezi s pitanjima uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 4, dok. 194).
116. Naredba komandanta nemačkih angažovanih snaga u Gorenjskoj od 20. decembra 1942. god. o organizaciji borbe protiv NOP u Gorenjskoj (tom VI, knj. 4, dok. 199).
117. Zapisnik sa sednice štaba odgovornih nemačkih rukovodilaca, održane 21. decembra 1942. god. kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade u vezi s pitanjima uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 4, dok. 200).
118. Izveštaj zapovednika SS trupa i policije za Alpsku oblast od 21. decembra 1942. god. o situaciji od 17. do 20. decembra 1942. god. (tom VI, knj. 4, dok. 201).
119. Izvod iz izveštaja nemačke 704. pešadijske divizije od 31. decembra 1942. god. komandujućem generalu i zapovedniku Srbije o izvedenim akcijama (tom I, knj. 4, dok. 87).

DOKUMENTA FOLKSDOJČERA ZA PERIOD OD 12. MARTA DO
10. NOVEMBRA 1942. KOJA SU OBJAVLJENA U I TOMU
ZBORNIKA

1. Izveštaj vođe mesne grupe nemačke manjine od 12. marta 1942. god. zemaljskom vođi nemačke manjine o situaciji u iločkom srezu (tom I, knj. 17, dok. 11).
2. Izveštaj mesne nemačke narodne grupe iz Rume od 11. marta 1942. god. vodstvu nemačke narodne grupe u Osijeku o napadu partizana na Neradin (tom I, knj. 17, dok. 10).
3. Naređenje komandanta oružanih snaga za Jugoistok od 19. marta 1942. god. o stavu prema partizanima u Srbiji i Hrvatskoj (tom I, knj. 3, dok. 151).
4. Izveštaj komandanta Drugog nemačkog pripravnog bataljona od 25. juna 1942. god. o formiranju Četvrtе i Pete čete (tom I, knj. 17, dok. 22).
5. Izveštaj okružnog rukovodstva nemačke narodne grupe za istočni Srem od 5. jula 1942. god. vođi nemačke narodne grupe za NDH o situaciji u Fruškoj gori (tom I, knj. 17, dok. 24).
6. Izveštaj okružnog rukovodstva nemačke narodne grupe za istočni Srem od 6. jula 1942. god. vođi nemačke narodne grupe za NDH o napadu partizana na četu domobrana iz Petrovaradina (tom I, knj. 17, dok. 25).
7. Izveštaj okružnog rukovodstva nemačke narodne grupe za istočni Srem od 6. jula 1942. god. vođi nemačke narodne grupe NDH o situaciji u Sremu (tom I, knj. 17, dok. 26).
8. Izveštaj komandanta Drugog pripravnog bataljona nemačke narodne grupe od 16. jula 1942. god. vodstvu nemačke narodne grupe u Osijeku o situaciji na području Srem. Mitrovica i Rume (tom I, knj. 17, dok. 30).
9. Izveštaj Četvrtе čete od 16. jula 1942. god. Štabu Drugog pripravnog bataljona nemačke narodne grupe o dejstvima partizana na prostoru Fruške gore (tom I, knj. 17, dok. 29).
10. Izveštaj mesnog rukovodstva nemačke narodne grupe iz Sremske Mitrovica od 16. jula 1942. god. Štabu nemačke narodne grupe u Osijeku o paljenju žita od strane partizana (tom I, knj. 17, dok. 27).
11. Izveštaj mesne nemačke narodne grupe iz Rume od 16. jula 1942. god. vodstvu narodne grupe u Osijeku o uništavanju vršalica i paljenju žita od strane partizana (tom I, knj. 17, dok. 28).
12. Izveštaj okružnog rukovodstva nemačke narodne grupe za istočni Srem od 18. jula 1942. god. vođi nemačke narodne grupe o dejstvima partizana u Sremu (tom I, knj. 17, dok. 32).
13. Izveštaj okružnog rukovodstva nemačke narodne grupe za istočni Srem od 21. jula 1942. god. Zemaljskom rukovodstvu nemačke narodne grupe o paljenju žita od strane partizana u blizini Indije (tom I, knj. 17, dok. 35).
14. Izveštaj mesnog rukovodstva nemačke narodne grupe iz Indije od 31. jula 1942. god. vođi nemačke narodne grupe u Osijeku o paljenju žita od strane partizana (tom I, knj. 17, dok. 38).
15. Izveštaj Pete čete od jula 1942. god. komandantu Drugog nemačkog pripravnog bataljona o dejstvima Nemaca i ustaša protiv partizana na prostoru Fruške gore (tom I, knj. 17, dok. 33).
16. Izveštaj komandira Pete čete Drugog nemačkog pripravnog bataljona od 5. avgusta 1942. god. o napadu partizana na skladište municije u blizini Vrdnika (tom I, knj. 17, dok. 42).
17. Mesečni izveštaj okružnog rukovodioca nemačke narodne grupe za istočni Srem od 5. avgusta 1942. god. vođi nemačke narodne grupe u Osijeku o situaciji u Sremu (tom I, knj. 17, dok. 41).
18. Izveštaj četvrtе čete od 22. avgusta 1942. god. Drugog pripravnog bataljona »General Laudon« o napadu Nemaca na partizanske položaje južno od Ležimira (tom I, knj. 17, dok. 53).
19. Izveštaj mesne nemačke narodne grupe iz Morovića od avgusta 1942. god. vodstvu nemačke narodne grupe o napadima partizana na Morović (tom. I, knj. 17 dok. 58).
20. Izveštaj velikog župana iz Vukovara od avgusta 1942. god. nemačkom Ministarstvu inostranih poslova o situaciji u Sremu (tom I, knj. 17, dok. 55).
21. Izveštaj Drugog pripravnog bataljona »General Laudon« od avgusta 1942. god. vodstvu nemačke narodne grupe o situaciji u jugoistočnom Sremu (tom I, knj. 17, dok. 54).
22. Izveštaj Pete čete od 4. septembra 1942. god. komandantu Drugog pripravnog bataljona »General Laudon«, o dejstvima čete za vreme ofanzive na Fruškoj gori (tom I, knj. 17, dok. 64).
23. Izveštaj četvrtе čete od 5. septembra 1942. god. Štabu Drugog pripravnog bataljona »General Laudon« o učešću u ofanzivi na Fruškoj gori (tom I, knj. 17, dok. 65).
24. Izveštaj komandanta Drugog pripravnog bataljona »General Laudon« od 8. oktobra 1942. god. o rasporedu i dejstvima svoje jedinice (tom I, knj. 17, dok. 74).
25. Izveštaj nemačke narodne grupe iz Erdevika od 20. oktobra 1942. god. Zemaljskom vodstvu u Osijeku o pojavi veće grupe partizana (tom I, knj. 17, dok. 76).
26. Izveštaj nemačke narodne grupe od 4. novembra 1942. god. o situaciji u istočnom Sremu (tom I, knj. 17, dok. 79).
27. Izveštaj oblasnog rukovodstva nemačke narodne grupe za istočni Srem od 10. novembra 1942. god. o dejstvima partizana u zemunskom srezu od 1. jula do 31. oktobra, (tom I, knj. 17, dok. 81).

REGISTAR

LIČNA IMENA

- Aćimović Milan — 114, 310, 675, 686, 1039
Ajmone di Savoja — Aosta, Du-
ka di Spoleto (Admone di Savoia
— Aosta, Duca di Spoleto) —
413, 1053, 1057
Ambrozio Vitorio (Vittorio Ambro-
sio) — 57, 70—72, 101, 171—173,
179, 208, 257, 258, 411, 511, 1044,
1057, 1062—1064, 1068, 1073, 1090
—1093
Anaker (Annacker) — 272, 890, 903,
944
Antonić — 114
- B
- Babić Aćim — 114, 242
Baćović Petar — 871
Bader Paul — 7, 10, *II*, 27, 31—36,
40, 45, 51, 54, 57, 63, 71, 88, 90, 97,
102, 103, 122, 130, 138, 146, 148, 156,
188, 216, 221, 234 — 236, 241—245,
247—249, 253, 257—261, 271, 291,
295, 296, 314—316, 318—322, 330,
332, 336, 338, 340, 345, 353, 355,
384, 389—393, 410, 426, 427, 432, 435,
447, 451, 452, 460, 463, 482, 493,
501, 514, 535, 553, 561—562, 586,
677, 700, 721—723, 725, 736, 743,
839, 840, 842, 843, 982, 989, 1010,
1011, 1036, 1037, 1037—1040, 1063,
1072, 1077, 1086, 1090, 1092, 1093,
1095—1097, 1100—1102, 1107—1111
Bajsner Vilhelm (Wilhelm Beisner)
— 91—93
Balač — 828
Baldoni — 913
Balestra di Motola (Balestra di Mo-
ttola) — 71
Begić Zdenko — 652
Begić Vilko — 175, 406, 694
Belić dr Anđelko — 28
Berne Franc (Franz Böhme) — 7,
680, 721, 989, 1009, 1019—1022,
1029, 1036, 1037, 1049
Benafć Aleksandar — 91, 92, 93, 319,
320
Bender Feliiks (Felix Benzler) —
116, 117, 139, 189, 190, 257, 267,
324, 404, 442, 444, 491, 675, 694,
806, 990, 1000, 1071, 1088, 1089
Bergeman (Bergemann) — 655
Bestol Oskar — 28, 34, 461
Binder — 651
Birkner (Bürkner) — 912
Biroli Pircio (Alessandro Pirzio
Birali) — 101, 426, 914
Bitner (Bittner) — 890
Bižić Dura — 790, 861, 925
Bjelica Marinko — 882
Blajdistel (Bleidistel) — 259
Blazio Ettore (Ettore de Blasio) —
241, 1102
Blume — 517, 729
Bode — 913
Bole — 731, 732
Borota Stevan — 87
Borovski Hajnrih (Heinrich Borow-
ski) — 78, 516, 566, 596, 608, 648,
650, 666, 995
Botmer (Bothmer) — 65S
Božić Sava — 390
Branič Šip (Schipp von Branitz)
— 587, 839, 840, 976, 977, 1125
Brant J. (Brandt) — 635, 641
Brauhič Valter (Brauhtsch Wal-
ther) — 1057

Braumiler (dr Braumiller) — 694, 890
 Brauner Jozef fon Hajdringen (Josef Brauner von Haydringen) — 832, 977, 981
 Broz Josip Tito — 423, 778, 947, 952
 Brozović Ivan — 488, 552, 563
 Bučar Josip — 566, 865
 Bulovan — 114

Čekić — 956
 Celner Emil (Zelner Emil) 977
 Cenić Ivan — 487
 Cimerman (Zimmermann) 24
 Cimperman — 931
 Ćirijak (Cyriak) — 729
 Crvenković — 931

Čajavec Rudi — 481
 Čaplić Ragib — 826
 Čolaković Rodoljub 883
 Cepmen Robert (Robert Chapman) 128

Čano Galeaco — 914, 979, 979, 981, 1058
 Čosović Mladen — 882 V
 Čosović Tanasije — 882
 Ćuković Risto — 114, 115, 214

D

Dakić Bogdan — 114, 115
 Dalmaco (Dalmazzo) — 1063
 Dam (Dahm) — 839, 840, 982
 Damjanović Božidarka Kika — 591
 Dangić Jezdimir — 14, 26, 52, 80, 82, 87, 104, 111, 112, 114—122, 167, 173, 174, 183, 214, 232, 267, 268, 276, 277, 303, 306, 307, 322, 329, 333, 334, 336, 337, 348, 349, 350, 352, 397, 410, 790, 1028, 1052, 1065, 1071, 1072, 1106, 1108

Dankelman Hajnrh (Heinrich Danckelmann) — 677, 995, 1010, 1022
 Derikonja Savo — 719, 874, 954, 956
 Devčić Ivan — 571, 794
 Dizener Paul (Paul Diesener) — 845
 Domaniik Roman — 798, 857, 868
 Domke Fric (Fritz) — 648
 Dragojlov Fedor — 118, 119, 257, 1071
 Dumandžić Jozo — 28
 Dzak (Dzaaok) — 884

Delozo (Geloso) — 990
 Dukanović Pero — 115, 116 *
 Đurović Mašan — 222, 223, 231

Eliker Jakob — 492
 Emer Johan (Johann Ehmer) — 575, 651
 Empting Rudolf — 732
 Eršek Štepan — 571
 Esmarh (von Esmarch) — 569, 574

Fabri Umberto — 287, 432
 Faferot Verner (Pfafferott) — 235, 241, 259, 261, 317, 323, 334, 384, 390, 418, 422, 423, 426, 427, 452, 839, 840, 982, 1100, 1102, 1109
 Falk — 915, 916
 Felkers (Völkers) — 988
 Felmi Helmut (Hellmuth Felmy) — 253, 988
 Ferc Herman (Hermann Foertsch) — 151, 336, 390—393, 447, 534, 560, 669, 839, 840, 844, 845, 981, 989, 1001, 1005, 1008, 1009, 1015, 1023, 1025, 1033, 1116
 FLnko — 942
 Firmec (Viermetz) — 729, 730
 Flaps Artur (Arthur Phleips) — 147, 582
 Fortner Johan (Johann) — 35, 62—64, 67, 69, 132, 214, 272, 274, 278, 301, 318, 319, 321, 328, 382, 428,

754, 785, 792, 801, 828, 857, 858, 862, 870, 872, 875, 883, 905, 926, 946, 957, 995, 1072, 1109
 Francetic Jure — 132, 278, 296, 306, 313, 315, 319, 322, 326, 327, 339, 351, 384, 385, 387, 390, 391, 410, 430, 434, 479, 553, 562, 631, 731, 741, 977, 1106, 1108—1111
 Freze (Frehse) — 44
 Fric Julije — 485
 Fridrih Karl Volf (Karl Friedrich Wolf) — 257, 581, 641
 Frizen (Friesen) — 257
 Fumeti (Fumetti) — 257
 Funk Valter — 28, 34, 512, 523, 542, 563, 694, 1054

G

Gajger (Geiger) — 774
 Gajtner Kurt (Curt Geitner) — 259, 384, 427, 605, 622, 646, 670, 718, 720, 792, 918, 982
 Ganšter Oskar (Oskar dr Ganster) — 776
 Gejzo (Freiherr von Gejso) — 473, 487, 488, 574, 575
 Gem (Gehm) — 236, 259, 384, 422, 439, 441, 453, 491, 567, 573
 Georgijević — 603, 699
 Gere Bruno (Bruno Görtz) — 908
 Geres Stefan (Stefan dr Görres) — 775
 Gering Herman (Herman Göring) — 82, 653
 Glez Edmund fon Horstenau — 27, 34, 36, 37, 65, 72, 86, 117, 118, 162, 176, 188, 189, 208, 249, 257, 258, 262, 304, 313, 318, 319, 321, 322, 390—392, 419, 423, 427, 428, 448, 451, 452, 561, 576, 586, 694, 839—841, 843—845, 935, 936, 977, 981, 982, 988, 998, 1016, 1036, 1042, 1047—1051, 1053, 1056, 1058, 1071, 1072, 1073, 1088, 1090, 1109
 Gligic Drago — 861
 Glonja Alesandro — 979
 Gordić Bogdan — 220 — 222
 Gravenhorst — 998, 1011
 Grajfenberg (von Griefenberg) — 989
 Grize (Griese) — 804
 Grundman (Grundmann) — 775
 Gustović Artur — 607
 Gvozdanović Dragutin — 492, 575

H

Hadzi-Efendic — 321, 322, 970, 1110
 Hajl — 260
 Hajn (Heyn) — 336
 Hajnrh (Heinrich) Alfred — 401
 Hekendorfer Johan (Johann dr Hekendorfer) — 775
 Hefner Artur (Artur Höffner) — 694
 Hencel (Hentschel) — 632, 857
 Henzel (Hensel) — 651
 Hertlajn — 804
 Hesterberg — 659
 Himler Hajnrh — 147, 516, 518, 579, 832
 Hdnghofer Valter — 330, 605, 626
 Hitler Adolf — 37, 59, 60, 66, 103, 140, 174, 234, 256, 258, 260, 323, 336, 337, 355—357, 392, 516, 541, 584, 640, 681, 732, 745, 762, 818, 824, 836, 842, 844, 935, 940, 961, 965, 979, 988, 1007, 1015, 1019, 1020, 1057, 1058, 1070
 Hodzic Mujo — 826
 Hofer — 867
 Hofman Paul (Hoffmann) — 8, 21, 31, 33, 35, 942, 943, 977, 995
 Holstajn (Prinz zu Holstein) — 207, 257, 839, 840
 Hope (Hoppe) — 813
 Horti Miklos — 12
 Humel (Hummel) — 272, 380, 632, 799, 857
 Husein el Emin — 164

I

Iberrajter Zigfried (Siegfried Ueberreither) — 518, 624
 Ilić Bogoljub — 141

J

Jais — 1012, 1013, 1017
 Jak (Jack) — 951
 Janko dr Sep — 59
 Jeftić Kamenko — 114
 Jeger (Jäger) — 257
 Jevđević Dobrosav — 80, 243, 401, 402, 718—720, 789, 860, 873, 881, 955
 Jevremović Voja Tribrodanin — 819
 Jodl Alfred — 258, 641
 Joksić — 115

Jovanović¹ — 114
Judenič Nikola — 805
819
Jugović — 874
Jupe Hans (Hans Juppe) — 596

K

Kajtel Vilhelm (Wilhelm Keitel) — 150, 177, 258, 318, 581, 941, 979, 981, 1081, 1082, 1085, 1091, 1092, 1096
Kalabić Milan — 670, 676, 819
Kalmer Julius — 91—93, 677, 680
Kalsov Karl (dr Karl Calsow) — 221
Kamfener (Kamphoevener) — 913
Campe (Campe) — 1010, 1011
Kandini (Candini) Cesare — 914, 1090
Karadorđević Pavle — 257
Karadorđević Petar — 1033
Kaše Zigfrid (Siegfried Kasche) — 28, 36, 66, 88, 91, 117, 118, 142, 188, 189, 205, 206, 249, 257, 258, 392, 401, 402, 404, 519, 550, 553, 561, 694, 1071, 1072, 1088, 1089, 1098
Kavalero Ugo (Ugo Cavallero) — 260, 447, 511, 876, 979, 981, 1081, 1082, 1085, 1092
Kazertano Antonio — 257
Kejven Eliot (Eliot Cavan) — 128
Kerović Radivoje — 390, 790, 860, 861, 874, 882, 924, 925, 970
Keserling Alfred — 876
Keserović Dragutin — 268
Keviš Erih (Erich Kewisch) — 27, 34, 36, 37, 97, 115, 116, 120, 194, 220, 221, 257, 258, 275, 280, 311, 330, 390, 393, 394, 401, 404, 425, 426, 428, 442, 448, 451, 452, 587, 805, 807, 1000, 1011, 1033, 1071, 1100
Kibler Ludvig (Ludwig Kübler) — 97
Kin Ernest (Kühn) — 563
Kisel Georg (Kiessei) — 116, 117, 679, 680, 1071
Kisner (KüssTier) — 706
Kitić Jovo — 769
Klajst Evald (von Kleist) — 989
Klajnenberg (Kleinenberg) — 706
Kluz Franjo — 481, 498
Knoblauh (Knoblauch) — 579

Kogard Rudolf — 49, 353, 482
Korać Manojlo — 672, 676
Kosak Valter (Walter Kossack) — 694
Kosorić Radivoje — 768, 860, 874, 882
Košak Vladimir — 720
Kovačević Krsto — 718, 954, 956, 970
Kovačević Milivoje — 718
Kozelshi Eudenio (Eugenio Co-selschi) — 71
Krajner (Kreiner) — 91
Krenski — 988
Krišković Vinko — 163
Krleta Lazar — 882
Kujačić Branko — 114, 115
Kuiović — 249
Kunce Valter (Walter Kuntze) — 13, 41, 49, 58, 188, 207, 226, 253, 254, 258, 356, 362, 422, 423, 584, 690, 1029, 1033, 1036, 1086, 1125
Kurt (Kurth) — 239, 240
Kvaternik Eugen Dido — 313, 316, 319, 321, 322, 406, 416, 418, 841
Kvaternik Slavko — 67, 69, 71, 72, 162—164, 169, 171, 174, 188, 249, 257, 258, 319, 405, 406, 410, 415—418, 423, 456, 511, 519, 522, 523, 541, 542, 694, 725, 743, 1016, 1047, 1048, 1052, 1056, 1072, 1073, 1089, 1090, 1095—1097, 1109, 1112
Lajnšic (Leinschitz) — 765
Lakša Vladimir — 28, 32—37, 174, 188, 241—244, 249, 257, 258, 335, 694, 1047, 1056, 1089, 1090, 1093, 1102—1104
Lazaro Mauricio de Kastiljoni — 913
Lazić Ilija — 882
Leb (Leeb) — 1060
Lebiš (Loebisch) — 913
Leman (Lehmann) — 236, 259, 384, 422, 427, 440, 453
Ler Aleksander (Alexander Lohr) — 356, 670, 677, 690, 762, 763, 824, 831, 840, 842—845, 876—878, 901, 930, 950, 975, 979, 981, 1125
Lerh (Lerch) — 867
Levecov (Lewetzow) — 257
Libold Vilhelm (Wilhelm Liebold) — 516

Lihtenek (Lichteneck) — 394
Lihtenek (Lichtenecker) — 807
List Vilhelm — 355, 356, 584, 988, 995, 1001—1009, 1015, 1019, 1021, 1026, 1029
Liters Rudolf — 789, 839, 840, 843, 898, 936, 970, 977, 979, 981, 982
Lončar Adalbert — 670, 674
Lorković Mladen — 175, 313, 316, 319—322, 404, 415, 510, 511, 519, i 694, 787, 835, 977, 1058, 1109
Lukić Dragomir — 333
Lurker — 517

LJ

Ljotić Dimitrije — 53, 155, 324, 605, 621, 675, 810, 836

M

Maček Vlatko — 140, 175, 406, 637, 734
Mäher — 254, 257, 258, 336, 347, 457, 541, 587, 1086, 1125
Maj (Andreas May) — 59
Majerhefer (Maierhofer) — 706
Majsner August (Meyszner) — 59, 144, 177, 258, 654, 675, 681, 694, 806, 809, 991
Marčetić Vukašin — 544
Marić Gustav — 170, 404
Markone Ramiro Đuzepe (Giusep-pe Ramiro Marcone) — 164
Marković Viktor — 773, 864
Markulj Ivan — 475
Marušić Ivica Ratko — 759
Matern — 120, 220, 223
Masin — 257
Matić Momčilo — 114
Mati Josip (Jozef) — 114, 115, 121, 679
Mecger (Metzger) — 839, 840
Mer (Mehr) — 765
Meren (Merren) — 99, 103, 178
Merung (Möhrang) — 694
Mihailović Draža — 14, 26, 75, 140, 191, 192, 222, 267, 277, 307, 308, 348, 395, 396—398, 433, 434, 444, 449, 477, 478, 480, 492, 494, 495, 530, 536, 545, 555, 558, 589, 600, 618—620, 637, 642, 644, 657, 670, 671, 674, 676, 679, 680, 685, 686,

688, 689, 691, 695—697, 720, 722, 736, 755, 769, 787, 788, 815—819, 825, 834—836, 842, 846, 847, 856, 859, 870, 873, 874, 876, 877, 892—897, 906, 907, 931, 947, 952, 955, 970, 972, 975, 976, 981, 1020—1022, 1028, 1030, 1033—1035, 1038—1040, 1052, 1053, 1086, 1115, 1119
Mihailović Košta — 223
Mikić Trifun — 220
Milenković Rade — 882
Miler — 480, 492
Miler Karlović Evgenij — 805
Miljković Petar — 128
Minster (Münster) — 482
Mišić Aleksandar — 1038
Mitrović Golub — 954
Močević Milinko — 882
Mrak Ivan — 607
Munkel (Munckel) — 68
Musolini Benito — 171, 175, 260, 876, 877, 1052, 1095
Mušicki Košta — 1039

N

Najdhold Fric (Fritz Neidholdt) — 542
Nedić Milan — 38, 41, 49—51, 56, 59, 99, 100, 102, 103, 114—117, 121, 127, 139, 141, 144, 186, 188, 189, 212, 267, 322—324, 333, 336, 392, 414, 588, 654, 657, 676—681, 685, 686, 689, 691, 815, 842, 875, 894, 918, 993, 998, 1001, 1005, 1007, 1010, 1011, 1014, 1020—1022, 1032, 1033, 1039, 1052, 1053, 1071, 1078
Nikolov Asen — 45, 148, 977, 1060
Nojhauzen Franc — 653, 657—660, 675, 694, 750, 751, 805, 817, 837, 913, 920, 991, 1000
Nojman (Neumann) — 632, 799
Novaković Ljubo — 1020

O

Obradović Miodrag — 591
Oksilija Antonio — 165, 172, 173, 257, 316, 415, 475, 530, 545, 689, 1051
Olševski Ignac — 718

- Pantić Miloš — 87
 Parcer (Parzer) Hans — 27, 34, 653, 657, 660
 Pavelić Ante — 37, 64, 67—70, 140—142, 162, 163, 165, 170, 171, 179, 257, 314, 318, 405, 406, 415, 416, 418, 466, 479, 513, 519, 541, 542, 561—563, 586, 694, 725—727, 816, 856, 934, 936, 977, 1047, 1057
 Pečanac Košta — 50, 51, 89, 153, 191, 192, 212—215, 220—223, 231, 264, 267, 392, 621, 678, 1000, 1001, 1010, 1020, 1022, 1023, 1031, 1034, 1039, 1040, 1079
 Pejić Manojlo — 115
 Perčević Ivo — 694
 Perišić Stjepan — 486
 Perišić Kleoko — 883
 Perović Todor — 789
 Petercani (Peterzani) — 242, 1102
 Petković Milan — 115
 Petruhar Slavko — 848
 Piceter — 851
 Piler — 591
 Plemić Božidar (Božo) — 719, 874, **882**
 Pohe (Poche) — 868
 Poljak — 243, 402
 Pot (Pott) — 258, 317
 Prnjatović Jovo — 925
 Prpić Ivan — 314, 316, 318, 319, 418, 856, 936, 1109
 Putlic Zigfrid (Putlitz Siegfried) — 612, 759
- R**
- Račić Dragoslav — 322, 861, 874, 883, **1028**
 Radičević Branko — 223
 Radičević Milan — 223
 Radić Radivoje — 769, 954
 Rajnhard (Reinhardt) — 1063
 Rajner Fridrih (Friedrich Reiner) — 518
 Rajman Stjepan — 379
 Ran (Rahn) — 350, 707
 Re Đovani Karlo (Giovani Carlo Re) — 694
 Redel — 729
 Rekvard Vili (Willi Requard) — 28, 91—93
 Resler (Rössler) — 58, 180, 251
- Rezener Ervin (Ervin Rösener) — 517
 Ribentrop Joabim — 979, 981
 Rikardi Rafeale (Raffaele Riccardi) — 413
 Rintelen Eno (Enno Rintelen) — 257, 318, 1081, 1090, 1094, 1095
 Riter (Ritter) — 776
 Roata Mario (Roatta) — 79, 81, 82, 167, 172, 179, 208, 235, 241—245, 247—249, 257, 281, 293, 304, 316, 318, 324, 331, 335, 336, 339, 340, 411, 414, 426, 431, 432, 448, 510—512, 537, 787, 837, 876—879, 893, 896, 950, 975, 976, 979, 1083—1085, 1090, 1093, 1095, 1101—1107, 1114
 Roboti Mario (Mario Robotti) — 241, 1102
 Rode — 518
 Rolf — 173
 Roleček (Rolletschek) — 764
 Rorbah (Rohrbach) — 70, 82, 241, 312, 314, 1062—1064, 1083—1085, 1093, 1102
 Rot (Roth) — 257
 Rupčić Mato — 484, 566
 Rušihović Nikola — 786
- Sabolić Vladimir — 766
 Sajler (Seiller) — 913
 Saks (Sachs) — 694
 Santovito Ugo — 787
 Semenov (Semenoff) — 806, 807
 Sergej — 875
 Sertić Tomislav — 424
 Severović Ivica — 864
 Simović Dušan — 1001
 Stipković Ivan — 903
 Stefanović Dimitrije — 925, 926
 Strecius Alfred (Alfred Streccius) — 977
 Stojanović Radovan — 819
 Sušnik Gustav (Gustav Suschnig) — 219, 296, 379, 631, 740, 780, 798, 857, 966, 967, 970
- Sade (Schade) Kurt - 566, 607
 Šaher (Schacher) — 91
 šart Jozef (Josef Scharadt) - 694
- Sefer (Schäffer) Emanuel — 59, 694
 Simdc Franjo — 553, 741
 Slaher Miroslav — 28, 34
 Slotman (Schlotmann) — 251
 Smeling Gerhard (Schmeling) — 136
 Smit Oto (Schmidt Otto Paul) — 68, 510, 519, 636, 866, 981
 Smit Kunhart (Kunhart fon Schmidt) — 776
 Sovac Vaso — 882
 Spe (Spee) — 241, 1102
 Sram (Schramm) — 706
 Sreder Ludvig (von Schroder) — 988, 989
 Stajvan — 806
 Stal Fridrih (Friedrich Stahl) — 422, 424, 440, 441, 456, 463, 474, 488, 491, 523, 527, 547, 561—563, 567, 573, 610, 614, 617, 638, 694, 702, 725, 777, 794, 866, 917, 995, 1112—1114
 Steli (Stehli) — 259
 Stojrer (Steurer) — 885, 890
 Stolchauen Adalbert Hans — 658
 Straus (Strauss) — 1067
 Streker (Strecker) Artur — 379, 382, 718, 867
 Stum (Stumm) — 707
 Suckovic — 864
 Sumaher (Schumacher) — 776
- T**
- Tipelskirh Kurt (Kurt Tippelskirch) — **60**
 Todić Cvijetin — 390
 Todorović Boško — 80, 114
 Tole (Tolle) — 776
 Tomas Lebreht (Lebrecht Thomas) — 772, 774
 Tomašević Ivan — 567
 Tormelin — 717
 Tot dr Dragutin — 409, 413
 Trifunović Ilija — 80
 * Trol Herbert (von Troll) — 325
 Turina dr Oskar — 562, 563, 577, 578
 **Turner Harold — 27, 34, 91, 116, 139, 142, 150, 310, 352, 653, 657—659, 675, 680, 694, 990, 991, 1019
- U**
- Uzelac Milan — 694
 Užar Franjo — 571
- V**
- Vajks Maksimiilijan (Maximilian von Weichs) — 172
 Varlimont Valter — 390—392, 425, 447, 448
 Vazari (Vasary) — 239, 240
 Vedel Fridrih (Friedrich von Wedel) — 472, 485, 525, 567, 753, 865
 Veličković — 220
 Veljo Mirko — 882
 Verner (Wörner) — 12
 Vesel Adolf — 486
 Vestman (Westmann) — 516
 Vezenmajer (Veesenmayer) Edmund — 189, 190, 325, 1088, 1097
 Vining (Winning) — 257, 1086
 Vishaupt (Wisshaupt) Ernst — 987
 Vist (Wüst) — 297, 379, 798, 857, 867, 902, 945
 Voat — 517
 VoFf — 763
 Volfkart — 741
 Volpi Duzepe di Mizurata (Volpi Giuseppe di Misurata) — 413
 Vorkapić — 141
 Vrančić Vjekoslav — 28, 31, 32, 33, 83, 118, 119, 243, 401, 1071, 1102
 Vrange! Nikolaevič Petar — 73, 805
 Vrkljan Ivan — 419
 Vujanović Miloš — 350
 Vujasinović Todor — 769
 Vukasović Nikola — 718
 Vukelić Nikola — 162
 Vurjanelc (Wurianek) — 942
 Vute (Wutte) — 272, 273
- Z**
- Zajdl (Seidel) — 418
 Zauer (Sauer) — 259, 422
 Zelinger (Seelinger) — 660
 Zigelhuber (Siegelhuber) — 765
 Zilkov — 1058, 1060
 Zvoro Vuko — 882

GEOGRAFSKI NAZIVI

A

Afrika — 103, 178, 180, 251, 392, 556, 600, 874, 894, 899, 961, 996, 1080, 1119
 Akmačići (kod Kladnja) — 628, 629
 Albanija — 121, 413, 558, 816, 838, 895, 912, 913, 990, 1045, 1086
 Aleksandrija (u Egiptu) — 128, 141, 182, 399
 Aleksandrovac (župski) — 191, 268
 Aleksinac — 191, 310, 696, 1005, 1032, 1042, 1058
 Alipašin Most (kod Sarajeva) — 381
 Anhalter (u Nemačkoj) — 258
 Antonie (kod Prijedora) — 863
 Apatin — 481
 Arandelovac — 398, 531, 592, 738, 939, 992, 1031, 1037
 Argentina — 406
 Arilje (kod Ivanjice) — 1021, 1036, 1038
 Arsakli (kod Soluna) — 358, 452, 690, 1029, 1100
 Aščerići (kod Zvomika) — 350
 Atika (u Grčkoj) — 357, 963, 989, 990
 Atina (u Grčkoj) — 99, 181, 185, 331, 361, 367—369, 372—374, 990, 1015, 1020
 Austrija — 66, 70, 164, 417, 1042, 1043
 Austro-Ugarska — 168
 Azapsko br. (trig. 151, kod Bos. Gradiške) — 571

B

Babići (kod Jajca) — 800, 904
 Babička gora (pl.) — 127

Babina glava (k. 787, kod Valjeva) — 1037, 1038
 Babino Selo (kod D. Vakufa) — 770, 881
 Bačevci (kod Rogačice) — 738
 Bačevci (kod Valjeva) — 192
 Bačka — 12, 152
 Bačvani (kod Bos. Dubice) — 565
 Badljevića (kod Mladenovca) — 398
 Badovinci (kod Šapca) — 196, 211, 350
 Bagrdan — 199
 Bahrići (kod Rogatice) — 298
 Bajina Bašta — 87, 115, 397
 Bakotić (kod Doboja) — 107
 Balkan — 79, 81, 113, 116, 167, 168, 176, 207, 208, 318, 355, 356, 454, 586, 695, 763, 877, 878, 929, 940, 961—964, 988, 989, 992, 997, 1009, 1024, 1056, 1074, 1075, 1080—1082, 1084, 1097, 1109, 1115
 Baljevac (kod Bihaća) — 7
 Banat — 12, 13, 39, 60, 96, 141, 147, 148, 152, 210, 215, 270, 279, 310, 428, 443, 482, 531, 549, 604, 605, 621, 646, 654, 657, 659, 660, 670, 678, 681, 682, 687, 699, 736, 920—922, 994, 995, 998, 1008, 1023, 1031, 1032, 1053, 1125
 Banija — 504, 611
 Banoštor (kod Petrovaradina) — 604, 699
 Banova Jaruga (kod Kutine) — 465, 504, 622, 625, 712, 1122
 Banovići (rudnik, kod Tuzle) — 445
 Banja Luka — 37, 95, 159, 160, 164, 184, 187—189, 206, 208, 263, 316, 324, 331, 410, 420, 436, 441, 450, 455—458, 462, 472—474, 481, 486, 487, 488, 496, 497, 513, 520, 523, 528, 529, 531, 532, 535—537, 540, 544, 548, 552, 556, 561, 570,

573, 578, 587, 612, 616, 689, 698, 704, 705—707, 710, 713, 714, 732, 739, 755, 757—759, 760, 773, 774, 776, 777, 789, 821, 864, 865, 907, 909, 917, 931—933, 941—943, 947, 948, 953, 958—960, 976, 977, 994, 996, 1043—1045, 1047, 1049, 1050, 1053, 1076, 1078, 1086, 1089, 1091—1094, 1112, 1113, 1119, 1124
 Banjani (kod Debrca) — 1030
 Bare (kod Prače) — 354
 Barevo (kod Jajca) — 880, 954, 956
 Bašići (kod B. Luke) — 942
 Bavar (D. i G., kod Jajca) — 753, 904
 Beč — 170, 237, 258, 403, 912, 913, 976, 977, 980, 995
 Bečkerek — vidi Zrenjanin
 Begići (kod Prijedora) — 863
 Begov-Han (kod Zenice) — 160, 205, 437, 714, 828, 861
 Bela Crkva (kod Vršca) — 203, 581, 621, 922
 Bela krajina — 532
 Bela Palanka — 198, 279, 307, 308, 349, 351, 696
 Beli Kamen (kod Prokuplja) — 193
 Beli Potok (kod Beograda) — 77, 78, 374—377, 598
 Beli Potok (kod Rnjaževca) — 349
 Belotinci (kod Niša) — 201
 Beljina (kod Sopota) — 191
 Beočin — 603, 604, 699
 Beograd — 7, 8, 27, 36, 38—40, 42, 45, 49—51, 54, 57, 60, 72, 73, 75, 77, 78, 85, 87, 90, 95, 99, 101, 103, 108—111, 114—116, 118, 125, 127, 143, 144, 146, 147, 152, 155, 160, 163, 164—166, 167, 174, 182, 185, 186, 191, 194—197, 201—203, 209, 211, 212, 214, 216, 220, 223, 231, 233, 235, 250, 256—259, 263, 265, 267, 270—272, 277, 279, 280, 307, 309—311, 322, 330, 331, 333, 343, 348, 350, 351, 369, 371—377, 379, 392, 395, 396, 401, 425, 437, 439, 442, 447, 448, 467, 479, 480, 482, 483, 491, 496, 498, 501, 513, 515, 531, 538, 548, 556, 559, 560, 568, 569, 574, 583—585, 588, 590, 592, 593, 596—599, 602—605, 623, 626, 629, 642—644, 647, 649, 653, 656, 658, 660, 670, 671, 674, 677—681, 694, 696, 697, 700, 708, 723, 733—735, 738, 751, 763, 805, 806, 817, 818, 822, 830, 843, 870, 891,

894, 896, 898, 899, 918, 919, 938, 972, 976, 977, 981, 982, 989, 992—995, 997—1000, 1002—1005, 1007, 1008, 1010, 1012, 1014, 1015, 1017, 1019—1023, 1025, 1027, 1029—1033, 1036, 1041, 1042, 1046, 1049, 1053, 1055—1057, 1071, 1077—1079, 1086, 1088, 1100, 1102, 1106, 1119, 1125
 Berjanca (pl., kod Bleda) — 803
 Berkovići (kod Stoca) — 239
 Berlin (u Nemačkoj) — 88, 175, 195, 207, 208, 256—258, 325, 442, 577, 587, 632, 728, 729, 730, 733, 805, 806, 912, 933, 949, 1005, 1008, 1011, 1098
 Bešpelj (G. i D., kod Jajca) — 956
 Bihać — 436, 450, 466, 479, 506, 535, 638, 714, 848, 877, 896, 898, 907, 952, 981, 1044, 1051
 Bijela (kod Daruvara) — 820
 Bijeli p. (potok) — 855
 Bijelo Polje — 896
 Bijeljina — 14, 65, 117, 159, 205, 268, 350, 394, 398, 449, 479, 495, 629, 767, 769, 827, 860, 861, 868, 869, 875, 883, 896, 924, 931, 954, 976, 1014, 1018, 1044, 1045, 1061
 Bila voda (potok, kod Jajca) — 753
 Bileća — 438, 468, 511, 534, 716
 Bilek k. (k. 1116, kod Maslovara) — 739
 Bilogora — 568, 620, 847
 Bioska (kod Užica) — 15
 Birač (predeo) — 769, 954, 966
 Biser voda (pl., kod Raške) — 897
 Bistrica (kod Sarajeva) — 954, 719
 Bistrica (r.) — 432, 433, 669
 Bitolj — 334, 336, 990
 Bitovnja (pl.) — 602, 619, 689, 826
 Bjelašnica (pl.) — 79, 602, 619
 Bjelovar — 414, 851
 Bjeljevina (pl.) — 915, 941, 943
 Blace (kod Prokuplja) — 396, 399, 536
 Blagaj (kod Bos. Novog) — 160, 486, 490, 567, 959
 Blatnica (kod Teslica) — 871
 Bled — 635, 729, 730, 802, 803, 804
 Blegoš — 635
 Bleška planina — 803
 Blinja (kod Sunje) — 608
 Bliniski Kut (kod Siska) — 465, 705, 909
 Bogatić — 1002, 1062

- Bogovići (kod Sarajeva) — 875, 882, 924
 Bogovičke pl. — 295
 Bogutovac (kod Kraljeva) — 233, 622, 1031
 Bogutovo Selo — 268
 Boh. Bistrica — 803
 Bobinjska Bela (kod Bleda) — 803
 Bor — 53, 72, 78, 147, 196, 197, 204, 375, 404, 479, 597, 599, 620, 644, 655, 670, 674, 823, 897, 900, 983, 995, 1002—1005, 1008, 1012, 1021, 1029, 1034, 1042, 1055
 Borak (k. 344, kod Pribinića) — 739
 Borike — vidi Ergele Borike
 Borki (kod Daruvara) — 820
 Borogovo (V. i M., k. 813, kod Zvornika) — 16
 Borovac (trig. 1208, kod Sarajeva) — 380, 381
 Bos. Brod — 128, 160, 165, 184, 195, 345, 414, 437, 445, 447, 595, 872, 933, 1043, 1045, 1049, 1050, 1053, 1055, 1076—1078
 Bos. Dubica — 458, 481, 486, 487, 489, 490, 496, 497, 505, 513, 525, 528, 531, 536, 564, 565, 568, 571, 572, 612, 793, 848—850, 1077, 1113, 1114, 1116, 1117
 Bos. Grahovo — 760, 890, 975
 Bos. Gradiška — 159, 160, 206, 331, 455, 457, 479, 481, 486, 487, 497, 528, 529, 536, 578, 603, 707, 864, 937, 1112, 1122
 Bos. Kobaš — 875
 Bos. Kostajnica — 458, 999, 1043
 Bos. Krupa — 513, 530, 545, 561, 617, 877, 1044
 Bos. Novi — 85, 95, 159—161, 182, 206, 213, 214, 256, 331, 411, 420, 436, 441, 450, 453, 455, 457, 458, 462, 465, 472, 474, 480, 481, 482, 485, 486, 489, 490, 497, 504—506, 513, 528, 529, 531, 532, 537, 544, 545, 548, 555, 556, 559—561, 565, 567—569, 585, 587, 609, 611, 612, 615, 643, 691, 704, 705, 713, 714, 757, 759, 820, 821, 848, 849, 852, 853, 863, 890, 898, 899, 908, 909, 931, 933, 958—960, 972, 976, 994, 1091, 1112, 1113, 1116, 1118—1120, 124
 Bos. Petrovac — 925, 981, 1044
 Bos. Petrovo Selo — 128, 134, 277, 769
 Bosanska Bojna (kod Kladaše) — 79
 Bosanska krajina — 601, 613, 772, 820
 Bosna — 7, 8, 14, 15, 27, 36, 38, 51, 55, 57, 58, 64, 68—71, 79, 82, 84, 87, 88, 94, 101, 105, 111—119, 121, 127, 131, 140, 141, 145, 148, 152, 156, 162, 164—168, 177, 178, 181—184, 187, 188, 191, 205, 208, 211, 213, 219, 222, 224, 231, 232, 241—244, 248, 250, 256, 263, 264, 266—268, 276, 279, 281, 285, 293, 295, 306, 307, 311—315, 317, 320^, 323, 325—332, 334, 336, 338—340, 342, 344—348, 351, 353, 382, 383, 385, 387, 389, 390, 392, 399, 405, 410, 414, 416, 417, 420, 421, 425—429, 433—435, 439—441, 446, 448—457, 459, 461, 464, 477—479, 484, 494—498, 503, 512, 514, 519, 520, 522, 528, 531, 534—536, 539, 540, 542, 545—548, 550, 551, 554—556, 558, 559, 561—565, 568, 569, 576, 584, 587—590, 599—601, 603, 611, 613—615, 617, 621, 627, 636, 637, 641, 644, 657, 667, 668, 671, 678, 689, 691, 695—697, 702, 705, 719, 720, 722, 723, 731, 732, 754, 766, 767, 769, 778, 779, 787, 790, 815, 818, 825, 827, 846, 856—859, 866, 872—874, 877, 880, 892, 896, 902, 911, 932, 946, 948, 952, 955, 958, 990, 1016, 1028, 1029, 1035, 1038, 1041—1045, 1047—1050, 1052—1054, 1056—1062, 1064, 1065, 1067, 1069, 1071, 1072—1074, 1076—1081, 1085—1088, 1091—1095, 1097, 1098, 1100, 1103, 1106, 1108—1112, 1114—1116, 1119, 1123, 1125
 Bosna (r.) — 61-63, 67, 69, 88, 107, 118, 129, 131, 153, 179, 232, 245, 251, 268, 277, 286, 289, 404, 410, 411, 437, 440, 618, 619, 754, 780, 944, 947, 953, 954, 1068, 1073, 1074, 1077, 1086, 1090, 1120
 Bosut (r.) — 662
 Bradina (kod Konjica) — 622, 68Y
 Brainci (kod Šekovdca) — 629
 Bralski most (u Grčkoj) — 900
 Braljina (kod Kruševca) — 199 ^
 Bratislava {u Cehoslovačkoj} — 415
 B^r Γ Γ III, 'K 268^322,333, 334,
 Brčko ^ 159, 205 232 278 479, 495, 712, 769, 883, 954, 966
 Brdo (k. 265, kod Bos. Dubice) — 571, 793
 Brdo (kod Sarajeva) — 380
 Brđani (kod SI. Broda) — 739
 Brekinje (kod Bos. Dubice) — 850
 Brestik (kod Gline) — 609
 Brestovac (kod Leskovca) — 200
 Brestovac (trig. 604, kod Pribinića) — 739
 Breza (kod Vareša) — 269, 445, I 480, 594
 Brezici (kod Bos. Petrovog Sela) — 134
 Brezopolje (kod Bos. Novog) — 759
 Brezice — 624
 Brijanje (G. i D., kod Prokuplja) — 87
 Briježde (kod Valjeva) — 192
 Brina (kod Prijedora) — 863
 Brnjica (kod Sjenice) — 913
 Brod na Kuipi — 532
 Bronzani Majdan (kod B. Luke) — 473, 487, 496, 705, 760, 959, 960
 Brak na Lajti (u Nemaokoj) — 935, 936
 Brus (kod čačka) — 268, 396
 Brus (kod Ustikoline) — 354
 Brusnički potok — 404
 Brzak (trig. 784, kod Gruže) — 737
 Bubenjarcı (kod Karlovca) — 170
 Bučići (kod Travnika) — 753
 Budimpešta (u Mađarskoj) — 13, 604
 Buaarska — 47, 81, 168, 374, 415, 551, 737, 806—808, 838, 876, 895, 900, 964, 990, 1020, 1025, 1084
 Bugojno — 468, 643, 668, 689, 714, 752, 758, 770, 780, 854, 855, 861, 883, 954, 1044, 1087, 1088, 1124
 Bukova Glava (kod Han-Pijeska) — 35
 Bukovac (kod Bos. Gradiške) — 571
 Bukovac (kod Novog Sada) — 651
 Bukovica (kod Jajca) — 770
 Bukovica (kod Travnika) — 944, 945
 Bukovik (kod Arandelovca) — 398
 Bukovik (predeo, kod Jajca) — 904
 Bukovik (pl., kod Kruševca) — 618
 Bukovik (pl., kod Sjenice) — 496
 Bukurešt (u Rumuniji) — 415
 Bulioi (D. i G., kod Jajca) — 904
 Bulina dol (pi., kod Jajca) — 800
 Bulka (kod Rogatice) — 298
 Bursići (kod Višegrada) — 326, 678
 Busovača (kod Zenice) — 855
 Capardi (kod Zvornika) — 99, 628, 967
 Caora^ (kod Siska) — 437, 465 4^6 468, 504, 505, 697, 705, 706, 7I^1, 716, 933, • s
 Carevo Polje (kod Jajca) — 77U
 Carigrad — 1109
 Cazin - 758, 877
 Cazinska krajina — 758
 Celovec (u Austriji) — 81, UV, 73C, 1084
 Celje — 729
 Cenkovo (kod Našica) — C e r f o n 350, 399, 1013, 1014, 1017 1018, 1023, 1026, 1030, 1038
 Cerje (kod Niša) — 478
 Cerove (kod Kruševca) — 19V
 Cetingrad — 877
 Cetinje — 456
 Cincar (pl.) — J9
 Crikvenica - 511 539 709
 Crna Gora - 57, 101, 121, 168, 192, •m 770 222 232, 242, 243, 245, 263 266-268; 275 276, 308, 312, 123 338 379 384, 386, 395, 411, 412 423 425 426 430, 456, 495, th' 529 536 555 558, 589, 613 MR 619 657 667 669, 679, 718, 7S7' 815-817 819, 835, 383, OTS' 879 892 895 912-914, 1045, 1061, 1062 1078 1083, 1085, 1093, 1099 1102, UH, li«, 1119
 Crna Rijeka - (vidi Rijeka kod Crnfvrh (k. 1104, kod Mrkonjić- -Grada)— 956
 Crno more — 418, 419
 Crnjelovo (kod Bijeljine) — 86
 Crvljivac (kod Gorazda) — 381
 Culine (kod Ljubovije) — H5
 čačak — 8, 10, 154, 183, 197, 214, 231, 255, 268, 275, 351, 396, 400, 425, 449, 480, 481, 549, 605, 819, 897, 921, 981, 995, 1021, 1027, 1029 1033, 1036, 1038

Čadavica (kod Mrkonjić-Grada) — 772—774, 850
Čajetina — 1036
Gajniče — 274, 293, 431, 720
čalma (kod Rume) — 575, 592
Čaplje (kod Prijedora) — 863
Čazma — 820
Celić (kod Brčkog) — 967
Celinac (Musi. i Pravosl., kod B. Luke) — 915, 916, 942, 943, 959
Cemernica (kod Topuskog) — 79
Cemernica M. (trig. 1323, kod Mrkonjić-Grada) — 739
Cerević (kod Petrovaradina) — 699
Ciflik (kod Bele Palanke) — 198
Čikatovo (kod Prištine) — 404
Ćirakovac (kod Jajca) — 955
Cortanovci (kod Indije) — 712
Cukarica (kod Beograda) — 604
čuklići (kod Jajca) — 827
Čukojevac (kod Kraljeva) — 42
Cuntić (kod Petrinje) — 908

Ćatići (kod Prijedora) — 863
Ćirikovac (kod Požarevca) — 72, 77, 375
Čorići (kod D. Vakufa) — 904
Ćuprija — 39, 199, 674, 999, 1058

D

D. Bučik (kod Zivinica) — 62
D. Miholjac — 738
D. Milanovac — 1028, 1034, 1042
D. Vakuf — 540, 556, 587, 601, 613, 616, 622, 710, 714, 741, 742, 752, 755, 764, 771, 780, 781, 797, 800, 821, 847, 854, 855, 857, 866—868, 881, 883, 889, 902, 904, 905, 923, 953, 1044, 1119, 1124
D. Zelinja — vidi Zelinja
Dalmacija — 164, 175, 416, 448, 455, 555, 637, 669, 716, 787, 829, 841, 846, 1061, 1083, 1119
Damask — 164
Darugar — 907
Dašić (kod Prijedora) — 863
Debela Međa (kod Goražda) — 381
Debrc — 1030
Deltershajm (u Nemačkoj) — 934, 936, 1049

Delijaš (kod Sarajeva) — 353, 378
Demirovac (kod Bos. Gradiške) — 571
Derventa — 205, 206, 739, 827, 875
Desimirovac (kod Kragujevca) — I 42, 737, 738
Devetak (pl.) — 719, 767, 768, 874, 875, 882, 898
Diep (u Francuskoj) — 858
Dinara (pl.) — 80, 948, 1083, 1096
Divoi (kod Valjeva) — 679
Divci (kod Prijepolja) — 129
Divičani (kod Jajca) — 923
Divostin (kod Kragujevca) — 4? 737
Divuša (potok, kod Bos. Novog) — 608
Dnjepropetrovsk (u SSSR-u) — 186
Doboj — 61, 62, 88, 96, 98, 107, 127—129, 131, 134, 135, 160, 182—184, 187, 188, 192, 205, 206, 213, 232, 256, 268, 277, 315, 331, 387, 437, 445, 446, 455, 466, 479, 595, 596, 714, 715, 769, 827, 872, 925, 932, 1044, 1045, 1049, 1050, 1053, 1061, 1064, 1073, 1074, 1077
Dobrava (r., kod Šapca) — 1028—1030
Dobrić (kod Šapca) — 1017
Dobro Polje (kod Kalinovika) — 247, 293, 353, 378, 718, 882, 1002, 1104
Dobroševci (kod Prištine) — 913
Dobrljin (kod Kostajnice) — 160, 410, 458, 1113
Dobrun (kod Višegrada) — 10, 11, 275
Dodekanez (u Grčkoj) — 962, 964
Dodoši (kod Gline) — 608
Doganovci (kod Jajca) — 779, 799, 800, 802, 884, 904
Dolina (k. 1215, kod D. Vakufa) — 752
Dolovi (kod Sarajeva) — 768
Dolenjska — 803
Doljevac (kod Niša) — 154, 193, 198, 200, 498
Donja Vrbica (kod Slavenskog Broda) — 711
Donja štajerska — 516—518, 624, 728, 729
Donje Kravice (kod Han-Pijeskal) — 116
Donji Vakuf — vidi D. Vakuf
Draganovac (kod Prijedora) — 904

Dragalić (kod Okučana) — 908
Kpragaljevac (kod Bijeljine) — 924
i Dragelji (kod Bos. Gradiške) — 571
Dragnić (kod Mrkonjić-Grada) — 79, 800, 954, 956
Dragotinja (kod Prijedora) — 569
Draksenić (kod Jasenovca) — 571
Drava (r.) — 412, 737, 947
Dražanj (kod Mladenovca) — 350
Draževac (kod Obrenovca) — 1029
Drina (r.) — 9—11, 14, 16, 36, 64, 66, 67, 69, 99, 113, 115, 118, 121, 141, 145, 164, 166, 176, 178, 184, 208, 225, 232, 245, 246, 255, 256, 266, 269, 274, 275, 278, 285, 286, 289, 293—296, 302, 303, 306, 308, 309, 312, 313, 319, 320, 322, 325—327, 337, 339, 342—346, 348—350, 353, 354, 378, 380, 381, 383—387, 391, 394, 397—399, 404, 405, 410, 414, 420, 429—433, 440, 450, 498, 540, 557, 601, 604, 618, 619, 642, 673, 680, 696, 738, 755, 767, 768, 827, 854, 860, 875, 883, 924, 966, 992, 998, 1002, 1008, 1012, 1013, 1016, 1018, 1022, 1023, 1028, 1034, 1038, 1042, 1044—1046, 1053, 1059, 1060, 1062, 1064, 1065, 1068, 1072, 1086, 1090—1092, 1094, 1096, 1102, 1105, 1106, 1109—1112, 1123
Drinjača — 9, 16, 19, 52, 98, 112, 205, 268, 277, 333, 349, 954, 1106
Drinjača (r.) — 17, 278, 628, 1065, 1106
©miš — 506
'Drum (kod Vlasenice) — 628
bDrvar — 468, 511, 534, 826, 932
Jrvenik (kod Šibenika) — 715
ib (kod Rogatice) — 827
Bubica — 153, 154, 187, 206, 213, 272, 273, 450, 462, 479, 481, 505, 525, 527, 544, 545, 553, 561, 565, 572, 573, 578, 705, 979, 1077, 1114
jbnica (kod Petrovca na Mlavi) — 480
ibnica (potok) — 628
Iločani (kod Ključa) — 761
"boka (kod SI. Požege) — 759
boko (kod Travnik) — 828
sovac (kod Kovina) — 922
ibrava (Konigsfeld, kod Bos. * Gradiške) — 412
Arave (D. i G., kod Ogulina) — 715

Dubrovnik — 71, 173, 180, 238, 278., 316, 401, 414, 438, 450, 456, 468, 503, 509, 511, 531, 534, 539, 689, 716, 786, 787, 1063, 1069, 1087, 1088, 1107, 1115
Duga Poljana (kod Novog Pazara) — 399, 913
Dugo Selo (kod Sarajeva) — 711
Dumanjići (kod Rogatice) — 17
Dunav (r.) — 40, 57, 101, 191, 212, 277, 309, 351, 396, 397, 399, 412, 457, 478, 588, 590, 602—604, 618, 662, 672, 674, 680, 723, 736, 737, 991, 1000, 1004, 1012, 1025, 1028, 1029, 1041, 1042, 1125
Durmitor — 423
Duvno — 511, 534, 637, 668, 669, 819, 950, 952
Dvor (na Uni) — 473, 864

Dž

Džigalovac (kod Prijedora) — 863
Džile (kod Srebrenice) — 678

Đ

Đakovići (kod Travnik) — 855
Đerdap — 147, 307—309, 349, 399, 603, 620, 674, 1004, 1012, 1112
Đevanje (kod Zvornika) — 277, 349
Đevdelija — 900
Đulavec (sada Miokovićevo, kod Daruvara) — 712
Đurdanci (kod Vinkovaca) — 738
Đurdevik (kod Tuzle) — 445, 595

Ečka (kod Zrenjanina) — 582
Egej — 369
Egipat — 166, 398, 399
Engleska — 251, 396, 521, 655, 858
Erdevik — 652, 731
Ergele Borike (kod Rogatice) — 768
Evropa — 925, 993, 1048

Firenca — 1057, 1058
Foča — 10, 35, 71, 83, 172, 242, 247, 269, 274, 342—345, 353, 354, 378, 384, 430—433, 437, 449, 450,

455, 536, 540, 669, 671, 696, 697,
710, 716, 719, 720, 789, 856, 896,
1044, 1054, 1059, 1060, 1062, 1063,
1065, 1068, 1069, 1084, 1086, 1096,
1104, 1115, 1124
Fojnica — 558, 828, 867, 869
Francuska — 81, 393, 858, 963, 972,
1015, 1084
Fruška gora — 264, 268, 331, 412,
465, 478, 481, 482, 492, 493, 495,
496, 505, 530, 531, 534, 565, 566,
568, 588, 590, 591, 601, 603, 604,
616, 642, 645, 648, 649, 661—664,
671, 672, 676, 798, 699, 712, 731,
769, 820, 827, 972, 1078, 1121—
1123, 1125
Furlanija — 413

G. Rakovac (kod Maglaja) — 62
G. Ribnik (kod Ključa) — 772
G. Sanica (kod Ključa) — 601, 603,
613
G. Sreflije (kod Bos. Dubice) —
571
G. Teslić — 206
G. Tuzla — 769, 875, 883
G. Vakuf — 556, 601, 643, 668, 854,
855, 924, 1044
Gabela (kod Čapljine) — 438, 468
Gacko — 293, 343—346, 426, 430,
431, 456, 511, 536, 540, 1054, 1107,
1111, 1114
Gaidžik (trig. 619, kod Sanskog
Mosta) — 908
Galešići (kod Prijedora) — 863
Generalski Stol — 715
Gerzovo (kod Mrkonjić-Grada) —
956
Glamoč — 637, 643, 819, 826, 861,
877, 896, 924, 957
Glavica (k. 385, kod Gruže) — 737
Glavica (k. 720, kod Kozarca) —
572
Glavica (kod Prijedora) — 863
Glavotin (k. 945, kod Kladnja) —
629
Glavska (kod Trebinja) — 716
Glina — 437, 438, 468, 531, 568, 569,
606, 607, 609, 760, 851, 907, 948,
950, 1120
Glodi (kod Zvornika) — 349
Glogovac (Schutzberg, kod Bos.
Gradiške) — 412

Goč (pl.) — 897
Godomilje (D. i G., kod Rogatice)[^]
— 17, 268
Gođenje (kod Rogatice) — 275, 294
296, 298, 303, 1109
Gojakovići (kod Kladnja) — 628
Gojilo (kod Kutine) — 757, 759
823, 933, 947
Goleš (pl.) — 827
Goleši (kod B. Luke) — 457
Golija (pl.) — 395, 679, 736, 1021
Golubac (kod Smedereva) — 277
307, 349, 618
Golubac (kod Sarajeva) — 9, 18
52, 597
Golubinjak (predeo, kod Sarajeva)
— 353, 354, 379—381
Golubsko br. (kod Bos. Novo») —
608
Golje (predeo, kod Bos. Dubice)
— 571
Gomila (pl.) — 758
Goražde — 9, 10, 18, 35, 71, 79
83, 172, 242, 246, 247, 274, 294
342—345, 353, 354, 378—381, 384
387, 429—431, 536, 540, 768, 827
869, 1044, 1046, 1051, 1059, 1060,
1062, 1063, 1069, 1084, 1096, 1102,
1104, 1124
Gorenjska — 516—518, 632, 729
Gorica (brdo, kod Jajca) — 781
Gorica — vidi V. Gorica
Gorica — 324, 413
Gorjanci (predeo, kod Novo» Me-
sta) — 668
Gorje (Zg. i Sp., kod Bleda) —
802, 803
Gorjuše (Sp. i Zg., kod Bleda) —
803
Gornjak (kod Petrovca na Mlavi)
— 626
Gornjak (manastir, kod Požarevca)
— 212
Gornji Milanovac — 191, 231, 275,
307, 398, 480, 496, 531, 592, 593,
604, 620, 735, 736, 1027, 1029, 1033,
1036
Gospić — 172, 668, 818, 890, 896,
950, 975, 1084, 1087
Gostilj — vidi M. Gostilj
Grabantići (kod D. Vakufa) — 752
Grabež (kod Bronzanog Majdana)
— 485
Grabovac (kod Gline) — 438
Grabovica (kod Sarajeva) — 18

Grabovnica (kod Prokuplja) — 201
Grac (u Austriji) — 81, 730, 1084
Grad (G. i D., kod Mrkonjić-Grada)
— 956
Gračac — 509, 890, 975
Gračanica (kod Kladnja) — 628
Gračanica — 134, 268, 277, 1064,
1074
Gradac (kod Kozluka) — 883
Gradačac — 232, 268, 277, 769, 882
Gradina (kod D. Vakufa) — 752
Gradina (kod Vlasenice) — 628
i Gradina (k. 687, kod Kladnja) —
628
Gradina (k. 1135, kod Prače) — 298
Gradina (kod Kalinovika) — 433
Gradište (kod Sl. Požege) — 759
Grandići (kod Tjentišta) — 613
Granice (kod Mladenovca) — 591
Grbavci (kod Bos. Dubice) — 187,
571
Grbići (kod Sokolca) — 17
Grčka — 58, 147, 178, 181, 182, 250,
254, 357, 362, 369, 371—373, 455,
528, 531, 551, 560, 590, 690, 692,
693, 806, 808, 809, 876, 892, 894,
899, 929, 965, 988—990, 1029, 1080
Grdanovac (kod Kostajnice) — 567
Grgurevci (kod Srem. Mitrovice)
— 481, 491, 492, 591, 652
Grdelica (kod Leskovca) — 200,
400
Grđevac (M. i V., kod Grubišnog
Polja) — 851
Greda (k. 836, kod Šekovića) —
629
Gredaini (kod Gline) — 438
Grejač (kod Aleksinca) — 198
Griže (kod Prijedora) — 863
Grk (kod Bos. Broda) — 712
Grmeč — 487, 513, 543—546, 548,
555, 559, 562, 565, 568, 569, 601,
606, 612, 613, 615, 638, 643, 645,
671, 673, 691, 697, 848, 1118, 1120,
1121, 1124
Gromile (kod Sarajeva) — 269, 295,
865
Grubišno Polje — 851
Gruža (r.) — 737, 1036
Guberevac (kod Mladenovca) —
705
* Guča — 480, 819, 897, 1036
* GlⁱšL^a _Q^{ora} (kod Travnik) — 944,

Gustovara (kod Mrkonjić-Grada) —
79
Gvozdena vrata — 72, 78, 330, 333
375, 496, 597

H

Hadrovići (kod Višegrada) — 326
Hamandžići (kod Travnik) — 881,
904
Han-Kola (kod B. Luke) — 759,
760
Han-Pijesak — 17, 19, 98, 246, 268,
269, 275, 278, 288, 289, 293—298,
302, 313, 337, 384, 386, 387, 467,
506, 601, 710, 714, 867, 869, 1064
1066, 1094, 1097, 1101, 1102, 1106
1109, 1110
Hercegovina — 121, 140, 164, 171,
172, 208, 237, 244, 245, 250, 304,
312, 405, 411, 412, 414, 417, 435,
464, 495, 503, 528, 539, 558, 589,
590, 614, 616, 637, 657, 667, 669,
719, 720, 731, 732, 778, 786, 787,
815, 834, 835, 873, 892, 946, 990,
992, 1061, 1078, 1085, 1093, 1097,
1103, 1104, 1106, 1111, 1124
Hios (o., u Grčkoj) — 187, 357,
962, 963
Homoljske pl. — 191, 212, 307,
349, 618, 626, 645, 673, 674, 696,
699, 819, 842, 896, 897
Hranjen (kod Goražda) — 381
Horvati (kod Zagreba) — 713
Hrasno (kod Metkovića) — 468
Hreljin (kod Ogulina) — 715
Hrgovi (kod Tuzle) — 769
Hrtić (kod Bos. Novog) — 864
Hrvatska — 94, 140, 177, 195, 250,
405, 435, 464, 477, 494, 503, 528,
547, 550, 667, 778, 815, 877, 892
Hum (k. 863, kod Plaškog) — 79
Hum (kod Trebinja) — 438, 468,
716
Humka (k. 289, kod Bos. Kobaša)
— 739
Hutovo (kod Metkovića) — 468

I

Ibar (r.) — 147, 655, 673, 676, 897,
1031, 1036, 1037, 1041
Ibarska dolina — 222, 309, 352,
897, 1055

Igman (pl.) — 343, 344, 354, 386, 429, 430, 450, 495, 619, 643, 881
Iliđa (kod Sarajeva) — 289, 326, 855
Imotski — 638, 669, 693, 819, 890, 975
Indija — 436, 465, 575, 592, 651, 712
Ipota (kod Jajca) — 753
Irig — 592, 651
Iriški venac (brdo) — 651
Istra — 413
Italija — 67, 68, 70—72, 81, 141, 168, 171, 174, 178, 186, 241, 258, 324, 332, 355, 383, 403, 413, 415, 416, 419, 451, 506, 510, 589, 725, 964, 976, 1073, 1083, 1107
Ivančići (kod Olova) — 710, 714
Ivanića (kod Dubrovnika) — 716
Ivanić-Grad — 569, 595, 705, 757
Ivaniš (kod Prijedora) — 863
Ivanovići (kod Doboja) — 62
Ivsnjica — 102, 277, 680, 897, 1021, 1034, 1038, 1040, 1055
Ivanjska (kod B. Luke) — 159, 487, 497, 529, 571, 704, 848, 908
Iverak (pl.) — 1026, 1083

J

Jablanica (kod Prozora) — 540
Jablanica (kod Tuzle) — 769
Jablanica (predeo, kod Leskovca) — 212, 278
Jablanica (r., kod B. Luke) — 457, 458, 572
Jablanik (trig. 1274, kod Rogačice) — 738
Jabuka (kod Goražda) — 873
Jadar (r.) — 628, 1026, 1030
Jadovnik (pl.) — 79
Jadransko more — 890, 896
Jagodići (kod Bugojna) — 855, 883
Jagodina (sada Svetozarevo) — 39, 43, 109, 110, 198, 199, 201, 202, 270, 531, 919, 993, 1012, 1029, 1031, 1034, 1035, 1058
Jahorina (pl.) — 79, 354, 386, 387
Jajce — 85, 86, 95, 165, 206, 556, 587, 601, 612, 616, 617, 619, 622, 638, 643, 668, 673, 696, 710, 741, 742, 752, 753, 755, 758, 764, 765, 767, 770, 777—781, 797—801, 820, 821, 823, 826, 828, 834, 847, 854, 856, 859, 861, 866—868, 875, 880,

881, 883—886, 889, 890, 898, 902, 903, 907, 923—925, 932, 933, 945, 947, 949, 953—956, 958, 972, 976, 1055, 1056, 1088, 1118, 1119, 1124
Jajići (kod Zvornika) — 967
Jamena (kod Sida) — 820
Janj (predeo) — 798, 800
Janja (kod Bijeljine) — 769, 882, 1018
Janja (r.) — 777, 780
Jarčevica (k. 736, kod Kozarca) — 572
Jasenica (kod Tuzle) — 769
Jasenovac (kod Novske) — 272, 479, 481, 498, 562, 563, 577, 603, 850
Jasik (kod B. Luke) — 942
Jaska (Jastrebarsko) — 563, 576, 577, 713
Jastrebac (M. i V., pl.) — 231, 267, 269, 278, 307, 349, 351, 481, 495, 497, 536, 602, 618, 621, 674, 820, 1125
Jastrebarsko — vidi Jaska
Javor (pl.) — 1044, 1045, 1065—1067, 1073
Javorani (kod B. Luke) — 942
Jegej — 358
Jegejska ostrva — 254
Jegejsko more — 357, 961, 962
Jelica (pl.) — 1021
Jelica (predeo, kod Zvornika) — 883
Jelovac (kod Prijedora) — 793
Jelovica (pl., kod Bleda) — 635, 803, 805
Jesenice — 803
Jezerac (trig. 156, kod Našica) — 739
Jezero (kod Jajca) — 753, 764, 774, 797, 798, 800, 849, 880, 923, 954
Ježevica (pl., kod Požege) — 673
Jokići (kod Zvornika) — 628
Josipdol (kod Ogulina) — 716
Jošavka (kod B. Luke) — 958, 959
Južna Morava (r.) — 191, 201, 267

K

Kačandol (kod Kuršumlije) — 42
Kačandolska r. — 737
Kadina Voda (kod B. Luke) — 698, 699, 704, 706, 755, 758—760, 821
Kadinjani (kod Laktaša) — 481
Kairo (u Egiptu) — 398, 400

Kajzerlautern — 258
Kakanj — 444, 954, 1049
Kalanjevci (kod Lajkovca) — 591
Kalimanići (kod Rogatice) — 17
Kalin (pl., kod Bugojna) — 883
Kalinovik — 71, 245, 247, 261, 274, 293, 312, 340, 343, 344, 354, 378, 385, 430, 431, 433, 450, 536, 540, 601, 697, 873, 882, 924, 1044, 1062, 1069, 1094, 1096, 1101, 1102, 1107, 1111, 1115
Kalnik (kod Križevaca) — 933
Kamena gora (trig. 1483, kod Prijepolja) — 129
Kamenica (kod Zvornika) — 277, 628
Kamenica (r., kod Zvornika) — 17
Kamenica (kod Jajca) — 903
Kamenica (kod Valjeva) — 1030
Kamenova kljet (k. 929, kod Šekovića) — 629
Kamensko (kod Kladnja) — 19
KamStrsko — 760
Kamešnica (pl.) — 819
Kapela (trig. 367, kod Prijedora) — 485
Karanovac (kod B. Luke) — 916, 942, 943
Karanovac (kod Gračanice) — 277
Karaula (kod Travnika) — 902, 904, 925
Karlovac — 437, 438, 465—468, 505, 506, 511, 539, 540, 555, 589, 638, 668, 709, 710, 712, 713, 715, 716, 818, 837, 896, 931, 932, 948, 950—952, 980, 1044, 1054, 1119
Kavkaz — 857
Kazerta (Caserta, u Italiji) — 174
Kazići (kod Zavidovića) — 62
Kefizija (u Grčkoj) — 998, 1029
Keserovići (kod Zavidovića) — 62
Kicelj (trig. 1235, kod Travnika) — 855
Kičevo — 990
Kik (brdo, kod Valjeva) — 738
Kik (brdo, kod Zvornika) — 628, 821
Kikinda — 203, 581
Kiseljak — 884
Kiseljak (kod Zvornika) — 967
Kladanj — 9, 14, 17, 18, 52, 65, 98, 117, 245, 268, 297, 856, 1064, 1066
Kladari (kod Doboja) — 205
Kladovac (kod Vinkovaca) — 738
Kladovo — 478, 480, 1041
Klašnice (kod B. Luke) — 960

Klenak (kod Rume) — 620, 705, 1017, 1023
Klenovik (kod Požarevca) — 72, 77, 204, 375, 376, 597
Klinča Selo (kod Jastrebarskos) — 713
Klisina (kod Kadine Vode) — 759
Klupe (tris. 433, kod B. Luke) — 473
Ključ — 601, 603, 613, 615, 672, 689, 752, 758, 760, 761, 772, 774, 820, 847, 849, 850, 907, 909, 950
Ključ (kod Varaždina) — 711
Kneževići (kod Jajca) — 880
Knežpolje (kod Bos. Dubice) — 571
Knin — 410, 438, 456, 468, 506, 509, 511, 531, 539, 639, 716, 819, 896, 948, 950, 1088, 1093
Knjaževac — 39, 109, 198, 201, 277, 349, 396
Koceljevo — 98, 1030, 1037, 1062
Kočane (kod Niša) — 201
Kočevje — 668
Kočevska Reka — 532
Kočevski rog — 667
Kokići (kod Jajca) — 904
Kokin Brod — 87
Kolašin — 896
Kolubara (predeo) — 1027
Kolubara (r.) — 1016, 1028
Komaji (kod Dubrovnika) — 716
Komar (kod D. Vakufa) — 752, 753, 770, 827, 855, 881, 902, 904
Konarevo (kod Kraljeva) — 1036
Konjic — 432, 456, 689, 1087
Kopaonik (pl.) — 395—397, 602, 620, 673, 676, 689, 691, 736, 817, 819, 1125
Kopčić (kod D. Vakufa) — 79
Kopila (k. 1171, kod Bugojna) — 855
Kopito (pl.) — 9
Koprivnica — 932, 947
Korana (r.) — 877
Kordun — 1052
Koričani (kod Travnika) — 769, 828
Korod-grad (kod Babine Grede) — 738
Korenica (sada Titova Korenica) — 172
Korenita (kod Bijeljine) — 769
Kordun — 606, 713
Korman (kod Aleksinca) — 198, 199

Koruška — 518
 Kosjerić — 98, 680, 1064
 Kosmaj (pl.) — 591, 1037
 Kosovo (predeo) — 442, 443, 618, 912, 998
 Kosovo (predeo, kod Valjeva) — 738
 Kosovo polje — 678
 Kosovska Mitrovica — 43, 50, 64, 84, 102, 110, 113, 147, 192, 196, 202, 211, 222, 231, 268, 270, 277, 307, 309, 310, 348, 350—352, 393, 394, 397, 403, 404, 444, 449, 478, 481, 549, 656, 673, 735, 763, 913, 919, 921, 998, 1038, 1041, 1055, 1072, 1079
 Kostajnica — 160, 436, 457, 462, 466, 481, 486, 488—490, 497, 505, 506, 531, 537, 543—545, 548, 559, 561, 565, 567, 568, 606, 608, 611, 704, 705, 710, 823, 848, 851, 852, 932, 950, 958, 959, 979, 1044, 1086, 1091, 1112, 1113, 1116, 1120
 Kostojevići (kod Rogачice) — 87
 Kostolac — 72, 77, 196, 204, 375, 376, 597, 655
 Košutica (kod Rogачice) — 128, 269
 Kot (pl., kod Bora) — 41, 737
 Kotel (pl., kod Bora) — 41, 737
 Kotor — 180, 1107, 1115
 Kotor-Varoš — 915, 916, 941, 942, 953, 959
 Kotuča (trig. 326, kod Kragujevca) — 737
 Kovaljci (predeo, kod Živinica) — 62
 Kovanj (kod Rogачice) — 298
 Koviljača — 11, 15—17, 20, 21, 23, 32, 35, 196, 210, 1002
 Koviljača (k. 372, kod Belanovice) — 738
 Kovin — 351
 Kozara (pl.) — 86, 385, 411, 412, 418, 458, 461, 473, 479, 489, 494—498, 513, 523—525, 528, 535—537, 543—546, 548, 551, 555, 558, 559, 561—564, 567, 568, 570, 572, 576, 577, 588, 589, 601, 603, 606, 611, 612, 619, 671, 696, 701, 706, 713, 731, 760, 793, 818, 820, 847, 848, 851, 896, 898, 1077, 1091, 1096, 1112—1114, 1116—1118, 1120, 1121
 Kozarac (kod Prijedora) — 485, 527, 705, 793

Kozarački kam (trig. 659, kod Kozarca) — 485, 572
 Kozarevići (kod Sarajeva) — 431
 Kozaruša (kod Prijedora) — 485
 Kozica (kod Sanskog Mosta) — 79
 Kozija Ravan (kod Vlasenice) — 628
 Kozluk (kod Zvornika) — 883
 Kragujevac — 42, 43, 102, 109, 110, 155, 194, 195, 198, 201, 202, 215, 270, 310, 482, 498, 592, 722, 763, 919, 1003, 1012, 1027, 1029, 1031, 1034, 1055
 Kraljevci (kod Rume) — 620
 Kraljevo — 42, 50, 60, 108, 198, 201, 251, 270, 308, 349, 351, 376, 393, 498, 549, 622, 735, 763, 837, 898, 919, 921, 1003, 1005, 1027—1029, 1031, 1034, 1038, 1041
 Kraljičino guvno (trig. 510, kod Prnjavora) — 739
 Kram (kod Han-Pijeska) — 17, 445, 595, 867, 869
 Kranjska — 413
 Kranjska dolina — 803
 Kravarske gorice — 79
 Kravica (kod Srebrenice) — 192
 Krčiči (kod Rogачice) — 298
 Krčmar (kod Valjeva) — 192
 Kreka — 445, 595
 Kremna (kod Užica) — 15, 1037
 Kreševo — 601, 602, 867, 869
 Krešnići (kod Doboja) — 107
 Krim (pl.) — 532
 Krit (o., u Grčkoj) — 102, 185, 186, 255, 256, 357—359, 361, 369—371, 454, 692, 836, 838, 961—963, 988—990, 1029, 1032, 1079, 1080, TI 15
 Kriva Reka (kod Brusa) — 819
 Krivaja (r.) — 18, 19, 61, 131, 268, 278, 480, 554, 1118
 Krivi Vir (kod Paraćina) — 497, 498
 Krka (r.) — 532
 Krnica (kod Bleda) — 804
 Krodija (pl.) — 861, 907
 Krnjin (trig. 841, kod B. Luke) — 525, 571, 572
 Krstenić (kod Šekovića) — 629
 Krupa na Vrbasu — 821
 Krupanj — 204, 331, 655, 673, 1002, 1003, 1005, 1008, 1013, 1014, 1016, 1026, 1030, 1034, 1037, 1038, 1040, 1055
 Krušedol — 651

Kruševac — 43, 109, 110, 199, 201, 202, 270, 277, 478, 481, 536, 618, 621, 919, 1002, 1003, 1005, 1027, 1029, 1034, 1035, 1042, 1058
 Kruševac (trig. 1224, kod Travnika) — 739
 Kruškovac (brdo, kod Bos. Kobaša) — 739
 Kubarovača (kod Jajca) — 753
 Kučevo — 308, 396, 400, 596, 597, 626
 Kukuruzari (kod Gline) — 851, 909
 Kula Grad (kod Zvornika) — 628
 Kulaši (kod Prnjavora) — 955
 Kumane (kod Zrenjanina) — 152, 994
 Kupa (r.) — 532, 619, 947
 Kupici (kod Prijedora) — 863
 Kupljenik (kod Bleda) — 804
 Kupres — 278, 601, 643, 668, 689, 697, 780, 798, 819, 954
 Kuršumlija — 87, 127, 152, 153, 191, 215, 250, 399, 1041, 1079
 Kufšumlijska Banja — 191, 215
 Kusače (kod Vlasenice) — 18
 Kuselj (k. 511, kod Topole) — 738
 Kušlat (kod Vlasenice) — 17, 628
 Kutina — 566, 595, 697, 705, 711, 757, 823

L

Lab (r.) — 737
 Lajkovac — 10, 147, 496, 591, 592, 620, 704, 939, 1027, 1079
 Lapovo — 147, 251, 349, 440, 592, 736, 737, 994, 1055, 1079
 Larisa — 974
 Lašva (kod Zenice) — 710, 714, 946
 Lazarevac — 98, 620, 1003, 1005, 1008, 1031, 1033, 1062
 Lazukići (kod Doboja) — 62
 Lebane — 309, 1040
 Ledinci (kod Petrovaradina) — 604
 Lemnos (o., u Grčkoj) — 181, 187, 357, 963, 990
 Lendići (kod Travnika) — 753, 903
 Lepenica (r.) — 42, 737
 Lerin (Florina, u Grčkoj) — 990
 Lesce (kod Radovljice) — 804
 Leskovac — 39, 43, 87, 107, 109, 110, 153, 181, 200—202, 270, 498, 618, 642, 674, 897, 919, 1032, 1037, 1040, 1042, 1058, 1079

Leskovac (kod Vrnograča) — 609
 Leskovic (kod Valjeva) — 192
 Lešće (kod Otočca) — 975
 Lešnica (kod Loznice) — 204, 939
 Lice pst. (kod Iloka) — 652
 Lič. Ješenica — 716, 890
 Liješanj (kod Zvornika) — 628
 Lika — 172, 713, 946, 948
 Lim (r.) — 129, 275, 276, 404, 495, 768
 Lipac (kod Doboja) — 466, 479, 789
 Lipaja (k. 641, kod Bos. Kobaša) — 739
 Lipik — 847
 Lipolist (kod Šapca) — 1017, 1018
 Lipovac (kod B. Luke) — 915, 916, 941, 942
 Lisa (rudnik, kod Ivanjice) — 655, 817, 818
 Lisac (trig. 1459, kod Konjica) — 79
 Lisac (trig. 1065, kod Trstenika) — 42, 737
 Lisica (trig. 1185, kod Prištine) — 404
 Lisina (pl.) — 753
 Lisina (trig. 978, kod B. Luke) — 525
 Livno — 511, 534, 637, 638, 643, 668, 689, 691, 819, 826, 833, 837, 932, 950, 952, 1087
 Lojane (kod Kumanova) — 984
 Lokvari (kod Kadine Vode) — 759
 London — 141, 221, 555, 695, 858, 1119
 Lopare (kod Tuzle) — 479, 789, 790, 874, 875, 882, 967
 Loška dolina — 532
 Lovča (kod Kostajnice) — 608
 Lovčić (kod Pleternice) — 860, 861
 Lovnica (potok, kod Šekovića) — 629
 Lovreć (kod Imotskog) — 669
 Loznica — 15, 19, 98, 154, 204, 350, 352, 398, 619, 897, 939, 1002, 1003, 1008, 1013, 1016, 1026, 1030, 1031, 1033, 1034, 1038, 1055, 1062, 1079
 Lučica (kod Požarevca) — 74
 Lučiak (k. 1006, kod Bora) — 41, 737
 Luka (kod Zagreba) — 711
 Lukač-most (sada Bobotov most, kod Konjica) — 710, 714
 Lukavac (kod Tuzle) — 15, 61—63, 88, 107, 129, 134, 135, 445, 595, 1073

Lukovac (kod Sarajeva) — 431
Lupoglav (k. 603, kod B. Luke) — 942
Lusići (kod B. Luke) — 760
Lužani (kod Batrine) — 739, 937
Lužani (D. i G., kod Prijedora) — 863

LJ

Ljeljen (k. 1321, kod Sarajeva) — 52
Ljig — 1093
Ljubija (kod Prijedora) — 86, 154, 272, 273, 392, 411, 425, 433, 458, 472—474, 480, 484, 485, 488, 497, 505, 543—545, 548, 565, 569, 612, 615, 673, 704, 705, 760, 821, 823, 865, 908, 909, 1053, 1114, 1122
Ljubina (k. 577, kod Vrginmosta) — 79
Ljubina (i), kod Sarajeva) — 644
Ljubinja — 237, 511, 534
Ljubljana — 241, 249, 316, 331, 414, 506, 511, 530, 532, 539, 667, 710, 715, 1102, 1104, 1106, 1108
Ljubljanska pokrajina — 530, 532
Ljubljansko barje — 532
Ljuboten — 984
Ljubovija — 11, 98, 269, 349, 707, 998, 1034, 1064, 1065, 1066
Ljubuša (pl.) — 79
Ljukten (k. 1219, kod Trstenika) — 42, 737
Ljuša (kod Jajca) — 79, 800, 904
Ljuta gr. (trig. 1740, kod Travnika) — 739

M

M. Crnice (kod Požarevca) — 596, 620
M. Gostilj (k. 639, kod Doboja) — 62, 134
M. Orlovac (brdo, kod Kotor-Varoša) — 916
M. Požarevac (kod Mladenovca) — 591
M. vis (k. 898, kod B. Luke) — 525
M. Zvornik — 115
Maokatica (rudnik, kod Surdulice) — 655, 985

Mackov Prug (o. na Dunavu) — 699
Mađarska — 81, 392, 415, 733, 737, 808, 995, 1000, 1084
Magaljdol (kod Jajca) — 954—956
Magarovci (kod Jajca) — 904
Magašići (kod Srebrenice) — 192
Maslaj — 61, 62, 107, 131, 277, 315, 437, 1049, 1050, 1074
Magajci (kod Bos. Dubice) — 571
Maglić (pl.) — 540
Maja (kod Gline) — 608
Majdan (kod Jajca) — 955
Majdan (trig. 386, kod Knića) — 42, 737
Majdanpek — 74, 626, 897, 985, 1028
Majevec (kod Dervente) — 827
Majeвица (pl.) — 14, 205, 232, 316, 388, 411, 423, 429, 673, 676, 769, 790, 827, 861, 874, 881, 882, 924, 954, 1096
Majur (kod Kostajnice) — 851
Makarska — 534, 638, 669, 890, 975
Makedonija — 455, 558, 815, 816, 895, 983, 990, 1000, 1025
Makloševac (kod Našica) — 739
Mala Azija — 318, 1109
Mala Ivanca (kod Grocke) — 77, 78
Mala Krsna — 375, 377, 400, 449, 598
Mala Ljuša (predeo, kod Jajca) — 800
Maleševci (kod Ugljevika) — 925
Malijevići (kod Živnica) — 628
Maline (kod Travnika) — 828
Malovan (D. i G., kod Kupresa) — 79
Malta — 128
Man. Blagoveštenje (kod G. Milanovca) — 735
Man. Voljavča (kod G. Milanovca) — 735
Man. Vujan (kod Čačika) — 735
Mandić (kod Prijedora) — 908
Mandelos (kod Srem. Mitrovice) — 591, 652
Manić (kod Sopota) — 191
Manjača (pl.) — 758—760
Maoča (kod Tuzle) — 769
Maradik (kod Indije) — 592, 651
Marčete (kod Kadine Vode) — 759
Marjanovići (kod Kladnja) — 629
Markovac — 398, 440, 592
Markovo brdo (kod B. Luke) — 485

Martinci (kod Srem. Mitrovice) — 712
Maslarevac (kod Bos. Novog) — 608
Matkovac (kod Zvornika) — 16, 17, 628
Mazin (kod Gračaca) — 79
Mečenčani (kod Kostajnice) — 760
Medak (kod Gospića) — 890, 975
Medvednik (pl.) — 98
Medvednjak (trig. 1094, kod Travnika) — 753
Medaš (kod Doboja) — 107, 1074
Medaši (kod Bijeljine) — 769
Medeđa (kod Višegrada) — 99, 326, 768, 1047, 1065, 1102
Medeđak (kod Mrkonjić-Grada) — 772
Međuvode (kod Bos. Dubice) — 498
Mekote (kod Sokolca) — 351
Mehovci (kod B. Luke) — 915, 917, 943
Mehurići (kod Travnika) — 944
Melsrtci (kod Zrenjanina) — 152, 994
Meloš (o. u Grčkoj) — 357, 963
Memići (kod Zvornika) — 15—17, 326, 628, 942, 967
Memiši (kod D. Vakufa) — 753
Meokrnje (trig. 1394, kod Travnika) — 739
Mešići (kod Rogatice) — 9, 57, 380, 381, 431
Metković — 240, 509, 511, 539, 669
Mezgraja (kod Niša) — 198
Mihagovci pst. (kod Stare Pazove) — 652
Mikanovo Brdo (kod Prijedora) — 863
Mileševo (kod Prijepolja) — 404
Milici (kod Vlasenice) — 9, 17, 19, 52, 495, 1065
Milino Selo (Prav. i Musi., kod Tuzle) — 62
Milojica (kod Prijedora) — 863
Milovac (trig. 252, kod Ljiga) — 738
Miljanovci (kod Zvornika) — 967
Minhen (u Nemačkoj) — 728, 730
Miška Glava (kod Prijedora) — 79
Mislavac (kod Čaćinaca) — 436
Mitilena (o. u Grčkoj) — 187, 357, 962, 963, 990
Mitrovioi (kod Kladnja) — 628, 629
Mladenovac — 348, 350, 398, 591, 592, 593, 618, 620, 705, 938

Mladevi (predeo, kod Valjeva) — 738
Mliništa (kod Glamoča) — 880
Mlinska (kod Kostajnice) — 710, 714
Mlječanica (r.) — 525
Močići (G. i D., kod Jajca) — 880, 904
Modran (kod Bijeljine) — 437
Modrica — 232, 268, 277
Modrinje (kod Zenice) — 714
Mojković (kod Krupnja) — 204
Mokrec (pl.) — 532
Mokrin (kod Kikinde) — 196, 211
Mokro (kod Sarajeva) — 9, 15, 18, 166, 278, 293, 1043
-Moravica (r.) — 1037, 1038
Morović (kod Sida) — 820
Moskva — 141, 221, 555, 695, 858, 1034, 1119
Moslavačka planina — 568, 602, 620, 673, 755, 757, 820, 847, 907
Mostar — 172, 180, 238, 239, 240, 312, 316, 340, 413, 438, 450, 456, 468, 503, 509, 511, 534, 539, 540, 638, 669, 688, 690—693, 710, 714, 716, 786, 787, 789, 824, 836, 879, 896, 901, 931, 1051, 1066, 1077, 1087, 1088, 1107, 1114, 1116, 1124
Moštanica (r.) — 525
Motaica gradina (trig. 652, kod Bos. Kobaša) — 739
Mraclin (kod Zagreba) — 711
Mrakovica (kod Prijedora) — 525, 571, 704, 705
Mramorak (kod Zvornika) — 17
Mravnice (trig. 1291, kod Travnika) — 739
Mrkalji (kod Han-Pijeska) — 9, 19
Mrkonjić-Grad — 206, 385, 587, 672, 673, 696, 752, 753, 758, 764, 770, 774, 847, 849, 850, 880, 907, 924, 954, 956, 1044, 1062, 1087, 1119, 1124
Mrijak (kod Prokuplja) — 308
Mrsač (kod Kraljeva) — 233, 622
Mrzli Studenec (kod Bleda) — 803
Mrzović (kod Vinkovaca) — 738
Mudrike (kod D. Vakufa) — 752, 770, 904
Mujin grob (predeo, kod Olova) — 478, 480
Murati (kod Bos. Dubice) — 565, 1114
Musi. Pridjel (kod Doboja) — 183, 205
Mušnikovo (kod Prizrena) — 404

N

Našice — 738, 947
 Našička Breznica (kod Našica) — 738
 Natpolje (kod Jajca) — 880
 Negotin — 53, 196, 204, 479, 531, 1031
 Nemačka — 36, 39, 40, 49, 71, 93, 101, 119, 121, 139—141, 165, 168—170, 174—176, 186, 194, 238, 241, 258, 323, 332, 336, 348, 350, 369—373, 383, 395, 396, 404, 406, 410, 413, 415, 419, 425, 428, 438, 451, 475, 509, 516, 518, 533, 541, 542, 550, 552, 559, 560, 562, 563, 574, 576, 577, 585, 586, 588, 613, 640, 644, 653—656, 658, 659, 675, 682, 687, 681, 703, 723, 725, 731, 733, 735, 737, 807, 812, 817, 830, 858, 900, 913, 948, 954, 983, 988, 993, 1001, 1012, 1020, 1024, 1047, 1048, 1051—1053, 1055, 1056, 1073, 1081, 1106, 1119, 1125
 Nemački Rajh — vidi Nemačka
 Nemila (kod Zenice) — 714, 861, 944, 953
 Nera (r.) — 736
 Neradin (kod Iriga) — 651
 Nerade (trig. 1350, kod Brusa) — 42, 735
 Neretva (r.) — 540, 787
 Neštin (kod Iloka) — 603, 604, 652, 662, 699
 Nevačka (kod Han-Piješka) — 714
 Nevesinje — 240, 342, 343, 346, 429, 430, 456, 511, 534, 536, 620, 896, 992, 1111
 Nezavisna Država Hrvatska (NDH) — 8, 15, 28, 37—39, 50, 57, 58, 61, 67—69, 71, 79, 81, 87, 91, 93—101, 104, 106, 107, 109, 113, 117—119, 139—142, 147, 162—164, 170—172, 174—178, 181—183, 185—187, 189, 192, 195, 207, 208, 213, 224, 225, 226, 232, 234, 235, 241, 243, 248, 250, 251, 253, 255—258, 260, 262—265, 274, 276—278, 305, 308, 313, 321, 323, 324, 326, 330, 331—333, 338, 339, 342—344, 350—352, 357, 365, 366, 374, 383, 390, 391, 392, 395, 400, 402, 404, 405, 409, 411, 413—416, 418—421, 423, 428, 433, 435, 449, 450, 451, 453—456, 466, 474—476, 478, 479, 483, 486, 492, 501—503, 510, 511, 530, 531, 534, 536—542, 537, 545—550, 553—

560, 553, 566, 571, 576, 583, 585—590, 600, 613, 616, 618—620, 622, 636, 638—640, 642, 644, 646, 655, 657, 661, 668, 670, 672, 686, 688—691, 695, 697, 700—703, 706, 709, 717, 720—722, 726, 727, 730—735, 737, 738, 743, 744, 746, 749, 754, 755, 784, 787—790, 792, 806, 808, 809, 815, 818, 819, 822—824, 829, 830, 832—835, 838, 840—844, 846, 864, 870—873, 876—878, 891—894, 896, 898—901, 906, 907, 910, 911, 926, 929—931, 934, 936, 948, 950, 962, 965, 971, 972, 975—981, 939, 990, 992—1000, 1032, 1035, 1038, 1042, 1043, 1049, 1050, 1052—1056, 1058—1060, 1062, 1063, 1068, 1073, 1075—1087, 1089—1092, 1094, 1096—1099, 1115, 1118, 1119, 1122, 1123, 1125
 Nežice (kod Vinkovaca) — 738
 Nikinci (kod Rume) — 705
 Nikolica br. (k. 967, kod Zvornika) — 628
 Nikšić — 222
 Niš — 38, 41—44, 46, 50, 51, 56, 60, 72, 77, 78, 87, 96, 98, 100, 103, 106, 107, 109, 110, 127, 128, 148, 152, 153, 181, 183, 191, 193, 195, 197, 198, 200—202, 212, 214, 250, 251, 253, 255, 263, 264, 267, 270, 277, 307, 308, 310, 331, 349, 351, 395, 396, 449, 478, 482, 495, 497, 498, 531, 589, 605, 656, 674, 822, 898, 919, 977, 995, 1002—1004, 1012, 1023, 1025, 1032, 1042, 1078, 1079, 1087, 1125
 Nišava (r.) — 191, 267
 Niška Banja — 197
 Nomenj (Neuming, kod Bleda) — 803
 Norveška — 23, 265, 400, 532, 538, 559, 587, 588
 Nova Crnja (kod Kikinde) — 196, 211
 Nova Gradiška — 544, 569, 595, 603, 704, 705, 707, 864, 908, 937, 948, 979
 Nova Kapela (kod SI. Požege) — 643, 704, 705, 739, 851, 853, 861, 898
 Nova Kapela-Batrina — 595
 Nova Kasaba (kod Vlasenice) — 17
 Nova Topola (Windhorst, kod Bos. Gradiške) — 412, 937

Nova Varoš — 87, 153, 307, 397, 618, 1111
 Novi — 511, 534, 539
 Novi Pazar — 196, 211, 268, 279, 348, 350, 393, 395, 397—399, 449, 604, 1037, 1038, 1040, 1099
 Novi Sad — 12, 38, 56, 100, 436, 603, 731
 Novo Mesto — 820
 Novo Selo (kod Bijeljine) — 860
 Novo Selo (kod Našica) — 739
 Novo Selo (kod Leskovca) — 498
 Novo Selo (kod Zvornika) — 17
 Novoselec (kod SI. Požege) — 853
 Novska — 436, 446, 465, 486, 504, 540, 544, 569, 595, 603, 643, 696, 703, 705, 711, 932, 947, 979

NJ

Nju-Jork (u V. Britaniji) — 858

O

Obaduša (kod Travnika) — 753
 Obilić (kod Prištine) — 404
 Obilićevo (kod Kruševca) — 130, 155, 194, 482
 Oborci (kod D. Vakufa) — 881, 902—904, 925
 Obradova Stolica (kod Paraćina) — 495, 534
 Obradović (kod Prijedora) — 863
 Obrenovac — 61, 98, 147, 196, 211, 592, 593, 738, 938, 939, 1013—1016, 1022, 1027, 1029, 1031, 1062, 1079
 Ocrkavlje (kod Kalinovika) — 353, 379
 Očauš (pl.) — 739
 Odvorci (kod Slav. Broda) — 861
 Ogledna (trig. 1349, kod Brusa) — 42, 737
 Ohridsko jezero — 990
 Ogulin — 278, 410, 438, 450, 456, 467, 468, 506, 509, 511, 531, 539, 668, 709, 715, 716, 818, 819, 896, 950, 1087, 1093
 Okletac polje (kod Rogatice) — 398
 Okučani — 436, 462, 465, 479, 498, 548, 704, 705, 707, 847, 850, 937, 960, 979
 Olovo — 9, 14, 18, 19, 34, 98, 183, 205, 213, 268, 293, 297, 302, 387, 467, 506, 714, 719, 856, 1064, 1066, 1076

Olovske Luke (kod Olova) — 297
 Omarska (kod Prijedora) — 159, 160, 525
 Omerova k. (k. 836, kod Šekovića) — 629
 Omiš — 950, 975
 Opatija — 186, 207, 208, 258, 260, 329, 332, 335, 383, 451, 1081, 1090, 1094—1098, 1100, 1101, 1103, 1105, 1106
 Orahovica (kod Zenice) — 856
 Orahovljani (kod Ključa) — 902
 Orahovo (kod Bos. Gradiške) — 481, 571
 Orjava (r.) — 703, 739
 Oršava (u Rumuniji) — 376
 Osečina — 98, 214, 398, 1062, 1064
 Osijek — 12, 735, 738
 Osipaonica (kod Smedereva) — 375
 Osječani (kod Goražda) — 294
 Osmaci (kod Zvornika) — 17, 628, 956, 967
 Ostatija (kod Ušća) — 307, 397
 Ostružnica (kod Beograda) — 77, 78
 Oštrej (kod Bos. Petrovca) — 952
 Oštro (trig. 1004, kod Goražda) — 381
 Oštro Koplje (kod Kuršumlje) — 42, 737
 Otočac — 890, 975, 1088
 Otoka (predeo, kod Topuskog) — 606, 607
 Otoka (kod Bos. Krupe) — 513, 1120
 Ozren (pl., kod Doboja) — 14, 33—35, 52, 53, 61, 62, 88, 96, 98, 104, 106, 107, 127, 129, 131—135, 137, 160, 165, 166, 168, 178, 181, 182, 192, 205, 232, 264, 268, 277, 315, 339, 385, 387, 388, 390, 411, 423, 429, 450, 479, 869, 925, 1050, 1064, 1073, 1074, 1076, 1086, 1111
 Ozren Man. (kod Gračanice) — 62

P

Paklarevo (kod Travnika) — 828
 Pakrac — 206, 436, 625, 1122
 Palančište (M. i V., kod Prijedora) — 572, 793
 Palanka — vidi Smed. Palanka
 Pale (kod Sarajeva) — 9, 15, 52, 293, 295, 354, 632, 714, 719

- Palež (κ. 1474, kod Brusa) — 42
737
- Palilula (kod Niša) — 198
- Paljevići (kod Zvornika) — 99
- Paņčevo — 96, 108, 201, 203, 212, 351, 581, 582, 678
- Papraća (kod Zvornika) — 16, 17, 19, 268
- Papuk (pl.) — 513, 548, 549, 562, 568, 602, 620, 643, 820, 847, 849, 860, 861, 907
- Paraćm — 199, 495, 497, 498, 534, 591, 999, 1002, 1005, 1031, 1035
- Parlog (predeo, kod Ljigal) — 738
- Parnica (kod Doboja) — 107
- Pasjaća (pl.) — 193, 307, 349
- Patrija (predeo, kod Bos. Dubice) — 571
- Pavlovci (kod Rume) — 651
- Pazarić (kod Sarajeva) — 826
- Pćinja (r.) — 986
- Pećuj (kod Travnika) — 828
- Pecigrad (kod Cazina) — 877
- Pećine (D. i G., kod Travnika) — 771, 855
- Peloponez (u Grčkoj) — 962, 990
- Perušić (kod Gospića) — 890, 975
- Peštrovica (kod Rogatice) — 298
- Pešurići (kod Rogatice) — 17, 52, 326, 827
- Petačići (kod Travnika) — 828
- Petrinja — 160, 183, 206, 331, 418, 420, 437, 441, 523, 531, 568, 569, 587, 607, 713, 755, 759, 848, 853, 948, 953, 948, 979, 1118, 1120
- Petrova gora (kod Zagreba) — 320, 461, 606, 1091, 1096, 1120
- Petrovac na Mlavi — 396, 478, 480, 531, 626, 1031
- Petrovaradin (kod Novog Sada) — 12, 425, 441, 465, 531, 603, 604, 651, 662, 699, 712
- Petrovgrad → vidi Zrenjanin
- Petrović (kod Olova) — 297
- Petrović (kod Prijedora) — 863
- Petrovići (kod Maglaja) — 62
- Petrovići (kod Zvornika) — 17
- Petrovo Selo (kod Tekije na Duvanuu) — 620
- Pešćenica (kod Petrinje) — 711, 326,
- Pilatovica (trig. 1703, kod Brusa) — 737
- Pilipova (kod Maglaja) — 62
- Pirej (luka, u Grčkoj) — 357, 358, 963, 990
- Pirot — 198, 990, 1032
- Piskavica (kod B. Luke) — 159, 160, 495, 505
- Pišalište (k. 845, kod Kladnja) — 628
- Pjenovac (kod Han-Pijeska) — 714
- Plakalovići (kod Zvornika) — 628
- Plana (kod Sarajeva) — 18
- Plandiš (predeo, kod Valjeva) — 738
- Planin. Grabovo (kod Rume) — 699
- Planinica (kod Prijedora) — 524
- Plaše (kod Crikvenice) — 709, 715
- Plaški — 716, 890, 975
- Plazgejev Rovt (kod Bleda) — 804
- Pleso (kod Zagreba) — 180
- Plešivica (pl. kod Samobora) — 79, 731
- Pleternica (kod Slav. Požege) — 703, 761
- Plitvički Ljeskovac — 79, 713
- Ploče (kod Metkovića) — 509
- Plješivica (pl. u Lici) — 79
- Pljeva (predeo, kod Jajca) — 798
- Pljevija — 35, 245, 261, 276, 293, 1087, 1088, 1101, 1111
- Podbrde (kod Kotor-Varoša) — 915, 916, 942
- Podgajević (kod Kladnja) — 629
- Podgrab (kod Sarajeva) — 18, 52, 205, 294, 354, 379—381
- Podgradci (D. i G., kod Bos. Gradiške) — 571, 573, 793
- Podgrmeč — 793
- Podložnik (kod Pala) — 294, 296, 298, 301, 387, 1109
- Podlugovi (kod Vareša) — 467
- Podmilačje (kod Jajca) — 903
- Podobzir (kod Jajca) — 904
- Podrinje — 277
- Podromanija (kod Sarajeva) — 18, 1066
- Podunavlje — 277, 307, 349
- Podženlje — 275, 294, 296, 297, 302, 1109
- Pogari (kod Vareša) — 18
- Pogled (kod Sarajeva) — 380
- Pokljuka (pl.) — 803
- Pokupsko (kod Vrginmosta) — 79
- Poljanik (trie. 1238, kod Travnika) — 739
- Polje Bašarinac (kod Bugojna) — 855
- Poljska — 121, 806, 808, 1024
- Poljšćica (kod Bleda) — 803, 804
- Pomoravlje — 310
- Ponir (kod Jajca) — 770
- Ponor (brdo, kod Zvornika) — 628, 629
- Popinci (kod Stare Pazove) — 652
- Popovac (kod B. Luke) — 941
- Popovača (kod Čazme) — 603
- Posavina — 268
- Potkisak (kod Prijedora) — 863
- Požarevac — 53, 74, 76, 78, 108, 110, 147, 191, 193, 196, 197, 201, 202, 204, 212, 231, 233, 263, 267, 269, 270, 277, 278, 308, 331, 349, 352, 374—377, 396, 397, 478, 498, 515, 531, 596—599, 618, 622, 645, 656, 672, 674, 696, 763, 897, 919, 1011, 1031
- Požega (užička) — 147, 192, 214, 268, 275, 351, 400, 449, 531, 680, 103V 1036, 1038, 1040, 1079
- Prača (kod Sarajeva) — 128, 153, 159, 187, 205, 246, 251, 261, 264, 274, 275, 288, 289, 293, 295, 313, 337, 342, 344, 345, 354, 378—380, 384, 437, 450, 467, 506, 821, 882, 1046, 1066, 1077, 1078, 1091, 1092, 1094, 1096, 1101, 1110
- Prača (r.) — 9, 18, 313, 325—327, 337, 345, 346, 378, 380, 381, 386, 387, 429—431, 450, 1110
- Prčino brdo (kod Kotor-Varoša) — 916
- Predolje (trig. 459, kod SI. Broda) — 739
- Predolje (kod Stoca) — 239
- Prekec (k. 812, kod Kladnja) — 629
- Prenj (pl.) — 79
- Previja (D. i G., kod Mrkonjić-Grada) — 772, 773
- Pribinić (kod Teslica) — 769
- Priboj (D. i G., kod Tuzle) — 967
- Priboj (na Limu) — 245, 293
- Prijeboj (kod Korenice) — 79
- Prijedor — 36, 37, 85, 86, 154, 156, 159—161, 165, 182, 184, 185, 187—189, 192, 193, 206, 213, 214, 251, 253, 255, 256, 271—273, 331, 392, 411, 420, 423—428, 433, 436, 438, 440, 441, 453, 455, 458, 459, 466, 468, 472—474, 479—481, 484—490, 495—498, 503, 506, 513, 525, 527—529,
- 531, 532, 534, 536, 540, 543—545, 548, 559—561, 564, 565, 568, 569, 572, 578, 585, 587, 612, 704, 705, 707, 710, 713, 722, 760, 775, 776, 793, 823, 848, 850, 852, 864, 898, 909, 933, 948, 958—960, 994, 1043, 1044, 1050, 1053, 1055, 1056, 1076, 1077, 1089—1091, 1112—1114, 1116, 1122, 1124
- Prijepolje — 480
- Prilep — 986, 990
- Priluže (kod Prištine) — 404, 913
- Primorje — 1087
- Priseka (k. 615 na pl. Šamarici) — 1091
- Prisjeka (kod Ključa) — 739
- Priština — 42, 404, 722, 737, 990, 1055
- Prizren — 990
- Prnjavor — 205, 789, 941, 953, 958, 959
- Prnjavor (kod Bos. Gradiške) — 412
- Prnjavor (kod Zvornika) — 628
- Prnjavor (kod Lešnice) — 936, 1017
- Prnjavor (kod Rume) — 652
- Prokop (kod Prijedora) — 863
- Prokop (trig. 399, kod Topole) — 738
- Prokuplje — 154, 193, 200, 231, 264, 308, 309, 396, 449, 478, 481, 495, 497, 531, 536, 674, 986, 1032, 1041, 1079, 1125
- Prošara (pl.) — 513, 543—545, 548, 564, 567, 568, 570, 572, 576, 588, 601, 603, 611, 617, 1118
- Prozor — 278, 468, 540, 643, 668, 833, 846, 1144
- Prudi (kod Jajca) — 770, 904
- Pruska — 686, 979
- Psunj (pl.) — 513, 548, 549, 562, 566, 568, 569, 602, 620, 625, 637, 643—645, 671, 691, 697, 701, 706, 847, 860, 907, 1121, 1122
- Pucari (kod Bos. Gradiške) — 571
- Pugled (kod Kočevja) — 668

R

- Rabići (kod B. Luke) — 915, 916
- Rabrovac (kod Mladenovca) — 398
- Rača (kod Vlasenice) — 954
- Radaljica (trig. 1050, kod Mrkonjić-Grada) — 79

- Radić (trig. 305, kod Prijedora) — 863
Radinci (M. i V., kod Rume) — 591, 652
Radovljica — 804
Rađevići (kod Rogatice) — 17
Rajevine (kod Zvornika) — 628
Rajh — *vidi* Nemačka
Rajić (kod Okučana) — 498, 504
Rakovac (kod Petrovaradina) — 604, 699
Rakovac (kod Sarajeva) — 128
Rakovica (kod Beograda) — 89, 375
Rakovica (kod Bos. Dubice) — 760
Ralja (kod Beograda) — 72, 77, 78, 146, 349, 376, 597, 598, 618, 620
Rama — 643
Rankovići (kod Travnika) — 855
Rasavci (kod D. Vakufa) — 752
Rasavci (kod Prijedora) — 902, 904
Rastenburg (u Pruskoj) — 979, 981
Rastićevo (kod D. Vakufa) — 881
Rastošnica (kod G. Tuzle) — 883
Rastovo (kod Travnika) — 854, 855
Rašanac (kod Petrovca na Mlavi) — 620
Rašće š. (kod D. Vakufa) — 752
Raška — 147, 192, 214, 222, 307, 350, 351, 399, 498, 549, 620, 897, 985, 1031, 1037, 1079
Raštelica (kod Konjica) — 602, 689
Ratkovac (kod Slav. Požege) — 851
Ravan (kod Travnika) — 904
Ravna gora (kod Valjeva) — 722, 735
Ravna pl. (kod Sarajeva) — 768
Ravno br. (trig. 1021, kod Klادنja) — 628
Ravska (kod Prijedora) — 485
Razboj (kod Bos. Gradiške) — 937
Razboj (k. 590, kod Sanskog Mosta) — 79
Raže br. (k. 426, kod B. Luke) — 916
Ražijevio (kod Brčkog) — 769
Reka (r.) — 295, 296, 303
Renovica (kod Sarajeva) — 380, 381, 437, 467
Republika Sv. Marka — 164
Resava (r.) — 41, 737
Resnik (kod Kragujevca) — 42, 737
Rešetnica (kod Goražda) — 298
Rgotina (kod Zaječara) — 1055
Ribare (kod Prokuplja) — 621
Ribari (kod Šapca) — 1017
Ribnica (kod Klادنja) — 19
Ribnik (kod Ključa) — 759
Rijeka — 257, 258, 278, 413, 416, 438, 450, 456, 467, 503, 506, 531, 667, 668, 709, 715, 820, 1090, 1095
Rijeka (kod Trnova) — 882, 896
Rim — 164, 335, 338, 413, 425, 506, 529, 787, 829, 876, 893, 912, 979, 981, 1020, 1047, 1051, 1054, 1081, 1085, 1094, 1095, 1105, 1108
Ripanj (kod Beograda) — 77, 78, 376, 598, 620, 1031
Rogačica — 322, 333, 350, 397, 398, 620, 738, 1106
Rogatica — 9, 10, 14, 17, 18, 35, 36, 52, 64, 65, 71, 98, 102, 105, 117, 129, 153, 159, 183, 184, 187, 192, 205, 225, 242, 251, 261, 264, 268, 269, 274, 275, 277, 285, 292—295, 298, 302, 313—315, 318, 325, 326, 331, 337, 339, 342—345, 348, 354, 380, 382—388, 391, 426, 429, 430, 434, 437, 445, 448, 450, 480, 595, 619, 621, 719, 767, 768, 826, 827, 854, 860, 867, 869, 875, 882, 898, 924, 956, 1045, 1046, 1057, 1064—1069, 1076—1078, 1091, 1094, 1101, 1102, 1105, 1106, 1109—1111, 1114, 1123
Rogoj (Javorak, kod Trnova) — 882
Romanija (pl.) — 14, 18, 111, 131, 132, 135, 166, 278, 354, 380, 386, 495, 522, 552, 768, 827, 854, 860, 874, 875, 882, 924, 954, 956, 1044—1046, 1052, 1066, 1086, 1097
Rožanj (kod Tuzle) — 967
Rovine (kod Kostajnice) — 958
Rtanj (pl.) — 277
Rudice (kod Bos. Novog) — 513, 545, 604
Rudine (k. 240, kod Prijedora) — 863
Rudna Glava (kod D. Milanovca) — 985
Rudnik (brdo, kod Zvornika) — 968
Rudnik (kod G. Milanovca) — 1036
Rudnik (pl.) — 673, 735, 1037
Rudo — 79
Rudina (k. 516, kod Bora) — 41, 737
Rujevica (trig. 472, kod G. Milanovca) — 42, 737
Rujište (brdo, kod Zajecara) — 41, 737
Ruma — 89, 206, 351, 398, 428, 465, 482, 492, 493, 505, 531, 575, 591, 592, 620, 642, 648, 650—652, 662, 663, 666, 694, 696, 698, 705, 731, 811, 937, 972, 978, 1017
Rumunija — 147, 333, 551, 659, 736, 808, 900, 1012
Rusija — 75, 139, 251, 324, 392, 418, 433, 521, 584, 600, 858, 988, 990, 996, 1052, 1054, 1056
Ruškovac (k. 562, kod Prijedora) — 863
785, 881, 925, 944—947, 956, 990, 1043—1047, 1049—1053, 1055—1057, 1059, 1061, 1062, 1064—1066, 1076—1078, 1086, 1088, 1089, 1091, 1092, 1095—1099, 1102, 1104, 1107, 1109—1111, 1116, 1118, 1119, 1123, 1124
Sava (r.) — 40, 57, 64, 67, 69, 94, 95, 101, 165, 178, 206, 208, 212, 215, 232, 245, 265, 268, 277, 278, 289, 327, 331, 345, 379—381, 412, 416, 417, 440, 450, 456—458, 463, 479, 481, 487, 496, 497, 513, 523, 531, 536, 540, 554—556, 559, 562, 563, 569, 572, 587—590, 603, 614—616, 619, 620, 637, 642, 662, 672, 673, 680, 689, 691, 696, 711, 712, 738, 793, 818, 827, 899, 907, 931, 932, 947, 948, 966, 979, 1002, 1004, 1008, 1013, 1014, 1016—1018, 1022, 1023, 1028, 1030, 1038, 1042, 1046, 1047, 1052, 1061, 1072, 1078, 1086, 1093, 1097, 1112, 1113, 1117—1023
Sava Bohinjka (r.) — 803
Savanovici (kod Prijedora) — 863
Sebiocina (kod Srebrenice) — 768
Sedes — 977
Selište (predeo, kod D. Vakufa) — 752
Selište (trig. 240, kod V. Moštani-ce) — 738
Semberija (predeo) — 769, 861
Semeć (kod Rogatice) — 827
Semering — 980
Semizovac — 710, 714
Senta — 12, 38, 56, 100
Senj — 511, 539
Sesveta (kod Zagreba) — 195
Severovci (kod Bos. Gradiške) — 571
Sicilija (o.) — 81, 1084
Sićevo (kod Niša) — 198
Siče (kod Batrine) — 739
Simin-Han (kod Tuzle) — 437, 466, 714
Sinj — 669, 709, 716, 819, 890, 975
Sip (kod Klادova) — 277
Sipić (kod Lapova) — 349
Sisak — 263, 438, 446, 453, 465, 529, 595, 606, 607, 610, 705, 706, 711, 850, 931, 932, 948, 979, 1049, 1053, 1078
Sitneš (kod Bos. Gradiške) — 412
Sitnica (kod Ključa) — 672, 689, 706, 755, 758, 759, 773—776, 821, 850, 881, 907, 909, 910

S

- Sabanta (D. i G., kod Kragujevca) — 233
Salzburg (u/Nemačkoj) — 728, 730
Samobor — 979
Sana (r.) — 458, 472—474, 486, 490, 523, 528, 544, 545, 554, 561, 564—569, 571, 588, 589, 601, 603, 611, 612, 619, 621, 643, 673, 688, 758, 760, 761, 772, 818, 821, 847, 863, 896, 907, 932, 959, 1120, 1121
Sandžak — 395, 412, 423, 425, 443, 479, 494, 679
Sanski Most — 185, 187, 457, 458, 472, 473, 481, 485, 487, 488, 496, 497, 513, 530, 537, 544, 545, 555, 556, 561, 564, 587, 601, 602, 604, 612, 613, 617, 621, 689, 691, 704, 758, 772—774, 852, 864, 865, 907, 908, 950, 958—960, 1044, 1077, 1088, 1113, 1118, 1119, 1124
Sarajevo — 9, 14—18, 32, 35, 36, 53, 62, 67, 88, 95—97, 118, 121, 128, 129, 136, 153, 159, 160, 165—167, 182, 183, 187, 188, 192, 205, 208, 213, 219, 232, 235, 239, 240, 242, 245—249, 251, 256, 260, 261, 263, 265, 269, 273, 277, 286, 288, 289, 293, 297, 301, 302, 312—318, 322, 324, 327, 331, 334, 339, 340, 343—346, 354, 375, 385—387, 390, 391, 401, 405, 409—411, 414, 420, 426, 427, 429—431, 437, 440, 444—446, 448, 453, 455, 467, 468, 495, 506, 520, 531, 532, 540, 555, 558, 587, 589, 594—596, 601, 602, 621, 622, 629, 631, 637, 643—645, 673, 689, 691, 692, 710, 714, 719, 731, 741, 742, 767, 768, 789, 801, 818, 824, 826, 827, 854, 855, 856, 857, 867—872, 874,

Sižje (kod Tuzle) — 107, 1074
 Sjenica — 393, 397, 495, 496
 Sjetlina (kod Sarajeva) — 205, 353
 Sjevsko (kod Rogatice) — 827
 Skadarsko jezero — 614
 Skakavac (kod Karlovca) — 716
 Skakavci (kod Bugojna) — 855
 Skela (kod Jajca) — 753, 884
 Skender-Vakuf — 828, 924, 932, 953
 Skobalj (kod Smedereva) — 375
 Skoplje — 42, 251, 395, 400, 597,
 655, 735, 898, 990, 1025, 1032, 1053
 Skrios (o. u Grčkoj) — 990
 Slap (kod Rogatice) — 275, 296,
 303, 308, 387, 1109
 Slatina (kod Bora) — 995
 Slatina (kod Raške) — 309
 Slatina (kod Sopota) — 191
 Slavonija — 163—165, 205, 441, 559,
 561—563, 576, 615—618, 818, 846,
 946, 947, 1052, 1122
 Slavonska Požega — 206, 412, 637,
 704, 731, 851, 898
 Slavonski Brod — 35, 36, 160, 165,
 272, 273, 288, 289, 316, 379, 392,
 409, 415, 435, 437, 445, 446, 467,
 468, 540, 569, 575, 595, 596, 603,
 616, 652, 711, 714, 766, 827, 839,
 860, 861, 875, 944, 947, 956, 1049
 1053, 1056
 Slovenija — 324, 511, 516, 537, 555,
 590, 624, 667, 692, 728, 803, 829,
 990, 1119
 Slunj — 668, 877, 908, 981
 Sljeme (kod Zagreba) — 931
 Smed. Palanka — 231, 255, 350, 592,
 994
 Smederevo — 109, 130, 155, 201, 233,
 280, 309, 377, 449, 478, 480, 598,
 622
 Smet (predeo, kod D. Vakufa) —
 752
 Smude (kod Podrav. Slatine) — 436
 Sofija — 41, 42, 179, 308, 361, 373,
 374, 538, 723, 746, 898, 963, 976,
 1020, 1060, 1125
 Sokobanja — 267
 Sokolac (kod Sarajeva) — 9, 18, 19,
 35, 98, 117, 153, 159, 182, 184, 192,
 193, 205, 213, 246, 251, 261, 269,
 275, 277, 278, 288, 289, 294—298,
 300—302, 313, 337, 342, 351, 384,
 386, 387, 445, 595, 619, 631, 867,
 875, 1043, 1064, 1066, 1077, 1094
 1096, 1101, 1102, 1109, 1110

Sokolinsko br. (trig. 1064 kod
 Jajca) — 904
 Sokolovići (kod Rogatice) — 9g
 Solun — 49, 95, 97, 102, 147, 181,
 186, 252, 256, 258, 329, 331, 334,
 337, 355, 357, 358, 367, 368, 369,
 371—374, 395, 423, 425, 451, 532,
 556, 694, 723, 893, 894, 900, 963,
 989, 990, 1015, 1029, 1074, '1075'
 1079, 1100, 1119, 1125
 Sotin (kod Vukovara) — 662
 Sovački Kik — vidi Kik (brdo
 kod Valjeva)
 Spačva (kod Vinkovaca) — 712
 Split — 173, 180, 222, 402, 410, 413,
 468, 511, 534, 539, 540, 709, 716,
 932, 1054
 Spreča (r.) — 61—63, 88, 107, 128,
 129, 131, 153, 232, 251, 268, 278,
 316, 326, 956, 1068, 1073, 1074,
 1077
 Srbija — 31, 34, 41, 45, 49—51,
 53, 55, 56, 59, 60, 64, 65, 72, 87,
 88, 91, 93—103, 106, 109, 112, 115,
 116, 121, 125, 127—129, 136, 139,
 141, 143, 144, 146, 147, 149, 152,
 153, 168, 175, 177, 178, 181—183,
 185—187, 189—192, 195, 208, 211,
 213, 220, 222, 224—226, 231, 232,
 234, 242, 250—256, 258, 259—263,
 266, 269, 270, 275—277, 306—309,
 313, 315, 320, 322—324, 326, 330,
 331, 336, 342, 347, 348, 351, 352,
 357, 358, 365, 369, 371, 379, 392,
 393, 395—400, 403, 404, 411, 421,
 423—425, 428, 434, 441—444, 446,
 449, 450, 454, 457, 477, 478, 483,
 492, 494—496, 498, 501, 502, 514,
 528, 530, 532—536, 538, 544, 548,
 554, 555, 558, 560, 583, 587—589,
 600, 602, 617, 618, 620, 622, 637,
 641, 642, 644, 645, 653—655, 657,
 659, 670, 672, 673, 677, 681, 682,
 684—686, 688, 689, 691—693, 695,
 —698, 701, 705, 721—723, 735, 736,
 738, 743, 745, 749—751, 755, 760,
 762, 763, 788, 805, 807—809, 815,
 817, 819, 821—823, 832, 834—837,
 840, 842, 876, 883, 892, 894, 895,
 897, 899—901, 906, 912, 920, 924,
 926, 948, 962, 965, 972, 976,
 983, 985, 986, 988, 989, 991—1000,
 1002, 1003, 1008—1011, 1013—1016,
 1018—1020, 1022—1026, 1028—1035,
 1037—1041, 1043—1047, 1049, 1050,

• 1052—1056, 1058, 1060—1062, 1070,
 • LI072, 1075, 1078—1080, 1086, 1087,
 K1089, 1090, 1092—1094, 1097, 1099,
 • 1101, 1108, 1111, 1115, 1119, 1123,
 K1125
 • rebrenica — 9, 17, 36, 69, 117, 192,
 II268, 285, 313, 315, 322, 333, 348,
 I, 383, 430, 768, 1066, 1105, 1106, 1108
 • iređić (kod Prijedora) — 863
 • redozemlje — 58, 358, 878, 893,
 • 894, 898, 926, 961, 963, 988, 996,
 11075
 • redozemno more — 55, 100, 356,
 »963, 964, 1075
 Bn-em — 140, 422, 492, 600—602, 615
 I — 618, 637, 641, 642, 644, 671, 673,
 i 678, 696, 736, 818, 842, 860, 874,
 i 897—899, 971, 1016, 1032, 1052, 1053,
 I 1057, 1078, 1122
 • Srem. Kamenica (kod Novog Sa-
 li da) — 604, 651, 662
 (Srem. Karlovci — 651
 Hrem. Rača. — 268, 437, 601, 712
 i Sremska Mitrovica — 35, 105, 196,
 I 210, 331, 445, 465, 591, 595, 604,
 I 652, 712, 731, 937, 972, 1014, 1017,
 I 1018, 1021, 1023, 1038, 1041, 1077
 g Sretica (kod Bos. Petrovca) —
 I 438, 468, 509, 716
 p St. Brod (kod Višegrada) — 768,
 I 875, 924
 fet. Rijeka (kod Sanskog Mosta) —
 I 545, 612, 704, 758, 851, 863, 865
 [Stalać — 199, 498
 [Staljingrad (sada Volgograd, u
 t SSSR41) — 858
 ptaljino (u SSSR-u) — 533, 583
 t Stambolčić (kod Sarajeva) — 882
 I Stankova kosa (k. 347, kod Bos.
 p Kobaša) — 739
 r Stara Gradiška — 562, 573
 'Stari Kolašin (predeo, kod Kosov-
 > ske Mitrovice) — 307
 i Stari Majdan (kod Sanskog Mo-
 sta) — 612, 621, 821, 959
 Statovac (D. i G., kod Prokuplja)
 — 193
 Stavci (kod Zavidovića) — 62
 Stejanovci (kod Rume) — 591, 652
 Stepojevac (kod Lazarevca) — 1027
 Stol (pl.) — 803
 Stolac (kod Mostara) — 237, 239,
 456, 786, 1077
 Stolac (trig. 1519, kod Prače) —
 381

Stolice (kod Loznice) — 204

Stolice (k. 910, kod Lopara) — 967
 Stragari (kod Arandelovca) — 620
 Strati (u Grčkoj) — 357, 963, 990
 Stričići (kod Ključa) — 79
 Strmica (kod Knina) — 975
 Struga (kod Bos. Novog) — 864
 Struma (r.) — 330
 Strumica (r.) — 330
 Stubla (kod Prokuplja) — 87
 Studenci (kod Karlovca) — 975
 Studenci (kod Duvna) — 668
 Stupari (kod Živinića) — 628, 1066
 Sućeska (kod Srebrenice) — 768
 Suhača (kod Prijedora) — 474, 486,
 490, 544, 565, 567, 612, 863—865,
 908
 Suhe jele (trig. 1551, kod Travnika)
 — 79
 Suhodol (kod D. Vakufa) — 752
 Suhopolje (kod Doboja) — 277
 Sulici (kod Zavidovića) — 62
 Suljići (kod D. Vakufa) — 904
 Sunja — 85, 107, 159, 160, 206, 425,
 436, 465, 466, 504, 505, 548, 560,
 585, 606—608, 710, 713, 755, 757,
 848, 850, 933, 948, 959, 960
 Susek (kod Bac. Palanke) — 662,
 699
 Sušak — 70, 167, 173, 180, 186, 190,
 256, 257, 324, 332—335, 341, 383,
 392, 410, 411, 432, 511, 539, 639,
 715, 1045, 1085, 1086, 1098, 1105
 Sutjeska (r.) — 669
 Suva planina — 127
 Sveti Petar na Krasu — vidi Št.
 Peter
 Sv. Petka (kod Niša) — 198
 Svilajnac — 41, 722, 737
 Sviloš (kod Iloka) — 699
 Svodna (kod Bos. Novog) — 160,
 161, 184, 849, 959
 Svrlijig — 267, 277, 396, 495, 618,
 1002
 Svrlijske planine — 307, 349, 399,
 478

Š

Šabac — 32, 60, 98, 108—110, 196,
 201—203, 210, 270, 352, 449, 593,
 705, 707, 763, 811, 919, 938, 939,
 998, 1002, 1003, 1005, 1012—1014,
 1016—1018, 1023, 1028—1030, 1038,
 1041, 1062, 1078
 Šajnovići (kod Prače) — 9
 Samarica (pl. u Baniji) — 481, 496.

497, 504, 513, 537, 544, 545, 555, 561, 565, 567—569, 588, 606, 612, 615, 616, 619, 643—645, 671, 688, 690, 691, 696, 697, 701, 706, 755! 758, 760, 847, 848, 850, 907, 908, 932, 1091, 1118, 1120—1122

Šanjikara (trig. 1055, kod Jajca) — 753

Šator (pl.) — 79

Šedinac (r., kod Jajca) — 753, 800, 802

Šedinac-Han (kod Jajca) — 753

Šekovići (kod Zvornika) — 17, 627 —629, 696, 954, 956

Šerići (kod Jajca) — 753

šešići (kod Travnika) — 904

Šibenik — 709, 716

Šibovska (kod Bos. Gradiške) — 412

Šid — 712, 820, 1017

Šipovo (kod Jajca) — 800, 875, 880

Široki Brijeg — 669

Šodolovci (kod Vinkovaca) — 738

Špišić-Bukovica (kod Pitomače) — 436

Št. Peter na Krasu (sada Pivka) — 668

Štokerau (u Austriji) — 66, 170, 418, 542

Štip — 990

Štišar (kod Vinkovaca) — 738

Šujica — 819

Šuljem (kod Rume) — 591

Šurkovac (kod Prijedora) — 704

Šurmanci (kod Čapljinje) — 720

T

Tabla (k. 315, kod Prijedora) — 863

Talavica poljana (predeo, kod Kozarca) — 485

Tara (r.) — 495, 620

Tarčin — 540, 821, 1088, 1089, 1091, 1092, 1094

Tavanac (k. 275, kod Rume) — 699

Tekija na Dunavu — 377, 398, 599

Tesalija — 990

Teočak (kod Tuzle) — 967

Teočin (kod Čačka) — 154

Tepen (kod Kladnja) — 629

Teslić — 88, 187, 205, 206, 619, 739, 769, 827, 871, 947, 953, 955

Testera (pl., kod Banoštor) — 604

Tetovo — 990

Timok (r.) — 41, 736, 737

Tisa (r.) — 737, 1000

Tisova kosa (k. 1500, kod Jaical) — 781

Tobut (kod G. Tuzle) — 875, 882

Todorići (kod Jajca) — 800

Tomanj (kod Krupnja) — 204

Topčider (kod Beograda) — 277

Toplica (predeo) — 154, 212, 213, 267, 278

Toplica (r.) — 127, 191

Topola — 183, 187, 480, 592, 618, 704, 707, 992, 1002, 1003, 1012

Toponica (kod Niša) — 198

Topusko (kod Karlovca) — 540, 948, 1044, 1086, 1087, 1091, 1093, 1120

Torino (u Italiji) — 1063

Torlakovac (kod Jajca) — 904

Tornice (predeo, kod Jajca) — 904

Tornjak (kod Maglaja) — 62

Tounj (kod Ogulina) — 79

Tovarnik (kod Sida) — 662

Trakija — 357, 963

Trnovski prevoj — 1094

Tratovec (kod Bleda) — 803

Travnik — 601, 637, 673, 739, 742, 752, 770, 771, 779, 780, 828, 847, 854, 855, 859, 861, 866, 868, 881, 883, 902, 903, 905, 923, 944, 945, 954, 956

Trbovlje — 624

Trebava (pl., kod Doboja) — 827, 925

Trebević (kod Sarajeva) — 380, 381, 387

Trebinje — 180, 278, 511, 534, 539, 716

Trepča (rudnik) — 280, 309, 404, 443, 444, 655, 673, 983, 984, 1034

Trepča (kod Vrginmosta) — 79, 331

Treska (pl.) — 737

Treskavica (pl.) — 601, 602, 619

Trkulja (kod Jajca) — 904

Trnova (kod Janje) — 882

Trnova (kod Šanskog Mosta) — 79, 485

Trnovo (kod Mrkonjić-Grada) — 79, 800, 954, 956

Trnovo (kod Rogatice) — 827

Trnovo (kod Sarajeva) — 274, 293, 326, 354, 430, 445, 594, 602, 619, 643, 768, 821, 826, 867, 869, 881, 882, 1091, 1092, 1102, 1107

Trnovski prevoj — 293, 1107

Troglav (k. 1248, kod Trnova) — 79

Trst — 324, 413, 668

Trstenik — 200, 1055

Trubar (kod Drvara) — 79

Tunis (u Alžiru) — 81, 1084

Tupanari (kod Sekovića) — 17

Turba (kod Sarajeva) — 293, 1107

Turbe (kod Travnika) — 742, 779, 780, 781, 797, 799—801, 854, 855, 857, 866—868, 881, 884, 902, 904, 905, 923, 944, 945, 953

Turija (r., kod Tuzle) — 61, 62, 131, 326

Turnu-Severin (u Rumuniji) — 1025

Turska — 164, 168, 318, 357, 961, 963, 1076, 1109

Tuzla — 9, 15, 16, 18, 32, 52, 53, 63, 95, 98, 107, 127, 131, 133, 135, 159, 160, 182, 183, 192, 213, 232, 242, 260, 321, 327, 331, 387, 391, 424, 437, 440, 445, 446, 453, 466, 478—480, 594, 595, 629, 714, 715, 769, 790, 826, 827, 861, 868, 869, 872, 875, 882, 883, 896, 898, 925, 931, 937, 938, 947, 948, 954, 956, 966—968, 970, 973, 1012, 1043—1045, 1050, 1053, 1057, 1061, 1064—1066, 1073, 1076, 1086, 1096—1098, 1123

U

Ub — 61, 98, 496, 1008, 1015, 1016, 1022, 1027, 1029, 1041, 1062

Učka (pl.) — 413

Udine (Videm) — 413

Ugar (r.) — 739

Ugar (predeo, kod Travnika) — 925

Ugljevik (kod Bijeljine) — 437

Ukrina (r.) — 739

Ulašine (kod B. Luke) — 457, 458, 472, 473, 485, 487

Ulog (kod Nevesinja) — 274, 432, 1111

Urnka — 77, 78, 398

Una (r.) — 457, 458, 463, 479, 486, 489, 490, 495, 504, 513, 528, 536, 544, 545, 554, 561, 564, 565, 569, 571, 572, 588, 589, 601, 603, 606—608, 611, 612, 619, 621, 637, 643, 673, 688, 758, 760, 793, 818, 847, 877, 896, 907, 932, 1112, 1113, 118, 1120, 1121

Ustikolina — 716

Ustiprača — 293, 294, 380, 381, 431, 467, 710, 716, 768, 821, 827, 1047, 1102

Ušće (kod Kraljeva) — 309, 1036

Uvac (r.) — 129

Užari (kod B. Luke) — 571

Užice (sada Titovo Užice) — 8—10, 26, 32, 50, 51, 56, 94, 98, 100, 108, 110, 147, 196, 197, 201, 202, 210, 268, 270, 275, 293, 302, 549, 656, 672, 673, 680, 763, 915, 921, 999, 1003, 1005, 1011, 1014, 1021, 1031, 1033, 1034, 1036—1038, 1041, 1046, 1050, 1064, 1065, 1067, 1079

V

V. Brankovac (predeo, kod B. Luke) — 473

V. Gorica (kod Zagreba) — 180

V. Orašje — 72, 78

V. Plana (kod Smed. Palanke) — 592, 593, 620, 707, 1031

V. Remeta (kod N. Sada) — 651

V. Vranovina (kod Topuskog) — 79

Vagan (pl., kod Arandjelovca) — 738

Vaganac (r., kod Jajca) — 800

Vajmar (u Nemačkoj) — 582

Vakuf (kod Tuzle) — 769

Valjevo — 21, 51, 56, 61, 94, 96, 98—100, 103, 106, 107, 108, 110, 129, 147, 153, 154, 181, 183, 186, 187, 201, 214, 231, 250, 253, 255, 263, 268, 270, 333, 349, 352, 398, 592, 593, 656, 704, 707, 738, 763, 811, 897, 919, 937—939, 998, 1002, 1003, 1005, 1012—1017, 1022, 1023, 1027, 1029—1031, 1033, 1034, 1037, 1038, 1040, 1041, 1042, 1062, 1064, 1079

Varaždin — 12, 711, 737

Varcar Vakuf — vidi Mrkonjić-Grad

Vardar (r.) — 986

Vardište (kod Višegrada) — 15, 196, 738, 1037

Vareš — 9, 15, 16, 18, 19, 107, 260, 268, 269, 387, 391, 424, 445, 467, 478, 480, 495—497, 506, 531, 594, 770, 828, 856, 861, 883, 1049, 1053, 1066, 1098

Varna (kod Šapca) — 1017

Vel. Golija — 79

- Vel. Gradište (kod Smedereva) — 1041
 Vel. Kladaša — 877
 Velika Greda (na pl. Manjači) — 760
 Velika Krsna — 398
 Velika Morava (r.) — 42, 598, 737, 1036, 1042
 Veliki Bečkerek — vidi Zrenjanin
 Velja glava (pl., kod Zvornika) — 9, 16, 17, 52, 214, 350
 Venac — vidi Iriški venac
 Venecija — 1057, 1058
 Vidrička (kod Bugojna) — 855
 Vijaka (D. i G., kod Vareša) — 9, 15, 16, 18, 19
 Vijenac (kod Jajca) — 619, 714, 779, 884, 886, 889
 Vinac — vidi Vijenac, kod Jajca
 Vinernojštat — 238
 Vimica (u SSSR-u) — 978
 Vinkovci — 445, 505, 569, 595, 622, 712, 735, 738, 861, 937, 972, 978
 Vinjani (kod Imotskog) — 669
 Virovitica — 436, 465, 504, 562, 622, 712, 932, 947
 Vis (trig. 227, kod Moštanice) — 738
 Visoka (trig. 537, kod Valjeva) — 738
 Visoko — 9, 15, 16, 18, 19
 Višegrad — 8—11, 14, 17, 35, 52, 57, 65, 71, 87, 98, 99, 106, 117, 159, 172, 183, 213, 245, 261, 274, 275, 293—296, 298, 308, 326, 327, 342, 343, 345, 346, 350, 384, 387, 399, 404, 410, 428, 429, 437, 450, 506, 604, 621, 673, 714, 719, 768, 821, 869, 879, 914, 924, 932, 956, 990, 1012, 1045—1048, 1050, 1051, 1056, 1057, 1061, 1064, 1065, 1069, 1078, 1086—1088, 1094, 1101, 1102, 1104, 1109
 Vitez (kod Travnika) — 945
 Vitina (r.) — 855
 Vitorog (pl.) — 798
 Vitovlje (kod Travnika) — 904
 Vlasenica — 9, 17—20, 52, 58, 64, 65, 71, 98, 104, 112, 117, 213, 245, 261, 267, 268, 278, 285, 293, 313, 322, 331, 383, 384, 430, 495, 496, 601, 627—629, 643, 645, 673, 696, 698, 768, 827, 860, 875, 882, 954, 1064—1067, 1094, 1096, 1097, 1105, 1106, 1108, 1123
 Vlasotinca — 200, 267
 Vlašić (pl.) — 953, 956
 Vlaška (kod Mladenovca) — 350, 591
 Voćin (kod Podrav. Slatine) — 436, 932
 Voden (Edesa, u Grčkoj) — 990
 Vojnić (kod Karlovca) — 540, 1091
 Vojski Do (kod Cavtata) — 716
 Volari (kod Jajca) — 800
 Volga (r., u SSSR) — 858
 Volinja (kod Kostajnice) — 505, 851, 958
 Vrača (kod Zenice) — 770
 Vračev Gaj (kod Bele Crkve) — 922
 Vragolovo (kod Bos. Dubice) — 571
 Vranduk (kod Zenice) — 944, 953, 954
 Vranića (pl.) — 861
 Vranić (kod Barajeva) — 1093
 Vranići (kod Goražda) — 294
 Vranovo (kod Male Krsne) — 375
 Vranješevac (kod Prijedora) — 863
 Vratarnica (kod Zaječara) — 400
 Vražognac (kod Zaječara) — 41, 737
 Vrbanja (r.) — 915, 916, 941
 Vrbas (r.) — 463, 495, 513, 544, 554, 556, 569, 619, 673, 739, 752, 753, 758, 770, 780, 800, 821, 847, 885, 889, 907, 915, 941, 954, 1118, 1120
 Vrbica (kod Vinkovaca) — 738
 Vrbnica (kod Tjentišta) — 613
 Vrčin (kod Beograda) — 77, 78
 Vrdnik (kod Rume) — 398, 465, 482, 575, 591, 620, 652
 Vrginmost — 948
 Vrhlazje (kod Rogatice) — 9
 Vrhovine — 890, 975
 Vrhpolje (kod Sanskog Mosta) — 821, 850, 863, 864
 Vrhprača (kod Sarajeva) — 380, 719, 768
 Vrljaka — 819, 890, 975
 Vrljaj (kod D. Vakufa) — 904
 Vrnograč — 606, 607, 877
 Vrnjačka Banja — 43, 108, 109, 200—202, 310
 Vršac — 96, 203, 581, 582
 Vrtište (kod Niša) — 498
 Vrtlak (predeo, kod Vinkovaca) — 738
 Vučjak (k. 583, kod Topole) — 738
 Vučjak (pl., kod Dervente) — 767
 Vukosavci (kod Tuzle) — 769
 Vukovar — 603, 604, 699
 Vu-ković (kod Konjica) — 79
 Vukovine (kod Kladnja) — 18
 Vukmir (kod Lopara) — 967
 Zabela (kod Požarevca) — 352
 Zablacé (kod Ribnika) — 773
 Zabran (kod Novog Pazara) — 398
 Zabrđe (kod Bijeljine) — 924
 Zabrđe (pod pl. Bitovnjom) — 602, 621
 Zabrež (kod Obrenovca) — 196,
 Zadvarj/ (kod Drniša) — 890, 950, 975
 Zagrade (kod Pleternice) — 739
 Zagreb — 36, 65, 69, 85, 91, 92, 95, 109, 164, 167, 170, 178, 180, 182, 186, 188, 190, 202, 205, 237, 239, 240, 256, 257, 258, 265, 272, 304, 316, 322, 323, 361, 366, 374, 401, 405, 409, 412, 414, 415, 418, 427, 435, 438, 439, 446, 464, 465, 467, 468, 475, 477, 479, 491, 498, 503, 506, 512, 513, 523, 537, 546, 548, 550, 555, 556, 559—561, 568, 569, 574, 576, 585, 590, 595, 602, 603, 616, 625, 626, 637, 638, 639, 640, 643, 644, 649, 670, 671, 673, 689, 695—698, 704, 705, 708, 710—713, 715, 717, 723, 725, 731, 733, 735, 737, 787, 818, 820, 822, 824, 832, 839, 845, 891, 896, 898, 899, 931, 932, 935, 936, 947, 948, 950, 951, 975, 977, 979, 990, 994, 996, 1004, 1020, 1023, 1032, 1041—1043, 1045, 1049, 1051—1053, 1055—1057, 1072, 1077, 1088, 1090, 1091, 1095, 1097, 1098, 1118, 1119, 1125
 Zajača (kod Loznice) — 204, 1034
 Zajama (kod Bleda) — 803
 Zaječar — 43, 53, 109, 198, 201, 270, 376, 400, 495, 497, 498, 534, 598, 722, 919, 999, 1002, 1003, 1005, 1033, 1058
 Zaklopača (kod Vlasenice) — 17, 19
 Zalukavlje (kod Vlasenice) — 628
 Zalužani (kod B. Luke) — 481
 Zamlača (kod Bos. Novog) — 864
 Zapadna Morava (r.) — 396, 735, 737, 1028, 1029, 1031, 1034—1037, 1040, 1042, 1060, 1079, 1086
 Zaplanje (kod Niša) — 214
 Zasiok (kod Vlasenice) — 628
 Zavidovići — 14, 61—63, 88, 98, 107, 129, 131, 133—136, 160, 205, 213, 232, 268, 289, 302, 391, 437, 445, 467, 495—497, 506, 594, 595, 696, 710, 714, 770, 828, 861, 871, 883, 1053, 1061, 1064, 1073, 1074, 1123
 Zdena (kod Prijedora) — 863
 Zdenci (kod Slav. Broda) — 860, 861
 Zdenčina (kod Zagreba) — 713
 Zdihovo (kod Kočevja) — 79
 Zebina Šuma (kod Prače) — 381
 Zelengora — 274, 613
 Zelenika (kod Herceg-Novog) — 438, 468, 509, 716
 Zelinja (D. i G., kod Gradačca) — 882
 Zemljice (kod Višegrada) — 327
 Zemun — 35, 91, 92, 108—111, 194, 195, 197, 201—203, 216, 233, 372, 395, 439, 465, 466, 471, 504, 509, 533, 556, 576, 577, 586, 605, 622, 658, 663, 678, 710—712, 938, 976, 995, 1057, 1119
 Zemun-Noví Grad — 436
 Zemun-Polje — 436
 Zenica — 88, 98, 205, 260, 279, 424, 444, 467, 495—497, 594, 770, 828, 860, 861, 883, 944, 945, 746, 954, 956, 996, 1049, 1053, 1062, 1096, 1098
 Zjale (kod Jajca) — 904
 Zjarnet (k. 1124, kod Bugojna) — 883
 Zidani Most — 506
 Zlatar (pl.) — 618
 Zlatibor (pl.) — 56, 95, 96, 100, 103, 107, 129, 153, 495, 1041, 1061, 1079, 1087
 Zletovo — 984
 Zlobin (kod Crikvenice) — 715
 Zlot (kod Zaječara) — 1002, 1055
 Zoranići (kod Trnova) — 882
 Zrenjanin — 60, 96, 109, 152, 153, 196, 202, 203, 211, 582, 659, 994
 Zrmanja (kod Gračaca) — 975
 Zukići (kod Živinica) — 628
 Zvijezda (pl.) — 278

Zvornik — 9, 10, 15—17, 19, 26, 52,
61, 63, 64, 84, 98, 99, 105, 113—
115, 117, 121, 129, 147, 159, 166,
183, 184, 192, 196, 210, 214, 232,
242, 256, 261, 268, 269, 277, 278,
293, 308, 315, 321, 327, 331, 349,
•350, 398, 410, 479, 628, 856, 954,
956, 966, 967, 970, 1038, 1044, 1045,
1049, 1061, 1062, 1064, 1065, 1071,
1076, 1077, 1091, 1094, 1096, 1097

ž

Žabalj — 12
Žabaljski rit (kod Žablja) — 12
Zagubica — 626

Žagulja (kod Ljubinja) — 237
želeč (kod Žepča) — 437
Željeznica (r.) — 326
Zepa (kod Rogatice) — 246 275
342
Zepa (r.) — 278, 294, 313, 337, 1109
1110
Žepče (kod Doboja) — 437, 944
Žeravice (kod Kladnja) — 98, 1064
Žilici (kod Travnika) — 904
Žitomisljić (kod Mostara) — 716
Žirovac (kod Vrnograča) — 523, 609
Žitkovac (kod Aleksinca) — 198, 536
Žitorada (kod Prokuplja) — 200
Živinice — 15, 297, 302, 445, 595
Žljebovi (kod Han-Pijeska) — 17, 19

**VOJNE JEDINICE I KOMANDE, USTANOVE, ORGANIZACIJE
I OSTALI POJMOVI**

ARMIJE

italijanske:

— 2-ga — 11, 57, 58, 70, 71, 79,
81, 101, 104, 167, 171—173, 178
—18(V 184, 186, 207, 208, 234,
235, 241, 244, 246—248, 256, 257,
260, 261, 281, 285—288, 293, 294,
311—313, 329, 332—337, 340, 341,
344—347, 354, 383, 385, 414, 431,
432, 448, 449, 454, 529, 539, 559,
583, 638, 667, 833, 870, 876, 890,
893, 930, 950, 962, 975, 981, 989,
993, 1044, 1054, 1055, 1057, 1059,
1062—1064, 1073, 1078, 1081, 1083,
1085, 1087, 1090, 1091—1095, 1101,
1102, 1105—1108, 1116
— 9-ta — 529, 1087
— 11-ta — 358, 990

nemačke:

— 12-ta — 55, 156, 253, 255, 341, 343,
361, 370, 528, 529, 557, 583, 584,
587, 590, 667, 669, 688, 690, 694,
724, 726, 743, 744, 749, 787, 809,
814, 815, 817, 822, 829, 830, 834,
839, 840, 891, 892, 926, 971, 988,
989, 990, 1001, 1005, 1023, 1029,
1037, 1060, 1075, 1099, 1125

BATALJONI

bugarski:

— 6. inženjerijski — 200
— 6. intendantski — 199
— 6. pešadijski — 199

— 6. etapni — 198
— 6. mitraljeski — 200
— 6. veze — 199
— 7. artiljerijski — 200
— 17. div. intendantski — 200

četnički:

— Drinski — 790, 861, 925
— »Kralj Petar II« — 943
— »Mrkonjić« — 513
— »Obilić« — 513
— Semečki Rogatičke brigade —
882
— »Tankosić« — 871, 943

folsdojčerski:

— »General Laudon« — 978
— »Ludvig fon Baden« — 772, 793,
864, 910, 916, 942, 978
— »Princ Eugen« — 562, 571, 978
— »Maks Emanuel od Bavarske«
— 978
— 738-mi — 594, 631, 811, 867, 978
— 750-ti — 427, 954, 811, 978

italijanski:

— 2-gi 94. puka divizije »Mesina«
— 846
— 29. bersaljerski — 846
— »Pinerole« — 432
— »Val Fela« — 57

nemački:

— 64. policijski — 60, 109, 202, 210,
270, 350
— 202. tenkovski — 437, 1120, 1121

— 220. protivtenkovski — 209, 1017, 1032
 — 287. landesšicen — 330
 — 288. landesšicen — 330, 349, 376, 598, 736
 — 342. inženjerijski — 22—24
 — 342. protivtenkovski — 24
 — 447. landesšicen — 147, 308, 350, 591, 592, 707, 736, 1045, 1078
 — 501. motorizovani Vojne žandarmerije — 109, 202, 379, 628, 632, 705, 799
 — 514. landesšicen — 377, 599
 — 522. za podizanje mostova — 108, 201
 — 562. landesšicen — 108, 201, 376, 377, 598, 936, 997
 — 592. landesšicen — 108, 201
 — 659. inženjerijski — 11, 108, 201, 330, 440, 473, 487, 566, 608, 704, 758, 1112, 1120, 1121
 — 724. izviđački — 73
 — 823. landesšicen — 445, 492, 569, 574, 594, 595, 626, 673, 736, 1045
 — 920. landesšicen — 109, 201, 377, 1080
 — 923. landesšicen — 86, 161, 184, 192, 213, 255, 272, 273, 440, 592, 594, 707, 736, 1045, 1077
 — 924. landesšicen — 147, 349, 440, 473, 485, 568, 569, 574, 595, 626, 673, 703, 705, 1045, 1078
 — 925. landesšicen — 446, 569, 574, 594, 595, 626, 673, 703, 705, 1045
 — 977. landesšicen — 330, 591—593, 598, 707, 736
 — Građevinski landesšicen 8 — 490, 705, 773, 775
 — Inženjerijski SS dobrovoljačke divizije »Princ Eugen« — 581
 — Propagandni »S« — 110, 156, 203, 210, 369—372

NOVJ:

— Dobrovoljački Birčanskog NOP odreda — 278
 — Duvanjski »Mihovil Tomić« — 669
 — »Josip« Kras — 713
 — Krajiški proleterski — 712, 757, 820, 823, 851
 — Kupreški — 669
 — Livanjski — 669
 — Ljubinjski — 237
 — »Matija Gubec« — 715

— Mileševski — 129
 — Moslavački — 757, 823, 851
 — Muslimanski Romanijskog NOP odreda — 826
 — Poljanski — 635
 — Sitnički — 237
 — Prozorski — 669
 — Udarni 2. krajiškog NOP odreda — 612
 — »Vojin Zirojević« — 638
 — Zenički NOP odreda »Žvijezda« — 160
 — Zijametski — 669
 — 1. istočnobosanski proleterski — 315
 — 1. udarni bosanski — 467
 — 1. zlatarski — 129
 — 1-vi 2. krajiškog NOP odreda — 472, 480, 544, 612
 — 2. udarni 1. primorsko-goranskog NOP odreda — 715
 — 2-gi 2. krajiškog NOP odreda — 544
 — 2-gi 3. proleterske brigade — 643
 — 2. zlatarski — 129
 — 3. Banijski NOP odreda — 436, 505
 — 6. Banijskog NOP odreda — 711

ustaško-domobranski (bojne):

— 1. hrvatski regrutni — 773
 — 1. jurđšni — 486
 — 1-vi Petrinjskog zdruga — 607
 — 1-vi 8. pp — 967
 — 1. Ustaške željezničke vojnice — 322
 — 2-gi 15. pešadijskog puka — 773
 — 2. granični — 380
 — 2-gi Petrinjskog zdruga — 607
 — 2. Ustaške željezničke vojnice — 322
 — 3. granični — 379
 — 3. , inženjerijski — 741, 799
 — 4. granični — 379
 — 4. inženjerijski — 798
 — 5-ti 8. pp — 967
 — 6. ustaški — 865
 — 7. regrutni — 607
 — 8. ustaški — 865
 — 10. regrutni — 607
 — 16. ustaški — 649, 651, 652
 — 17. ustaški — 791, 799, 867, 884
 — 20. ustaški — 638
 — Dobrovoljački »Banja Luka« — 486, 571/ 865
 — Poglavnikova tjelesna — 417

BRIGADE

četničke:

— 1. sarajevska — 874
 — 2. rogatička Romanijskog korpusa — 768
 — Cerska — 883
 — Majevička — 390, 860, 881, 925, 967, 970
 — Vlasenička — 768, 954
 — Rogatička Romanijskog korpusa — 882
 — Srebrenička Drinskog korpusa — 768

domobranske (zdrugovi):

— 1. gorski — 417, 458, 460, 461, 481, 523, 535, 566, 607, 723, 1120
 — 2. gorski — 417, 458, 460, 461, 523, 535, 566, 608, 623, 759, 850, 851, 864, 908, 909, 942, 1113, 1114, 1120
 — 3. gorski — 417, 458, 460, 461, 476, 484, 485, 487, 495, 525, 527, 548, 566, 612, 615, 723, 793, 863—866, 909, 1121
 — 4. gorski — 417, 566, 567, 652, 820, 1122
 — 5. gorski — 760, 793, 865
 — Banjalučki — 460, 486, 488, 489, 570, 571
 — Petrinjski — 417, 607
 — Utinjski — 461

nemačke:

— 1. tvrđavska — 690, 692, 812
 — 2. tvrđavska — 836
 — 100-ta — 1015, 1018
 — Tvrđavska »Krit« — 813

NOVJ:

— 1. dalmatinska NOU — 778, 819, 881, 889, 923, 924
 — 1. hrvatska NOU — 716, 851, 908
 — 1. krajiška NOU — 420, 457, 496, 513, 601, 602, 643, 672, 696, 698, 740, 755, 758—760, 770, 778, 847, 877
 — 1. lička — 778

— 1. primorsko-goranska NOU — 778
 — 1. proleterska — 8, 205, 221, 232, 267, 274—276, 278, 296, 313, 384, 411, 423, 425, 426, 449, 495, 613, 638, 669, 772, 778, 847, 849, 880, 881, 909, 915, 923, 941, 959
 — 1. slavonska — 851, 860, 932, 947
 — 2. dalmatinska — 778
 — 2. krajiška NOU — 612, 698, 740, 755, 758, 760, 770, 778, 877
 — 2. hrvatska — 908
 — 2. lička — 778, 877
 — 2. proleterska — 205, 221, 232, 265, 267, 274—277, 296, 313, 384, 411, 425, 426, 449, 495, 601, 613, 643, 672, 697, 740, 753, 755, 758—760, 764, 770, 778, 847, 861, 1111
 — 3. krajiška NOU — 758, 772, 778, 877, 881, 923, 953, 955
 — 3. lička — 778
 — 3. proleterska (sandžačka) — 495, 613, 638, 643, 764, 778, 798, 861, 889, 923
 — 4. hrvatska NOU — 713, 851, 908
 — 4. proleterska (crnogorska) — 495, 601, 613, 643, 740, 760, 764, 770, 778, 847, 861
 — 4. krajiška — 778
 — 4. kordunaška — 778, 877
 — 4. kordunaška — 778
 — 5. krajiška NOU — 778, 793, 861, 877, 959
 — 5. hrvatska NO — 851
 — 5. proleterska (crnogorska) — 495, 602, 619, 643, 778, 828, 883, 884, 889, 923, 924
 — 6. istočnobosanska NOU — 627, 714, 769, 820, 874, 881, 882, 948, 954, 966
 — 6. krajiška NOU — 760, 877
 — 7. banijska — 778
 — 7. hrvatska NO — 757, 823, 851, 909
 — 8. banijska — 778, 877
 — 8. hrvatska NO — 908
 — 10. hercegovačka — 643, 778, 846, 883, 889, 923, 924
 — 17. slavonska NOU — 947
 — »Joža Vlahović« — 947

CETE

nemačke:

- 3. auto-bataljona — 238
- 7. brdska Školskog mot. puka »Brandenburg« — 339, 343, 422, 428, 480, 492, 493, 530—533, 583, 1125
- 12. tenkovska za naročitu namenu — 575, 599, 632, 648, 651, 662, 663, 866—868, 977
- 181. policijska brdsika — 804
- 704. inžinjerijska — 73, 375, 648, 651, 662
- 704. za vezu — 73, 375, 376, 597, 599
- 713. inžinjerijeka — 868
- 714. inžinjerijska — 303, 592, 704, 759, 773, 794, 864, 916
- 714. za vezu — 592, 704, 759, 773, 774, 776, 794, 864
- 717. inžinjerijska — 186, 254, 308, 329, 753, 938, 1079
- 717. za vezu — 254, 938, 1079
- 718. inžinjerijska — 272, 302, 381, 445, 595, 827
- 718. za vezu — 272, 301, 302, 381, 445, 798, 799, 854, 867, 945
- propagandna 690 — 369, 370, 372
- za održavanje sredstava veze »S« — 202, 597
- Urbah (Urbach) — 379, 704

NOVJ:

- 2-ga Udarnog bataljona 2. krajiškog NOP odreda — 612
- 3. bataljona »Josip Kraš« — 713
- Banijska proleterska — 436, 441, 712, 757, 823, 851
- Bosutska partizanska — 820
- Podgorska Valjevskog NOP odreda — 56

DIVIZIJE

bugarske:

- 6. pešadijska — 198, 199, 497, 722, 1060

- 7. pešadijska — 193, 674
- 9-ta — 674
- 17. pešadijska — 200, 351, 497, 722, 1060
- 21. pešadijska — 197, 497, 674, 722, 1060
- 22. pešadijska — 605

četničke:

- Dinarska — 819

domobranske:

- 1. gorska — 417, 418, 423, 458, 460, 486, 488-490, 497, 504, 544, 553, 566, 607, 610, 612, 758, 759, 1113, 1114, 1121, 1124
- 1. pješačka — 417, 486, 489, 571
- 2. pješačka — 160, 417, 863, 967
- 3. pješačka — 36, 63, 327, 417, 874, 969
- 4. pješačka — 36, 96, 417, 571
- 5. pješačka — 417
- 6. pješačka — 380, 417, 881
- 8. pješačka — 881

italijanske:

- 51. »Sijena« — 255
- »Bergamo« — 173, 180, 950
- »Granatijeri di Sardenja« — 530
- »Emilija« — 1107
- »Kačatori dele Alpi« — 173, 180, 274, 285, 286, 293, 294, 312, 340, 342—346, 353, 354, 378, 383, 385, 388, 429, 431—433, 447—449, 605, 662] 723, 1107, 1111
- »Lombardija« — 951
- »Marke« — 173, 180
- »Mesina« — 173, 180, 846, 1107
- »Murde« (Murge) — 1107
- »Peruća« — 173, 180
- »Pusterija« - 274, 285, 286, 293, 312, 340, 342-346, 353, 354, 378, 381, 383, 385, 387, 388, 429, 431, 432, 447, 448, 449, 723, 913, 1087, 1107, 1111, 1114
- »Ravena« - 35, 57, 71, 101, 104, 1063, 1066, 1068, 1069
- »Re« — 172, 951
- »Redina« — 255
- »Sasari« (Sassari) — 173, 180, 245

- »Taurinenze« — 71, 83, 173, 180, 274, 285, 286, 293, 312, 316, 324, 340, 434, 346, 353, 354, 378, 381, 383, 385, 429—433, 447, 448, 723, 1107, 1111, 1114
- »Zara« — 173, 180

nemačke:

- 2. oklopna — 989
- 5. brdska — 989, 990, 1032, 1075
- 5. oklopna — 989
- 6. brdska — 989, 990, 1075
- 9. oklopna — 989
- 16. oklopna — 989
- 22. pešadijska — 814, 836, 837, 839
- 46. pešadijska — 989, 992
- 60. motor, pešadijska — 989
- 72. pešadijska — 989
- 73. pešadijska — 989, 992
- 76. pešadijska — 989
- 997. laka — 1029
- 100. tenkovska — 1015
- 113. pešadijska — 10, 11, 39, 50, 53, 56, 66, 89, 97, 100, 103, 107, 181, 721, 1029, 1032, 1034—1038, 1040, 1041, 1042, 1046, 1054, 1056, 1058—1060, 1075, 1079
- 164. pešadijska — 73, 186, 187, 254, 989, 990, 997, 1003, 1006, 1075, 1079
- 187. rezervna — 824, 832, 835, 899, 971, 972, 973, 976, 977, 979—981
- 198. pešadijska — 989
- 294. pešadijska — 992
- 342. pešadijska — 8—11, 14—19, 21, 22, 24, 25, 27, 31, 32, 35, 36, 39, 52, 55, 57, 61, 63, 66, 71, 83, 87, 88, 95—101, 105, 107, 128, 129, 131, 134, 146, 147, 153, 154, 166, 178—180, 182, 187, 193, 251, 721, 722, 1015—1018, 1023—1026, 1028—1030, 1034—1038, 1040—1042, 1046, 1050, 1054, 1056, 1058—1060, 1062, 1064, 1066, 1067, 1069, 1072, 1075, 1076, 1079
- 369. pešadijska — 476, 542, 640, 833, 842, 843, 898, 934, 948, 971, 972, 978, 979
- 704. pešadijska — 53, 72—74, 76, 78, 129, 138, 148, 154, 182, 193, 213, 214, 255, 269, 278, 346, 349, 374—376, 397, 441, 479, 496, 514, 565, 566, 588, 596—599, 608, 616,

- 618, 620, 625, 626, 648, 662, 663, 673, 674, 698, 721—723, 736, 737, 738, 810, 819, 897, 918, 989, 991, 994, 995, 1012, 1015, 1022, 1025, 1031, 1041, 1055, 1056, 1059, 1060, 1077, 1079, 1122, 1125
- 713. pešadijska — 989, 990, 1032
- 714. pešadijska — 9, 23, 50, 129, 138, 147, 148, 154, 181, 183, 184, 187, 192, 193, 214, 232, 252, 254, 255, 263, 269, 274, 275, 278, 308, 309, 329, 346, 349, 393, 394, 398, 399, 422, 424—426, 440, 441, 455, 456, 480, 496, 525, 575, 588—592, 616—618, 620, 625, 626, 643, 697, 698, 699, 701, 702, 704—707, 721—723, 726, 735, 740, 752—754, 757, 759, 772, 774—776, 780, 791, 793, 794, 810, 811, 820, 821, 845, 846—849, 863—865, 869, 898, 906, 910, 915, 932, 941—943, 958, 960, 972, 989, 991, 994, 995, 1012, 1031, 1042, 1055, 1056, 1059, 1060, 1079, 1125
- 717. pešadijska — 50, 89, 95, 97, 102, 103, 107, 129, 134, 147, 148, 154, 181, 183, 186, 192, 214, 252, 254—256, 274, 275, 294, 308, 329, 346, 350—352, 393, 394, 396, 398, 399, 425, 441, 445, 453, 480, 496, 556, 588, 595, 618, 620, 625, 626, 642, 673, 674, 789, 698, 707, 721, 722, 726, 736, 738, 810, 820, 842, 843, 897, 898, 937—939, 948, 971, 973, 975, 976, 989, 991, 994, 995, 1012, 1025, 1030, 1031, 1038, 1040—1042, 1055, 1056, 1058—1060, 1074, 1075, 1079, 1125
- 718. pešadijska — 8, 9, 11, 15, 16, 18—20, 24, 25, 35—37, 39, 52, 55, 57, 61—64, 67, 69, 84, 86—88, 98—101, 104, 106, 107, 119, 129, 131, 132, 134, 135—138, 148, 153, 159, 170, 179, 182—184, 192, 193, 207, 211, 213, 214, 219, 245, 246, 251, 255, 261, 269, 271, 272, 274, 275, 278, 285—290, 292—297, 299, 301, 303, 306, 308, 313—315, 318, 325—329, 334, 337, 339, 341—344, 346, 351, 353—355, 378, 379, 383, 386—388, 392, 393, 399, 410—412, 421, 422, 424, 427, 429—434, 440, 441, 444, 445, 451—453, 455, 480, 497, 506, 531, 534, 540, 548, 552, 575, 588, 594—596, 602, 621, 625—627, 629—631, 632, 644, 645, 673, 698, 718, 721—723, 726, 735,

736, 738—742, 744, 752, 753, 764
—766, 770, 771, 777, 781—785, 788
—791, 797, 798, 800, 801, 810, 811,
820, 821, 825, 845, 847, 854, 856,
857, 859, 864, 866, 869, 870, 872,
873, 880, 884, 898, 902, 911, 923,
925, 932, 944, 952, 966, 972, 989,
993—996, 999, 1012, 1016, 1018,
1030, 1038, 1042, 1045, 1049, 1053
—1057, 1059—1962, 1064, 1066,
1067, 1070, 1072—1074, 1076, 1079,
1091, 1093, 1101, 1108, 1109, 1123
—1125
— SS »Princ Eugen« — 95, 147,
392, 428, 451, 454, 455, 481, 497,
549, 556, 581, 588, 602, 621, 625,
626, 645, 672, 673, 675, 681, 683,
684, 687, 688, 698, 735, 736, 737,
738, 807, 810—812, 819, 832, 843,
897, 930, 979, 1115, 1125
— SS »Rajh« (Reich) — 989
— Tvrdavska »Krit« — 180, 185,
214, 255, 335, 990, 1029, 1032,
1075

NOVJ:

— 1. proleterska udarna — 881, 889,
915, 923, 932, 941, 953, 955
— 2. proleterska — 952
— 3. udarna — 881, 889, 923, 924,
925, 932, 944, 947, 953, 957
— 4-ta 1. bosanskog udarnog kor-
pusa — 909, 947
— 5. udarna 1. bosanskog korpusa
— 947
— 7-ma — 958
— 8-ma — 948
— 12. slavonska (4. hrvatska) —
947

DIVIZIONI

bugarski:

— 2. haubički artiljerijski — 198
— 2. polj. artiljerije — 198
— 6. konjički žandarmerijski —
199, 200

domobranski:

— 1. artiljerijski — 473
— 2. artiljerijski — 566, 571, 607, 794
— 3. artiljerijski — 607

— 3. protivavionski — 857
— 4. artiljerijski — 566, 571, 607,
794, 865
— 6. artiljerijski — 632, 868
— 7. artiljerijski — 631, 799, 857,
865, 867, 925
— 8. topnički — 486
— 8. artiljerijski — 473, 486, 773,
865
— 9. artiljerijski — 631, 632, 741,
798, 857, 867, 868, 903, 925, 945
— 11. artiljerijski — 631, 741, 798,
799, 857, 867, 868, 903, 945

nemački:

— Artiljerijski »Domanik« — 855
—857, 868, 869, 904, 905
— 654. artiljerijski 654. art. puka
— 73, 375, 441, 515, 565, 566,
597, 599, 648, 652, 662, 1017
— 661. artiljerijski — 278, 441, 476,
485, 566, 567, 592, 607, 608, 643,
704, 707, 759, 772, 773, 775, 794,
852, 864, 915, 916, 942
— 668. artiljerijski — 272, 301, 302,
326, 379, 380, 445, 594, 595, 631,
632, 641, 653, 799, 857, 867, 868,
903, 904, 925, 945
— 670. artiljerijski — 154, 186, 214,
441, 567, 608, 938

FLOTILE

— mađarska dunavska — 481, 486,
488, 497, 601—604, 621, 645, 649,
650, 651, 662, 663, 699, 723, 812,
1012, 1031, 1117, 1125
— nemačka dunavska — 309, 351,
399, 497, 603, 604, 621, 645, 674,
812, 1012, 1125

GRUPE

nemačke:

— armija »A« — 584
— armija »F« — 987
— armija »Jug« — 185, 533
— Borbena »Anaker« — 884, 903,
904, 944, 945
— Borbena »Bader« — 234, 235,
241, 245—248, 260, 265, 274, 275,
285, 289—292, 295, 305, 311, 314,

318—320, 325, 326, 331, 332, 334,
335, 337—346, 351, 353, 354, 375,
378, 383, 385, 393, 397, 399, 409,
410, 418, 420, 422, 423, 426, 429,
431, 433, 439, 440, 447—449, 454,
702, 723, 1100—1106, 1108, 1110—
1112
— Borbena »Borovski« — 514, 524
—526, 565, 566, 599, 608—610, 616,
645, 648, 651, 661—663, 694, 698,
699
— »Centar« — 651, 661, 662, 699
— »Faninger« — 628, 629, 631
— »Fric« (Fritz) — 485, 488
— »fon Gejzo« — 473, 474, 488
— »Henšel« — 628, 629, 632, 855—
857
— »Hofman« — 793, 794, 851, 863
—866, 908, 910
— »Humel« — 380, 381, 628, 629,
632, 799, 800, 802, 855—857, 868,
869
— »Kalvajt« — 772, 774
— »Krupafcr« — 915, 916
— »Istok« (697. i 750. pp) — 62,
63, 107, 133, 1073, 1074
— »Nojman« — 791, 799, 800
— »Putlic« — 612, 672
— »Rajman« — 379—382
— »Sušnik« — 296—301, 326, 379—
382, 628, 629, 631, 740, 742, 752,
753, 780, 781, 797—800, 855—587
937, 966—968
— »Štreker« — 379—382, 867, 869,
870
— »Tomas« — 772—775, 850
— »Vedel« — 458, 472, 474, 488, 495,
525, 672, 753, 755, 759, 760, 764,
772, 774—776, 780, 781, 849, 850
— »Vist« (Wist) — 296—300, 302,
326, 379—382, 740—742, 752, 753,
780, 781, 797—800, 856, 857, 867
869, 902—905, 925, 945
— »Zapadna Bosna« — 420—422,
439—442, 453, 454, 456, 463, 472,
480, 484, 492, 493, 495, 497, 498
514, 523, 524, 526, 532, 535, 543,
545, 548, 550, 554, 561, 562, 564,
566, 568—570, 574, 592, 593, 605,
606—609, 611—617, 621, 625, 644,
648, 692, 693, 697, 698, 702, 703,
705, 716, 723, 755, 1112—1114,
1118, 1120, 1121—1123
— Zaprečna »Istok« — 485—487
— Zaprečna »Sever« — 460, 486
490, 562, 566, 607—609

— Zaprečna »Zapad« — 460, 486,
490, 565, 566, 567, 607, 608, 652,
662, 664, 1120
— »Zapad« (738. pp) — 62, 107,
132, 133, 535, 1073, 1074
— za osiguranje »Lerh« (Lerch) —
867, 869, 870, 944, 945
— za osiguranje »Smit« — 854, 866,
868, 870
— za osiguranje »Hofer« — 867,
869
— za osiguranje »Pohe« (Poche)
— 868—870
— »Zvornik« — 16, 17, 19, 20, 22
—24

NOV i POJ:

— 2. NOP odreda — 635
— 5. NOP odreda — 667
— Lička NOP odreda — 172
— Proleterska udarna — 205, 221,
232, 267, 276, 601

KOLONE

— 717. malih motornih vozila —
254, 938
— 717. transportna — 445, 938
— 718. mala autokolona — 273
445
— Auto-park 533 — 110, 210
— Mala auto-kolona 704. pd —
376, 597
— Mala auto-kolona 714. pd — 593,
704, 706
— Mala auto-kolona 718. pd —
455
— Mala auto-kolona 828 — 110,
202
— transportna — 713—773, 775—
777, 794
— transportna auto-kolona — 714
—776, 794
— Veterinarski park 691—110
— za remont mot. vozila 155—202

KOMANDE

bugarske:

— Glavna kraljevske vojske — 988

četničke:

- operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine — 52, 112, 114, 116, 718, 781, 873
- Vrhovna — 679, 718

italijanske:

- Viša oružanih snaga Slovenije — Dalmacija — 391, 449, 486, 510, 511, 530, 610, 667, 689, 833
- Vrhovna italijanska (Komando Supremo) — 178, 239, 260, 304, 312, 318, 331, 338, 383, 432, 447, 449, 529, 539, 540, 545, 585, 586, 638, 689, 690, 693, 833, 876, 893, 914, 963, 964, 972, 975, 979—981, 1054, 1060, 1081, 1090—1092, 1095, 1104, 1105, 1108, 1111, 1116, 1124

nemačke:

- Abvera Beograd — 110, 114, 115, 156, 203, 367, 679, 853
- Admiraleta Jegeja — 180, 185, 255, 357, 359—361, 629, 746, 749, 834, 836, 838, 963, 973, 988
- Ajnzac-komanda i služba bezbednosti u Sarajevu — 401
- Feldkomanda 599 — 109, 197, 202, 659, 674
- Feldkomanda 610 — 43, 109, 202, 211, 310, 687
- Feldkomanda 725 — 109, 202, 694
- Feldkomanda 809 — 43, 109, 197, 202, 656
- Feldkomanda 816 — 109, 202
- Ispostava Abvera Zagreb — 237, 414
- komandanta Juga — 356, 359, 361, 746, 838, 876, 962, 963, 964, 973
- komandanta južne Grčke — 180, 185, 255, 355, 357—360, 367, 371—373, 690, 692, 744, 746, 749, 812, 822, 834, 836, 840, 963, 973, 974, 988, 990
- komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj — 824, 829—831, 834, 838—840, 842—845, 898, 914, 930, 935, 937, 938, 958, 962, 966, 971, 973, 974, 976, 979—981
- komandanta obalske artiljerije Grčke — 690, 744, 746
- komandanta oružanih snaga na Jugoistoku — 12, 13, 38, 41, 45,

- 46, 49, 51, 55, 57, 58, 68, 72, 82, 85, 87, 94—104, 106, 107, 110, 111, 125—127, 143, 146, 148—153, 173, 177—191, 195, 197, 203, 207, 209, 212, 213, 224, 226, 230, 231, 234—236, 239, 244, 250, 252—256, 259—261, 263—266, 276, 306, 311, 313, 314, 317, 322, 329, 330, 332—347, 355—362, 365—371, 373, 382, 385, 395, 403, 411, 414, 420—422, 424, 425, 427, 428, 433, 439, 446, 447, 449, 451—455, 457, 477, 491, 494, 510, 512, 519, 528—530, 532—541, 547, 554, 557—560, 583—588, 590, 600, 617, 641, 667, 669, 670, 677, 681, 688, 690, 691, 693—695, 708, 721, 724—726, 743—746, 749, 762, 763, 786, 787, 809, 810, 814, 815, 817, 822, 829—831, 834—838, 840, 876, 890—894, 901, 926, 929, 930, 934, 937, 938, 950, 961—966, 970—972, 974—976, 978—982, 987—990, 995—998, 1001, 1003, 1005, 1007, 1009, 1012, 1013, 1015—1017, 1019, 1020, 1022, 1023, 1026, 1029, 1032—1036, 1039, 1041, 1042, 1045—1047, 1050, 1051, 1053—1056, 1058—1065, 1067—1070, 1072, 1074—1081, 1084—1095, 1097—1101, 1104—1112, 1114—1116, 1118—1120, 1124
- policije poretka (Bdo) — 60, 195, 203, 517, 635, 675, 683
- komandanta pomorske grupe Jug — 356, 357, 359—361, 746, 749, 963, 964
- komandanta policije Alpenland — 729, 802—804
- komandanta Soluna i Jegeja — 180, 185, 255, 355, 357, 358, 367, 371, 373, 690, 692, 744, 749, 812, 822, 834, 836—840, 963, 973, 974, 988, 990
- komandanta Srbije — 60, 65, 68, 149, 150, 195, 201, 203, 209, 210, 252, 355, 723, 997, 998, 1000, 1004, 1005, 1007, 1010—1016, 1017, 1019, 1022, 1055, 1070, 1100
- komandanta SS i policije 18. vojnog područja — 728
- komandanta SS i policije — 59, 60, 144, 177, 186, 195, 203, 209, 211, 254, 265, 366, 394, 517, 518, 582, 594, 605, 632, 635, 636, 675, 681, 682, 686, 736, 744, 762, 763, 805, 806
- komandanta tvrđave Krit — 100, 255, 359, 361, 371, 744, 746, 749, 813* 814, 834, 836—840, 963, 973

- komandujućeg generala i komandanta u Srbiji — 149, 150, 151, 195, 197, 201, 207, 208, 209—213, 220—222, 226, 230, 232, 235, 241, 244, 245, 252—255, 259, 260, 262, 264, 266, 271, 274—276, 280, 281, 285, 287, 288, 292—299, 303, 306, 311, 314, 317, 325—327, 330, 332—337, 339, 343, 344, 347, 348, 353, 354, 357, 358, 360, 365—367, 371, —373, 378, 382, 384, 387, 393—395, 401, 403, 404, 420—423, 425, 428, 429, 439, 441—444, 451, 453, 454, 456—459, 477, 484, 489, 491, 493, 494, 504, 510, 512, 514, 515, 524, 529, 530, 533, 539, 543, 547, 549, 550, 554, 557, 564, 568, 569, 570, 574, 575, 582—588, 594, 600, 603, 606, 611, 615, 617, 622, 625, 626, 627, 636, 641, 645, 646, 648—650, 657, 661, 662, 670, 677, 689, 690, 692, 693, 695, 701, 708, 712, 724—727, 735, 736, 743—746, 749, 756, 763, 764, 778, 786, 805, 810, 812, 822, 831, 834—840, 845, 848, 856, 864, 870, 906, 910, 913, 918—920, 930, 938, 962, 973, 974, 977, 980, 981, 1080, 1086, 1088, 1090, 1096, 1100, 1109, 1112, 1119, 1120, 1123

- Kopnene vojske (OKH) — 27, 37, 55, 68, 71, 95, 96, 102, 104, 106, 150, 160, 169, 181, 182, 186, 235, 252, 254, 258, 259, 263, 299, 332, 368, 369, 452, 453*55, 510, 528, 537, 558, 580, 584, 585, 587, 588, 636, 667, 744, 745, 786, 809, 810, 838, 839, 871, 934, 946, 991, 997, 1009, 1015, 1016, 1029, 1032, 1046, 1058, 1100, 1112
- Krajskomanda 378 — 74, 75
- Krajskomanda 823 — 109, 202
- Krajskomanda 832 — 43, 110, 202
- Krajskomanda 833 — 43, 109, 202
- Krajskomanda 834 — 43, 110, 202
- Krajskomanda 838 — 43, 110, 202, 310
- Krajskomanda 847 — 110, 202
- Krajskomanda 857 — 43, 110, 202
- Krajskomanda 861 — 110, 202

- Krajskomanda 867 — 43, 110, 202
- nemački general pri ital. Vrhovnoj komandi — 1105, 1108, 1111, 1112
- nemačkog generala u Zagrebu — 27, 37, 64, 65, 67, 69, 72, 85, 86, 94, 95, 118, 156, 160—162, 178—180, 207, 238, 239, 244, 249, 257, 260, 262, 272, 313—317, 324, 335, 345, 360, 361, 366, 367, 405, 421, 422, 435, 440, 451, 453, 454, 475, 477, 491—493, 510, 512, 519, 523, 530, 534, 535, 537, 539, 541, 542, 545, 550—553, 557, 561, 574—576, 584—586, 617, 636, 639, 689, 693, 694, 724, 727, 743, 746, 749, 764, 786, 824, 829, 835, 836, 988, 997, 998, 1016, 1043—1045, 1047, 1049, 1052—1058, 1069, 1071—1073, 1079, 1081, 1088—1090, 1098—1100, 1102, 1109, 1112
- nemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj — 824, 830, 831, 838, 839, 843—845, 890, 931, 933, 934, 936, 946, 948—951, 962, 971, 973—975, 977, 978, 980
- opunomoćenog komandanta u Srbiji — 7, 10, 12, 14, 16, 19, 27, 31, 37, 38, 41—49, 51, 54, 57, 59, 61, 63—69, 71, 82, 84, 85, 87, 91—93, 95—97, 102—104, 106, 108, 110, 111, 116, 117, 125—127, 132, 133, 135, 138, 143, 144, 146, 149—152, 159, 160, 167, 178—181, 183, 185, 190, 191, 194, 196, 209, 210, 252, 271, 680, 721—723, 1020, 1021, 1027—1029, 1032—1034, 1036, 1037, 1039, 1041, 1042, 1046, 1053, 1058—1060, 1063, 1064, 1071, 1072, 1074, 1077—1080, 1089, 1100
- opunomoćenika Rajha za Grčku — 965
- Transportna Beograd — 42, 197, 272, 708
- Transportna Zagreb — 85, 197, 288, 435, 464, 503—506, 574, 586, 626, 709
- vazduhoplovstva Jugoistok — 55, 68, 255, 692, 746, 749, 813, 963, 989
- Viša komanda 65 za naročitu upotrebu — 7, 11, 15, 39, 61—64, 72, 74, 97, 103, 111, 131, 133, 135—137, 149, 150, 156, 184, 197, 209, 210, 252, 253, 255, 361, 587,

721, 723, 805, 989, 991, 993—995, 997, 998, 1001—1003, 1005, 1006, 1010—1014, 1018, 1033, 1059, 1060, **1080, 1100**
— vojnoupravnog komandanta Srbije — 988—990, 998, 100—1003, 1005—1007, 1009
— Vrhovna Vermahta (OKW) — 12, 55, 68, 95, 97, 98, 101, 102, 104, 125, 149, 150, 162, 177, 178, 180—182, 186, 237, 252, 260, 263, 318, 333, 334, 336, 339, 340—345, 354, 356, 365, 366, 368—370, 372, 383, 391, 393, 405, 425, 428, 530, 432, 447, 448, 451, 454, 464, 475, 510, 517, 519, 530, 533—535, 537, 539, 541, 552, 558, 579, 581, 583, 585, 58«, 636, 640, 641, 667, 691, 693, 743—745, 762, 786, 817, 832, 833, 836, 837, 876, 890, 892, 894, 912—914, 934, 940, 964, 971, 972, 974, 975, 979—981, 988, 995, 997, 1003, 1006—1009, 1015, 1019, 1022, 1032—1035, 1047, 1053—1057, 1059, 1062, 1063, 1068—1070, 1075, 1076, 1079—1081, 1083, 1085, 1086, 1089—1092, 1094, 1095, 1097—1100, 1104—1106, 1111, 1115, 1116, 1124

KORPUSI

bugarski:

— 1. kraljevski okupacioni — 41, 43, 44, 89, 129, 148, 152, 154, 193, 195, 197, 211, 214, 226, 232, 262, 269, 278, 308, 351, 361, 394, 399, 481, 536, 588, 602, 618, 621, 642, 645, 696, 698, 722, 737, 738, 820, 897, 974, 977

domobranski (zbor):

— i vi — 417, 438, 607, 610
— 2-gi — 15, 36, 63, 327, 417, 648, 649, 663
— 3-ći — 15, 288, 319, 327, 380, 417

italijanski:

— 5. armijski — 57
— 6. armijski — 57, 80, 173, 180, 240, 402, 432, 447, 448, 456, 1063
— 11. armijski — 241, 242, 530, **1102**
— 18. armijski — 173, 180

četnički:

— Romanijski — 768, 882
— Drinski — 768

nemački:

— 10. vazduhoplovni — 255, 356, 357, 692, 746, 749, 989, 996
— 17. armijski — 977, 978
— 18. armijski — 97, 255, 361, 721, 722, 819, 830, 989, 1003, 1019, 1020, 1035, 1037
— 30. armijski — 989
— 40. armijski — 989
— 41. armijski — 989
— 42. armijski — 97, 1029
— 49. armijski — 97
— 50. armijski — 989
— Ruski korpus za zaštitu privrednih objekata — 637, 674, 707, 736, 810—812, 897

NOVJ:

— 1. bosanski udarni — 909, 947

LEGIJE

NDH:

— »Francetić« — 267, 278, 296—299, 302, 315, 322, 326, 327, 390, 417, 434, 479, 481, 628, 629, 631, 819, 977, 1106
— »Legija mornarice« — 419

LOGORI

— Delershajm — 972, 1049
— Dulag 183 — 110, 203
— Fronlajten — 729
— jevrejski u Zemunu — 194, 216, 233, 265, 271
— Jasenovac — 562, 563
— u Beogradu — 265
— u Nišu — 265
— u Šapcu — 265, 1027

MINISTARSTVA

bugarska:

— rata Bugarske — 41, 46, 644, 1058

italijanska:

— spoljnih poslova — 173, 510

Nedićeva:

— unutrašnjih poslova — 53, 59, 310, 682, 683, 921
— finansija — 919

NDH:

— domobranstva — 111, 335, 366, 367, 417, 424, 461, 462, 551, №, 717, 842, 978
— rata — 86, 640
— šuma — 563
— unutrašnjih poslova — 463

nemačka:

— inostranih poslova — 49, 88, 116, 156-188, 205, 249, 257, 267, 323^, 401—404, 442, 491, 493, 577, 675, 806, 807, 809, 815, 913, 933, 981, 990, 1089, 1098
— unutrašnjih poslova — 681, 805
— rata — 817

ODREDI

četnički:

— »Borja« — 513, 769, 789, 791, 943, 954, 955
— Bosanski — 644
— Durmitorski — 644
— Fočanski — 644
— Kačerski — 591
— Krajiški — 205
— kruševačkog okruga — 220
— Majevički — 479, 489, 954
— Ozrenski — 390, 466, 479, 789, 791, 925
— »Petar Kočić« — 466, 513, 791, 850
— »Puk Manjača« — 489, 495, 513, 544, 612, 791
— Trebavski — 390, 466, 479, 789, 791, 874, 881, 925
— Rogatički — 205
— Srebrenički — 116, 205
— Šavnički — 644
— Višegradski — 205

— Vlasenički — 205
— Zenički — 954
— Z'vornički — 205
— K. Pećanca — 50, 53, 89, 103, 106, 144, 145, 153, 155, 181, 183, 213, 214, 222, 251, 267, 279, 348, 349, 352, 397, 400, 621, 675, 678, 1000, 1010

Ljotićevi

— dobrovoljački — 50, 53, 103, 145, 155, 279, 348, 349, 351, 352, 398—400, 621, 646, 677, 723, 810, 1125

Nedićevi

— žandarmerija i policija — 53, 59, 60, 89, 99, 129, 130, 138, 144, 145, 154, 216, 224, 225, 251, 255, 264, 332, 348, 350, 352, 400, 449, 450, 478, 501, 622, 646, 700, 993, 998, 1001, 1104—1006, 1108, 1010, 1012, 1014, 1021, 1022, 1028, 1031, 1039, 1080

POJ:

— Babički — 56, 127
— Banijski — 420, 436, 465, 504, 505, 544, 606, 619, 697, 711
— Birčanski — 8, 129, 278, 627, 954
— čačanski — 129
— Drinski NO dobrovoljački — 277, 313
— Fočanski NO dobrovoljački — 449
— Fruškogorski — 268, 436, 465, 478, 481, 492, 620, 661
— Hercegovački — 602
— Jablanički — 56, 127, 212, 278
— Jastrebački — 351, 396, 381, 397, 498, 536
— Južnohercegovački — 468
— Kalinovički — 8, 128, 274, 931
— Kopaonički — 602
— Kosmajski — 183, 591
— Krajiški NO dobrovoljački — 278
— Krimski — 668
— Leskovački (Kukavički) — 56, 127, 212, 278
— Majevički — 8, 159, 205, 954, 966

— Moslavački — 697, 820
 — Nišavski (Svrljiški) — 56, 127, 267, 399, 478
 — Notranjski — 530
 — Ozrenski (Bosna) — 8, 61, 96, 128, 129, 136, 315
 — Ozrenski (Srbija) — 56, 127, 267
 — Podunavski — 268
 — Posavski — 183, 620, 642
 — Požarevački — 74
 — Rasinski — 154, 212, 268, 278, 351, 396, 497, 536
 — Rogatički — 52
 — Romanijski — 8, 128, 129, 274, 449, 826
 — Srebrenički NO dobrovoljački — 278
 — Suvoborski — 192
 — šajkaški — 12
 — Timočki — 396, 495, 498, 534
 — Toplički — 56, 154, 191, 193, 212, 268, 278
 — Užički — 129
 — Valjevski — 56, 192
 — Vlasenički NO dobrovoljački — 278
 — Vranjski — 56
 — Zenički — 315, 467
 — »Zvijezda« — 8, 160
 — 1. primorsko-goranski — 715
 — 1. krajiški — 411, 420, 436, 441, 457, 513, 602
 — 1. slavonski — 436, 465, 479, 504, 513, 712, 757, 820, 823, 851
 — 2. krajiški — 86, 159, 161, 192, 273, 411, 420, 436, 441, 457, 472, 480, 489, 505, 513, 524, 544, 602, 612
 — 2. primorsko-goranski — 509
 — 2. slavonski — 712
 — 2. šumadijski — 129
 — 3. krajiški — 86, 95, 206, 601, 643, 668, 740, 764, 770, 798, 861
 — 3-ći 3. operativne zone — 820, 874, 881, 923, 954, 966 „
 — 3-ći 4. operativne zone — 819
 — 5. krajiški — 601, 602, 638
 — 6. krajiški — 760, 772, 849

OKRUŽI

nemački:

17-ti — 66, 237, 824, 936, 976, 977, 980
 18-ti — 728, 1037

PUKOVI

bugarski:

— 2. ap — 199
 — 2. pešadijski — 197, 198
 — 3. pešadijski — 199, 200
 — 6. etap. — 198
 — 13. pešadijski — 200
 — 15. pešadijski — 197—199
 — 35. pešadijski — 198, 199
 — 50. pešadijski — 198

italijanski:

— 1. pešadijski divizije »Re« — 172
 — 94. divizije »Mesina« — 846
 — 265. pešadijski — 255

domobranski (pukovnije):

— 1-vi 1. pješake divizije — 486, 489, 607, 865
 — 2. gorski — 485, 489
 — 2-gi 1. pješake divizije — 607
 — 3. gorski — 485—487, 489
 — 3. pešadijski 2. pd — 214, 293, 632, 868, 869, 969
 — 4. gorski — 649
 — 4. pešadijski — 651, 652, 925
 — 5. pešadijski — 566, 571, 631, 741, 753, 793, 794, 799, 857, 865, 867, 903, 925
 — 6. pešadijski 3. pd — 874, 969
 — 7. artiljerijski — 631, 741, 867
 — 8. pešadijski — 297, 302, 631, 799, 857, 867, 874, 903, 925, 967, 969
 — 9. pešadijski — 779, 852, 867, 868, 903
 — 10. pešadijski — 486, 566, 571, 773, 774, 794, 864, 865
 — 11. pešadijski — 161, 571, 607, 794, 867
 — 12. pešadijski — 865
 — 13. pešadijski 6. pd — 302, 380
 — 15. pešadijski — 160, 302, 741, 773, 798, 799, 857, 867, 869, 903, 925, 944, 945
 — Zagrebački konjički — 380

nemački:

— 1. SS brdski lovački — 581
 — 2. pešadijski — 608

2. SS brdski lovački — 581, 602, 621
 4. policijski — 803, 804
 5. policijski — 60, 812
 19. policijski — 803, 804
 125. lovački — 721
 125. pešadijski — 989, 990, 1003, 1006, 1008, 1010, 1012—1015, 1017, 1022, 1023, 1025, 1027, 1030, 1032
 202. oklopni — 22—24, 61, 185, 254, 349, 421, 441, 454, 458, 485, 487, 488, 535, 565, 566, 574, 575, 593, 608, 705, 707, 758, 759, 772, 773, 775, 852, 916, 942, 978, 1023
 342. artiljerijski — 22—24
 369. pešadijski — 475, 640
 370. pešadijski — 542
 369. pešadijski — 542
 433-ći 164. pd — 73, 147, 186, 209, 998, 1003, 1006
 440. pešadijski — 187, 254, 329, 990
 521. za vezu — 109, 202, 370, 379, 421, 440, 648, 651, 662, 1112
 654. artiljerijski — 73
 661. artiljerijski — 329
 670. artiljerijski — 254, 329
 685. inžinjerijski — 108, 185, 186, 201, 209
 697-mi 342. pd — 15—20, 22, 24, 61—63, 99, 107, 131, 133—136, 183, 1030, 1038, 1062, 1064—1066, 1072—1074, 1076
 698-mi 342. pd — 15, 17—19, 23, 24, 71, 99, 1062, 1064, 1065—1067, 1073
 699-ti 342. pd — 15—17, 19, 20, 22, 24, 107, 1030, 1062, 1064—1066
 721. pp 714. pd — 50, 103, 147, 275, 308, 350, 394, 398, 425, 426, 441, 472, 485, 487, 490, 498, 525, 566, 592, 608, 612, 643, 698, 703, 704, 706, 753, 759, 760, 773, 775, 776, 793, 852, 853, 864, 865, 908, 915, 994, 1031, 1120
 724. pešadijski stražarski — 73, 74, 77, 193, 214, 272, 374—376, 379, 515, 596—599, 674, 1017, 1031
 734. pešadijski — 73, 77, 349, 375, 515, 516, 565, 566, 597, 599, 607, 608, 648, 651, 652, 663, 1120
 737. pešadijski — 147, 186, 187, 214, 252, 254, 275, 294, 303, 308, 326, 329, 350, 387, 399, 496, 568, 569, 574, 592, 625, 648, 651, 663, 698, 699, 937, 1079, 1109

— 738. pešadijski — 9, 15—20, 24, 25, 35, 62—63, 133, 211, 213, 214, 219, 272, 296, 301, 302, 379, 445, 480, 594, 602, 631, 644, 740, 741, 765, 780, 797, 798, 854, 857, 866, 867—869, 889, 903, 905, 925, 944, 966, 967, 1061, 1064, 1066, 1073
 — 741-vi 714. pd — 23, 24, 147, 154, 214, 278, 350, 398, 575, 592, 616, 625, 648, 651, 652, 663, 703, 704, 707, 759, 760, 774, 775, 793, 850, 851, 864, 915—917, 942, 943, 959, 1028, 1031, 1079
 — 749. pešadijski — 154, 214, 256, 350, 393, 399, 424, 425, 938, 973, 1027, 1031
 — 750. pešadijski — 9—20, 25, 33, 35, 62, 63, 96, 133, 134, 211, 213, 272, 302, 379, 380, 445, 473, 480, 485, 594, 595, 631, 632, 741, 753, 781, 798, 799, 857, 867, 881, 902, 903, 905, 925, 944, 945, 1061, 1064, 1066, 1073
 — 800. školski »Brandenburg« — 339, 343, 422, 428, 480, 491—493, 530—533, 583, 584, 1125
 — »Grosdojčland« (Grossdeutschland) — 989

ŠTABOVI

nemački:

— Generalštab vazduhoplovstva — 636, 912, 934
 — Generalštab Komande kopnene vojske — 55, 70, 79, 185, 226, 252—254, 329, 413, 418, 585, 809, 810, 837, 912, 935, 980, 1090
 — Generalštab Vrhovne komande Vermahta — 149, 150, 179, 180, 252, 315, 324, 330, 332—334, 336, 338, 341, 345, 370, 447, 448, 451, 452, 454, 455, 528, 534, 539, 541, 558, 581, 584, 585, 690, 721, 762, 824, 832, 836, 838, 839, 890, 940, 961, 965, 976, 980, 981, 1019, 1070
 — Operativni Borbene grupe general »Bader« — 234, 235, 258, 259, 261, 281, 285—292, 317, 331, 353, 382, 384, 386, 387, 431, 432, 434, 451, 1105, 1107, 1108, 1110

- Operativni opunomoćenog komandanta u Srbiji — 27, 44
- Operativni ratnog vazduhoplovstva — 68, 510, 519, 996
- Operativni »Zapadna Bosna« — 439, 440, 459—463, 472, 474, 484, 487—491, 572, 610, 705, 706
- Upravni opunomoćenog komandanta u Srbiji — 27, 91, 116, 139, 150, 151, 156, 209, 657, 658, 675, 679, 680, 694, 920
- vazduhoplovne zone Krit — 255, 361
- Vojnoprivredni Jugoistok — 150, 197, 265, 373, 374, 464, 503, 689, 694
- Vojnoprivredni u Atini (Wo Athen) — 373
- Vojnoprivredni u Solunu (Wo Soloniki) — 373
- za osiguranje »Huve« (Huwe) — 703, 761, 850, 909
- za osiguranje pruga za naročitu namenu — Brod — 621, 625, 626, 645, 698, 703
- za vezu kod Komande »Supersloda« — 689, 693, 746, 829, 834, 836, 845, 950
- za vezu pri K-di ital. 2. armije — 79, 81, 180, 184, 185, 244, 261, 335, 341, 345, 354, 360, 447, 468, 529, 1062, 1063, 1073, 1084, 1093, 1107

bugarski:

- Generalštab kopnene vojske — 179, 1060

italijanski:

- Generalštab kopnene vojske — 179, 257, 332, 447, 449, 584, 1062, 1037, 1085, 1090

NDH:

- Generalštab — 131, 170, 171, 694, 1047, 1089, 1090, 1102
- Glavni stožer domobranstva — 15, 94, 109, 118, 131, 241, 257, 313, 314, 318, 424, 511, 517, 856, 857

NOV i POJ:

- Glavni NOP odreda BiH — 112
- Glavni Slovenije — 532, 667

- Operativni NOP i DV za Bosansku krajinu — 424, 436, 712, 740, 760, 772, 773
- Operativni NOV i PO za Bosansku krajinu — 877
- Operativni NOP i DV za istočnu Bosnu — 274, 278, 296
- Operativni NOP i DV za Sandžak — "274, 296
- Operativni NOP odreda za Hercegovinu — 237, 239
- Operativni Udarne proleterske grupe — 276
- Vš NOP i DV Jugoslavije — 274, 276, 312, 638, 668, 672, 758, 877, 932, 952

UPRAVE

- Državna uprava bezbednosti Srbije - 921
- Glavna uprava bezbednosti Rajha — 517, 805, 730
- Šef civilne uprave u Štajerskoj — 518
- Uprava Abvera Vrhovne komande Vermahta — 237
- Uprava folksdojčera u Berlinu — 728
- Uprava carina za Srbiju — 196
- Uprava za snabdevanje 717. pd — 445
- Uprava za vojni transport Jugoistoka — Beograd — 197
- Uprava za vojnu privredu i naoružanje — 373, 464, 582, 675, 750, 805, 913, 920, 933, 990
- Uprava vojne pošte — 704. pd — 376

ZONE**NOV i POJ:**

- 1. operativna NOP odreda Hrvatske — 877
- 3. operativna NOP odreda Hrvatske — 820, 874, 881, 925, 954, 966
- 4. operativna NOP odreda Hrvatske — 668, 819

nemačke:

- Armija veterinarska bolnica — 110, 203
- Carinska granična zaštita — 196, 210, 308
- Divizijska veteifrnarska ambulanta 717. pd — 254
- Flotila rečne policije u Srbiji — 109, 202
- Ispostava Odeljenja za propagandu OKW — Beograd — 369—371
- Nemačko poslanstvo — Zagreb — 28, 64, 72, 91, 93, 139, 435, 576
- »Snaga kroz radost« — 369—372
- Odeljenje za izdavanje pasoša Jugoistok II — 110, 203
- Organizacija Tot — 613, 812
- Tajna vojna policija — 225, 368, 990
- Ustanova za propagandu Rajha (RPL) — 369, 370
- Vojna bolnica 704. pd — 376, 598
- Vojna bolnica 714. pd — 592, 705, 707, 773
- Vojna bolnica 717. pd — 254, 939
- Vojna bolnica 718. pd — 445
- Vojna bolnica 921 — 110, 202
- Vojna bolnica 922 — 110, 202
- Vojna bolnica 923 — 110, 202

OSTALI POJMOVI

- Bosansko akcionarsko društvo za električnu energiju u Jajcu — 764
- CK KP Slovenije — 667
- Državna direkcija za red i bezbednost — 91, 92

- Folksdojčeri — 37, 59, 60, 95, 96, 103, 147, 153, 210, 211, 215, 270, 273, 279, 310, 386, 392, 412, 427, 428, 455, 482, 483, 501, 531, 545, 552, 571, 575, 604, 605, 615, 621, 637, 640, 673, 681, 682, 687, 699, 700, 731, 732, 746, 812, 842, 860, 864, 921, 936, 978, 980, 1001, 1048, 1057, 1122
- Hrvatska seljačka stranka (HSS) — 140, 162, 406
- »Izvor života« (Lebensborn) — 728, 729
- Kominternna — 695
- Komunistička partija Jugoslavije — 212, 231, 396, 922
- Nacionalna služba za obnovu Srbije — 751
- Nacionalsocijalistička nemačka radnička partija — 730—733
- Nemačka vazduhoplovna misija u Rumuniji — 744, 746, 749, 834, 836
- Ruske jedinice za zaštitu privrednih objekata — 39, 53, 73, 78, 89, 181, 186, 196, 204, 210, 251, 255, 280, 309, 331, 349, 350, 393, 394, 398, 399, 425, 481, 498, 722, 723, 736, 745, 806—808
- Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) — 396
- Sile Osovine — 170, 240, 419, 435, 475, 818, 874, 876, 877, 914, 992, 1097, 1103
- Srpska državna straža (SDS) — 145> 215, 225, 231, 233, 264, 265, 269, 279, 310, 348, 351, 352, 392, 400, 456, 482, 501, 531, 532, 538, 560, 590, 604, 605, 621, 645, 646, 670, 675, 677, 699, 723, 751, 812, 815, 918—922, 1080, 1125

SKRAĆENICE

A — armija
 Abw. — Abwehr — Obaveštajna i kontraobaveštajna služba
 AK — Armeekorps (Armijski korpus)
 ANF — Armeenachschubführer (načelnik armijske službe snabdevanja)
 A. N. Rgt — Armeenachrichtenregiment (armijski puk veze)
 artd — artiljerijski divizion
 Ast. — Abwehrstelle (nadleštvo za obaveštajnu službu)
 AVII — Arhiv Vojnoistorijskog instituta
 bat. — bataljon
 Bfh. d. dt. Tr. — Befehlshaber der deutschen Truppen in Kroatien (Komandant nemačkih trupa u Hrvatskoj)
 Br. — broj
 brd — brdska divizija
 BZ — Komm — Bezirkskommando (komanda okruga)
 Ča — četnička arhiva
 D. G. i A. — Deutscher General in Agram (nemački general u Zagrebu)
 Dinaf — Divisionsnachschiebführer (načelnik za dotur u diviziji)
 div. — divizija
 Div. Gef. St — Divisionsgefechtsstand (divizijsko komandno mesto)
 Dt. Bv. Gen. — Deutscher bevollmächtigter General (nemački opunomoćeni general)
 Dulag — Durchgangslager (privremeni logor za zarobljenike)
 D.V.Ā. — Deutsches VerbindtMigskommando (nemačka komanda za vezu)
 E. P. — Eisenbahnpanzerzug (oklopni voz)
 E. S. — Einsatzstaffel (Ajznacštafel — operativni odred za angažovanje)
 F.d. R — Für die Richtigkeit (za tačnost)
 F.H. Qu — Führerhauptquartier (Firerov glavni stan)
 F.K. — Feldkommandantur (Oblasna vojno-upravna komanda)
 FS — Fernschreiben (telegram)
 GASt — Grenzaufsichtsstelle (stanica za graničnu kontrolu)
 G.B. — Geistige Bertreuung (moralno-političko vaspitanje)
 GBW — Generalbevollmächtigter für Wirtschaft (glavni opunomoćnik za privredu)
 Geh. Ch. V. — Geheimes Chiffrierverfahren (poverljivo — šifrovano)
 Gen. St. d. H. — Generalstab des Heeres (Generalštab kopnene vojske)
 GFP — Geheime Feldpolizei (tajna vojna policija)
 H — Heer (kopnena vojska)

Hf — Heeresfahrzeug (vojno vozilo)
 HGr — Heeresgruppe (grupa armija)
 H.K. L. — Hauptkampflinie (glavna borbena linija)
 H.Rüst u. BdE — Heeresrüstung und Befehlshaber des Ersatzheeres, (načelnik za naoružanje i rezervnu vojsku)
 I.A. — im Auftrag (po ovlašćenju)
 i. — in, im (u)
 I.G. Kp. — Infanteriegeschützkompanie (četa pešadijskih topova)
 I. V. — in Vertretung (zastupa)
 K-da — Komanda
 Kd-t — komandant
 KdF — »Kraft durch Freude« (»Snaga kroz radost«)
 Kp — Kompanie (četa)
 KPJ — Komunistička partija Jugoslavije
 K.R. — hitno
 K.O. — Kriegsorganisation (ratna organizacija)
 Koluft — Kommandeur der Luftwaffe (komandant avijacije)
 K.T.B. — Kriegstagebuch (ratni dnevnik)
 K.T.B./Qu — Kriegstagebuch, Quartiermeister (ratni dnevnik, načelnik pozadine)
 Kw — Kraftwagen (motorno vozilo)
 K. z. G. — kommandiert zur Generalstab (prekomandovan u Generalštab)
 LFSt — Luftwaffenführungsstab (Generalštab vazduhoplovstva)
 M.G. — Maschinengewehr (mitraljez)
 mot. — motorisiert (motorizovan)
 MVAC — Milizia Volontaria Anticomunista (Antikomunistička dobrovoljačka milicija)
 N. A. — Nachrichtenabteilung (odeljenje za vezu)
 NAV — Nacionalni arhiv Vašington
 NDH — Nezavisna Država Hrvatska
 NOP — narodnooslobodilački pokret
 NOU — narodnooslobodilačka udarna
 NOV i POJ — Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije
 NSDAP — Nationalsozialistische Deutsche Arbeitspartei (Nacional-socijalistička nemačka radnička partija)
 NSFK — Nationalsozialistisches Fliegerkorps (nacionalsocijalistički vazduhoplovni korpus)
 O.B. — Oberbefehlshaber (vrhovni komandant)
 Ob. d. L/L. F. St. — Oberbefehlshaber der Luftwaffe — Luftwaffenführungsstab (komandant vazduhoplovstva, Generalštab vazduhoplovstva)
 OKH — Oberkommando des Heeres (Komanda kopnene vojske)
 O.K. H/Gen. St. d. H — Oberkommando des Heeres, Generalstab des Heeres (Komanda kopnene vojske, Generalštab)
 OKW — Oberkommando der Wehrmacht (Vrhovna komanda Vermahta)
 OKW, A. Ausl./Abw. — Oberkommando der Wehrmacht, Abteilung Ausland, Abwehr (Vrhovna komanda Vermahta, Odeljenje za inostranstvo obaveštajno)
 OKW/WFSt/L — Oberkommando der Wehrmacht/Wehrmachtsführungsstab/Landesverteidigung (Vrhovna komanda Vermahta (generalštab) odeljenje teritorijalne odbrane)

O. Qu. — Oberquartiermeister (načelnik za pozadinu)
 O.U. — Ortsunterkunft (komandno mesto)
 Qu — Quartiermeister (načelnik za pozadinu)
 pd — pešadijska divizija
 pot. — potpisao
 pp — pešadijski puk
 Plehwe — Panzerlehrwesen (služba za obuku oklopnih trupa)
 RAD — Reichsarbeitsdienst (nemačka služba rada)
 RPL — Reichspropagandaleitung (Odeljenje za propagandu Rajha)
 SD — Sicherheitsdienst (služba bezbednosti)
 S. E. — Sua Eccellenza (njegova ekselencija)
 SKOJ — Savez komunističke omladine Jugoslavije
 St. Qu. — Stabsquartier (štab ili komandno mesto)
 »Supersloda« — Comando Superiore F.F.A.A. Slovenia — Dalmazia
 (Viša komanda oružanih snaga »Slovenija — Dalmacija«)
 V. A. St. — Verpflegungsabgabestelle (stanica za izdavanje hrane)
 VII — Vojnoistorijski institut
 V. L. R. — Vortragender Legationsrat fviši savetnik poslanstva u
 Ministarstvu spoljnih poslova)
 V.O. — Verbindungsoffizier (oficir za vezu)
 W. F. St. — Wehrmachtsführungsstab (Operativni štab (Generalštab)
 Vrhovne komande oružanih snaga)
 VOMI — Volksdeutsche Mittelstelle (Folksdojčerska uprava)
 W.O. — Wirtschaftsoffizier (oficir za privredu)
 Wi-Rii Amt. — Wirtschafts und Rüstungsamt (Uprava za vojnu pri-
 vredu i naoružanje)
 WPr. — Wehrmachtpropaganda (Vojna propaganda)
 Z.b.V. — zur besonderen Verwendung (na naročitu upotrebu)
 ZL — Zentraleitung (centralna uprava)
 Ia — Operationsabteilung (operativno odeljenje)
 Ib — Quartierabteilung (odeljenje za pozadinu)
 Ic — Nachrichtenabteilung (obaveštajno odeljenje»

SADRŽAJ

dokumenti jedinica, komandi i ustanova nemačkog Rajha 1942.

	Strana
Zapovest opunomoćenog komandanta u Srbiji od 3. januara 1942. Višoj komandi 65 za naročitu upotrebu za preduzimanje operacije protiv partizana u istočnoj Bosni —	7
Izveštaj komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 5. januara 1942. Vrhovnoj komandi Vermahta o borbi partizana protiv mađarskih jedinica kod Sente i pretenzija Hortijeve Mađarske na Banat — — — — —	12
Zapovest 342. pešadijske divizije od 6. januara 1942. potčinjenim jedinicama za uništenje partizanskih snaga, sastav borbenih grupa, način vođenja borbe i postupak s partizanima u istočnoj Bosni — — — — —	14
Zabeleska sa savetovanja nemačkih i ustaških vojnih i civilnih predstavnika u Beogradu od 8. januara 1942. kod opunomoćenog komandanta u Srbiji o preduzimanju operacije protiv partizana i organizaciji ustaške uprave u istočnoj Bosni — — — — —	27
Desetodnevni izveštaj opunomoćenog komandanta u Srbiji od 10. januara 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojno-političkoj situaciji u Srbiji i NDH, pripremi operacije protiv partizana u istočnoj Bosni i obostranim gubicima — — — — —	38
Naređenje opunomoćenog komandanta u Srbiji od 16. januara 1942. Komandi 1. kraljeskog bugarskog okupacionog korpusa u Nišu o granicama zaposednutog područja, organizaciji komandovanja, zadacima i odnosu s nemačkim i Nedićevim vojnim i upravnim organima na teritoriji Srbije — — — — —	4 1
Smernice komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 17. januara 1942. o odnosu bugarskih okupacionih trupa prema ustanovama Vermahta u okupiranoj Srbiji — —	45
Predlog opunomoćenog komandanta u Srbiji od 19. januara 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku da se odgovornost za održavanje sigurnosti i reda prenese na Nedića i spreči dalje proširenje bugarskog posadnog područja u Srbiji — — — — —	49

Desetodnevni izveštaj opunomoćenog komandanta u Srbiji od 20. januara 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o operaciji protiv partizanskih i četničkih snaga u istočnoj Bosni i obostranim gubicima i o brojnom stanju i naoružanju Nedićevih oružanih formacija u Srbiji — — — — —	51	Izvod iz mesečnog izveštaja Operativnog odeljenja komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 31. januara 1942. o vojno-političkoj situaciji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni, pripremi i izvođenju operacije protiv partizana u istočnoj Bosni i obostranim gubicima — — — — —	94
Izveštaj komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 21. januara 1942. Vrhovnoj komandi Vermahta o vojno-političkoj situaciji na teritoriji Srbije i obostranim gubicima i o početku operacije 342. i 718. pešadijske divizije u istočnoj Bosni — — — — —	55	Dislokacija jedinica, komandi i ustanova neposredno potčinjenih opunomoćenom komandantu u Srbiji od 1. februara 1942. godine — — — — —	108
Naredba vrhovnog komandanta Vermahta Adolfa Hitlera od 22. januara 1942. o postavljenju komandanta SS i policije i njegovim zadacima na teritoriji Srbije — — — — —	59	Izveštaj opunomoćenog komandanta u Srbiji od 5. februara 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o toku pregovora s četničkim majorom Dangićem u Beogradu	111
Zapovest Više komande 65 za naročitu upotrebu od 24. januara 1942. god. 718. pešadijskoj diviziji za »čišćenje« od partizana planine Ozren u istočnoj Bosni — — — — —	61	Naređenje komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 7. februara 1942. opunomoćenom komandantu u Srbiji da se svim mogućim brutalnim policijskim merama spreči aktivnost partizana u Srbiji — — — — —	125
Zabeleška Operativnog odeljenja Više komande 65 za naročitu upotrebu od 26. januara 1942. sa sastanaka opunomoćenog komandanta u Srbiji s nemačkim generalom u Zagrebu, nemačkim poslanikom u NDH i Pavelićem održanih 23. januara 1942. u Zagrebu u vezi s vojno-političkom situacijom i daljim merama u istočnoj Bosni — — — — —	64	Desetodnevni izveštaj opunomoćenog komandanta u Srbiji od 10. februara 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o aktivnosti partizanskih snaga, obostranim gubicima, popuni Nedićevih formacija i delatnosti potčinjenih jedinica u istočnoj Bosni i Srbiji — — — — —	127
Izveštaj nemačkog generala u Zagrebu od 26. januara 1942. Vrhovnoj komandi Vermahta o vojno-političkoj situaciji u istočnoj Bosni, političkim planovima Pavelića u NDH i odnosima sa Italijom — — — — —	68	Obaveštenje Više komande 65 za naročitu upotrebu od 10. februara 1942. potčinjenim divizijama o oceni i rezultatima operacije protiv partizana na području planine Ozrena u istočnoj Bosni — — — — —	131
Izveštaj 704. pešadijske divizije od 26. januara 1942. Višoj komandi 65 za naročitu upotrebu o aktivnosti partizana, i o zadacima, iskustvima i nameri ove divizije na području Beograda i istočne Srbije — — — — —	72	Pismo nemačkog poslanika u NDH od 12. februara 1942. šefu Vojnopravnog štaba u Srbiji o ustaškoj politici u NDH, odnosima između NDH i Nedićeve Srbije i razvoju narodnooslobodilačkog pokreta — — — — —	139
Izveštaj nemačkog Štaba za vezu pri Komandi 2. italijanske armije od 26. januara 1942. o gledištima komandanta ove armije za likvidiranje glavnih ustaničkih žarišta na teritoriji Jugoslavije — — — — —	79	Izveštaj opunomoćenog komandanta u Srbiji od 13. februara 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o gubicima partizana i o merama odmazde 1941—1942, s predlogom kako sprečiti dalji razvoj narodnooslobodilačkog pokreta u Srbiji — — — — —	143
Izveštaj opunomoćenog komandanta u Srbiji od 27. januara 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojno-političkoj situaciji, obostranim gubicima, sadejstvu i odnosima sa Italijanima i ustašama i daljim merama posle završetka prvog dela operacije u istočnoj Bosni — — — — —	82	Izveštaj opunomoćenog komandanta u Srbiji od 17. februara 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o zadacima potčinjenih divizija nakon pregrupisanja i o merama protiv partizana u Srbiji — — — — —	146
Izveštaj nemačkog generala u Zagrebu od 30. januara 1942. opunomoćenom komandantu u Srbiji o osiguranju železničkog transporta i eksploataciji rudnika u okolini Prijedora i Jajca — — — — —	85	Naređenje Generalštaba Vrhovne komande Vermahta od 19. februara 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku za novu vojnopravnu organizaciju i odnos potčinjenosti u Srbiji — — — — —	149
Desetodnevni izveštaj opunomoćenog komandanta u Srbiji od 30. januara 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojno-političkoj situaciji na teritoriji Srbije, rezultatima operacije 342. i 718. pešadijske divizije, daljim merama, obostranim gubicima i plenu u istočnoj Bosni — — — — —	87	Desetodnevni izveštaj opunomoćenog komandanta u Srbiji od 20. februara 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o o aktivnosti partizanskih snaga i sopstvenim protivmerama, obostranim gubicima i brojnom stanju kolaboracionističkih jedinica u istočnoj Bosni i u Srbiji — — — — —	152
Zaključci s konferencije u Nemačkom poslanstvu u Zagrebu od 31. januara 1942. nemačkih i ustaških vojnih i civilnih predstavnika o načinu preseljenja Srba iz logora na teritoriji NDH u Srbiju — — — — —	91	Izveštaj nemačkog generala u Zagrebu od 20. februara 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojno-političkoj situaciji u Bosni i o borbi sa partizanima oko Prijedora	156
		Izveštaj nemačkog generala u Zagrebu od 20. februara 1942. Vrhovnoj komandi Vermahta o vojno-političkoj situaciji, organizaciji ustaške vlasti i ustaških oružanih formacija, odnosima ustaško-nemačko-italijanskim u NDH i borbama protiv partizana u Bosni — — — — —	162

Izvod iz meseonog izveštaja komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 28. februara 1942. o vojno-političkoj situaciji, merama odmazde, sadejstvu sa Italijanima i borbama protiv partizana u Bosni, Hrvatskoj i Srbiji — — — — —	177	Zapisnik o razgovorima predstavnika oružanih snaga Nemačke, Italije i NDH, održanom 28. i 29. marta 1942. u Ljubljani, 0 pripremama zajedničke operacije protiv NOP i DV Jugoslavije, odnosima s četnicima i postupku sa stanovništvom u istočnoj Bosni — — — — —	241
Izveštaj Zigfrida Kašea od 28. februara 1942. Ministarstvu spoljnih poslova Nemačkog Rajha sa savetovanja u Zagrebu o predstojećoj operaciji u zapadnoj Bosni i odnosima ustaša s Nedićem i Italijanima — — — — —	188	Izvod iz meseonog izveštaja Operativnog odeljenja komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 31. marta 1942. o vojno-političkoj situaciji u Srbiji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i o pripremi nemačko-italijanske-ustaške operacije »Trio« protiv NOP i DV Jugoslavije u istočnoj Bosni —	250
Desetodnevni izveštaj opunomoćenog komandanta u Srbiji od 1. marta 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojno-političkoj situaciji, borbama protiv partizana u Srbiji i Bosni, obostranim gubicima, Srpskoj državnoj straži i brojnom stanju u logorima — — — — —	191	Desetodnevni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 31. marta 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojno-političkoj situaciji, obostranim gubicima, borbama protiv partizana u Bosni i Srbiji i o brojnom stanju u logorima — — — — —	266
Dislokacija nemačkih jedinica i ustanova u Srbiji van formacije komandanta oružanih snaga na Jugoistoku kao i 1. kraljevskog bugarskog okupacionog korpusa od 3. marta 1942. godine — — — — —	195	Izveštaj komandanta 718. pešadijske divizije od 4. aprila 1942. komandujućem generalu i komandantu u Srbiji o toku i ishodu akcije »Prijeđor« — — — — —	271
Izveštaj Zigfrida Kašea od 4. marta 1942. Ministarstvu spoljnih poslova o dejstvima partizanskih snaga na teritoriji Bosne i Slavonije — — — — —	205	Naređenje komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 8. aprila 1942. god. 714. i 717. pešadijskoj diviziji za pregrupisavanje snaga i njihovo angažovanje protiv NOP 1 DV Jugoslavije u operaciji »Trio« — »Rogatica« —	274
Izveštaj nemačkog generala u Zagrebu od 6. marta 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojno-političkoj situaciji i protivmerama na teritoriji NDH — — — — —	207	Desetodnevni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 10. aprila 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojno-političkoj situaciji, aktivnosti partizana i obostranim gubicima u Srbiji i Bosni i o kolaboracionistima — — — — —	276
Obaveštenje komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 9. marta 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o objedinjavanju komandi i štabova i izmenama odnosa potčinjenosti na teritoriji pod njegovom komandom — —	209	Instrukcije komandanta Operativnog štaba Borbene grupe »Bader« od 10. aprila 1942. potčinjenim nemačko-italijansko-ustaškim jedinicama za preduzimanje i vođenje zajedničkih operacija »Trio« protiv NOP i DV Jugoslavije u istočnoj Bosni	281
Desetodnevni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 10. marta 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojno-političkoj situaciji, aktivnosti partizanskih snaga i obostranim gubicima u Srbiji i Bosni, kao i o Srpskoj državnoj straži i brojnom stanju u logorima	212	Zapovest Operativnog štaba Borbene grupe »Bader« od 10. aprila 1942. potčinjenim jedinicama za nastupanje u cilju preduzimanja operacije protiv NOP i DV Jugoslavije u rejonu Rogatice — — — — —	291
Proglas komandanta 738. puka 718. pešadijske divizije od 14. marta 1942. o hapšenju talaca kao garanciji za život i imovinu Vermahta u istočnoj Bosni — — — — —	219	Zapovest 718. pešadijske divizije od 14. aprila 1942. potčinjenim grupama za preduzimanje operacije »Trio«, protiv NOP i DV Jugoslavije u rejonu Prača — Višegrad — Drina — Reka — Han-Pijesak — Gromile — — — — —	295
Zabeleška o razgovoru komandujućeg generala i komandanta u Srbiji s Kostom Pečancem 18. marta 1942. u Beogradu o međusobnoj saradnji u borbi protiv partizanskih jedinica u Srbiji i Crnoj Gori — — — — —	220	Desetodnevni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 20. aprila 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojno-političkoj situaciji, aktivnosti partizana i obostranim gubicima u Srbiji i u Bosni — — — — —	306
Naređenje komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 19. marta 1942. potčinjenim jedinicama o načinu borbe protiv partizanskih snaga i o postupcima sa zarobljenima u Srbiji, Bosni i Hrvatskoj — — — — —	224	Izveštaj komandanta Borbene grupe »Bader« od 20. aprila 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojno-političkoj situaciji pre početka operacije »Trio«, sadejstvu nemačko-italijansko-ustaških snaga i merama koje će se preduzeti u istočnoj Bosni — — — — —	311
Desetodnevni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 20. marta 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojno-političkoj situaciji i obostranim gubicima u Bosni i Srbiji i o Srpskoj državnoj straži i brojnom stanju u logorima — — — — —	231	Izveštaj nemačkog generala u Zagrebu od 21. aprila 1942. Generalštabu Vrhovne komande Vermahta o vojno-političkoj situaciji u istočnoj Bosni i dolasku italijanskih jedinica u Sarajevo — — — — —	315
Obaveštenje Borbene grupe »general Bader« od 22. marta 1942. za formiranje operativnog štaba Borbene grupe »general Bader« — — — — —	234		
Izveštaj Ispostave Abvera Zagreb od 26. marta 1942. Upravi Abvera Vrhovne komande Vermahta o napadu na nemačku transportnu kolonu između Stoca i Ljubinja — — —	237		

Zabeleška načelnika Operativnog štaba Borbene grupe »Bader« od 22. aprila 1942. sa savetovanja nemačkih i ustaških predstavnika 19. i 20. aprila 1942. u Sarajevu o sprovođenju operacije »Trio« protiv NOP i DV Jugoslavije u istočnoj Bosni — — — — —	317
Izveštaj nemačkog otpravnika poslova u NDH od 24. aprila 1942. ministru spoljnih poslova Nemačkog Rajha o italijanskim stavovima prema Srbiji, NDH i borbi protiv NOP i DV Jugoslavije — — — — —	323
Zapovest 718. pešadijske divizije od 28. aprila 1942. potčinjenim jedinicama za organizaciju odbrane granica istočne Bosne od upada partizanskih snaga posle operacije »Trio« — — — — —	325
Izvod iz nemačkog izveštaja komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 30. aprila 1942. o toku operacije »Trio« i daljim namerama u istočnoj Bosni, izmeni dogovora u Opatici, odnosu s četničkim majorom Jezdimirom Dangićem i obostranim gubicima — — — — —	329
Desetodnevni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 30. aprila 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojno-političkoj situaciji, aktivnosti partizana, protivmerama sopstvenih jedinica i obostranim gubicima u Bosni i u Srbiji — — — — —	347
Zapovest komandanta Borbene grupe »Bader« od 30. aprila 1942. potčinjenim jedinicama za preduzimanje operacije »Foča« protiv NOP i DV Jugoslavije u istočnoj Bosni — — — — —	353
Naređenje komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 1. maja 1942. potčinjenim komandama za organizaciju komandovanja i uprave na Jugoistoku — — — — —	355
Pregled dislokacije komandi i jedinica 704. pešadijske divizije od 1. maja 1942. godine — — — — —	374
Zapovest komandanta 718. pešadijske divizije od 2. maja 1942. potčinjenim jedinicama za preduzimanje operacije protiv NOP i DV Jugoslavije na području Foče — — — — —	378
Izveštaj Operativnog štaba Borbene grupe »Bader« od 4. maja 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o rezultatima operacije protiv NOP i DV Jugoslavije »Trio« — »Rogatica« — — — — —	382
Zabeleška s konferencije nemačkih generala u Sarajevu 6. maja 1942. o vojno-političkoj situaciji, o saradnji s ustašama i Italijanima i o daljim merama u istočnoj Bosni — — — — —	390
Naređenje komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 10. maja 1942. god. 714. i 717. pešadijskoj diviziji da suzbije NOP u južnoj Srbiji — — — — —	393
Desetodnevni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 10. maja 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojno-političkoj situaciji, aktivnosti partizana, sopstvenim protivmerama i obostranim gubicima na teritoriji Srbije — — — — —	395
Obaveštenje Zigfrida Kašea od 13. maja 1942. Ministarstvu spoljnih poslova Nemačkog Rajha o četničko-nemačkim pregovorima u Dubrovniku — — — — —	401

Izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 18. maja 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o utvrđivanju nemačko-italijanske demarkacione linije u jugozapadnom delu Srbije — — — — —	403
Izveštaj nemačkog generala u Zagrebu od 19. maja 1942. Vrhovnom komandantu Vermahta o vojno-političkoj i privrednoj situaciji, o ustaško-domobranskim formacijama i ustaško-italijanskim odnosima u NDH i o razvoju NOP-a u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini — — — — —	405
Naređenje komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 20. maja 1942. komandujućem generalu i komandantu u Srbiji za rasformiranje Borbene grupe »Bader« i formiranje Borbene grupe »Zapadna Bosna« radi preduzimanja operacije protiv NOP i DV Jugoslavije u zapadnoj Bosni — — — — —	420
Zabeleška načelnika Štaba komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 20. maja 1942. s vojnog savetovanja u Solunu o vojno-političkoj situaciji i merama koje treba preduzeti u NDH, Srbiji i Crnoj Gori — — — — —	423
Izveštaj komandanta Borbene grupe »Bader« od 20. maja 1942. Operativnom odeljenju komandujućeg generala i komandanta u Srbiji o toku i rezultatima operacije »Foča« protiv NOP i DV Jugoslavije — — — — —	429
Izveštaj Transportne komande Zagreb od 20. maja 1942. nemačkom generalu u Zagrebu o aktivnosti partizana na železničkim i drumskim komunikacijama u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini — — — — —	435
Naređenje komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 23. maja 1942. potčinjenim jedinicama za formiranje Borbene grupe »Zapadna Bosna« i organizaciju operacije protiv partizanskih snaga u zapadnoj Bosni — — — — —	439
Obaveštenje Opunomoćenika Ministarstva spoljnih poslova Feliksa Benclera od 28. maja 1942. Ministarstvu spoljnih poslova nemačkog Rajha o položaju Albanaca i italijanskim pretenzijama na Kosovu — — — — —	442
Pregled dislokacije komandi i jedinica 718. pešadijske divizije od 28. maja 1942. godine — — — — —	444
Izvod iz mesečnog izveštaja komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 31. maja 1942. o operaciji »Trio« protiv NOP i DV Jugoslavije i obostranim gubicima u istočnoj Bosni, o pripremi operacije »Zapadna Bosna« i o vojno-političkoj situaciji u Srbiji — — — — —	446
Operacijski plan komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 31. maja 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku za preduzimanje operacije protiv partizanskih snaga u zapadnoj Bosni — — — — —	457
Instrukcije Operativnog štaba »Zapadna Bosna« od 4. juna 1942. potčinjenim jedinicama za organizaciju operacija protiv partizanskih snaga u zapadnoj Bosni — — — — —	459
Izveštaj Transportne komande Zagreb od 5. juna 1942. Vojno-privrednom štabu Jugoistok o aktivnosti partizana na železničkim prugama u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini — — — — —	464
Zapovest Operativnog štaba »Zapadna Bosna« od 6. juna 1942. potčinjenim jedinicama za napad na partizane u Prijedoru — — — — —	472

Izveštaj nemačkog generala u Zagrebu od 6. juna 1942. Vrhovnoj komandi Vermahta o mogućnosti formiranja i angažovanja jedinica NDH na istočnom frontu — — — — —	475
Desetodnevni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 10. juna 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku Q vojno-političkoj situaciji, aktivnosti partizana, sopstvenim protivmerama i obostranim gubicima u Hrvatskoj, Bosni i Srbiji — — — — —	477
Zapovest Operativnog štaba »Zapadna Bosna« od 12. juna 1942. potčinjenim jedinicama za pregrupisavanje jedinica i dalja dejstva protiv partizana u zapadnoj Bosni — —	484
Zapovest Operativnog štaba »Zapadna Bosna« od 12. juna 1942. potčinjenim jedinicama za napad na partizane u rejonu Kostajnica — Bosanski Novi — Prijedor — Bosanska Dubica — — — — —	489
Obaveštenje komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 18. juna 1942. Nemačkom poslanstvu u Zagrebu o odmazdi koju je specijalna četa 800. puka »Brandenburg« izvršila kod Grgurevaca i o borbama s partizanima — — — — —	491
Desetodnevni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 20. juna 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojno-političkoj situaciji, aktivnosti partizana, sopstvenim protivmerama i obostranim gubicima u Hrvatskoj, Srbiji i Bosni i o operaciji protiv partizana na Kozari — — — — —	494
Izveštaj Transportne komande Zagreb od 20. juna 1942. Vojno-privrednom štabu Jugoistok o aktivnosti partizana na železničkim prugama u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini	503
Izveštaj nemačkog generala u Zagrebu od 21. juna 1942. Vrhovnoj komandi Vermahta o povlačenju italijanskih jedinica iz 3. zone i delimično 2. zone i o italijansko-ustaškim odnosima — — — — —	510
Izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 24. juna 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojno-političkoj situaciji i o merama za uništenje partizana u zapadnoj Bosni — — — — —	512
Naređenje 704. pešadijske divizije od 24. juna 1942. potčinjenim jedinicama za formiranje Borbene grupe »Borovski« i angažovanje protiv partizana u zapadnoj Bosni — — — — —	514
Naredba rajhsfirera Hajnriha Himlera od 25. juna 1942. za suzbijanje i uništenje partizana u delu Slovenije pripojenom nemačkom Rajhu — — — — —	516
Izveštaj nemačkog generala u Zagrebu od 27. juna 1942. Vrhovnoj komandi Vermahta o stavu poslanika Zigfrida Kašea prema merama za sprečavanje širenja narodnooslobodilačkog pokreta, uništenje partizanskih snaga i uspostavljanje mira u zapadnoj Bosni izloženom u memorandumu i pismima Paveliću i Kvaterniku — — — — —	519
Operacijski plan Borbene grupe »zapadna Bosna« od 28. juna 1942. za uništenje partizanskih snaga na Kozari — —	324

Izvod iz mesečnog izveštaja Operativnog odeljenja komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 30. juna 1942. o toku operacije protiv partizana u zapadnoj Bosni, vojno-političkoj situaciji i obostranim gubicima u Srbiji, istočnoj Bosni, Hrvatskoj i Hercegovini, napuštanju 3. i, delimično, 2. zone od strane Italijana — — — — —	528
Predlog komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 2. juna 1942. Vrhovnoj komandi Vermahta za obezbeđenje vojno-privrednih interesa u Bosni i Hercegovini nakon povlačenja italijanske 2. armije iz 3. zone i delimično 2. zone — —	5.V
Predlog nemačkog generala u Zagrebu od 4. jula 1942. Vrhovnoj komandi Vermahta za obuku pripadnika oružanih formacija NDH u Nemačkoj i njihovo upućivanje na istočni front — — — — —	541
Vanredni izveštaj Borbene grupe »Zapadna Bosna« od 5. jula 1942. komandujućem generalu i komandantu u Srbiji za period od 5. juna do 4. jula 1942. o borbama s partizanima, daljim protivmerama i obostranim gubicima u rejonu Kozara — Prošara — — — — —	543
Izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 8. jula 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o borbama s partizanima i zadacima sopstvenih trupa u Bosni i Hrvatskoj — — — — —	547
Mišljenje nemačkog poslanika u Zagrebu Zigfrida Kašea od 9. jula 1942. o odnosima sa NDH, pojačanom angažovanju ustaško-domobrinskih snaga i merama za borbu protiv partizana u Bosni i Hrvatskoj — — — — —	550
Direktiva komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 10. jula 1942. komandujućem generalu i komandantu u Srbiji za organizaciju daljih borbenih dejstava protiv partizana sa analizom dosadašnjih uspeha i neuspeha u Bosni i Srbiji	554
Izveštaj Operativnog odeljenja komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 10. jula 1942. Vrhovnoj komandi Vermahta o vojno-političkoj situaciji u Srbiji i NDH, rezultatu operacije protiv partizana na Kozari i obostranim gubicima	558
Predlog nemačkog poslanika u Zagrebu Kašea od 10. jula 1942. nemačkom generalu u Zagrebu za borbu protiv partizana u Bosni i Slavoniji i za smeštaj talaca u logore — —	561
Operacijski plan Borbene grupe »Zapadna Bosna« od 14. jula 1942. za pregrupisavanje snaga, organizaciju borbe protiv partizana u međurečju Sane i Une i postupak sa stanovništvom u zapadnoj Bosni — — — — —	564
Zapovest komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 17. jula 1942. Borbenoj grupi »Zapadna Bosna« za produženje operacija protiv partizana u zapadnoj Bosni i zaštitu železničke pruge Beograd — Zagreb — — — — —	568
Zapovest Borbene grupe »Zapadna Bosna« od 18. jula 1942. potčinjenim jedinicama za organizaciju odbrane, borbu protiv partizana, kontrolu i postupak prema stanovništvu na području Kozare i Prosare — — — — —	570
Naređenje komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 20. jula 1942. potčinjenim jedinicama za obezbeđenje železničke pruge Beograd — Zagreb od partizanskih diverzija —	574

Zabeleška Nemačkog poslanstva u Zagrebu od 20. jula 1942. o postupku sa zarobljenim partizanima i taocima, smeštaju u logore i slanju na rad u Nemačku s područja Kozara — Prošara — — — — —	575
Naređenje Vrhovne komande Vermahta od 23. jula 1942. za organizaciju borbe protiv partizana u operacijskim zonama armija i pozadini fronta — — — — —	579
Dislokacija SS dobrovoljačke divizije »Princ Eugen« od 30. jula 1942. godine — — — — —	581
Izvod iz mesečnog izveštaja Operativnog odeljenja komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 31. jula 1942. o borbama s jedinicama NOVJ, vojno-političkoj situaciji i obostranim gubicima u NDH i Srbiji — — — — —	583
Pregled dislokacije štabova i jedinica 714. pešadijske divizije od 31. jula 1942. godine — — — — —	591
Pregled dislokacije komandi i jedinica 718. pešadijske divizije od 31. jula 1942. godine — — — — —	594
Dislokacija potčinjenih jedinica 704. pešadijske divizije od 31. jula 1942. godine — — — — —	596
Desetodnevni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 1. avgusta 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojno-političkoj situaciji, aktivnosti partizana, sopstvenim protivmerama i obostranim gubicima u Sremu, Srbiji i Bosni — — — — —	600
Zapovest Borbene grupe »Zapadna Bosna« od 3. avgusta 1942. potčinjenim jedinicama za zauzimanje i čišćenje od partizana rejonu Sisak — Glina — Vrnograč — Otoka — tok r. Une do Kostajnica — Sunja — — — — —	606
Meseoni izveštaj Borbene grupe »Zapadna Bosna« od 6. avgusta 1942. komandujućem generalu i komandantu u Srbiji o vojno-političkoj situaciji u zapadnoj Bosni i Baniji i merama koje treba preduzeti za uništenje partizanskih snaga — — — — —	611
Predlog Borbene grupe »Zapadna Bosna« od 10. avgusta 1942. komandujućem generalu i komandantu u Srbiji za ufištenje partizana u Slavoniji i Sremu i obezbeđenje zapadne Bosne — — — — —	615
Desetodnevni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 11. avgusta 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojno-političkoj situaciji, aktivnosti partizana, sopstvenim protivmerama i obostranim gubicima u Srbiji, Slavoniji, Sremu i Bosni — — — — —	617
Obaveštenje gaulajtera i namesnika Nemačkog Rajha Zigfrida Iberrajtera od 12. avgusta 1942. o završetku svih prese-ljavanja i iseljavanja iz Slovenije — — — — —	624
Naređenje komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 15. avgusta 1942. potčinjenim jedinicama za angažovanje 704, 714, 717. i 718. pešadijske divizije i SS divizije »Princ Eugen« nakon rasformiranja Borbene grupe »Zapadna Bosna — — — — —	625
Zapovest 718. pešadijske divizije od 17. avgusta 1942. za napad na partizanske snage i za postupak sa zarobljenim partizanima, četnicima i stanovništvom u rejonu Sekovići — — Vlasenica — — — — —	627

Izveštaj šefa Policije bezbednosti i službe bezbednosti od 18. avgusta 1942. o rezultatima suzbijanja aktivnosti NOP-a u Gorenjskoj — — — — —	632
Izveštaj nemačkog generala u Zagrebu od 19. avgusta 1942. Vrhovnoj komandi Vermahta o vojno-političkoj situaciji u NDH — — — — —	636
Odobrenje načelnika Operativne uprave Vrhovne komande Vermahta od 21. avgusta 1942. rajhsfireru SS da se legija NDH angažovana na istočnom frontu poveća na diviziju — — — — —	640
Desetodnevni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 21. avgusta 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojno-političkoj situaciji, aktivnosti partizana, sopstvenim protivmerama i namerama i obostranim gubicima u Srbiji, Sremu i Bosni — — — — —	641
Zapovest Borbene grupe »Borovski« od 23. avgusta 1942. potčinjenim jedinicama za formiranje i prikupljanje borbene grupe u rejonu Ruma — Fruška gora — — — — —	648
Zapisnik s konferencije u Beogradu kod generalnog opunomoćenika za privredu Franca Nojhauzena od 24. avgusta 1942. s nemačkim vojno-upravnim predstavnicima iz Srbije o eksploataciji rudnika i prikupljanju žita — — — — —	653
Zapovest Borbene grupe »Borovski« od 24. avgusta 1942. potčinjenim jedinicama za borbu protiv partizana na Fruškoj gori — — — — —	661
Izveštaj komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 28. avgusta 1942. Vrhovnoj komandi Vermahta o aktivnosti partizanskih snaga u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni, Hercegovini i Crnoj Gori — — — — —	667
Zabeleška s referisanja načelnika Operativnog odeljenja komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 28. avgusta 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o narodnooslobodilačkom pokretu i četništvu Draže Mihailovića i angažovanju sopstvenih, kolaboracionističkih i bugarskih snaga u NDH i Srbiji — — — — —	670
Zapisnik sa sastanka komandanta oružanih snaga na Jugoistoku general-pukovnika Aleksandera Lera i Milana Nedića u Beogradu 29. avgusta 1942. povodom vojno-političke situacije u Srbiji — — — — —	677
Zabeleška sa referisanja komandanta SS i policije u Srbiji pred komandantom oružanih snaga na Jugoistoku 29. avgusta 1942. o organizaciji i upotrebi nemačke i Nedićeve policije i vojnepolitičkoj situaciji u Srbiji, o folksdojčerima u Banatu i o formiranju SS divizije »Princ Eugen« — — — — —	681
Izvod iz mesečnog izveštaja komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 31. avgusta 1942. o operaciji protiv partizana na Šamarici, četništvu Draže Mihailovića u Srbiji, zaštiti boksitnih rudnika kod Mostara i obostranim gubicima — — — — —	688
Desetodnevni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 31. avgusta 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojno-političkoj situaciji, aktivnosti partizana, sopstvenim protivmerama i namerama i obostranim gubicima u Srbiji, Bosni i Sremu — — — — —	695

Mesečni izveštaj 714. pešadijske divizije iz druge polovine avgusta 1942. komandujućem generalu i komandantu u Srbiji o opštoj i vojno-političkoj situaciji, borbi sa partizanima na Šamarici, Kozari i Psunju, razmeštaju i rejonima angažovanja potčinjenih jedinica u NDH i Srbiji — — — — —	701
Zahtev komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 1. septembra 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku za povećanje snaga u cilju obezbeđenja pruge Beograd — Zagreb — — — — —	70g
Izveštaj Transportne komande Zagreb od 4. septembra 1942. Vojnotransportnom odeljenju Jugoistok u Beču o situaciji i aktivnosti partizana na železničkim prugama u drugoj polovini avgusta 1942. na teritoriji NDH — — — — —	709
Izveštaj 718. pešadijske divizije od 5. septembra 1942. o rezultatima razgovora nemačkih predstavnika s političkim delegatom četničke Vrhovne komande Dobrosavom Jevđevićem 4. septembra 1942. u Dobrom Polju — — — — —	718
Izveštaj komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 6. septembra 1942. Generalštabu Vrhovne komande Vermahta o svim dosada izvedenim akcijama i operacijama protiv partizana u Srbiji i NDH pod komandom generala Paula Badera — — — — —	721
Izveštaj nemačkog generala u Zagrebu od 11. septembra 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o nemačko-ustaškim vojtnopolitičkim odnosima i saradnji — — — — —	724
Naređenje komandanta SS i policije 18. vojnog područja od 14. septembra 1942. Upravi folksdojeera u Berlinu za transportovanje dece partizana iz Slovenije u Nemačku — — — — —	728
Izveštaj Glavne uprave državne bezbednosti od početka septembra 1942. rajhsfireru SS o vojno-političkoj situaciji u NDH ocenjenoj od rukovodstva nemačke Nationalsocijalističke radničke partije u NDH — — — — —	730
Naređenje komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 24. septembra 1942. potčinjenim divizijama o određivanju granica divizijskih zona u Srbiji i NDH — — — — —	735
Zapovest 718. pešadijske divizije od 28. septembra 1942. potčinjenim jedinicama za formiranje borbenih grupa i prikupljanje za operaciju »Jajce« protiv partizanskih snaga — — — — —	740
Izvod iz mesečnog izveštaja Operativnog odeljenja komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 30. septembra 1942. o delatnosti i preduzetim merama protiv partizanskih snaga u Srbiji i NDH — — — — —	743
Saopštenje nemačkog opunomoćenika za privredu u Srbiji od 30. septembra 1942. o načinu oduzimanja i raspodeli žita u Srbiji — — — — —	750
Zapovest 718. pešadijske divizije od 30. septembra 1942. potčinjenim jedinicama za napad na partizane u Jajcu — — — — —	752
Mesečni izveštaj Operativnog odeljenja 714. pešadijske divizije od kraja septembra 1942. o vojno-političkoj situaciji i borbama sa partizanima i obostranim gubicima u zapadnoj Bosni — — — — —	754

Zabeleška Vrhovne komande Vermahta od 1. oktobra 1942. dostavljena rajhsfireru SS o usklađivanju vojnih i policijskih mera u borbi protiv partizana u Srbiji — — — — —	762
Izveštaj 718. pešadijske divizije od 5. oktobra 1942. komandujućem generalu i komandantu u Srbiji o situaciji u Jajcu posle zauzimanja od nemačkih jedinica — — — — —	764
Izveštaj 718. pešadijske divizije od 6. oktobra 1942. o vojno-političkoj situaciji, aktivnosti partizanskih jedinica i četničkih grupa u Bosni od 21. septembra do 6. oktobra 1942. — — — — —	
Naređenje 714. pešadijske divizije od 8. oktobra 1942. potčinjenim grupama za pregrupisanje borbenih grupa »Vedel«, »Kalvajt« i »Tomas« i borbu protiv jedinica Operativnog štaba NOP odreda za Bosansku Krajinu — — — — —	772
Izveštaj komandanta 718. pešadijske divizije od 12. oktobra 1942. o toku i iskustvima iz operacije protiv partizanskih jedinica u Jajcu — — — — —	777
Izveštaj komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 13. oktobra 1942. Vrhovnoj komandi Vermahta o četničko-italijanskim odnosima u Hercegovini — — — — —	786
Objašnjenje komandanta 718. pešadijske divizije od 13. oktobra 1942. o četništvu Draže Mihailovića, nemačko-četničkoj i italijanskoj saradnji i mogućnosti za rešenje četništva u NDH — — — — —	788
Zapovest 714. pešadijske divizije od 16. oktobra 1942. Borbenoj grupi »Hofman« za napad na partizanske snage na Kozari — — — — —	793
Zapovest 718. pešadijske divizije od 18. oktobra 1942. potčinjenim jedinicama za razbijanje partizanskih snaga u širem rejonu Jajca, s uputstvom za vođenje borbe — — — — —	797
Naređenje komandanta Policije Alpenland od 22. oktobra 1942. potčinjenim jedinicama za napad na partizane u rejonu Bleda — — — — —	802-
Obaveštenje komandanta SS i policije od 23. oktobra 1942. rajhsfireru SS i šefu nemačke policije o regrutovanju ruskih emigranata za pomoćnu policiju u Srbiji — — — — —	805
Izveštaj komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 25. oktobra 1942. Komandi kopnene vojske o brojnomo stanju potčinjenih jedinica i komandi po rodovima i specijalnostima na teritoriji Srbije, NDH i Grčke — — — — —	809
Izveštaj komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 25. oktobra 1942. o vojno-političkoj i privrednoj situaciji, sopstvenoj aktivnosti i o namerama u oktobru 1942. na teritoriji Srbije, Hrvatske, Bosne, Hercegovine, Crne Gore i Makedonije — — — — —	815
Desetodnevni izveštaj 718. pešadijske divizije od 26. oktobra 1942. o vojno-političkoj situaciji, pokretima i dejstvima partizanskih snaga kao i o četništvu Draže Mihailovića u Bosni — — — — —	825
Direktiva komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 28. oktobra 1942. komandantu nemačkih trupa u NDH o njegovim pravima, nadležnosti, zadacima i potčinjenosti nad sopstvenim i ustaško-domobranskim snagama u NDH — — — — —	829

Obaveštenje Generalštaba Vrhovne komande Vermahta od 31. oktobra 1942. Štabu rajhsfirera SS o aktivnosti partizana i mogućim protivmerama u NDH — — — — —	832
Izvod iz mesečnog izveštaja Operativnog odeljenja komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 31. oktobra 1942. o delatnosti, sopstvenim protivmerama protiv partizana u NDH i Srbiji i o odnosima s Italijanima u Hercegovini — — — — —	834
Zapisnik o referisanju potčinjenih komandanata s teritorije NDH i Srbije kod komandanta oružanih snaga na Jugoistoku 31. oktobra 1942. o vojno-političkoj situaciji u NDH i Srbiji i o nadležnosti generala Gleza i Letersa — — — — —	840
Mesečni izveštaj Operativnog odeljenja 714. pešadijske divizije za oktobar 1942. o opštoj i vojno-političkoj situaciji, borbama sa partizanskim jedinicama i obostranim gubicima u zapadnoj Bosni i Slavoniji — — — — —	846
Zapovest 718. pešadijske divizije od 1. novembra 1942. potčinjenim jedinicama za zauzimanje borbenog rasporeda i čišćenje terena od partizana južno od rejonu Travnik — Turbe — — — — —	854
Poziv komandanta 718. pešadijske divizije od 5. novembra 1942. stanovništvu istočne Bosne da obustavi borbu protiv nemačke vojske — — — — —	857
Desetodnevni izveštaj 718. pešadijske divizije od 6. novembra 1942. o aktivnosti jedinica NOV i POJ u Bosni i Slavoniji i o četništvu Draže Mihailovića — — — — —	859
Zapovest 714. pešadijske divizije od 7. novembra 1942. potčinjenim jedinicama za uređenje i posedanje jugozapadne linije osiguranja Ljubija — Stara Rijeka — Sana — Vrhpolje — — — — —	863
Zapovest 718. pešadijske divizije od 7. novembra 1942. za formiranje i sastav novih borbenih grupa za osiguranje i njihov rejon razmeštaja na teritoriji Bosne — — — — —	866
Izveštaj 718. pešadijske divizije od 13. novembra 1942. komandujućem generalu i komandantu u Srbiji o odnosima sa jedinicama italijanske 2. armije, ustaško-domobranskim jedinicama, četnicima Draže Mihailovića u NDH — — — — —	870
Desetodnevni izveštaj 718. pešadijske divizije od 15. novembra 1942. o vojno-političkoj situaciji, aktivnosti jedinica NOV i POJ i četništvu Draže Mihailovića u Bosni — — — — —	873
Zabelčska od 21. novembra 1942. o razgovoru general-pukovnika Lera i generala Marija Roate 18. novembra 1942. u Rimu o vojno-političkoj situaciji i o mogućnosti sadejstva u borbi protiv jedinica NOV i POJ u NDH — — — — —	876
Izveštaj 718. pešadijske divizije od 26. novembra 1942. o vojno-političkoj situaciji i aktivnosti partizana i četnika u Bosni od 18. do 25. novembra — — — — —	880
Izveštaj Borbene grupe »Anaker« 718. pešadijske divizije od 26. novembra 1942. o akciji izvlačenja posade iz Jajca koje su zauzele jedinice NOV i PO Jugoslavije — — — — —	884
Obaveštenje komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 29. novembra 1942. Vrhovnoj komandi Vermahta o posledicama eventualnog napuštanja garnizona u 2. zoni od strane Italijana — — — — —	890

Mesečni izveštaj komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 29. novembra 1942. Vrhovnoj komandi Vermahta o vojno-političkoj i privrednoj situaciji, četništvu Draže Mihailovića, sopstvenoj aktivnosti, i borbi s jedinicama NOV i PO Jugoslavije u Hrvatskoj, Bosni, Hercegovini, Srbiji i Crnoj Gori — — — — —	on>
Zapovest 718. pešadijske divizije od 30. novembra 1942. potčinjenim grupama za operaciju »Jajce III« protiv jedinica NOV i POJ u Jajcu — — — — —	g^
Mesečni izveštaj Operativnog odeljenja 714. pešadijske divizije od kraja novembra 1942. o vojno-političkoj situaciji, borbi sa jedinicama NOV i POJ, sopstvenim protivmerama i obostranim gubicima — — — — —	^
Poziv komandanta 718. pešadijske divizije od kraja novembra 1942. železničarima NDH da nastave sa radom i službom pod pretnjom da će za svako ometanje saobraćaja biti streljani — — — — —	gjj
Zabeleška Odeljenja za inostranstvo Vrhovne komande Vermahta od 2. decembra 1942. načelniku Vrhovne komande Vermahta o modifikaciji nemačko-italijanske granične linije utvrđene u Beču na teritoriji Srbije, Kosova i Crne Gore — — — — —	912
Zapovest 714. pešadijske divizije od 4. decembra 1942. ojačanom 1. bataljonom 741. grenadirskog puka za čišćenje doline Vrbanje od partizanskih snaga — — — — —	915
Mesečni izveštaj dostavljen 5. decembra 1942. godine o organizaciji Srpske državne straže u toku reorganizacije Nedićeve policije — — — — —	918
Desetodnevni izveštaj 718. pešadijske divizije od 6. decembra 1942. o opštoj i vojno-političkoj situaciji, dejstvima i pokretima jedinica NOV i POJ u Bosni i o obostranim gubicima — — — — —	923
Instrukcije komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 7. decembra 1942. potčinjenim komandama za pojačano angažovanje u borbi protiv partizanskih snaga u toku zime 1942/1943. na teritoriji Srbije i NDH — — — — —	926
Izveštaj nemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj od 11. decembra 1942. Odeljenju za inostranstvo Komande kopnene vojske o vojno-političkoj situaciji i aktivnosti partizanskih snaga u NDH — — — — —	931
Izveštaj nemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj od 13. decembra 1942. Vrhovnoj komandi Vermahta o ustaško-nemačkoj saradnji na formiranju 369. pešadijske divizije i reorganizaciji oružanih formacija NDH — — — — —	934,
Dislokacija komandi i jedinica 717. pešadijske divizije od 15. decembra 1942. godine — — — — —	937
Naređenje načelnika Generalštaba Vrhovne komande Vermahta od 16. decembra 1942. da se u borbi protiv partizana, žena i dece primenjuju bez ograničenja najbrutalnija sredstva — — — — —	940
Zapovest 714. pešadijske divizije od 16. decembra 1942. potčinjenim jedinicama za napad i uništenje partizanskih snaga u rejonu Vrbanja — Vrbas — — — — —	941
Zapovest 718. pešadijske divizije od 16. decembra 1942. potčinjenim grupama za napad na partizanske snage u dolini r. Bosne — — — — —	944

Desetodnevni izveštaj nemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj od 21. decembra 1942. Odeljenju za inostranstvo Komande kopnene vojske o vojno-političkoj situaciji i dejstvima partizanskih snaga u Slavoniji, Bosni i Lici —————	946
Obaveštenje nemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj od 26. decembra 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o predlogu italijanskog generala Marija koate za sastanak u Zagrebu u vezi s preduzimanjem zajedničke operacije protiv NOV i POJ u NDH — — — — —	950
Desetodnevni izveštaj 718. pešadijske divizije od 26. decembra 1942. o vojno-političkoj situaciji, aktivnosti i narastanju partizanskih snaga i slobodne teritorije i četništvu Draže Mihailovića u Bosni — — — — —	952
Izveštaj 714. pešadijske divizije od 27. decembra 1942. komandantu nemačkih trupa u Hrvatskoj o aktivnosti partizanskih snaga u zapadnoj Bosni — — — — —	958
Direktiva broj 47 Adolfa Hitlera od 28. decembra 1942. o organizaciji komandovanja i odbrane na Jugoistoku — — — — —	961
Izveštaj komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj od 28. decembra 1942. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o rezultatima i iskustvima operacije »Tuzla II« protiv partizanskih snaga u rejonu Sava — Drina — Brčko — Zvornik — — — — —	966
Izvod iz mesečnog izveštaja Operativnog odeljenja Komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 31. decembra 1942. o dovlačenju 369. i 187. divizije, vojno-političkoj situaciji, borbama protiv partizanskih snaga u NDH i o pripremi operacije »Vajs« — — — — —	971
Pregled eksploatacije rudnika metala iz Srbije i Makedonije za potrebe Nemačkog Rajha u 1942. godini — — — — —	983

Prilog I

Borbe protiv ustaničkog pokreta na području Jugoistoka od juna 1941. do avgusta 1942. godine — — — — —	987
--	-----

Prilog II

Sumarni izveštaj nemačkog opunomoćenika za privredu u Srbiji Franca Nøjhauzena od jula 1942. o eksploataciji prirodnih i privrednih bogatstava Banata i Srbije za potrebe Nemačkog Rajha u prvoj polovini 1942. s osvrtom na 1941. godinu — — — — —	1126
---	------

Prilog III

Dokumenta Nemačkog Rajha za period od 3. januara do 31. decembra 1942. koja su dosad objavljena u drugim tomovima Zbornika — — — — —	1165
Registar — — — — —	1175
Skraćenice — — — — —	1224

Lektor

*Miloš Gajić*Tehnički urednik
Velisav Marković, potpukovnik

Korektori

*Nada Ribar
Vera Lačimić
Živka Papak*Registar
*Živka Papak*Ručopis predat u štampu januara 1976. godine.
Štampanje završeno decembra 1976. godine